

SZENT ISTVÁN
PÁZMÁNY

SZENT ISTVÁN
PÁZMÁNY

TÓTH TIHAMÉR

ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

GYÜJTEMÉNYES DÍSZKIADÁS

TÓTH TIHAMÉR
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

VI. KÖTET

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

TÓTH TIHAMÉR

AZ IFJÚSÁG LELKI GONDOZÁSA

I. KÖTET

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

HARMADIK, ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

Nihil obstat. *Dr. Michael Marcell*, censor dioecesanus. Nr. 1985/1935. Imprimatur. Strigonii, die 27. Junii 1935. *Dr. Julius Machovich*, vicarius generalis.

Kiadja a Szent István-Társulat.
Stephaneum nyomda r. t. Budapest. — A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ A HARMADIK KIADÁSHOZ.

Az intelligencia pasztorációja egyik legnehezebb s legfontosabb kérdése a lelkipásztorkodásnak; Faulhaber müncheni bíbornok-érsek megállapítása szerint «ein Königsproblem der Seelsorge».

Ennek a nagyfontosságú feladatnak külön, részletes tanulmányt szentelni annál időszerűbbnek látszott, minthogy a vele összefüggő kérdéseket még a külföldi hittudományi irodalom is inkább csak szétszórtan, részletekben tárgyalja, hazai irodalmunkban pedig hasonló tárgyú könyv még egyáltalán nem jelenet meg.

Tanulmányunk a zsenge gyermekkortól végigkíséri a lélek szükségleteit az egész életen keresztül s ennek megfelelően külön könyvben foglalkozik a tanuló ifjúság s külön a felnőtt intelligencia lelkigondozásával.

Első tekintetre talán túlságos részletezésnek tűnhetnék fel, hogy az ifjúsági lelkipásztorkodást két kötetben tárgyaljuk. A kérdés ezen részének bővebb megbeszélését sajátos magyar vallási viszonyaink tették szükségessé. Ha történetesen ez a könyv pl. Hollandia részére készült volna, ahol a mélységes vallási szellemmel telített családi élet nevelői tevékenysége megbecsülhetetlen és mással alig pótolható segítőtársa az ifjúság lelki vezetőjének, ezeket a fejezeteket rövidebbre lehetett volna szabni. Nálunk azonban, ahol a legodaadóbb ifjúsági lelkipásztori munkát is gyakran éppen az otthoni életben tapasztalt ellenkező példa, felfogás, életmód teszi eredménytelenné, feltétlenül szükségesnek látszott mindama módoknak részletes megtárgyalása, amelyeknek segítségével a fiatal diákok lelkét — kikből a jövő intelligenciája s a jövő családja fog állani — a vallásos élet számára megnyerhetjük. Az öreg fákat már nehezen lehet hajlítani; minden reményünk abban áll, hogy a Krisztus szeretetére nevelt mai ifjúságból fognak majd kialakulni a jövőben a mainál vallásosabb családok. Egyébként az itt említett pasztorációs eszközök legnagyobb része bizonyos változásokkal a felnőttek pasztorációjában is

alkalmazható (pl. a szentek tiszteletéről, a gyónásról, áldozásról, a Mária-Kongregációkról stb. szóló részek).

Az itt tárgyalt s esetleg újszerűeknek látszó eljárási módokról legyen szabad megjegyeznünk, hogy azok nem pusztán elméleti tanácsok, hanem azok jórészét két és fél évtizeden át folytatott ifjúsági lelkipásztori munkánkban magunk is kipróbáltuk.

Fejtegetéseinkben elsősorban a *férfiintelligenciát* tartottuk szemelőtt. Nem ok nélkül. Egyrészt azért, mert a női pasztoráció terén úgyis mindig sokkal több történt a múltban, mint a férfiak lelki gondozása körül; másrészt pedig, mert a család s társadalom vallási újjászületésének legtermészetesebb útját éppen az intelligens férfivilág vallási megnyerésében látjuk. A pasztorációnak itt felsorolt eszközeit természetszerűleg minden általános lelkipásztorkodástani kézikönyv is megemlíti, mi azonban törekedtünk azokat könyvünk sajátos céljának megfelelő beállításban tárgyalni.

Tanulmányunkban meddő bírálgatások helyett igyekeztünk inkább mindenben pozitív tárgyalást adni. Ha itt-ott mégsem tudtuk elnyomni a tényleges állapotok kritikáját, az csak azért történt, mert meggyőződésünk szerint az ott szóvátett jelenségek nem egyeznek meg az egyház akaratával sem.

Talán lesznek, akik a könyv által az ifjúsági lelkipásztor elé állított követeléseket túlzottaknak, túl ideálisaknak találják, melyek nem látszanak tekintetbe venni az adott tényleges körülményeket. Bár nagyon is jól tudom, hogy a gyakorlat mindig az elmélet és az adott lehetőségek kompromisszuma és ezért mögötte jár — egyes esetekben bizony túlságosan is — az elméletnek, mégsem enyhítek ezeken a «túlzott» követeléseken. Könyvem u. i. nem annyira a mai praxist akarja regisztrálni, hanem sokkal inkább korszerű pasztorális kikezdésekre szeretne buzdítani s utat mutatni. Az elméletnek mindig az ideális célokra kell mutatnia, mégha azok az adott helyzetben (pl. a mai iskolai hittani tanterv keretén belül) teljes egészükben nem is lennének megvalósíthatók. A lelki egyensúlyát vesztett mai világ nevelésében sok oly újszerű eszközhöz s módszerhez kell nyúlnunk, amely egyesek előtt ma még túlzott vagy különös eljárás színében tűnhetik fel. Ez szolgáljon magyarázatául annak, hogy a könyvben lépten-nyomon kitérek az elvek gyakorlati alkalmazására is.

Mások viszont talán szeretnék könyvemben a hitoktató intellektuális munkáját erősebben védve látni és az érzelmi s kedélyvilág nevelésének előtérbe állításától a középiskolai hittanítás tudományos jellegét féltik. Sajnos, itt sem volnék abban a helyzetben, hogy e tekintetben is bármit enyhítsek a könyv tételein. Napról=napra világosabban látom, hogy a hittannak túlságosan intellektualista kezelése erősen hibás mai intelligenciánk hithidegségében; és csak örömmel tapasztalom, hogy ennek a felfogásnak egyre több írónk nyiltan hangot is ád. Ezt hangoztatja pl. az elméleti katechetika nesztora, *Gatterer* is «Katechetik»=je előszavában («. . . so stellte ich die Katechetik vor allem seelsorglich ein». Innsbruck. 1924. III. l.), továbbá amikor panaszolva említi, hogy «a katechetikai praxisban a tudásnak még mindig túlságos jelentőséget tulajdonítunk». (269. l.)

Ez a gondolat érvényesült a német püspöki kar 1924 aug. 18=iki közös konferenciáján, amely már útmutatást is adott, mily keretek közt lehet a világi pedagógiának legmodernebb módszerét, a munka=iskola («élet=iskola») elvét az ifjúság lelki gondozásában is érvényesíteni. (V. ö. *Blaufusz :* Das Arbeits=schulprinzip im Religionsunterrichte. Theologie und Glaube 1925. évf. 81. l.)

Erről írt hatalmas, háromkötetes monografiát *Kautz (Kautz :* Neubau des kath. Religionsunterricht. Kevelaer. 1923. Eddig az első kötet kész.), akinek könyve — ha túlzásait leszámítjuk is — mindenesetre nagy mementoul szolgálhat a túlzó intellektuálistáknak.

Ha pedig ma már elméletben világosan látjuk, hogy eddigi hitoktatásunk főhibája az akaratot gyujtani nem tudó s a szívre gyümölcstelen intellektualizmus túltengése volt s ha nem kétséges ma már előttünk, hogy iskolai hitoktatásunk eredményét a didaktikai materializmus betegsége is bénítja, akkor bizonyára szabad gyakorlatilag is nyesegetni akarni ezeket a túlhajtásokat s az új hitoktatás figyelmét erősebben felhívni az eddig elhanyagolt akarati s érzelmi élet fejlesztésére.

Ma, amikor kétségbeejtően látszik beigazolódni egyik nagy emberünk állítása a «romlott intelligencia s gyenge nép»=ről, ma jogosan mondhatjuk együtt az olasz költővel, hogy «könyvet írni kevesebb a semminél is, ha az a könyv nem teszi erősebbé, jobbá, érettebbé az emberiséget»:

Il fare uno libro è meno che niente,
Se il libro fatto non rifa la gente. *(Giusti.)*

Könyvünk ideálja az eleven, a való életet szem előtt tartó, kath. gondolkodásra s cselekvésre egyaránt indító, észt s érzelmet egyaránt munkáló vallásra nevelés. Több öröm, fény, napsugár, melegség, elevenség, bensőség — azaz: több lélek a hitoktatásba!

«Uram, csak azzal áldd meg méltatlan szolgád fáratságát, hogy bár csak egy bűnös ember kérésére, egy lélek üdvösségére légyen segítő tanításom. Fáratságimnak bévséges jutalma lészen, ha a Christus Vérével megváltott lelkek közül, csak egynek üdvösségére, segítő eszköze lészen írásom.» (Pázmány előszava prédikációihoz. Összes művei VI. k. XX. l.)

Jube, Domine, benedicere!

Budapest, 1935. Szent Alajos ünnepén.

A szerző.

I. RÉSZ.

ALAPVETŐ KÉRDÉSEK.

I. FEJEZET.

Az intelligencia lelkigondozásáról.

Az intelligencia lelkigondozásáról.

I. A kérdés fontossága.

Annak a lelki elárvultságnak láttára, amelyben mai intelligenciánk még sok helyen sorvad, lehetetlen, hogy fel ne lángoljon minden papban a buzgóság ezeknek a lelkeknek megmentése iránt.

Helyrehozhatatlan hiba is volna, ha mi békésen pihenni tudnánk az igazság élvezetében s nyugodtan horgonyoznánk az igaz hit csendes vizein akkor, amikor testvéreink odakint a sötét éjszakában fény nélkül küzködnek az óceán hullámain. Tüzet kell gyújtanunk, jó magasra lobogót, hogy kikötőbe találjanak; tüzet, jó meleget, hogy viharvert lelküket életre melegíthessék; hidat kell csinálnunk, nemhogy mi menjünk át azon a ziláltság országába, hanem hogy azon a tékozló fiúk találjanak haza az elhagyott Atyához. «A városi lelkipásztorkodásnak nagy hibája — írja *Swoboda* —, ha a művelt köröket félénken kerüli, mintha azok hivatásszerűen hitetlenek volnának; még nagyobb hiba, ha azokban kivétel nélkül ellenséget lát. Pedig ellenkezőleg, az objektív igazság utáni törekvés gyakran ezeknél époly nagy, mint amennyire elrejtett.»[1]

Több férfipasztorációt!

Intelligens híveink lelkével okvetlenül többet kell törődnünk, mint eddig tettük! De az intelligencia pasztorálásában is az eddiginél jóval több *férfi* pasztorációt kell folytatnunk. Egész bátran felállíthatjuk azt a pasztorális követelményt, hogy lelkipásztori tevékenységünknek az eddiginél föltétlenül jobban kell *a férfiak* szükségletei és esetleg még ízlése után is igazodnia.

Eddig a férfi és női pasztoráció közt a legtöbb helyen nem volt meg a helyes arány. A leányokat már kis iskolás korukban a legkülönbözőbb apácarendek s nevelőintézeteik veszik gondozásba; tömérdek Mária-kongregáció, nőegylet,

[1] *H. Swoboda:* Großstadtseelsorge. Regensburg. 1910.

Oltáregylet, Rózsafüzértársulat, harmadik rendek stb. törődnek velük később is. De a fiúkkal alig foglalkozik néhány buzgóbb hittanár; a felnőtt ifjakkal *s intelligens férfiakkal meg jóformán senki.*

A női pasztoráció túltengése érthető ugyan, de nem egészséges állapot. Emberileg érthető, ha a női lélekkel könnyebben elérhető eredményfelmutatás csalogatólag hat a papra. A nők külső fényt, parádét kifejteni is sokkal jobban és hamarább tudnak, mint a férfiak. A férfi, még ha vallásos is, kissé nyersebb, hidegebb s kevésbbé lelkesedik, mint a nő.

Viszont azonban, ha a férfiakkal törődő munka nehezebben hozza is meg gyümölcsét s kevesebb is belőle a látható eredmény, ez a gyümölcs rendesen *érettebb* s az eredmény okvetlenül *tartósabb*. A női pasztoráció sokszor — a legjobb igyekezet mellett is — megreked abban a szubjektív érzelgős vallásosságban, amely a vallás ügyét túlzott mértékben kapcsolja az azt képviselő pap személyéhez; a férfi vallásossága azonban, ha nehezebben lendül is neki, de utána aztán annál komolyabb.[1]

Pedig a férfiak jobban reászorulnak a különleges lelki gondozásra, mint a nők, mert hiszen korunk vallásellenes áramlatai főleg az ő lelküket kezdik ki s az a közönyösség s elfogultság, amellyel a gazdasági, politikai s kulturális élet egyaránt át van szőve, elsősorban a férfiak gondolkozásmódját fertőzi meg.

Ezzel természetesen korántsem akarjuk a nőket a vallásos életben hátraszorítani; hiszen jól tudjuk, hogy az ő lelkük époly érték az egyház szemében, mint a férfiaké. Az a körülmény azonban, hogy a férfinek a családban, nyilvános társadalmi s állami életben sokkal fontosabb szerep jut, mint a nőnek, az eddiginél föltétlenül több lelkigondozást követel a férfiak részére. Vajjon vallásunk alapítója nem férfi volt-e? És akik először hirdették azt, nem férfiak voltak-e? S akik szóval, írással és tettel elterjesztették, azok a pápák, püspökök, papok uralkodók, egyháziak, világiak nem

[1] A túlzásba vitt női pasztoráció rovására írjuk azt a körülményt is hogy egyes papok gondolkodásmódja, beszéde, sőt fellépése is annyira nőiessé válik hogy a komoly férfiasságot elveszti s éppen emiatt nem tud a férfiakban bizalmat s vonzalmat kelteni maga iránt. Ugyancsak ebből kell magyaráznunk, ha a templomi életbe és egyes ájtatosságokba nem egészen megfelelő színezet vegyül. Talán érdemes lenne egyszer razziát tartani ebből a szempontból ájtatosságaink, templomaink díszítése, prédikációink gyóntatási intelmeink stb. között.

férfiak voltak=e? És az Úr nem férfiak kezébe adta=e a papi hatalmat?

Liguori Szent Alfonznak egyik jelszava volt: «Ha a férfiakat megtérítettük, akkor a nők is jók lesznek».[1] A mai egyoldalú pasztorációban ellenben sokszor látjuk megismétlődni azt a szomorú jelenetet, amelyet *Szent Ágoston* festett le saját családi életükről: «Akkor hittem én, hitt édesanyám, hitt velünk az egész ház, csak egyedül — atyám nem hitt!»[2]

Több gondot az intelligenciára!

Korunk tehát több férfipasztorációt követel tőlünk. De követeli különösen az *intelligens* férfiak pasztorációját!

Mikor ezt leírjuk, mindenekelőtt is meg kell állapítanunk, hogy a mai társadalom vallási elhidegülésének oka korántsem kereshető elsősorban a papság tétlenségében.[3] Hogy a katholikus papság ölbetett kézzel nézte volna, mint megy el híveinek nagy része egyre messzebb az apai háztól, azt — legalább általánosságban — kimondani nem lehet. Oly erőkifejtést a régebbi korban alig találunk, mint aminővel az élesebben látó fiatalabb papok ma a lélekmentés munkájába belevetették magukat; mindig dicsősége marad a katholikus papságnak a szociális kérdés fontosságának az a teljes átértése is, amellyel azt akuttá válásának első perceitől kezdve kísérte és kíséri. A modern szükségleteknek megfelelő új pasztorációs eszközök beállításában sem volt hiány.

A baj azonban az volt, hogy a munkásosztályok és egyszerűbb hívek gondozása miatt *nem törődtünk eléggé az intelligens osztályok speciális lelki szükségleteivel.* Ez nem szemrehányás akar lenni, csak megállapítás. A pasztoráció szociális aláfestése ellen szót emelni nem is szabad. Hiszen egészen természetes, hogy az egyház gondoskodására legjobban rászorulnak azok, akiknek a föld úgyszólván csak

[1] *Sträter:* Das Männerapostolat. Herder. 1917. 66. l.

[2] Vallomásai. I. k. 11. fej.

[3] Az intelligencia elhidegülése a vallás iránt nem csupán magyar és katolikus baj; megtaláljuk azt — sajnos — más országokban is; más vallásoknál még sokkal ijesztőbb arányban. De míg máshol könnyebb az okokra rámutatni (pl. a franciáknál az egyke őrületes divatja, az oroszoknál a képzetlen orthodox papság, az angoloknál az anyagiak fékezetlen hajszája, az olaszoknál a kevésbbé intenzív pasztoráció), addig nálunk s a németeknél ezt a sajnálatos helyzetet sokkal bonyolultabb okok idézték elő. Erről részletesen «Összegyüjtött Munkáim» VIII. k.=ében, «A felnőttek lelkigondozásá»=ban írok.

tövist és bojtorjánt terem. Az egyház természetes támogatója volt mindig a szegényeknek, a gazdaságilag elnyomottaknak is; és szerintünk is igaza van *Harnacknak*, hogy «nem lehet kétséges, hogy Jézus ma azok oldalán állana, akik erőteljesen dolgoznak a szegény nép nyomorának enyhítésén s jobb létfeltételek előteremtésén».[1] És az is igaz, hogy amint a munkásosztályt, úgy az egyszerűbb népet sem volt szabad lelketlen izgatók prédájául odadobni. Ez mind igaz.

De mindennek elismerése mellett is több nyomós ok sürget, hogy intelligenciánk lelki helyzetével a legnagyobb odaadással s *az eddiginél jóval nagyobb energiával dolgozzunk* s a lelki segítségünkre szoruló emberek ne a munkásoknál és az egyszerű falusi népnél kezdődjenek s végződjenek. Persze, a katolikus egyház «népegyház», tehát az egész népé, tanulatlanoké csakúgy, mint tanultaké! Krisztus Urunk maga hivatkozott arra, hogy «a szegényeknek hirdettetik az evangélium», de ugyancsak Ő a gazdagokat s tanultakat is igyekezett megnyerni. (Zachaeus, Nikodémus.)

Mily okok sürgetik az intelligencia fokozottabb pasztorációját?

Az intelligencia intenzívebb pasztorálását több nyomós ok sürgeti.

1. Ilyen legelsősorban az a krisztusi szeretet, amely minden egyes emberben — tanultban s tanulatlanban egyaránt — halhatatlan lelket s örök értéket lát.

Intelligens híveinknek épúgy **halhatatlan lelkük** van, mint az egyszerű falusi népnek, tehát ők is megérdemelnek legalábbis annyi lelkipásztori gondoskodást, mint ezek. Hagyhatjuk-e őket továbbra is tengődni a hitközönyösség sovány kosztján? Vállvonogatva szóljunk-e hozzájuk, mint a zsidó főpapok Júdáshoz: «Quid ad nos? Tu videris!» (Mt. 27, 4.) Akkor olyan anyához lenne hasonlóvá az egyház, aki «csak egyik fiának (az egyszerű fiának) nyelvét érti, a másik azonban, aki pedig leginkább rászorulna vezetésére (a műveltek), nem talál nála megértésre s végre is hideg daccal idegenbe távozik».[2]

Maga a műveltség még nem menti meg a lelket; erre csak az evangélium képes. Szent Pál szelleme is kötelez,

[1] *Harnack:* Das Wesen des Christentums. Leipzig. 1902. 64. l.
[2] *Foerster:* Autorität und Freiheit. Kempten. 1910. 144. l.

hogy ne csak egyik=másik osztálynak, hanem mindegyik=nek hirdessük az evangéliumot. «Magamat mindenkinek szolgájává tettem, hogy többeket nyerjek meg. Bizony, a zsidóknak olyan lettem, mint zsidó, hogy a zsidókat meg=nyerjem. A gyöngéknek gyönge lettem, hogy a gyöngéket megnyerjem; mindenkinek mindene lettem, hogy mindenkit üdvözítsek. Mindent pedig az evangéliumért teszek.» (Kor. I. 9, 19—23.)

Az Üdvözítő betért a szegények hajlékába, de elment a *gazdagokhoz* is és beszélt az *előkelő* nikodémus=lelkekkel is. Ma talán még halkan, de — legalább a világvárosokban — egyre észrevehetőbben száll felénk intelligenciánk ajkáról a lelkisegélyt kérő megrendítő sóhajtás: «Jöjj át Mace=dóniába és segíts rajtunk». (Ap. Csel. 16, 9.) A mai papság=nak tehát sürgős — bár nehéz— feladata nemcsak a hithű intelligenciát megerősíteni a hit örömeiben, hanem az ingadozókat is szilárdítani, a távozók után a jó Pásztor szeretetével sietni, szóval az intelligens hívek lelkét is intenzíven gondozni.

2. A hívek jelentős és befolyásos osztályának elvesztése vagy megnyerése azonban nemcsak presztizs kérdése a katholicizmus számára, hanem életkérdés is. Közeli u. i. a veszély, hogy a magasabban álló s szerepet vivő társadalmi osztályok vallási közönyössége károsan befolyásolja az alsóbb rétegek hitéletét is. Éppen ezért rendkívül fontossá teszi az intelligencia intenzívebb lelki gondozását egy másik körül=mény is. *Az a nagy befolyás, amelyet az intelligencia* **vallásos vagy hitközönyös példája** *gyakorol az egyszerűbb hívőre.*

a) Vegyük csak fontolóra, mily nagy befolyással van az intelligencia életfelfogása s életmódja az alsóbb néposztá=lyokra. Amint a hegyipatak magas csúcsokról indul a völgy felé, épúgy a társadalmi életben is természeti törvény, hogy az életet fakasztó vagy lelket ölő gondolatok a magasabb osztályokból indulnak az alacsonyabbak felé. A szellemi irányok felülről diadalmaskodnak. Ami tegnap még csak könyvbölcselet volt, azt ma már regények s színpadok hir=detik s holnap már aszerint élnek az emberek. Minden kulturális és vallási elváltozás felülről kezdődött. A művelt körök után igazodik a világ. Amit ma az egyetemi katedrák=ról hirdetnek, az holnap már leszáll az elvont tudomány magaslatairól a középiskolák termeibe s holnapután apró=pénzre váltva ott forog a nép között lapokban, gyűléseken, egyletekben. A szellemi intelligencia — ha öntudatlanul is —

de vezére a népnek; vezére az erkölcsi magaslatokra vagy útvesztő mélységekbe, aszerint, amint amerre ő maga is jár. A tudomány ma már nem kevesek elszigetelt kincse s a nép átlaga olyanná lesz, amilyenné az ország tanult rétegei teszik. *Ha tehát a tanult világ elhidegedik a vallásos eszméktől, a népet is lehetetlen lesz sokáig megtartani atyái hitében!* Ezért mondjuk, hogy az intelligencia intenzív lelki gondozása az egyház részére nem presztizs és ambíció kérdése, hanem az egész egyházi életre kiható *vitális jelentőségű feladat.*

A katolikus vallásnak valósággal csődjét jelentené, ha a művelt elemek véglegesen leszakadnának az egyházról. Pedig ha a tanult osztályok elvallástalanodását ezután is az eddigi közönnyel szemléljük, a kereszténység könnyen «paganizmus»-sá válhatik a szó régi értelmében, midőn t. i. a kereszténység terjedésével a régi római vallás falvakra, «pagus»-okra szorult vissza. S amint a művelt elemektől megfosztott római vallás nem tudott megállani, épúgy halálos veszéllyel járna, ha most meg a kereszténység mondana le az intelligens osztályokról.

A kereszténység soha, a legvéresebb üldözések korában sem volt «rabszolgák vallása». A legrégibb emlékek amellett tanuskodnak, hogy már kezdetben behatolt a császári palotákba is s nemcsak az elnyomottak szerették, hanem a római arisztokrácia is. Mily elszomorító látvány tehát, ha ma az intelligencia közt a «paganizmus» (kiűzöttség) jellegét kezdi felvenni és szinte meg sem ütközünk a szomorú nyelvszokásokon, mely «az egyszerű hívő népről» beszél ellentétben a «hitetlen tanultakkal». Pedig egyedül a katolicizmus dicsekszik a «világegyház» büszke jelzőjével! Egyedül ő «népegyház» abból a szempontból, hogy *minden* embert s az *egész* embert uralni akarja. Tehát dolgoznunk is kell, hogy e címek valóra váljanak.

b) A kérdés fontos azonban nemcsak a rossz, hanem *a jó példaadás szempontjából is.* Az intelligencia pasztorálása ugyanis magának a nép hitéletének is egyik jelentős előmozdító eszköze.

Minden lelkipásztor jól tudja, hogy az intelligens hívek vallási jó példaadása *indirekt módon* is mily buzdítólag hat a nép hitéletére. Prédikációkkal felér s minden szóbeli apológiánál hatásosabb «a tett apológiája», vagyis azok a példák, midőn tudományuk vagy állásuk révén köztekintélyt élvező hívek nyiltan megvallják s gyakorolják katolikus hitüket.

Még jelentősebbé válik ez a tétel, ha a föntebbi indirekt befolyás mellett fontolóra vesszük azt a *direkt hatást* is, amelyet hizbuzgó intelligens híveink a vallásos élet előmozdítására gyakorolhatnak. Gondoljunk csak pl. arra a tömérdek lelki jóra, amit a vallását szerető s gyakorló tanító tanítványai közt, orvos betegei közt, hivatalnok alantasai közt, munkaadó, gyáros munkásai közt, a földesúr béresei közt kifejthet, tehát jórészt olyan helyeken, ahová a pap alig juthat el, vagy ha eljut is, ahol szavát sokkal elfogultabban veszik, mint egy világi hívőét.

3. Érdemes megemlíteni még egy harmadik okot is, mely az intelligencia pasztorálását fontossá teszi. És ez **a papság s intelligencia helyes viszonya.**

a) Az intelligencia mai hitbeli elhidegülése sajnálatos rést ütött a papság s intelligens hívek egymásközti viszonyán. Mindjárt itt meg kell jegyeznünk, hogy a papság és intelligencia kívánatos szorosabb viszonya alatt korántsem azt a pajtáskodást értjük, amire — sajnos — a nem is nagyon régmúlt idő, főkép kisebb helyeken, gyakori példát mutatott. A magyar úri társadalom s a papság társadalmi téren kitűnő viszonyban állottak, sőt állanak ma is sok helyen. Azonban ez a jó viszony teljesen kimerül a társalgásban s merőben világi összejövetelekben, amikre a papság rendesen magasabb erkölcsi komolyságának feláldozásával fizet rá. Pasztorációról itt természetesen szó sem lehet. «Egymást szívesen támogatták a földi bajokban, de a pap nem sokat törődött barátaiban a lélekkel s ezek viszont nemigen keresték benne a lelkészt, a lelki embert és a lelkek emberét.»[1] Szomorú tény, hogy éppen a papok barátai nem voltak megközelíthetőek a pasztoráció számára, és épen azok, akik sokat fordultak meg a «főúr» asztalánál, nem járultak soha az — «Úr asztalához».

Ma már — és ezt nem sajnáljuk! — ennek a kártyabarátkozásnak meglehetősen véget vetettek a megváltozott viszonyok és szinte kényszerítik a papot is a helyes útra, amely abban áll, hogy az intelligencia lelkületéhez *mélyebb alapon, a lelki, erkölcsi eszmék szolgálatáért* férkőzzék.

E tekintetben azonban — sajnos — a két társadalmi osztály közt ma nagy az űr; nem tudnak egymásra találni. Bizonyos idegenkedés fészkelődött be közéjük, ami az

[1] *Baranyay:* Egyház és intelligencia. Magyar Kultúra. 1914. I. k. 162. l.

intelligens hívek részéről a papság munkájának és élet=módjának lebecsülésében s kritizálásában, a papság részéről pedig abban a pesszimista felfogásban nyilvánul, hogy e «massa damnata»=ra fordított minden lelkipásztori munka már eleve meddő időpazarlás.

Egyik fél részéről sem hiányoznak a kifogások. A tanult hívek csoportja szemére veti a papságnak, hogy az egyház nem eléggé törődött velük; munkásoknak, egyszerű hívek=nek lelkigondozására sokkal több időt fordított, mint az ő speciális lelki helyzetük ápolására. A papság viszont a maga részéről keserűen emlegeti, hogy «zenéltünk nektek és nem táncoltatok, siránkoztunk és nem sírtatok» (Mt. 11, 17.), vagyis hogy az intelligencia saját hibájából szakította ki magát a vallásos élet lüktetéséből s jutott el mai lelki szegény=ségébe. Nem csoda, ha sok intelligens ember, aki a papság=gal soha nem érintkezik — vagy ha igen, rendesen annak kevésbbé értékes rétegével —, elveszti hitét s a pap becsü=lését, mert nem hisz a pap komoly erkölcsös életében. A pap és a mai világi hívő pszichéje teljesen különböző s ezért melegebb érintkezés nélkül nem is igen érthetik meg egymást. Saját hibájuk nélkül mindketten különböző világ=ban élnek. A pap az élet minden eseményét a theológus szemével nézi s az örök célhoz mér mindent. A világiban jobban előtérbe lép a földi szempont s a földi boldogulás elérése. A kettő közt hiányzik tehát a közös alap, a kap=csolási pont, amelyről elindulhatnának s amelynek segít=ségével összetalálkozhatnának.

A kölcsönös — és hasznot nem hajtó — nehezménye=zéseknek és félreértéseknek legjobban megint csak az intelligenciára fordított nagyobb lelkipásztori munka, ez a minden érvelgetésnél szebben beszélő cáfolat fog véget vetni. Mihelyt többször látják a papot értük is, az ő speciális szükségleteik kielégítésén dolgozni s ha alkalmat nyernek arra, hogy e munka révén kissé közelebbről is beletekint=senek az előttük ismeretlen papi munkakörbe s papi lélekbe, engedni fog az a hideg fagy és ellenszenv, amellyel ma az intelligencia a papság iránt viseltetik.

b) Ennek az ébredező jóindulatnak az illetők saját lelki hasznán kívül magára az ügyre nézve is lesz aztán egy másik előnyös eredménye.

Bebizonyosodott tény u. i., hogy az intelligencia helyes lelkigondozását *legkönnyebben olyan papok végezhetnék, akik maguk is ebből a középosztályból kerülnek ki* s kiskoruktól

fogva ismerősek ez osztálynak sajátos lelki ügyeivel, akik tehát könnyebben beletalálnák magukat speciális feladatukba. Csak természetes dolog, hogy a papságnak, melynek minden osztály között dolgoznia kell, egyformán minden osztályból kellene kikerülnie; mert rendes körülmények között — különös isteni kegyelmet leszámítva — a pap azt a társadalmi osztályt fogja legjobban pasztorálni, ahonnan maga is kikerült. És hogy a művelt családokból kikerülő *buzgó* papok mily nagyszerű apostolkodást végezhetnek a hithideg intelligencia körében, arra kitűnő példánk van három előkelő családból származó francia pap munkásságában. A XVII. század elején, mikor a papi hivatást az intelligencia époly kevésre becsülte, mint ma, három fiatal pap munkája — mindegyik a legelőkelőbb családból — valósággal forradalmat keltett a nemes ifjak közt. Ezek — *de Berulle*, a későbbi kardinális s az oratórium alapítója, *Olier*, a Sulpitiánusok alapítója és *de Condren*, az oratórium második főnöke — buzgó, épületes papi tevékenysége nyomán gazdag s előkelő családok fiai valósággal versenyezve tódultak az egyházi pályára. És kik kerültek ki ebből az új papi gárdából? Bossuet, Fénelon, Bourdaloue, Malebranche s a híres püspökök és papok egész csoportja.[1]

Ámde szomorúsággal kell látnunk, hogy az intelligens középosztály mily kevés papot ad ma nálunk az egyháznak! Ma még sokszor az is akadálya az intelligens osztályok pasztorálásának, hogy nem tudunk az ő társadalmi körükből kikerülő elegendő számú papságot rendelkezésükre állítani.[2] Tapasztalatunk szerint a hiba nem is mindig a hivatás hiányában van, hanem abban az elutasító álláspontban, amelyet a középosztálybeli szülők ma nálunk a papi pályával szemben elfoglalnak s erre készülő fiaikat attól akárhányszor erővel visszatartják. Mihelyt azonban a papság és intelligencia között szorosabb lesz a lelki kapocs, ennek az áldatlan helyzetnek javulását is remélhetjük. És addig is a középosztályok gyermekeit annál is szíveseben fogadjuk szemináriumunkba, minél nagyobb áldozatot hoznak ők pályaválasztásuk által, mint esetleg más ifjak, akiknek a szeminárium talán sorsuk jobbrafordulását jelenti.

[1] *Krier:* Der Beruf. Herder IV. kiad. 146. l.

[2] Érdekesen írta *de Maistre* már egy századdal ezelőtt: «Mutassátok meg, kiket ordináltak most Franciaországban, s megmondom, hogy húsz év mulva mi lesz az ország sorsa».

II. Az intelligencia külön pasztorálásának szükségessége.

Az élethivatások mai nagyarányú differenciálódása miatt nehéz pontosan meghatározni, hogy mely társadalmi osztályokat sorozzuk az intelligencia gyüjtőfogalma alá, amelyek aztán külön pasztorális gondra tarthatnak számot.

a) *Kiket sorozunk az intelligencia fogalma alá?* Legelsősorban idetartoznak természetesen az akadémikus képesítéssel bíró hívek; de ide kell soroznunk azokat is, akiket — ha nincs is meg az írott főiskolai diplomájuk — vasszorgalmukkal szerzett műveltségük és érdeklődésük a komolyabb problémák iránt a felsőbb szellemi körökbe emel. Hasonlóképp idesorozzuk — minden további diplomakutatás nélkül — az ú. n. társadalmi életet élő, «szalonképes» embereket. Igy bővítve a kereteket nemcsak városokban, hanem kisebb helyeken is, sőt falvakban is él elég intelligens ember (orvos, gyógyszerész, jegyző, bíró, földesúr stb.), akiknek pasztorációjáról különös szeretettel gondoskodnunk kell.

Külön is hangsúlyozandónak tartjuk, hogy pasztorációs munkánkból *senkit, egyetlen egy osztályt sem* szabad eleve kirekesztenünk.

Vannak egyes társadalmi osztályok, amelyeket — legalább a közvélemény — eleve alkalmatlanoknak tart a pasztorációs munkára. A Krisztus szeretetétől égő lelkipásztori léleknek azonban szakítania kell ezzel a felfogással; előtte nem lehet egyetlen lélek sem oly elzüllött, oly tékozló, az Istentől oly messze bolyongó, hogy annak megtérítéséért munkát áldozni nem volna érdemes.

Ilyen elveszett csoportnak tartják pl. általában a művészeket, mint akiknek lelki gondozása s vezetése lehetetlen. A bécsi egyetem pasztorális tanára, *Swoboda*, joggal kel ki e felfogás ellen. Még kevésbbé gondolunk a színészek lelki megmentésére, pedig a kifestett arc és csillogó színpadi ruha sokszor sivár, üres és magasabb eszményeket sóvárogva vágyó lélek takarója és «nem egy nemes emberi típusra lelhetünk köztük, ahonnan talán a mai Mária Magdolna is előkerülne, ha az Üdvözítő mégegyszer a földre jönne».[1]

b) De hát egyáltalán *van-e joga az intelligenciának ahhoz, hogy az általános pasztoráció eszközein túl saját részére külön figyelmet is igényeljen?*

[1] *Klug:* Lebensbeherrschung und Lebensdienst. Paderborn. 1918. I. k. 207. l.

Az intelligens osztályokba tartozó egyének lelki szükségletei sok tekintetben annyira elütőek más osztályokéitól, annyira komolyabbak, nehezebbek és mélyebbenjáróak, hogy teljes joggal várhatnak a maguk részére külön pasztorációs érdeklődést is; mindenesetre nem azért, hogy az Úr szőlőjében külön kasztot alkossanak, hanem hogy őket bekapcsolhassuk az egy, nagy, isteni közös családba.

Nem tagadhatjuk azt a tényt, hogy a mai vallási közönyért a felelősségnek csak egy részét lehet magára az intelligenciára hárítani; sok helyen az okot abban találhatjuk fel, hogy az egyébként vallási életet szomjazó intelligens lelkek nélkülözik azt a finom modort, kifogástalan szellemet és magas szellemi műveltséget igénylő vezetést, amelyet ez a társadalmi osztály lelki vezetésében méltán megkövetelhet. «Domine, non habeo hominem» (Jo. 5, 7.), mondhatják bizony akárhányszor a mi intelligens híveink is.

A társadalmi osztályok különbözése olyan adott tény, amit a pasztorációban nem lehet számításon kívül hagyni. Az Úr Jézus is egész másképp beszélt a művelt jeruzsálemiekhez, mint az egyszerű galileai néphez. Vallásunk mindenki számára ugyanaz; azonban ugyanazt a vallást a különböző emberek *egyénileg különböző módon* veszik fel magukba. Ennek még örülnünk is kell. Hiszen a változatosság — az alaptételek egységének megőrzése mellett — éppen a szépség fokozója. Az emberek, népek, korok műveltségi fokával együtt változnak azok igényei is nemcsak a világi élet, hanem az egyházi törvényhozás, kultusz stb. iránt is.

Már most: *a művelt ember vallási gondolkozása sokban elüt a népétől.*[1] A nép előtt (mint a gyermek előtt) a világ telve van csodával; míg a tudományosan gondolkozó művelt ember szkeptikusan húzódozik a csodától, mindenütt természetes összefüggést szeretne látni. A nép szívesen veszi, ha vezetik, könnyebben szuggerálható, jobban elismeri a tekintélyt, szívesebben vesz részt a vallási élet közös megnyilatkozásaiban, istenfogalma szemléletesebb, konkrétebb, gondolkodása egocentrikusabb, ítélete felületesebb, külsőségesebb, az egyház szertartásaiban is hajlandóbb a külsőségeknek előnyt adni a szubjektív, belső lelki átélés fölött. A tanult ember ezzel szemben kritikusabb, mindenről maga akar ítéletet alkotni s utánajárni mindennek,

[1] *Rademacher:* Die religiöse Lage des heutigen Akademikers und ihre Forderungen. Verband d. Vereine kath. Akademiker 1918. évkönyve 55. lapján.

szívesebben időzik egyedül, csendben Istennél, mint közös ájtatosságok nyilvánosságában stb. Mindezeket szemelőtt tartva nem szükséges-e, hogy pasztorációs munkánkban külön is gondoljunk intelligenciánkra? Oly találóan írja *Rademacher* a német katholikus akademikusok egyletének évkönyvében:[1] «Azzal nyugtatni magunkat, hogy a művelt-ség nem kedvez a vallásnak, így tehát legfontosabb, hogy szegényeknek hirdessük az evangéliumot, csekély felelősség-érzetről s az egyház általános üdvhirdető feladatának hiányos felfogásáról tanuskodnék. A tanultak igényeire azzal felelni, hogy hiszen a templomajtó mindig nyitva áll számukra, csak jöjjenek, alig illenék a jó Pásztor hivatott utódaihoz, akiknek szeretettel kell felkeresniük az elveszett báránykát.» «Ecce sto ad ostium et *pulso*» — mondja a jó Pásztor.

Éppen azért van szükség külön intelligencia-pasztorációra, hogy megtaláljuk azokat a formákat, amelyek a tanult emberek differenciáltabb követelményeit kielégítik, hogy a mindenkire egyaránt érvényes ugyanazon igazságokat a művelt körök szellemi nívójának megfelelően hirdethessük s olyan hangon, ami rezonanciára lel a tanult emberek lelkében is. Nem tudjuk eléggé ismételni, hogy *Szent Pál* mindenki szolgájává tette magát, hogy mindenkit megnyerjen, zsidó volt a zsidókkal, pogány a pogányokkal, a gyöngékkel gyönge és mindenkinek mindene, hogy mindenkit megmentsen. (Kor. I. 9, 19.) És ha az intelligencia lelkét *máskép* és *máshol* kell megragadni, mint az egyszerű hívekét, hát mindenkit ott és úgy ragadjunk Krisztushoz, ahol s ahogyan hozzáférhetünk!

III. Az intelligencia lelki gondozásának nehézségei.

Az intelligencia visszahódítása a vallásos élet számára egyrészt oly nehéz feladat, másrészt azonban sikeres megoldásától oly értékek függenek, hogy *Faulhaber* bíbornok az intelligencia pasztorálását méltán illette az 1911. mainzi katholikus gyűlésen *das Königsproblem der Seelsorge* névvel. Kétségtelen tény, hogy a pasztorációnak ebben az ágában igen komoly akadályokat kell legyőzni, míg célt tudunk érni, «donec formetur Christus in vobis». (Gal. 4, 19.)

[1] I. m. 44. l.

Mikor tehát az intelligencia pasztorálásáról beszélünk, nem húnyhatunk szemet azon nehézségek előtt sem, amelyekkel e téren meg kell küzdenünk.

A) Nehézzé teszik az intelligencia pasztorálását éppen azok a speciális problémák, amelyek az ő lelküket foglalkoztatják s amelyek sikeres megoldása **nagy előkészületet s kellő tudományos felkészültséget vár a paptól.** A papság mostani kiképeztetése nem mindenben készít elő erre a feladatra, nem csoda tehát, ha sokan húzódoznak is ettől a munkától.

Kétségtelen, hogy a pap szorosan vett theológiai képzettsége magában még nem elegendő az intelligens körökben felmerülő kérdések megoldásához. Az a pap, aki nem tud magának alkalmat szerezni, hogy a legújabb tudományos eredményekkel megismerkedjék — legalább az általános műveltséghez megkövetelt fokban —, intelligens körökben könnyen baklövést tesz beszédeiben s vége a tekintélyének. Bizony ilyen alkalmakkor sem merész fellépés, sem erős hang, sem az isteni küldetésre hivatkozás, sem piros öv vagy apáti kereszt nem imponálnak, — csak a tudás és szellemi fölény!

B) Ehhez járul aztán, hogy a tanult embereknél sokkal élesebb az egyéni különféleség, vagyis ők **tömegkezelésre sokkal kevésbbé alkalmasak,** mint a nép. Igen nehéz hozzájuk férni, a kezelési forma iránt túlcsigázottak az igényeik, minden esetleges mellőztetés vagy elnézés iránt érzékenyek, sokkal mélyebbek a hitbeli kételyeik. Mindez rendkívül megnehezíti lelki vezetésüket.

Más társadalmi osztályok vallási irányítása könnyebb, mint az intelligenciáé. Könnyebb ügyes bánásmóddal megfogni azok lelkét, akik előtt tudományos fölényünk is biztosít tekintélyt. Ha a pap az egyszerűbb hívek közé megy, előttük ez még ma is bizonyos leereszkedés, áldozat, amit némiképp megkülönböztetett tisztelettel honorálnak, vagy ha egyiknek-másiknak sértő is volna a viselkedése, a társadalmilag alattunk állók sértését elviselni mindig könnyebb.

Viszont *a tanult hívek közé lelkipásztori célokkal menni valóságos heroizmus.* Itt már nem az állás adja meg a tekintélyt, hanem sokszor éppen a pap-fogalomhoz kötött helytelen nézetek ellenére, egyéni kvalitásokkal kell azt magunknak kiverekednünk. Folyton készen kell lennünk a legképtelenebb nehézségekre s kérdésekre és tapasztalni azt a félig szánakozó lekicsinylést, félig csipkedő ridegséget,

amit a reverenda iránt akárhány művelt világi érez és kiéreztet még a legudvariasabb illemszabályok mögül is. Sok feladott nehézséget — éppen mert természetfölötti dolgokról van szó — talán meg sem magyarázhatunk az ő anyagias gondolkodásuknak megfelelőleg; és ilyenkor érezni kell tehetetlenségünket, hogy nincs kapcsoló pont, ahol ezt a lelket megragadhatnók. Minden szavunkat utánavizsgálják s ha a nép még ma is hisz, «mert a pap mondta», a tanult ember mindig levon valamit érveink erejéből éppen «mert a pap mondta».[1]

Sok látható eredményt bizony nem hoz az intelligencia pasztorálása. És innen érthető — ha nem is helyeselhető — az a tény, hogy még azok a buzgó papok is, akik egyéb osztályok tagjainak lelki gondozására valóban lelkes áldozatkészséget fordítanak s készek «Krisztus nevéért gyalázatot is szenvedni», az intelligencia pasztorálásának tövises útjától félve huzódoznak és szomorú lemondással hagyják sorsukra ezeket az értékes lelkeket. Innen érthető, hogy az egyszerű néppel többet foglalkozik a lelkipásztor, mint a tanultabbakkal s a legtöbb pap szívesebben megy az egyszerű nép közé pasztorálni, mint intelligens hívei közé.

A szociális kérdés által teremtett helyzet tanulmányozására imponáló energiát áldoztak az egyház szolgái — mindenesetre teljesen joggal és helyesen; de azért mégis sajnálandó tény, hogy emellett elmaradt a tanultabb körök vallási igényeinek intenzívebb gondozása s kielégítése. Pedig éppen nem lehet állítani, hogy ezekben a körökben ma gyengébb volna a vallási élet krízise, mint akár a falusi hívek, akár a gyári munkások között.

Az egyház mindig féltő szeretettel gondozta az emberiség minden osztályát. Még a legelhagyatottabbak, aggok, vakok, siketnémák, bénák, sőt gyengeelméjűek sem kerülték ki soha gondoskodó figyelmét. Mily fontos tehát, hogy segítőkezet nyújtsunk azoknak, kik sokszor hibájukon kívül «ignorant et errant», akiknek egyrésze erkölcsi eltévelyedések mélységében, másik része a hitetlenség Szaharájában tévelyeg; kiknek egyrésze szomjasan epedve kutat s kopogtat válogatás nélkül minden filozófusnál, a másik rész ellenben sajátságos önteltséggel mondja üres lelkéről: «Gazdag vagyok . . . és semmire sem szorulok». (Jel. 3, 17.)

* * *

[1] *Schulte:* Wir Priester und die Gebildeten. Theologie und Glaube. 1910. évf. 376—387. l.

Egyház és intelligencia kölcsönösen egymásra vannak utalva. «Az új idők megkívánják az intelligencia szoros csatlakozását az egyházhoz — írja *Rademacher*, a neves bonni apologéta. Az egyháznak szüksége van a művelt osztályokra, hogy a szó igazi és teljes értelmében népegyházzá lehessen s a művelteknek szükségük van az egyházra, hogy szellemi kultúrájuknak a szükséges egységet és biztos alapot megadhassák. A tökéletes művelt embernek tökéletes kereszténynek s katolikusnak kell lennie s fordítva is. Egyik oldalon a szellemi magasságok, erkölcsi erő, esztétikai képzettség, finom lelki nemesség, hivatásbeli nyugalom, politikai érettség és szociális érzék harmónikus megegyezése, a másik oldalon vallási mélység s hű egyháziasság — ez lenne a tökéletes kultúrember. A világi kultúra s a keresztény tökéletességi ideálok közti látszólagos feszültség benne legyőzetnék. Ez volna legjobb apostola s apologétája a katolikus kereszténységnek úgy saját társadalmi osztálya, mint az alacsonyabb osztályok tagjai előtt.»[1]

Ma nem ritkán hallatszanak hangok, amelyek az intelligencia lelki újjászületéséért folytatott munkát eleve eredménytelennek hirdetik. A helyzetnek e pesszimisztikus megítéléséből csak annyi igaz, hogy nem közönséges türelemmel kell magát felvérteznie, aki az intelligencia pasztorálásának nehéz munkájára vállalkozik. Nem számíthat buzgón figyelő hallgatóságra; kicsiny, csöndes, részletmunkáktól nem szabad visszariadnia; önzetlen munkában éveket töltenie és minden jóakarata mellett is látható sikert nem szabad várnia. De bármilyen nehéz is az intelligencia pasztorálása, *intelligens híveiről az egyház soha nem mondhat le*, ha csak nem akar megszűnni «katolikus», azaz «mindenkié» lenni.

Intelligenciánk damaszkusi döntő órákat él ma át. A katolicizmusban elrejtett vallási kincseknek, amelyeket sokszor még hitüket gyakorló híveink sem ismernek, föltétlenül megvan az a varázslatos s életet adó erejük, hogy ma is meg tudják ragadni a lelkeket s éltető táplálékul tudnak szolgálni a legtanultabb embereknek is. Csak munkásokra van szükség, akik kellő ügyességgel tudják kínálni e kincseket.

[1] Das neue Reich. 1921. évf. 63. l.

II. FEJEZET.

A valláserkölcsi nevelés értéke.

A valláserkölcsi nevelés értéke.

Bevezető gondolatok.

Az emberi szellem merész próbálkozásaival, örökös tervezgetésével, konstruálásaival, önfeláldozó munkájával avatott kézzel bontogatja egyik csomót a másik után a repülés ágas-bogas problémájáról. Jobbára teljesen elhagyva a lomha léghajókkal való kísérletezést, ma már a levegőnél nehezebb anyag, a «plus lourd que l'air» elve lett uralkodó jelszóvá az aviatikában. És csak aki ismeri az évtizedek előkészítő munkájának, tervezgetéseinek ezernyi nehézségeit s bepillantott a tervezők világának hangyaszorgalmába, csak azt tölti el megértő méltánylás, a feje fölött büszkén szárnyaló ember sikerének láttára, csak az méltányolhatja kellőkép azt a munkát, amellyel az ember lehányta magáról a föld felé húzó gravitáció bilincseit.

A nehézség törvényének megvan az analógiája a lélek világában is. Az ideálok magaslatára törő emberi lélek sem emelkedik könnyen a tisztább régiókba. Tapasztalt nevelők tudnák csak előszámlálni, mily ezernyi apró föltétel, eszköz, körülmény, mennyi türelem, szeretet, újrakezdés kell hozzá, míg a lélek legyőzi a «plus lourd que l'air» test ösztönös vágyait, vonzódásait s bizton, útvesztés vagy lezuhanás veszélye nélkül szárnyalhat az erkölcsi magaslatok éltető atmoszférájába. Ha a pilóta alapos elméleti ismeretek nélkül ül nyeregbe, vége van. Gépének utolsó csavarját épúgy kell ismernie, mint a szelek irányát, a levegő törvényeit s az aerostatika minden tételét. Lehet a legjobb gép birtokában, mit ér, ha nem tud vele bánni. Épígy hiába rendelkezünk mi is a legjobb nevelési eszközzel, mit ér az kezünkben, ha nem ismerjük a legapróbb részletekig; ha nem ismerjük a föltételeket, amelyek mellett nevelő értékét kifejtheti. A kat. nevelőnek elő kell ma venni minden tudományát, hogy a magasabbra született «ad maiora natus» emberekben le tudja győzni a testnek a föld felé tartó gravitációját s az ösztönös természet viharjain diadalmaskodni s az erkölcsi magaslatok útjain orientálódni tudjon és meg tudja szüntetni a test és lélek aspirációi közt dúló antinómiát.

Vajjon a katolikus erkölcstant tartalma és módszere képesítik-e arra, hogy erkölcsi életünk kialakításában még ma is döntő szerephez jusson? Meg tud-e felelni korunk egyéni és társadalmi követelményeinek anélkül, hogy forrását kiapasztaná s eredeti tanait idegen anyagokkal hamisítaná meg? Vagy talán szigorúan megszabott tételei s megalkuvást nem ismerő parancsai előre megfosztják attól a hajlékony simulékonyságtól, melynek segítségével korunk elváltozott lelkiszükségleteihez alkalmazkodni képes volna!?

Igazán életbevágó kérdés ez nemcsak a közvetlenül érdekelt hitoktatók részére, hanem méltó az a katolikus nevelés minden barátjának fokozott érdeklődésére. Hiszen igaz, aligha akadhatnának olyanok, akik a katolikus erkölcstan nevelő hatását az elmúlt századokra nézve tagadnák. Tények ellen nehéz érvelni. Annál erősebben hangzik azonban, hogy ami jó volt az elmúlt koroknak, a mi szemünkben már használhetetlen.

Szükséges tehát nevelési rendszerünket az elmélet és gyakorlat kombinált lencséje alatt a legaprólékosabban megvizsgálni. Fejtegetésünk során előbb rövid sétát teszünk nevelési rendszerünk elméletének aranybányájában, ahol lépten-nyomon az eredményes s hathatós nevelési theoriák valóságos kincsei ragyognak felénk, úgyhogy ezek láttára pillanatig se habozhatunk, hogy a nevelés terén egyedüli vezetőnkül a kat. erkölcstant válasszuk. «Tu duca, tu signore e tu maestro» — mondjuk majd Danteval. De utána majd, a szép elméleteknek az életbe nem egyszer satnyán átültetett, tengő-lengő, vézna csemetéi mellett nem mulasztjuk elsírni a saját «mea culpa»-nkat sem.

A katolikus pedagógiának története tulajdonképen az egyház történetével esik össze, hiszen a keresztény ókor egyházatyái s a középkor skolasztikusai, amikor műveikben nevelési kérdéseket tárgyaltak, a keresztény erkölcstant tartották szem előtt.

Szoros értelemben vett katolikus pedagógiáról azonban csak azóta beszélhetünk, amióta hithű katolikusok a protestánsokkal szemben a katolikus teológia alapjaira helyezkedve részleteiben is kezdték kiépíteni a neveléstudomány egész rendszerét. Ezek közt a legelső katolikus pedagógusok közt említendők mindenekelőtt a jezsuita Ratio Studiorum szerzői, aztán *Silvio Antoniano*, *Borr. Szent Károly*, újabban *Fénelon*, *de la Salle*, *Dupanloup* orleansi érsek, *Giovanni Antonio*, *Rayneri*, *Don Bosco* stb. A németek közt kitűntek a

XVIII. század végén *Felbiger Ignác*, a XIX. század első felében *Jais Egyed* bencés szerzetes, *Overberg Bernát* münsteri katechéta, *Vierthaler* salzburgi szemináriumi elöljáró, *Sailer* regensburgi püspök, *Wittmann* regensburgi kinevezett püspök, *Hergenröther* würzburgi szemináriumi elöljáró, *Gruber Ágoston* salzburgi érsek. *Schmid Kristóf*, a kiváló ifjúsági író. A század második felében *Galura* brixeni érsek, *Hirscher* freiburgi tanár, *Deharbe* jezsuita atya, *Dursch* plébános, *Stolz Albán* freiburgi tanár, *Stöckl*, az eichstätti lyceum tanára stb. Külön említést érdemelnek a szerzetesrendek s kongregációk, amelyeknek nevelői tevékenysége mindig dicsősége és büszkesége marad a katholikus vallásnak; hazánkban főleg kitűntek a bencések, ciszterciták, piaristák, premontreiek, jezsuiták, szaléziánusok, iskolatestvérek, angol kisasszonyok, Szent Vince-apácák, orsolyiták, Sacré Coeur-anyák stb.

I. Az elmélet.

1. A nevelési rendszerek értékének fokmérője az a hatás, amelyet erkölcsi organizmusunkra gyakorolnak. Erkölcsi organizmuson azoknak az emberi képességeknek összességét értjük, amelyek működése következtében kialakul erkölcsünk, jellemünk, egyéniségünk. Az erkölcsi rendszernek, ha hatékony akar lenni, számolnia kell az **ész, akarat és szív** eltérő követelményeivel.

A) **Ami az ész hatáskörét illeti,** primátusa e téren kétségen kívül áll. Az észtől senki — még az agnosztikus sem — tagadhatja meg a jogot erkölcsi életünk szabályozásához. Csak az észbeli befolyás határainak megvonásánál keletkezik összeütközés a különböző álláspontok képviselői között.

Szerintünk bármely nevelési rendszerrel szemben az észnek első és legfőbb követelménye, hogy *a rendszer által hirdetett tan igaz legyen.*

Az emberi megismerés tárgya a létező, az «ens». Bármily harc folyik is ma a filozófiában a különböző ismeretelméletek között a megismerés módjára, megbízhatóságára stb.-re nézve, a megismerés *tárgyát* illetőleg azonban senki kétségbe nem vonhatja *Szent Tamás* tanítását: Az emberi ismeretek terénuma a létező dolog, az «ens».[1] Eszünk természetszerűleg kutat a dolgok lézezésének oka után s nem nyugszik,

[1] Summa Theol. I-a qu. 14. a 1.

míg azt a megegyezés s ellenmondás elegendő alapelvében, vagy az oksági elvben meg nem találta. Ez kivételt nem tűrő, általános érvényű törvény.

De éppen ezen általános érvényű törvénynél fogva az erkölcsi tanok sem lehetnek hatékonyak, ha létezésüket az első elvekre visszavinni nem tudjuk. Ami más szóval ugyanazt jelenti, mint amit fent állítottunk: ha kimutatni nem tudjuk, hogy ezek a tanok *igazak*. Ezért állíthatjuk fel minden erkölcsi rendszer hatékonyságával szemben legelső követelmény gyanánt, hogy tanai igazak legyenek.

Mi a főfeltétel tehát minden erkölcsi rendszerrel szemben? Annak észbeli megalapozása, a «rationale fundamentum». Bármint hangoztassák is egyesek az ellenkezőjét, az erkölcsi rendszer észbeli megalapozását — hacsak eleve nem akarunk nevelő erejéről lemondani — elengednünk nem lehetséges. Nagyon érthető egyesek húzódozása. Ezt az alapozást u. i. csak metafizikai úton lehet elvégezni. A «tudományos erkölcs» hívei e követelménnyel szemben tehát mozdulni sem tudnak. Mert a tudomány csak tényekről beszél, csak konstatál. Beszél arról, ami van, ami volt, de hallgat arról — pedig ez az erkölcsi rendszerek célja — aminek *lennie kell!* Mai társadalmi életünk morális krízise jórészt éppen annak tudható be, hogy a kritika az észbeli megokolás elvetésével alapjaiban kezdte ki az erkölcstant, elhalványította a kötelességérzetet és így nem tudja megokolni, miért hozzam meg az erkölcsi törvény által megkövetelt ezt vagy azt az áldozatot. Minthogy csak a vallásos erkölcstan van abban a helyzetben, hogy tanait az igazi, végső alapokra vezetheti vissza, azért tényleges, hatékony nevelési erőt csak a vallásos erkölcstan fejthet ki.

B) Emellett azonban nem állíthatjuk, hogy valamely erkölcsi tan igazsága már magában is elégséges annak érvényre jutásához. *Az akaratra* az igazságnak van ugyan bizonyos indító, de nincs döntő ereje. A puszta ismeret nem elegendő az igazságok gyakorlati felkarolásához. Viszont azért, mert az akaratot szabadnak hirdetjük, korántsem azt jelezzük ezáltal, mintha az akarat ok nélkül cselekednék. Mindössze azt óhajtjuk nyomatékosan hangsúlyozni, hogy az igazság hatóereje az akaratra nézve korlátolt, magában elégtelen. Hogy tehát az ész elé tárt erkölcsi igazságból ne csak a megismerés hideg fénye sugározzék (az ú. n. l'idée-lumière), hanem a cselekvéshez, az akaratindításhoz szükséges meleg életenergia is (l'idée-force), ahhoz az

erkölcsi tannak nemcsak igaznak kell lennie, hanem az **akarat mozgásba hozásához szükséges indítóerőkkel is kell rendelkeznie.** Mert nemcsak az ész, de az akarat sem táplálkozik és él meg puszta fantomokból.

C) Akaratunk azonban nemcsak az ész által elénk tárt jó után tör, hanem — mert az ember a szellemi lelken kívül állati testből is áll — az érzékeknek tetsző örömök után is. Sőt életünk kezdő éveiben túlnyomó — hogy ne mondjuk, kizárólagos — az érzékek működése. Csak az ész fokozatos megnyilatkozásával, lépésről-lépésre jutunk el addig a belátásig, hogy életünk legfőbb boldogságát az érzéki örömökben keresni annyi, mint félreismerni az emberi élet célját. De a lázadozó ösztönök még ezen belátás után is örökös küzdelem harcterévé teszik lelkiismeretünket. A test rendetlen követeléseit le lehet ugyan mindenkinek győznie, de senkinek sem harc nélkül. Sőt a tapasztalat azt mutatja, hogy — sajnos — sokkal könnyebb lehajolni a bennünk lakó állathoz, mint felemelkedni az ideális emberhez. Az eredményre számító nevelési rendszernek tehát az érzelmekre ható eszközök fölött is kell rendelkeznie, amelyek minket **az alsóbb természet vágyai fölött diadalra segítenek.**

2. Miután így röviden megismerkedtünk azokkal az általános feltételekkel, amelyek hiányában minden erkölcsi rendszer terméketlenségre van kárhoztatva, nézzünk végig a katolikus erkölcstanon, **mennyiben tud ezeknek az általános feltételeknek megfelelni.** Ha erkölcstanunk e tekintetben semmi kívánni valót nem hagy hátra, ezzel már bebizonyítottuk annak nevelő erejét is.

A) Erkölcsi rendszerünk nevelő hatását éppen annak köszönheti, hogy tanaiban — mert azok a legfőbb igazságon nyugszanak — *a legteljesebb mértékben föltalálható* az erkölcsi rendszerek hatékonyságához megkívántató első követelmény: **az igazság.** Erkölcstanunk nevelő erejének forrása jórészt abból fakad, hogy bár jellege teljes egészében természetfölötti, mégis észbeli alapokon nyugszik s tételei — a szükséges fokig — ésszel bebizonyíthatók.

Kíséreljük meg pár sorban világosságot vetni erre az állításunkra.

Erkölcstanunk végső alapjaiban Istenre, az örök igazságra megy vissza, tanai tehát csak igazak lehetnek.

Említettük már, hogy az ész természetszerűleg tör minden létező dolog megismerésére, bárhol találja is azt. De ez a megismerés elsőfokán csak kezdetleges, spontán, amely-

nek igazsága még nincs bebizonyítva (sensus communis). Hogy ebből a kezdetleges megismerésből tökéletes, megokolt ismeret legyen, a reflexiónak kell hozzájárulnia. Ilyen sensus communis által, mintegy lappangó érzéssel, mindnyájan érezzük pl. a jó és rossz közti különbséget. De — mint mondottuk — inkább érezzük létezését, mintsem látjuk, inkább érezzük kötelező erejét, mintsem bizonyítani tudjuk. Az azonban tény, hogy érezzük, tudjuk, hogy az eszes embernek az ész törvényei, a jót parancsoló, a rosszat tiltó ész törvényei szerint kell cselekednie. Ez a kötelesség fogalmának észbeli eredete.

Épígy vagyunk a szabadakarattal s a lélek halhatatlanságával. Mind a kettőt megsejti valahogy az ember, de ezt a spontán, szinte ösztönös észrevevést a maga zavaros homályából a bölcselő ész segítségével kell kifejtenünk s igazolnunk. Erkölcstanunk elvégzi ezt az okoskodó munkát s törvényeit a bölcselő ész segítségével meg is alapozza.

Fontos kérdés azonban, hogy amit az ész *megkövetel*, az akarat azt *meg tudja-e* tenni. És a katolikus erkölcstannak éppen az az ereje, hogy benne az ész által megszabott kötelességek teljesítéséhez az akarat is megtalálja a szükséges segítséget. Elég felnyitni a katekizmust, hogy erről meggyőződjünk. A katolikus erkölcstan minden parancsot Isten nevében ró ránk; tetteink az ő nevében végzett munka révén jutnak moralitáshoz.

És ha ezt abban a helyes értelemben vesszük, amint az egyház érti, maguktól elenyésznek a kifogások, amelyeket korunkban az Istenre alapított erkölcstan ellen emelnek. *a)* Egyesek szerint u. i. Isten oly messze fekvő alap, tőlünk oly távol esik, hogy az ő parancsai az emberi társadalmi életben törvényerővel nem bírhatnak. *b)* Mások szerint az Istenre alapított erkölcstan kényúrrá, despotává alacsonyítja Istent, ki végtelen hatalmát csak parancsok osztogatására használja fel. *c)* Ismét mások pedig azt kifogásolják, hogy az «érthetetlen» dogmákra nem lehet életképes erkölcstant építeni.

Ezek persze a katolikus felfogás elferdítései.

a) Vegyük u. i. fontolóra, mit értünk az alatt, mikor erkölcsi rendszerünk alapjául Isten akaratát tekintjük. Ezzel azt akarjuk kifejezni, hogy ezeket a törvényeket az isteni értelem rótta ki reánk. Az az isteni értelem, amelynek *a mi értelmünk visszatükröződése*. Ha tehát a mi értelmünk reflexe az isteninek, nem lehet erkölcstanunkat csak azért, mert

Istenre megy vissza, heteronómiával vádolni. Amit az emberi értelem, mint *természeti* törvényt kinyilatkoztat, az visszamegy az örök, az *isteni* törvényre, úgy, mint a folyó forrásához, vagy pontosabban, mint a kép a modellhez.

b) A másik ellenvetésre nézve pedig azt kell megemlítenünk, hogy erkölcsi rendszerünkben Isten nemcsak törvényhozó, hanem a *törvényre segítő is*. Az egyház tanítása szerint Ő a forrása minden energiának és minden teremtett dolognak állandó létfenntartója. Folytonos isteni közreműködés nélkül a teremtmények a semmiségbe sülyednének vissza. Ahol csak tehát teremtett dolog van, ott működik Isten is. Cselekvés és létezés Benne nem választhatók el egymástól. Sőt az igazak lelke az egyház dogmája szerint még ennél is szorosabb érintkezésben áll Istennel: Isten bennük lakozik. (Ján. 14, 23.) Ebben a tekintetben mi is pantheisták vagyunk: ahol csak teremtett dolog van, ott Isten is működik. Tehát működik bennem is és segít az általa szabott törvények betöltésében. De lehet-e akkor ezt az erkölcsi rendszert külsőségesnek nevezni? Tekinthető-e despotának az, aki előír ugyan parancsokat, de *bőséges segítséget is ad* azok betöltéséhez?[1] Sőt ellenkezőleg azt állítjuk, hogy minden erkölcsi rendszer, mely alapjait Istenre vissza nem vezeti, holt báb, amit senki semmibe sem vesz.[2]

Már *Cicero* is ezt követelte, mikor így írt: «Lex vera atque princeps, apta ad iubendum et ad vetandum, ratio est recta summi Jovis». (De leg. II. 4. 10.)

Az tehát csak nagy előnye nevelési rendszerünknek, hogy végső alapjaiban Istenre megy vissza.

c) Fogósabb dilemma elé állítanak azonban dogmatikánk miatt, amelyből erkölcstanunk elveit levezetjük. A katolikus erkölcstan egész fönséges épülete u. i. Istenen,

[1] Dieu dans la doctrine catholique n'est plus le principe lointain, extrinsèque, qui se désintéresse des consciences et dont les consciences se désintéressent. Il vit au coeur même de ces consciences; il en est comme la loi organique dont la Volonté à la fois imprégnée de raison et de l'amour, éclaire en même temps qu'elle fortifie. *Gillet*: La valeur éducative de la morale catholique Paris, 1911. 71. l.

[2] Maga *Hartmann* követeli ezt az Istenre-alapozást, még pedig az erkölcsi törvények betartásához szükséges szankciókért. «Ohne auf Gott als den absoluten Grund zurückzugehen, ist es schlechterdings unmöglich ein Prinzip zu finden, welches dem ethischen Gesetz eine ausreichende Sanktion erteilte, . . . ohne diese ist die Allgemeinheit und unbedingte Verbindlichkeit des Sittengesetzes eine Illusion». Id. *Schanz:* Apologie des Christentums. Herder. 1910. 493. l.

mint alapon s középponton nyugszik, akárcsak a nagy dómok boltíveinek óriási súlya is egyetlen egy pontra borul rá. Hanem éppen ebből támad az ellenvetés is. Erkölcsi tételeink a dogmákból folynak. Ámde — mondják — *dogmáink transcendentálisak, jelentésük ésszel meg nem érthető, ami pedig pótolhatatlan hiány a tanok nevelői erejére nézve.*

A dilemmára a pragmatisták könnyű — de egész teljességében helytelen — feleletet adtak. Igazatok van — mondták. A dogma érthetetlen. De ez nem baj. Ha nincs is értéke az igazságra nézve, van az életre. Ők tehát nem a katolikus erkölcstan igazságából vezetik le annak hatékony befolyását az életre (ez volna a helyes út); hanem megfordítva okoskodnak: mert erkölcsi rendszerünk hatékony, mert bevált az életben, azért igaz is. Persze az igazságot a modern pragmatista jelentésben értve.

Bármily szerencsésen védi is első látszatra ez a felfogás erkölcsi tanaink hatékonyságát, a valóságban mégsem több optikai csalódásnál. A dogmát érthetőségétől megfosztani annyi, mint erkölcstanunkat éltető forrásától elzárni. A pragmatista felfogás szerint minden csak annyiban igaz, amennyiben egyéni szükségeimnek megfelel és amennyiben én azt átélem. Minthogy pedig az egyéni lelki szükségletek egyénenkint változnak, eszerint az igazságot is egyénenkint változónak kell hirdetnünk. Igy az egyénből — ahelyett, hogy a törvénynek engedelmeskednék — a törvény bírálója lesz. Az érthetetlennek kikiáltott dogmából csak erkölcsi elernyedés, tespedés származik.

Ezért kárhoztatta az egyház azt a tételt, amely szerint «a dogmákat csak gyakorlati jelentőségükben kell elfogadnunk, azaz mint a cselekvésünket, de nem mint hitünket is irányító szabályokat»;[1] vagy pedig mintha a dogmák csak az istenség egyéni megtapasztalásának szimbolikus kifejezései volnának.[2] Isten gyakorlati «átélése» és «megtapasztalása» okvetlenül megköveteli előbb az ő *észbeli* ismeretét. Akaratunk érzékeinknek jogtalan követeléseit csak az ész fényével megvilágosítva és megerősítve fogja kordában tartani. Már *Szent Tamás* érdekes nyilatkozatban előre elítélte a pragmatista dogmafelfogást, mikor azt írta, hogy szentségtörés bűnét követi el, aki az Úr Jézus előtt térdet hajt anélkül, hogy elhinné, hogy ő Isten volt.[3]

[1] A «*Lamentabili sane*» encyklika (1907. júl. 3.) 26. pontja.
[2] L. a «*Pascendi dominicae gregis*» encyklikát (1907. szept. 7.).
[3] Summa Theol. I-a II-ae qu 19. a. 5.

Tudjuk, hogy nincs szó teljes dogmamegértésről. De hiszen elég homályosan látni a dogmák értelmét, hogy azok már tájékoztassanak minket az erkölcsi élet útjain. Az emberi beszédmód Istenről úgysem tökéletes soha; de azon igyekszünk, hogy legalább minél kevésbbé legyen tökéletlen. És ha a hívők nagy tömege a dogmák jelentését csak nagy körvonalakban fogja is fel, erkölcsi iránytű gyanánt ez is elégséges. Persze mindnyájan legszívesebben járnók erkölcsi útainkat a teljes dogmamegértés fényes napvilágánál. De jobbnak híján örömmel érjük be azzal is, ha az erkölcsi tévedések reánk leselgő veszélyei közt csak az anthropomorphizmusok és analógiák homályos vibráló csillagfénye kalauzol is minket.

B) A katolikus erkölcstan tételei igazak, tehát megvan bennük a hatékony neveléshez megkívántató első föltétel. Az igazság azonban csak szükséges, de nem elégséges alapja ennek a hatékonyságnak. A jónak ismerete nem elegendő annak gyakorlásához. A tan igazsága csak kezdő lökést ad akaratunknak, de nincs reá döntő hatással. Ezt a hatást csak az Abszolút Lény adhatja meg akaratunknak.

Tudjuk ugyanis, hogy az akarat tárgya ugyanaz, mint a megismerésé, csak más szempontból vizsgálva. Az ismeret tárgya a létező, mint igaz; az akaraté a létező, mint jó. Ha tehát az ész hatáskörét nem szorítottuk meg, hanem azt állítottuk, hogy megismerő képessége Istenre is kiterjed, az akarattal szemben sem lehetünk szűkebb keblűek s azt kell tartanunk, hogy az akarat is véglegesen csak az Abszolút Lényben nyugodhatik meg. A katolikus erkölcstan éppen azért, mert ezen az Abszolút Lényen emelkedik, a legteljesebb mértékben **eleget tud tenni az akarat követelményének is.**

Fejtegetésünkbe *itt kapcsolódik be a természetfölötti rend*, mely az észnek és akaratnak egyaránt segítségére jön.

Bármily szükséges ugyanis a dogmáknak legalább bizonyos fokú megértése, mégis a merő észbeli ismeret magában tehetetlenül áll az akarattal szemben. Isten befolyása is szükséges, mely akaratunkat a jóra hajlítsa. Azt is láttuk, hogy az isteni lényeg, mint a tulajdonképeni abszolut igazság, eleve éppen nem zárható ki megismerő képességünk területéről, sőt az emberi ész természetes megismerő törekvésének az Istennel való direkt, intuitív érintkezés volna a legharmonikusabb kielégítése. Mindez a lehetőség és a kívánalmak kérdése, amelyet aztán megvalósítva találunk az

isteni kinyilatkoztatásban, melyben Isten érintkezésbe lépett az emberekkel. Épígy állunk az akarattal is, amelynek viszont az isteni kegyelem (gratia) jön segítségére. Akaratunk a kegyelem, az isteni természetben való ezen immanens részesedés által lép Istennel közvetlen érintkezésbe.

Az isteni kegyelem megbecsülhetetlen fokban biztosítja a kat. erkölcstan nevelő erejét. A kegyelem munkájának megértéséhez szükséges azonban szem előtt tartani, hogy a kegyelemnek — bármily természetfölötti legyen is a maga teljességében — mégis, ha hatni akar reánk, a természet törvényeit kell követnie. Csak úgy válik bennünk életforrássá, ha mélyen belekapaszkodhatik a természetes talajba s bizonyos tekintetben természetes módon ömlik el bennünk. *Gratia non destruit, sed perficit naturam* — mondja az egyház tanítása. Azért nevezhetjük a kegyelmet «principium immanens activitatis»-nak, «habitus»-nak, mert szétárad a lélek minden tevékenységében. Az isteni kegyelem s a természet együtt működnek, nem kell tehát holmi megosztottságtól, káros dualizmustól tartanunk. De egyet soha ne feledjünk. Szabad és kell is az isteni kegyelemre számítani, de a kegyelem is számít a természetre, mireánk. *Mielőtt tehát keresztények lehetnénk és hogy azokká lehessünk, előbb becsületes embereknek kell lennünk!* Ezért már ebben az alapvető fejezetben sem szűnünk meg hangoztatni, hogy nevelésünk eredményére nézve döntő fontosságú *a természetes alap s a jó hajlamok kimüvelése is*, mert a természetfölötti erények legszebb tölgyfája is az első fuvallatra kidől, ha gyökerei nem tudnak a természetes energiákban bővelkedő talajból táplálkozni.

C) Az emberről nem elég azt mondani, hogy eszes lény; hanem olyan eszes lény, akinél az ész használata mindig érzékeléssel (sensatio) kapcsolatos. Ezért pár sorban még arra is rámutatunk, mily előnyösen bővelkedik a katolikus nevelési rendszer ezekben az érzékekre s érzelmekre ható elemekben is.

Ismert tana az iskolás bölcseletnek, hogy semmi sincs az értelemben, ami nem volt előbb az érzékekben. Az emberi megismerés természete, hogy még legmagasabb ideáinkat is érzékelések kísérik és értelmünk arra törekszik, hogy minden eszmét *fogható* valóságokban, szimbolumokban konkretizáljon. Ezért van oly nagyjelentőségű befolyása tanaink nevelő hatására annak, hogy egész istentanunk **a fogható, a látható, az érzékelhető Istenemberben összpontosult.**

Krisztus a középpontja nemcsak hitünknek, hanem nevelésünknek is. Belőle fakad a kegyelmek forrása a keresztény élethez s ő egyúttal mintaképünk is ehhez az élethez.

Minthogy nevelési rendszerünk lépten-nyomon a megtestesült Istent állítja elénk, mint követendő példát, nem lehet szemére vetni, hogy kiaknázatlanul hagyná a lélektan elemi törvényét, amely így szól: Ha életünkben valami ideált akarunk megvalósítani, minél gyakrabban élesztgessünk elménkben ennek megfelelő gondolatokat. Nevelési rendszerünk azért képes a legfönségesebb ideálokat is életre váltani bennünk, mert állandóan Istentől megszállva tartja lelkünket s az isteni mintakép vonásait másoltatja velünk.

Minden érzékelés tovább dolgozik bennünk és megfelelő akcióban akar megnyilvánulni. Nincs egyetlen érzékelésünk, egyetlen cselekedetünk, amely jellemünk kialakulásában a következmények egész sorozatát ne hozná magával. Már most beláthatjuk, mily hathatósan ösztönöz a katolikus erkölcstan a nemes cselekedetekre, mikor állandóan Krisztust állítva elénk, a legnemesebb élet, az «imitatio Christi» megvalósítását sürgeti! Vagy mikor a Boldogságos Szűznek s a szenteknek életpéldáival ezt az isteni életet tényleges emberi megvalósulásban mutatja be. Mikor pedig az ösztönző példák nyomán hasonló erkölcsi magasságok felé megindulunk, a szentségekben, mindmegannyi kimeríthetetlen energiaforrásban, a természetfölötti segítségek dús tárházát nyitja meg előttünk.

II. A gyakorlat.

Az elmondottakban rámutattunk azokra a főbb forrásokra, amelyekből a katolikus nevelés hatékonyságát meríti. A katholikus nevelés megbecsülhetetlen gyakorlati értékét — amint az az elméletben megvan — nyomatékosan hangoztatni annál szükségesebb, minél sűrűbben és minél hangosabban emelkedtek a közelmultban is hangok, amelyek az iskola nevelő munkáját a vallásos nevelés nyujtotta segítségtől megfosztani akarták; és másrészt minél megdöbbentőbbek, valóságos nemzeti veszedelmet jelentők azok az eredmények, amelyeket a vallásos nevelést nélkülöző iskola — ott, ahol ez már megvalósításra talált — fölmutat. Minthogy azonban a vallásos nevelés ellen intézett támadásoknak nem mindig rosszakaratú elfogultság az oka, hanem néha

az elméletnek félszeg gyakorlati megvalósítása is, időszerűnek tartjuk, hogy — miután a katholikus erkölcstan elméletének nevelő erejét kétségen kívül helyeztük — őszintén rámutassunk az elveknek néhány ferde irányú s joggal kárhoztatható gyakorlati alkalmazására is.

Láttuk, hogy a katolikus erkölcstan elméletben megfelel a nevelési rendszer hatékonyságához megkívánt minden követelménynek. Honnan magyarázható tehát az a szomorú tény, hogy míg a múlt korokban a gyakorlati élet terén is kielégítő eredményeket tudott elérni, nevelő hatása napjainkban egyre inkább csak a kevés kiválasztottakra szorítkozik, míg a nagy tömegek — önmaguk s az emberi társadalom szemmelláthatő kárára — egyre jobban kisiklanak befolyása alól? A veszélyekkel átitatott korszellem rombolása kétségkívül sokat megmagyaráz, de nem mindent. Valami hibának az értékes elméleti tételek *gyakorlati alkalmazása körül is* kell lennie.

A vallásos nevelés helytelen módszerei közül háromra hívjuk föl a figyelmet; ezek ama föltételek ellen vétenek, melyeket az ész, az akarat és az érzelmek az erkölcsi nevelés hatékonysága érdekében megkívánnak.

Helytelen nevelési módszerek.

A) A vallásos nevelés helytelen módszerei között először **a túlzott racionalizmust** említjük meg. Már a laikus erkölcs képviselői is beismerésben vannak aziránt, hogy erkölcsi rendszerük eredendő bűnét a pusztán theoretikus, az akarat s érzelmek megindításával kellőképen nem támogatott erkölcstani tételek alkotják. A túlzásba vitt racionalista nevelés föltételezi, hogy az erkölcsi törvények pontos ismerete nemcsak szükséges (ezt mi is valljuk), de elégséges föltétele is annak, hogy életünket ezen törvények szerint irányítsuk. Új kiadása ez a *Socrates* által hirdetett helytelen elvnek, mely a jó gyakorlásához elégnek tartotta annak ismeretét és *Helvetius* téves fölfogásának, amely szerint az erény csak tanítás dolga, akár a bölcselet vagy mathematika. A századok folyamán egyedül a katolikus egyház kelt harcra ezzel a téves nézettel, elméletben is hangoztatva s gyakorlatban is megvalósítva a helyes tant, amely szerint az eredményre számító erkölcsi nevelésben *az ész művelésével az akarat és érzelmi világ nevelésének is lépést kell tartania*. Kárhoztatandó eljárás tehát elpazarolni ezt a reánk maradt szép örökséget és helytelenül tesznek, akik a katolikus erkölcs-

tan termékenyítő vizeit elvont sémák csöveibe kanalizálják s teljesen beérik az így katalógizált tételek puszta közlésével. Ezzel szemben nagyon fontos *Gillet* kívánsága, hogy «erkölcstanunk tanításában napról-napra nagyobb teret nyissunk az érzelmek és az akarat nevelésének». Mert hiszen erkölcsi életünk nem *meg*határozásokból ered, hanem *el*határozásokból. Ezért kell eleven lelket adni az elvont tanokba, mert tőlünk életet, kenyeret s nem követ kérnek. Hogy is mondja *Foerster*? «Weniger Intellektualismus und mehr unsterbliche Seele!»

B) Még szomorúbb következményekkel jár egy másik hibás nevelési mód: **a túlzott voluntarizmus.** A racionalista nevelés csak megbénítja a katolikus erkölcstan nevelő erejét, csak gátakat rak elébe, de hatásától mégsem fosztja meg teljesen. Hanem az a voluntarizmus, amely az ész fölött az akaratnak ad elsőbbséget s benső, ellenőrizhetetlen átélésekből, homályos istenmegsejtésekből építi föl a vallást, nevelésünket megfosztja minden hatásától. A cselekvés első föltétele, ismerni, amit akarunk. Az olyan egyéni benső átélések, melyekbe — éppen természetük miatt — az egyház bele nem szólhat, csak karrikaturái a vallásos életnek. Ki áll jót az egyéni érzések helyességéért, ha kivonjuk azokat a vallás befolyása alól? Hogy az ilyen lelki élmény a vallásos tanok anarchiájához vezet, annak bizonyságául elég a protestánsok példájára hivatkoznunk, akik épp az egyén vallásos érzelmei szabadságának, az ú. n. lelki autonómiának nevében szakadtak el az egyház központjától, de nem is tudják megakadályozni, hogy ez a centrifugális erő tanaikat is szét ne szórja s a legkülönbözőbb irányokba ne terelje.

C) A racionalista nevelés, midőn egyedül a katolikus erkölcstan észbeli megvilágítására helyez súlyt, részben megbénítja annak éltető erejét. A voluntarizmus az egyéni akarat mértéktelen hangsúlyozásával féktelen individualizmusnak nyit utat. A merő külsőséggel megelégedő **sensismus** pedig, mely a katolikus vallásból csak a kultuszoldalt látja, kitépi az erkölcsi törvények gyökereit az ész talajából, homokba vet s bizony — csak értéktelen gazt arat.

Tisztázzuk a fogalmakat. Külső kultuszra a lélekből *és* testből álló embernek *elengedhetetlenül szüksége van*. Nélkülözhetetlen követelmény minden ember számára, hogy vallási eszméit érzékelhető szimbolumokban testesítse meg. Ez kétséges nem lehet. De a kellő óvatosság — főleg az ifjúsággal és a néppel szemben — sohasem fölösleges. Ha meg-

elégszünk azzal, hogy az ifjúság résztvesz néhány vallásos gyakorlatban, anélkül, hogy azok *mélységeibe, elrejtett kincsei közé is bevezetnők őket*, nagyon könnyen megtörténik náluk az a szomorú értékátértékelés, mely az egész vallásos életet ebben a lassanként léleknélküli külső gesztussá vékonyodó ájtatosságban látja kimerítve. Mert az csak káros «Umwertung der Werte», mikor az eszközből célt csinálunk!

Még nagyobb a veszély és még gyakrabban hangzik el támadás a vallásos élet külsőségei ellen a nép miatt, amely természeténél fogva hajlik a külsőségekhez. Tagadhatatlan, hogy a pasztorációra még sok helyütt nagy föladat vár a tényleges hittételek megismertetése körül, hogy a mainál több *hite* legyen a népnek és kevesebb *hiszékenysége*. Tegyük csak szívünkre kezünket, rá tudnánk-e cáfolni az egykori kiváló orleánsi püspök, *Dupanloup* pesszimisztikus felkiáltására: «Minden vasárnap 30.000 prédikáció Franciaországban és még mindig van hit az emberekben!» Kétségkívül nehéz feladat a népet önmaga fölé emelni, de elengedhetetlen kötelesség. Oly könnyű a külső jelekhez odatapadva a felületen állva maradni s mit sem törődni a tartalommal! A vádaskodók ajkait csak akkor fogjuk elnémíthatni, ha minden tőlünk telhetőt megteszünk, hogy a hívek a külső alatt rejlő *belsőnek*, az isteninek minél tökéletesebb megértésére jussanak.

Mi tehát a teendő?

Vallási tekintetben a mai társadalom nem az többé, ami volt a tizenharmadik vagy a tizenhetedik században. Nem keresztény többé a szó igazi értelmében. Az eszmevilág hajdani egysége helyén fejetlen anarchia dúl. A legújabb tudományos európai irodalom ismerője nem fog túlzással vádolni, ha azt állítjuk, hogy a modern gondolatvilág egyetlen jellegzetes ismertetőjele, amelyben a legellentétesebb eszmeáramlatok megegyeznek s amelyért Heródes újra kibékül Pilátussal: az egyhangú tiltakozás minden természetfölötti rend, minden isteni befolyás ellen. Ma már nemcsak a kereszténység áll golyózáporban, hanem minden néven nevezendő tanítás, amely a «die geschlossene Naturkausalität» korlátait áttörve, valami fensőbb lényről is akar tudni, ha mindjárt csak a «világegyetem nagy alkotómesteré»-ről is. Nem volna-e hát halálos vétek, ha ifjúságunk előtt — kiket ebbe a zajgó világba készítünk elő — beérnők azzal a módszerrel, amely régente kétségkívül megtette a maga

föladatát, és szóra sem méltatnók a nehézségeket, amelyek az élet útjairól már a legelső napon feléjük fognak meredni? Csodálkozhatunk-e akkor azon, hogy az általunk oly gonddal ápolt virágos kertben az élet sáros csizmájával mindent legázol?

A) Az áthagyományozott **tanítási módszernek kibővítése,** hozzásimítása a modern követelményekhez. Ami az új pedagógiai rendszerekben jó, mindazt át kell venni a vallásos nevelés módszerébe. Akkor majd nevelésünk kifejtheti teljes értékét, mert neveltjeink akkor is ellenállanak minden támadásnak, mikor az iskola padjai után a keménykezű élet lesz a nevelőjük. Mindezt azonban — ismételjük — csak úgy érhetjük el, ha a régi századokban kipróbált módszerünk frigyre lép a XX. század reális életével s nevelésünk e frigynek gyermeke lesz.

B) Az eszmék anarchiájával természetszerűleg együtt jár az erkölcsi is. Tehát itt is nagy feladat gyanánt vár reánk **az ifjúság megerősítése a jövendő kísértések ellen,** főkép a mai legnagyobb veszély: a sexuális élet terén. Legfontosabb föladat e téren az akarat edzése már abban a korban, mikor az ösztönök még nem is ébredeznek, hogy aztán mikor fölütik fejüket, kemény emberükre találjanak.

Az akarat nevelése különben is központja legyen nevelésünknek. Többször említettük, hogy maga az eszme csak indítólag hat, de nem döntőleg. Itt tehát *az akaraton* fordul meg a dolog.

A leggyakoribb indítóok pedig, amelyet szóhoz engedünk magunkban, a szeretet legyen. A szeretet ereje mindent fölülmúl, mindenre képesít. Ne zárja ki ugyan nevelésünk a félelmet se, de káros eljárás volna az erkölcsös életre indító okok közt ennek biztosítani az első helyet. Hiszen minden mástól eltekintve is a félelem csak negatív értékű: visszatart a bűntől, de erényre nem buzdít.

C) Nagy gondunk legyen az *érzelmek* helyes nevelésére is. A temperamentumos ifjút, kiben csak úgy forrongnak-kavarognak az érzelmek, vagy akár szenvedélyek is, ne tartsuk elveszettnek. A szenvedély magában se nem jó, se nem rossz. Értéke attól függ, hogy az erény szolgálatába állítjuk-e, vagy a bűnébe. Nagy szenvedélyek nélkül nagy emberek, szentek sem lehettek volna. Annál jobb, minél több energia fölött rendelkezik akaratunk, csak egy a fő: vasmarkunk legyen hozzá. Igaz az a mondás, hogy mindenkiben egy szent s egy gonosztevő rejlik, és nagyrészt a nevelő felelős

érte, hogy melyik jut hatalomra bennünk s nyomja el a másikat.

Sokat követel tőlünk a korszerű vallási pedagógia. Tanulást, fáradságot, utánnézést, sok-sok türelmet és még több szeretetet. De csak így lehetünk atyák a nevelésben; már pedig mit ér, «ha tízezer tanítónk van is Krisztusban, de nincs sok atyánk!»[1] És nem ösztönöz-e folyton munkára az a tudat, hogy a katholikus erkölcsi nevelésben egy föltétlen sikert ígérő nevelési rendszer van kezünk között, amelynek századokon át kipróbált értékes nevelő hatása ma sem fog elmaradni, ha rajta leszünk, hogy elmélet és gyakorlat közt minél kisebb legyen az eltérés? Azért a kétségkívül nehéz munkáért, ami ehhez szükséges, bőven kárpótolni fog a fáradozásunk nyomán életrekelő, erős jellemekben bővelkedő jövő nemzedék. Pedig ilyen lehetne a jövő nemzedék, ha minden nevelőt *Aranyszájú Szent János* szavai lelkesítenének: «*Quid maius, quam animis moderari, quam adulescentulorum fingere mores? Omni certe pictore, omni certe statuario, ceterisque huiusmodi omnibus excellentiorem hunc duco, qui iuvenum animos fingere non ignorat.*»[2]

[1] Kor. I. 4, 15.
[2] Hom. 60. in cap. 18. Math.

III. FEJEZET.

A laikus nevelés értéktelensége.

A laikus nevelés értéktelensége.

«Nevelés Isten nélkül?» Mi ehhez a mondathoz kérdőjelet teszünk, a féktelen radikális irányzat felkiáltójelet. Mi megkérdőjelezzük ezt a mondatot, mert meggyőződésünk, hogy a nevelés egyik leghathatósabb segítőeszközét veszténé el, ha lemondana a vallás támogatásáról. A radikális iskolapolitika ellenben erős felkiáltásokkal követeli a vallásmentes nevelés életbeléptetését.

Mi azt állítjuk, hogy az ilyen nevelés, az isteni alapokat ignoráló ú. n. «laikus erkölcstan» nagyrészt eredménytelen időpocsékolás. Ők ellenben azt hirdetik, hogy csak a felekezeteket teljesen kizáró «általános emberi erkölcstanra» való oktatás felel meg a mai szellemnek.

Nézzünk mélyére e két ellentétes állításnak: *Lehetséges-e a valláserkölcsi nevelés helyére beállítani iskoláinkban a laikus erkölcstant anélkül, hogy nevelésünk eredményét komoly veszélynek tegyük ki?* Vagy még határozottabban felvetve a kérdést: az iskolákból száműzendő vallásoktatás helyét *elegendőképen* be tudja-e tölteni a helyette beállított laikus erkölcsi oktatás? Mert hogy egyáltalában *valamiféle* erkölcsi nevelést csak kell adni ifjúságunknak, az vitás nem lehet. A nézeteltérés köztünk és a vallásoktatás ellenzői között csak abban van, hogy *honnan* nyerjék az ifjak ezt az erkölcsi oktatást: vallásukból-e, mint eddig, vagy a különböző felekezetű hittanórák helyébe állítandó közös «általános emberi erkölcstani» órákból, az ú. n. laikus erkölcstanból.

A laikus, vagyis az isteni tekintélyt és szentesítést nem ismerő erkölcsi oktatás propagálói «argumentum ad hominem» gyanánt előszeretettel vetik fel ezt a kérdést: Tegyük fel, hogy te, aki a valláserkölcsi nevelést véded, elvesztenéd hitedet: Vajjon mindjárt erkölcstelen életre adnád magad? Ugy-e nem? Ime, az erkölcs — független a hittől, vallástól!

A bizonyítás rövid ugyan, de nem velős. Mert igaz ugyan, hogy vannak a keresztény nevelésben részesült emberek

között is bűnözők, amint vannak a vallás igazságait figyelmen kívül hagyók közt is tisztességesek; de ez a tény csak azt az elemi pedagógiai igazságot bizonyítja, hogy a nevelés eredményétől nem szabad várni az alaptermészetnek, hanem csak a szokásoknak, *hajlamoknak* megváltoztatását. A vallás-erkölcsi nevelésben részesült ifjúnak jellegzetes sajátsága tehát nem az lesz, hogy mindig csak az erkölcsnek megfelelő tetteket fog végezni, vagy pedig viszont a laikus erkölcstan neveltje csak vétkes dolgokat. Az emberi lélek nem abszolut jó ugyan, mint Rousseau állította, de sem abszolut rossz, mint a jansenisták vélték, hanem a kettőnek keveréke és *hogy a rossz hajlamokat minél sikeresebben elnyomják a jók* — ez a valláserkölcsi nevelés legfőbb célja és eredménye.

Hiszen maga a szó: «educare» (education, erziehen) «kivezetést» jelent: kivezetést a rossz hajlamokból, a jó hajlamok érvényrejuttatását. De ezek a hajlamok továbbra is tisztelik az akarat szabadságát, a végső szó mégsem az övéké és így esik meg, hogy a valláserkölcsi nevelésben részesült ember is kivonhatja magát a jó hajlamok irányítása alól és viszont másrészt ilyen nevelés nélkül is olykor ellenállhatunk a bűnös hajlamok vágyainak. Az a hívő tehát, aki ma elvesztené hitét, nem válnék már ezáltal erkölcstelenné is, mert nem szakítana egyszerre egész eddigi múltjával, hanem menne tovább — legalább egyideig — eddigi jó hajlamainak útján.

A nevelői rendszerek értéke tehát attól függ, mennyiben képesek azok az ifjak hajlamait az erkölcsi jó irányában alakítani. És éppen ebből a szempontból vagyunk kénytelenek a laikus erkölcstan értéktelenségét megállapítani.

I. Nyiltan felállíthatjuk ugyanis a tételt: **Isten fönsége nélkül nincs kötelező erkölcsi törvény!**

A) Ha a laikus erkölcstan hívei ezzel szemben az erkölcsiség «legősibb elemeire», az egész emberiség «közös kincsére» hivatkoznak, ami mindenütt és mindenkor megvolt, ez éppen nem cáfolása tételünknek. Mert azt kellene bizonyítaniok, hogy megvolt az erkölcs — *az istenhit nélkül!* De éppen ez nem áll! A népek erkölcse mindenha az istenhit keretébe volt beágyazva. Van ugyan atheista *egyén* — mint van színvak szem. De a *legtöbb* ember lelke épúgy érzi az Istent, mint szeme látja a színeket.

Elismerjük, vannak erkölcsös, tisztességes emberek a

vallástalanok táborában is.[1] Ez abból magyarázható, hogy az illetők szokásból magukévá teszik a ma általános erkölcsi felfogást (mint pl. a divatot is elfogadják), de soha komolyabban nem gondolkoznak, hogy tulajdonkép ez a kötelesség milyen alapon köti is őket. És ők maguk jönnének a legnagyobb zavarba, ha valaki okát kérdezné, hogy az ő felfogásuk szerint az erkölcs miért követelhet több jogot a léthez, mint a bűn. Mert bizony, ha felsőbb akarat nem köt minket, az erkölcsi sansculotte-oknak élete logikusabbnak látszik.

B) Mikor kimondjuk a tételt, hogy az erkölcsi kultúrának ma egyedül lehetséges alapja — Krisztus, korántsem akarjuk azt állítani, hogy Krisztus előtt nem volt kultúra. *Volt, de nélküle ma már nem lehet;* mert azok a természetes erők, amelyek a régi kor emberére még hatottak, a léleknek mai nagyarányú differenciálódása mellett elvesztették erejüket, s az emberiséget ráutalják a ma egyedül elfogadható keresztény kultúrára. Még a vallási dogmákat nyiltan eldobók sem tudják végleg kivonni magukat a kereszténység erkölcsi törvényeinek légköréből. Nietzsche is megérezte azt, mikor így írt: «Das Beste in uns ist vielleicht aus Erfindungen früherer Zeit vererbt. Die Sonne ist schon untergegangen, aber der Himmel unseres Lebens glüht und leuchtet von ihr her, obwohl wir sie schon nicht mehr sehen.»[2]

A kötelességnek föltétlenül parancsoló törvényét felébreszteni a gyermeki lélekben — ez a nevelés feladata. De hát a kötelességet ilyen abszolut parancsoló erővel velem szemben senki más föl nem ruházhatja, mint egy legfőbb Lény, aki szentesítéseivel őrködik az erkölcsi rend sértetlenségén!

C) Az iskolából *jellemes* ifjakat akarunk kapni. A jellem pedig — Herbert szerint — az akaratnak erkölcsi elhatározottsága. Jellemképzés nincs erkölcsi ideálok nélkül, viszont az erkölcsi ideálok már a metafizika világába vezetnek: a fizikai törvények birodalmából (amik *vannak*) átemelkednek az erkölcsi tettek közé (amiknek *lenniök kell*). Tehát a «Scheu vor Metaphysik» a nevelésben sem indokolt; és éppen ezért *az erkölcstan laicizálása aláássa a jellemképzés alapjait.*

[1] Bár a neves protestáns bölcselő, *Trendelenburg* nem sokra becsüli az ilyen erkölcsösséget. «Es sind nur künstliche Charaktere — írja — und meistens Missgebilde, wo sich ohne Hinblick auf das Göttliche ein sittliches Handeln ausbildet.» (Logische Untersuchungen. I. köt. 85. l.)

[2] Id. *Foerster:* Autorität und Freiheit. Kempten. 1910. 44. l.

Amint az élő szervezet több mint puszta fizika, az erkölcsi oktatás is csak akkor lehet hatásos, ha az emberi szellemet a biológia fölé tudja emelni.

Ugyanazon fának sincs két egyenlő levele. Még kevésbbé van teljes egyenlőség a lelkek közt. A Teremtő elég gazdag ahhoz, hogy ne kelljen magát ismételnie. De ha ez így van, akkor az egyéni különlegességekkel nem számoló, mindent sémára húzó laikus erkölcstan parancsainak merev formáiban igen sok lélek nem tudna elhelyezkedni. Nem rájuk készültek azok. Viszont a keresztény erkölcstan a paragrafusok mellett mindjárt életet is ad; a lelkünkbe beidegzett minden egyes törvény itt egyúttal Istennek csodálatos átélése is. Minden egyes lélek a maga sajátos egyénisége szerint tud elhelyeződni e parancsokban.

Csak ha minden egyes gyermeket saját külön lelki igényei alapján kezelünk, csak akkor várhatunk eredményt. A nevelés legértékesebb eredménye mindig az *erős akarat* lesz. Ezt az erős akaratot pedig csak a valláserkölcsi nevelés tudja megadni, mikor egyrészt rávezeti az ifjút erkölcsi gyengeségének tudatára s a támadások ismeretére, másrészt azonban azt is hangoztatja előtte, hogy a pokol koncentrált támadása se bírja őt letéríteni a helyes útról, ha ő cselekedeteinek mindig ura *akar* maradni. Ez a nevelés tudja megértetni vele, hogy a tőle megkövetelt erény tulajdonképen az ő tettrekészségének, következőleg a rossz elleni küzdelmének megerősítése; hogy minden egyes erényes cselekedete úgy erősíti akaratát, mint a nyújtónhúzódás az izmait. És csak az isteni tekintélyre támaszkodó nevelésnek van joga már a legelső kis önmegtagadási és karitatív gyakorlatokat megkövetelni a gyermeki önzéstől, amik nélkül pedig erős akaratról és jellemről szó sem lehet.

Minden nevelésnek alapja: *akaratunk alárendelése az abszolut Jóságnak.* Az Istent ismerni nem akaró nevelés azonban önmaga alól vágja ki a fát, mert hiszen, ha az erkölcs megalapozásában csupán csak az emberre, az emberi konvenciókra és illendőségre hivatkozhatunk, akkor tulajdonképen az embernek nincs is semmiféle erkölcsi kötelessége.[1]

[1] Nagyon igaz marad *Goethe* szava: «Ich muss gestehen, selbstlose Charaktere in meinem ganzen Leben nur da gefunden zu haben, wo ich ein festgegründetes religiöses Leben fand, ein Glaubensbekenntnis, das einen unwandelbaren Grund hatte, gleichsam auf sich selbst ruhte, nicht abhing von der Zeit ihrem Geist, ihrer Wissenschaft». (Gespräche mit Eckermann.)

Ha teljesen magam ura vagyok, magam szabom meg életem útját is. És ki akadályozhat meg abban, hogy — ha úgy tetszik — Seneca «Levelei», vagy Marcus Aurelius «Gondolatai» alapján rendezzem be életemet, tekintet nélkül arra, hogy embertársamnak ártok-e ezzel, vagy nem. Szomorú állapotba vezet az, mikor az erkölcsi igazságokat a mi éretlen, szűkkörű gondolataink visszhangjai gyanánt akarjuk felfogni.

Klasszikus összefoglalásban írja le ezt a gondolatot a nagy bölcselő, *Mercier:* «Ha a lelkiismeretem mezején portyázó és gyakran összeütköző sokféle vágy fölött nincs egy abszolút Jó, aki mindenen uralkodik és akire való tekintettel némely vágy föltétlenül jó, s következőleg: tisztességes, másik ellenben rossz, tehát tisztességtelen; ha nincs oly cél, amely szuverén függetlenségében önmagának elégséges és amelyre való tekintettel akaratomnak bizonyos megnyilatkozása helyes, a másik pedig helytelenség, eltévedés — akkor a *kötelesség* szónak nincs többé jelentése; a szeszéllyel lesz az egyértelmű. . . Ha az emberiség századokon át erkölcsös volt — amint az is volt — ez annak eredménye, hogy vallásos volt és az ma is.»[1]

Ily értelemben elfogadhatjuk Kant meghatározását is, aki azt állítja, hogy «a vallás valamennyi kötelességünknek isteni akarat gyanánt való elismerése»;[2] nem ebből áll ugyan a vallás lényege, hanem tényleg ez lesz a vallásos nevelésnek megbecsülhetetlen eredménye.

D) Az az individualizmus, amely az «önrendelkezést» kiáltja ki az erkölcsi törvények birodalmában, föltétlenül erkölcsi anarchiához vezet. Már pedig az isteni tekintélytől húzódozó laikus erkölcstan tág teret nyit az individuumnak eltérő hajlamai szerint kialakított — akár egymással *ellentétes* — erkölcsi rendszereknek is. A tekintély vezetése és egységes nevelési ideál nélkül a kontárkodó újítás, próbálgatás és kísérletezés jut szóhoz a nevelés terén, oly területen, ahol egyetlen elhibázott lépés is nemzedékeken át megbosszulja magát.

Mihelyt az erkölcsöt elszakítjuk a tízparancsolattól, abban

[1] *Désiré J. Mercier:* «Principes d'éducation chrétienne» c. értekezésében, melyet közöl *J. Zeif:* Das kath. Erziehungs- u. Bildungswesen der Gegenwart. Kösel. Kempten. 1913. 469. lapon.

[2] «Religion ist die Erkenntnis aller unserer Pflichten als göttliche Gebot.» (Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft. I. Teil.)

a pillanatban fejetlen zürzavar és kapkodás áll be az erkölcsi téren, mert nem tudunk tisztába jönni azzal a legelemibb kérdéssel, hogy hát mi az erkölcsös és mi az erkölcsellenes.

A vallásos erkölcs tanítása világos; az erkölcs ott összeesik Isten akaratával. De mi erkölcsös a laikus erkölcstan szerint? Erkölcsös, ami az akaratot erőhöz juttatja (Nietzsche); amit mások iránti részvétből cselekszünk (Schopenhauer); amit kötelességből teszünk (Kant); amit kedvvel teszünk (De la Mettrie); ami a józan emberi észnek megfelel (Reid); ami az Én-t tökéletesíti (Fichte); ami érzéki örömet okoz (Helvetius); ami az Én-t elősegíti, tekintet nélkül mások javára (Stirner); ami a kultúrát előmozdítja (Wundt, Paulsen) — és még száz más meghatározás. Ime, mihelyt «függetlenné» válik az erkölcs, vége szilárd alapjának is. Ugyan honnan adna erőt ilyen független erkölcs a kemény küzdelmeket vívó ifjúnak, az élet kísértései közt hányatott férfinak?

E) Féltjük az iskolát a felekezeti megoszlástól. *Pedig az autonóm erkölcstan bevezetése fogja csak megosztani igazában!* Annyi «felekezetre», ahány tanító van! Hová lesz onnan a nevelés, önuralom s az akaraterő, ahol az erkölcsi törvények csak korok és egyének szerint változó jobb-rosszabb hipotézisek!

Helyesen jegyzi meg *Eucken:* «Hozzá voltunk szokva, hogy erkölcs alatt egy önkény uralma alá nem eső rend elismerését, a kötelesség és lelkiismeret becsülését értsük. Amit azonban az esztétikai szubjektivizmus az ő «új etikájában» nyujt, semmi más, mint finomabb formájú epikureizmus».[1] A vallásnélküli nevelés erőtlenségén bizonyosodik be legjobban, hogy *az erkölcsi törvények vagy az isteni akarat megnyilvánulásai, vagy ha nem — hát akkor az egyéni önkény játékszerei.* A hitetlen gyermek úgy fog játszani a tízparancsolat tábláival, akárcsak a palatáblájával, és oly könnyen fogja azokat — széttörni is.

Az erkölcsöt tisztán belátásos alapra fektetni egyértelmű volna annak tönkretételével. Hiszen még az egyházi tekintélynek legnagyobb — de tudós — ellenségei is valamiféle objektív, csűrés-csavarást nem tűrő alapot követeltek az erkölcs számára. *Spinoza* alapot keres az erkölcsnek «more geometrico», *Kant* pedig kategorikus imperativust állít fel. A Kant erkölcsbölcseletében lefektetett óriási szellemi mun-

[1] Id. *Cohausz:* Idole des XX. Jahrhunderts. Köln. 1914. 160. l.

kának egész célja az volt, hogy az erkölcsnek valamiképen olyan szilárd támasztékot adjon, amilyennel az isteni tekintélyre hivatkozható vallásos erkölcs tud ellenállani a kényelmetlenebb erkölcsi parancsok alól kibúvót kereső egyéni szofizmáknak. És mégis! Az önálló, merőben tudományos etika tanait a könyvekből az életbe átültetni nem sikerült és nem is fog sikerülni; mert ha csak az a bizonyos «reine Vernunft» szab nekünk erkölcsi törvényeket, adott esetben ezernyi kontra-érvvel könnyen el tudom én azt hallgattatni.

Dostojewski «Bűn és bűnhődés»-e jól szemlélteti, hová jut az ember, ha az etikai tradiciók helyébe az élet- és emberismeretben rendszerint leginkább szűkölködő tudósoknak, vagy a «józan emberi észnek» etikáját lépteti. Hiába, az egocentrikus gondolkozás oly erős az emberben, hogy könnyen elhagyja az igazságot, ha annak megtartása az egyéni kényelem és hajlamok feláldozását követelné. Más szóval ezt így fejezhetjük ki: eszmény, felelősség és örök élet nélkül — azaz vallás nélkül — nincs nevelés. A vallástól elszakított erkölcsi rendszer okvetlenül *az éppen uralkodó pártok véleményéhez fog alkalmazkodni;* jutalmat nyer a jellemnélküli alkalmazkodás, a komoly meggyőződéses kitartásnak pedig gúny lesz osztályrésze. Mi más ez, ha nem erkölcsi anarchia?

«Ész és tapasztalat egyaránt bizonyítják — mondhatjuk *Washingtonnal* —, hogy erkölcs vallás nélkül a népben nem lehet. Pedig éppen ez a két dolog volna hivatva, hogy életerőt adjon a népuralomnak».[1]

F) A vallásnélküli, ú. n. autonóm erkölcstan törvényeinek elégtelen szankciója sokkal közismertebb tény, semhogy annak hangsúlyozására még tovább is szót kellene veszteget-nünk. Az isteni tekintélyt nélkülöző független erkölcstan törvényeinek figyelmeztető és tiltó szava éppoly erőtlen sóhajtásnak bizonyul a jó és rossz összecsapásának küzdelmében vergődő emberi lélek előtt, mint amily eredménytelenül hangzott világgá forradalmi kormányunknak a szomszéd nemzetek túlkapásai ellen emelt tiltakozása. Tiltakoztunk, de hiányzott mögöttünk a hatalom, mely erőt lehelt volna tiltakozó szavunkba.

Teljesen így és ezért bizonyul erőtlennek a független erkölcstan is az emberiség legnagyobb része előtt. Olyan bölcselő elme vallja ezt be, mint *Szent Ágoston:* «A testi

[1] *Washington:* Abschiedsrede, bei *Raumer:* Die Vereinigten Staaten von Nordamerika. I. köt. 3. fej.

élvezet még mélyebb fertőjétől immár csak az tartóztatott, hogy féltem a haláltól és rákövetkező ítéletedtől . . . Mikor Alypius és Nebrichius barátaimmal a jók és rosszak befejező sorsáról disputáltam, szívesen Epikurusnak (vagyis a testi élvezeteknek) adtam volna a pálmát, ha nincs meg az a hitem, hogy a halál után a lélek élete következik, meg a leszámolás». (Vallomások VI. 16.)

Ime, ha ily világraszóló filozófust is a test ösztöneinek viharos követelőzéseiben csak az istengondolat tud az erkölcs útján megtartani, hogyan várhatnánk eredményt a bölcseletileg iskolázatlan tömegeknél a vallásnélküli erkölcs erőtlen, limonádés előírásaitól! Maga *Szent Pál* mondja ki ezt a gondolatot: «Ha Efezusban vadállatokkal viaskodtam, mi hasznom belőle, ha a holtak fel nem támadnak? Akkor együnk és igyunk, mert holnap meghalunk». (Kor. I. 15, 32.)

II. A vallás segítsége nélkül magát az iskolai tanítás célját is veszélynek tennők ki.

A) Nem lehet *egyetlen* célja az iskolának, hogy bizonyos mennyiségű, egymással össze nem függő tudományos ismerettel bútorozza ki a gyermek fejét. *Az iskolai tanítás lelke éppen az a vallástanítás*, amely a különböző, egymástól független tárgyak anyagát magasabb, egységes szempont alatt összegezi. Ezért nem is tekinthetjük a vallástant a többi tárggyal egyenlő *tantárgynak*, hanem a többi *fölött* kimagasló, összegező, egységesítő pedagógiai principiumnak.

B) Hasonlóképen *a vallásos nevelés biztosíthatja az iskolában a szociális nevelést is*, mert a szociális etika követelései alapjukban a vallásban gyökereznek. Az önző egyéni érdekek alárendelése a közjónak csak az istenbevetett hit alapján várható. Nem kell Kant rendőr-vallására gondolnunk és mégis állíthatjuk, hogy hazaszeretet, karitász, igazságosság, emberiesség stb. társadalmi erények termőtalaja éppen a vallás. Ne várjuk, hogy gyermekeinket majd az élet nevelje vallásra; hanem követeljük, hogy továbbra is a vallás nevelje őket az életre.

C) De *a vallásos erkölcs nélkül leginkább kétessé válik az iskola nevelői munkája;* pedig talán nem is kell külön hangsúlyoznunk, hogy a nevelés az iskolának legalább is olyan fontos feladata, mint az oktatás. Természetesen bizonyos mennyiségű tudással is fel kell szerelni a növendékeket, *de az értelem dresszurájánál mindig többet fog érni a jellem kultúrája*, a gyermeki akarat- és érzelemvilág harmónikus kiképzése.

A tudás mennyisége még nem ad — annál kevésbbé pótol — karaktert. Pedig az életnek és nemzetünknek nincs annyira szüksége élő könyvtárakra, mint jellemes emberekre. És ezt éppen az a vallásos nevelés adhatja meg, mely nemcsak holt tudomány, nemcsak *világnézet*, hanem világotverő *erő*, lelki küzdelmekben erősítő *energiaforrás*.

D) Röviden már itt rámutatunk a vallásos nevelésnek egyik konkrét segítő befolyására; arra, amivel az iskola munkáját *a szexuális pedagógia terén* megkönnyíti, sőt egyedül teszi lehetővé.[1]

A szexuális pedagógia kérdései ma annál égetőbb megoldást sürgetnek, minél világosabban áll előttünk a statisztika ijesztő tanusága, mely szerint a nemi aberrációk gyökerei legnagyobb részükben már az iskolaköteles korra nyúlnak vissza. Az egész nép jövőjét fenyegető ijesztő erkölcsi rombolás ellen az ú. n. nemi felvilágosítással próbálgatnak gátat húzni iskoláink. A tapintatos tanító és tanár komoly szava mindenesetre sok tudatlanságban kezdett bűnnek lehet megakadályozója. De tagadhatatlan tény marad, hogy a merő «felvilágosítás» csak az ösztönök felébresztését vagy még erősebb felizgatását eredményezi, ha nem kapcsoljuk össze az akaratnak megfelelő erősítésével.

Elegendő erkölcsi erőt *itt csak a vallás nyujthat;* az illik — nem illik, a józan ész érvei, a higienikus ismeretek mind erőtlenül omlanak össze a pubertás kritikus éveinek viharában! Az autonóm morál itt érzi leginkább tehetetlenségét; itt, e döntő próbánál bizonyul be, hogy a puszta észérvek dogma és kegyelmi eszközök nélkül úgy roskadnak le, mint összeesnék az ember csont és vér nélkül. Legjobb nevelőink szomorkodva látják, hogy a testiségnek mindent elárasztó özönével szemben még a valláserkölcsös nevelés segítségével is mily nehéz korlátokat vonni az iskola bejárata elé. Hát még mi lenne enélkül! *Aki az iskolától szexuális pedagógiát követel, az már követeli a vallásoktatást is,* az erkölcsi értékeknek azt a tárházát, az erkölcsi energiáknak azt a forrását, a szexuális pedagógiának azt a magna chartaját, mely a kamaszkor forrongó éveiben egyedül tud erős kézzel hóna alá nyúlni az ösztönös vágyak tomboló viharában vergődő ifjúnak.

De a laikus erkölcstan parancsai egyéb kérdésekben is

[1] Bővebben ennek a könyvnek III. rész. VI. fejezetében, «Az ifjúság nevelése a tiszta életre» c. fejezetben. (229—278 l.)

mily erőtlen nádszálként hajladoznak gerinctelen meghunyászkodással az ösztönök és szenvedélyek féktelen követelődzései között! Ha az erkölcsi világrend sérthetetlensége fölött semmiféle reális hatalom nem őrködik, ugyan honnan várhatnók azt az energiamennyiséget, ami a becsületnek és kötelességteljesítésnek — az egyéntől akárhányszor nagy áldozatokat követelő — föltétlen uralmához szükséges! Hogy a hamis eskü akkor is tilos, ha egész vagyonom forog kockán! Hogy a gyilkosság akkor is bűn, ha nagy pénzösszeget szerezhetek vele stb.

Az autonóm erkölcs embere minden munkájában azt fogja kérdezni magától: Miért ne tegyem ezt a «rosszat», mikor az olyan jól esik; és miért tartsak ki a «jó» mellett, mikor az oly nehéz! És erre *kielégítően* megfelelni a vallásnélküli erkölcstan nem tud. Ilyen felelete csak a vallásos erkölcsnek lehet. Ez így szól: «Mert ez az Isten akarata». Ez az egyetlen hathatós ellensúlyozása a rossz felé hajló alsóbb természetünk ólomsúlyának. *Laikus erkölcsi törvények szépen festhetnek a — kézikönyvekben; életre átváltani azonban csak a vallási erkölcstan parancsait lehet!*

Ezért joggal írhatta *Rein*, jénai prot. egyetemi tanár: «A vallástanítást nem szabad az iskolából kivenni és egyedül az egyház feladatává tenni. Az iskola nem mondhat le a vallástanításról, ha nemcsak tanító, hanem nevelő intézmény is akar lenni».[1]

E) De különben a gyermeknek természetes joga is van a vallásoktatáshoz. A vallás világa soha nem áll közelebb az emberhez, mint a gyermeki lélek sajátos berendezettsége folytán éppen ebben a korban. Valamiképen igaza van annak a költőnek, aki szerint a gyermek meghallja a szférák zenéjét és angyalokkal párbeszédet folytat. A vallási igazságok oly közel állanak hozzája, mint amily közelinek gondolja a fényes csillagokat, mikor kezét nyujtja utánuk.

Nem valóságos merénylet lenne-e a gyermek legszentebb jogai ellen, ha az ilyen hangulatban iskolába kerülő gyermeket kemény kezekkel kiemelnék boldog mennyországából? A lélektan törvényeinek valóságos kigúnyolása volna, hogy éppen akkor fosszuk meg a gyermeket az *isteni hit* tanításától, amikor az abc és az egyszeregy elsajátításában egész évben mást se tesz, mint *embernek hisz*. Pedagógiailag is

[1] *W. Rein:* Beiträge zur Weiterentwicklung der christl. Religion. 1905. 292. l.

helyeselhető lenne=e azt a hatéves palántát, amit eddig féltve ápoltak a vallásos családi élet melegházában, most egyszerre a vallástalan iskola zord klimája alá átültetni? Tűrhetnék=e a szülők, hogy az iskola rontsa le, amit ők a gyermekben építettek?

III. A laikus erkölcstan elégtelen nevelői értékéről különben több évtizedes példa is áll már rendelkezésünkre a francia állami iskolákban. Vessünk futó pillantást az ott elért eredményekre.[1]

A franciaországi laikus iskola programmja a tudományos=technikai kiképzés és az általános emberi erényekre, a természetes erkölcsiségre nevelés — a kereszténység teljes mellőzésével. Természetes erkölcsiségre és polgári erényekre nevelni — a kereszténység nélkül! Pl. Monteil «Manuel de l'instruction laique»=jában (amit már kb. 20 évvel ezelőtt elfogadtak tankönyvnek) a legelső kérdés ez: «*Qu'est=ce que Dieu*?» S a felelet: «*On n'en sait rien*». A józan ész csodálkozik ezen a felfordított eljáráson, mely erkölcsi dogmákat úgy akar az ifjúsággal elfogadtatni, hogy előbb elveti a valláséit. Állhat=e épület alap nélkül? Vagy állhat=e százféle alapokon? Mert ha nem Istennel alapozzuk meg az erkölcsi rendszert, akkor egyszerre az egymásközt legellentmondóbb emberi motívumok tolulnak előtérbe fundamentum gyanánt: utilitarizmus, eudaemonizmus, szocializmus, individualizmus és nem utolsó helyen a «szent egoizmus». A laikus erkölcsi nevelésnél egykönnyen beáll az «ahány fej, annyi vélemény» átka, aminek eredménye egész biztosan az lesz, hogy a laikusan kinevelt ifjú végül is *saját vágyait nevezi ki* cselekedeteinek erkölcsi normájául. Mi más ez megint, mint teljes erkölcsi anarchia!

Fouillé, egyik nagynevű liberális bölcselőjük kénytelen 1904=ben így panaszkodni iskolai nevelésük ellen: «Napjainkban, sokkal inkább, mint 30 évvel ezelőtt, magát az erkölcsöt, valóságát, szükségességét és hasznosságát vonják kétségbe... Komoly gondok közt olvastam, mennyire homlokegyenest ellenkeznek egymással e téren kortársaim ... Úgy találtam, hogy *erkölcsi téren oly gondolat= és érzelemzavar uralkodik, hogy kényszerítve éreztem magamat*, hogy erre a korszerű szofisztikának nevezhető zavarra részletesen rámutassak».[2]

[1] Bővebb adatokat l. az «Összegyüjtött munkáim» X. kötetében: «A francia katolikusok iskolaharca» és «Adatok a francia iskolák neutralitásához» c. tanulmányaimban.

[2] Id. *Eberle*: Schönere Zukunft. Regensburg, 1918. 170. l.

Ha nem a változhatatlan isteni akarat az erkölcs alapja, hát akkor mi? A divat, az illető kor szükséglete, sőt a pillanatnyi politikai helyzet, esetleg — uti figura docet — az éppen hatalmon levő oktatásügyi miniszter véleménye. Ilyen elvekkel komoly erkölcsiségre nevelni nem is lehet.

Egy másik erkölcstanuk (Burdeau: Manuel de l'instruction moral et civique) pl. így tanítja a felebaráti szeretetet: «Természetünkből kifolyólag az embereknek két fajtáját kell szeretnünk: 1. Jótevőinket. 2. Honfitársainkat. 3. Azután minden más embert is szeretni kell, azokat is, akik nem franciák. 4. Persze azokat nem kell szeretnünk, akik Franciaországot megsértették és az elszász-lotharingiai franciákat elnyomják.[1] 5. Legelőször is testvéreinket kell tőlük megszabadítanunk. 6. De azért rosszért rosszal ne fizessünk; franciához ez nem illenék». Gyerekesség, nem nevelés!

Különben megdöbbentő adatokkal igazolja a francia bűnügyi statisztika is, hogy vallás nélkül nincs erkölcs.[2] Franciaországban már három ízben próbálkoztak laikus neveléssel, mindannyiszor nagy arányban emelkedett a bűnösök száma; amikor pedig visszatértek a valláserkölcsi nevelésre, alábbszállott.

1831—1856-ig, mikor az egyház tevékenységét korlátozzák, a bűncselekmények száma ekképen emelkedik:

1831—1835-ig	átlag	112.000
1836—1840-ig	«	144.000
1841—1845-ig	«	160.000
1846—1850-ig	«	226.000
1851—1856-ig	«	280.000

A Falloux-törvény 1856-ban az iskolai hitoktatást visszaállítja és ennek következtében

1856—1860-ig az átlag 226.000-re apadt.

Ekkor azonban ismét megakadályozzák az egyház nevelői munkáját s a szám ismét nőni kezd.

1861—1865-ig	átlag	272.000
1866—1870-ig	«	283.000

[1] A könyv a világháború előtt készült.

[2] Egyéb adatokat l. *K. Höfler:* Moralität und Verbrecherstatistik in Frankreich. (Salzburger Kath. Kirchenzeitung. 1912. II. szám.)

Most feléled ismét a Falloux-törvény s ennek következtében ismét leesik a szám

1871—1875-ig átlag 250.000-re.

1876 óta aztán megszakítás nélkül folyik a «laikus nevelés» s egyidejűleg *ijesztően* emelkedik a bűncselekmények száma is.

1876—1881-ig	átlag	372.000
1881—1885-ig	«	422.000
1886—1890-ig	«	461.000
1890—1895-ig	«	521.000
1896—1900-ig	«	514.000
1901—1905-ig	«	566.000

Az iskolai hitoktatás végleges száműzése óta beállott több mint 100%-os emelkedést nem lehet a lakosság szaporodásával sem magyarázni, hiszen Franciaország népességének száma tudvalevőleg nem emelkedik.

Nem idegenek és nem katolikusok, hanem elfogulatlan francia férfiak vallják be a vallástalan nevelés teljes csődjét. *Reinach* a «Figaro»-ban (1910 nov. 2.) ezt írja: «Szilárd alapokat az erkölcsiségnek egyedül a vallásos nevelés kölcsönöz. Isten eszméjének száműzetése folytán az erkölcs a levegőben függ».

Egy másik francia, *Edmond Villey* pedig így foglalja össze a laikus nevelés eredményét: «Az ifjúság bűnözése ijesztő arányban megnőtt ... A vallásos érzéssel eltűnt a gyermekekből a szülők tekintélye iránti tisztelet is ... Pedig az a gyermek, ki szüleit tisztelni nem tanulta, nem tisztelheti az állam tekintélyét sem ... A vége ennek a kötelességérzet általános aláhanyatlása; ezzel együttjár a nép folytonos durvulása. *A vallástalan népnevelés következménye a jellem elaljasodása* (abaissement des charactères)».[1]

A laikus neveléssel folytatott kísérletezések szomorú eredménye napnál világosabban bebizonyította a világhírű lipcsei lélekbúvár, *Wundt* szavainak igazságát, mely szerint a vallás a nevelésnek *semmi mással nem pótolható* eszköze («eine durch nichts zu ersetzende Grundfunktion im System der Bildung»).[2]

Korunknak egyik legnagyobb pedagógusa, *Foerster*, a vallásnélküli erkölcsi nevelésnek másik hibájára mutat rá,

[1] Id *Eberle:* i. m. 172. l.

[2] «Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik. 1912. 9. Heft.

mikor felhívja a figyelmet, mily könnyen betegesen csak önmagával foglalkozóvá, erkölcsi haladásával megelégedetté, nagyzóvá, kiállhatatlanná teheti az ifjút az olyan örökös moralizálás, amelyik folyton az ifjú személyével foglalkozik. «E könyv szerzője — írja magáról Foerster klasszikus nevelési művében, a Jugendlehre-ben — maga is a pusztán etikai nevelés híve volt, amíg erről elvontan gondolkodott; de a gyermekek körében szerzett megfigyelései és tapasztalatai meggyőzték róla, hogy a vallásos nevelés . . . éppen e ponton fejti ki leghasznosabb ellenhatását, amennyiben az ifjú lelket elfordítja önmagától, anélkül, hogy külsőségessé tenné.»[1] Éppen ezért az iskolák által nyujtható általános erkölcstant Foerster már e könyvében sem tartja kielégítőnek, olyannak, ami a hitoktatást pótolni tudná. «Állandóan hangoztatni kell — írja —, hogy a pusztán etikai tanítás föltétlenül rászorul a mélyebb vallásos nevelés kiegészítésére és ezt az utóbbit teljesen sohasem pótolhatja.»[2]

Akkor lehetne beszélni a valláserkölcsi nevelés megszüntetéséről, ha az eltörlendő iskolai hitoktatás helyébe *jobbat tudnánk állítani*. Mert hiszen csak rombolni, anélkül, hogy a régi helyébe újat állítanánk — senkinek sem lehet feladata. De akkor kétszer is gondoljuk meg, hogy az élet kísértéseinek dacos homlokkal győztesen nekifeszülő jellem a valláserkölcs szilárd alapjai helyett épülhet-e a «belátásos erkölcstan» ingatag talaján, ahol az erkölcs csak a változó korszakoknak változó terméke, függvénye s ahol Bebel szavai szerint «az az erkölcs, ami szokás».[3]

«Le kell szögeznünk azt a tényt, hogy a semlegesség — Európában legalább — mindenütt, *ahol azt megkísérlették, vallásellenes irányzattá fajult* és meg kell állapítanunk, hogy ez a fogalom az iskolára, a nem csupán oktató, *hanem egyszersmind nevelő iskolára alkalmazva, chimaera*. A gyermek lelkében már élnek azok a kérdések, amelyek válaszra várnak, azok a világnézleti kérdések, melyek megoldását közvetíti a vallás. Ha ezekre nem kap választ, vagy ha azt a választ kapja, hogy nincs válasz, akkor vége a semlegességnek, akkor az iskola agnosticismust tanított. A gyermeket

[1] *Foerster:* Jugendlehre. Berlin, 1913. 465. l. V. ö. még 676. l., jegyzet.

[2] *U. o.:* i. m. 664. l.

[3] «Wie die Religion, so entspringen auch die Begriffe über die Moral dem jeweiligen Sozialzustand der Menschheit.» — «Sittlich ist, was Sitte ist.» *Bebel:* Die Frau. 18. kiad. 320. l.

nem lehet az iskolában sem erkölcsi irányítás nélkül hagyni és akkor meg kell neki mondhatni, hogy voltaképen mi azoknak a korlátozásoknak az oka, amelyeknek minden erkölcsi szabály az ő hajlamait aláveti? Miből származik azok kötelező ereje? A gyermek ezekre a kérdésekre is választ vár, amely érthetően megindokolja a tőle követelt önmegtagadásokat s megtanítja arra, hogy így lesz képes féken tartani az előrehaladó évekkel mindinkább fejlődő szenvedélyeket. Az ú. n. független morál ezzel a válasszal adós marad, az ő rendszerében az erkölcsi nevelés homokra van építve . . . *Az az iskola, mely nem csupán oktatni, hanem nevelni is akar, az az iskola, mely sok esetben a családi nevelés hiányosságát van hivatva pótolni, logika és tapasztalás szerint el sem gondolható vallási oktatás és a vallási eszme átható befolyása nélkül.*»[1]

És olvassuk csak el, hogy *Hugo Victor* hogyan nyilatkozik beszédében a vallásos nevelés értékéről: «Minél inkább erősbödik egy nép, annál inkább kell hinnie. Korunknak nagy átka, majdnem azt mondanám: egyedüli csapása, az a törekvés, hogy mindent ebbe az életbe akar beszorítani . . . Mindnyájunknak kötelességünk az ég felé emelni a fejeket, irányítani a lelkeket, a jövő élet irányába beállítani vágyakozásukat, ahol az igazság diadalra fog jutni. Mindennek végén Isten áll. Mitsem érne élni, az élet nem érné meg a küzdelmeket, ha egyszer teljesen meg kellene halnunk. Az, ami enyhíti a szenvedést, ami megszenteli a munkát, ami jóvá, bölccsé, türelmessé, jóakaratúvá, igazságossá tesz . . . az egy jobb világnak állandó látása, amint át-átragyog az élet sötét felhőin . . . *A vallásos nevelést tehát — de az egyház vallásos nevelését — őszintén akarom, többet mondok: lelkem mélyéből óhajtom*». (Je veux donc sincérement, je dis plus, je veux ardemment l'enseignement religieux, mais l'enseignement religieux de l'église.)[2]

Nem szabad azt feltennünk, hogy az iskolai vallásoktatás eltörlésének híveit kivétel nélkül egyházellenes szándék vezetné. Vannak köztük jóhiszemű, elfogulatlan férfiak, akik bizonyára elméleti érvek alapján kardoskodnak a merőben laikus erkölcstan mellett. Ilyeneknek ajkáról hangzik el az

[1] *Gróf Apponyi Albert* 1914. ápr. 17-én azon levelében, melyet a «Keresztény Tanítók Országos Egyesülete» által összehívott szülői értekezlethez intézett.

[2] Journal Officiel. 1851. jan. 15. Id. *Luçon:* L'enseignement libre. Paris. 45. l.

iskolai vallástanítás ellen a félelem hangja, hogy a különféle vallásúak tanítása szétválasztja, elkülöníti egymástól ugyanazon iskola növendékeit. Holott éppen a nevelés laicizálása járna ezzel az eredménnyel, mert hiszen az autonóm erkölcsi rendszerben minden tanító a *saját* erkölcstanát adhatja elő. És hogyan kötelezhetnők azt az ifjút, hogy az iskolában hallott erkölcsi szabályok szerint rendezze be életét, mikor azt hallja, hogy e törvények mögött nem áll semmiféle tekintély, tiszteletet követelő hatalom? Majd csinál magának mindenki saját erkölcstant!

Maga *Proudhon* írta egy ízben: «Tudják-e hát önök, hogy még mindig nem találtunk pótlást a benső erkölcsnek ama mélységes érzéke helyett, amit vallási érzésnek neveznek s ami oly nemes jelleget adott férfinak, nőnek s a családnak?» És mindjárt hozzáteszi: «Misérables, qui croyez, *que cela ce remplace avec de la critique et des phrases*».[1] Ennek következménye az a furcsa helyzet, hogy minél több az erkölcsi rendszer, annál több az erkölcstelenség; mert e rendszerekben éppen nagy számuk miatt annál kevésbbé bízunk és a «nitimur in vetitum» hajlamát csak az abszolut Igazságnak vagyunk hajlandók alárendelni.

Igaz, bensőnk rejtett mélyén többnyire sejtjük mi, hogy mi a helyes; az ösztönök szofisztikája és az érzékek zajos lármája azonban könnyen elhallgattatja az erkölcsi jónak szavát; az ösztönös hajlamok zsarnoksága és a test követelődző tekintélye ellen az erkölcsi rendnek egyetlen hathatós védelme a vallási tekintély, mert itt az erkölcsi törvények sérthetetlensége fölött a vallás misztériumai állanak őrt tüzes kherubkardokkal.

Nagy hiba volna száműzni iskoláinkból a vallást. Azt a vallást, mely évszázadokon és ezredeken át az emberképzésnek tulajdonképeni forrása volt, kiindulása és segítője a merőben «természeti ember» felemelkedésének a «nemes ember» felé, a barbárságból a kultúrába, az ösztönökből az eszmék világába, az egoizmusból az emberszeretet magasabb világába.

Azok, akik a valláserkölcsös nevelés ellen küzdenek, nem gondolják meg, hogy ezzel *az állami rendnek alapjait kezdik ki*. «Die Gesetze haben ihre höchste Bewährung in der Religion» — írja *Hegel*.[2] Minden külső rend a belsőn alap-

[1] Id. *Foerster:* Autorität u. Freiheit. 47. l.
[2] *Hegel:* Philosophie der Geschichte. 2. kiad. 538. l.

szik és minden írott törvény tisztelete az iratlan törvényén és a társadalmi rend fenntartásához szükséges minden erény=nek (az önmegtagadásnak, a szenvedélyek megfékezésének, az egyéni lelkiismeret finomságának) legjobb fejlesztője a vallásos nevelés. A történelem tanuskodik amellett, hogy a népek erkölcse mindig a hitből élt és a hitetlenség nyomán pusztult. «A vallási elem kiszorítása az ifjúság neveléséből egyértelmű a társadalom felbomlásáért végzett munkával.»[1]

Mint komoly megfontolásra érdemes beismerést, idézzük a vallásnélküli erkölcs egyik főképviselőjének, *Jode*=nak szavait: «A régi hitelveknek szétrombolása, amelyekről ezelőtt azt hitték az emberek, hogy az erkölcsi ideálokat egyedül azokhoz lehet kapcsolni, sohasem járt együtt új, emberi etika felépítésével és elterjedésével. A régi eszmények kiván=doroltak, de az elhagyott tűzhelyen nem gyulladt új tűz, legfeljebb az élvezetnek és kételynek idegesen lobogó lángja. Már pedig a helytálló, megalapozott meggyőződéseknek tüze nélkül . . . az emberiség nem élhet meg».[2]

A vallásos nevelés legjobb elősegítője az iskola céljainak. Nem hogy egyet is elnyomna azok közül, hanem inkább magasabbra helyezi azokat. Századunkat nem volna szabad többé «a gyermek századának», vagyis a gyermeki lélekkel szemben tanusított tisztelet korának neveznünk, ha vallás=nélküli iskolában nevelnők gyermekeinket.

[1] *O. Willmann:* Der Lehrstand im Dienste des christlichen Volkes. Kempten. 1910. 105. l.

[2] Id. *Meffert:* Gesammelte apologetische Volksbibliothek. M.=Gladbach, 1911. I. köt. 129. l.

II. RÉSZ.

A KISGYERMEKEK LELKI GONDOZÁSA.

I. FEJEZET.

A nevelés szükségessége és célja.

A nevelés szükségessége és célja.

A nevelés bűvös-bájos szó, mely korunkat valósággal varázsba ejtette. Voltak régen is könyvek, amelyek a neveléssel foglalkoztak, de soha annyit nevelésről nem írtak, soha oly igézően nem hatott a nevelés szava, mint ma, a «gyermek századában».

Valóban óriási az az anyagi és szellemi áldozat, amelyet a kis barbároknak, kik a civilizációt fenyegetik, — mint a gyermekeket egy író elnevezte — megszelidítésére fordítunk. Soha nem sejtett eszközökkel és a tudomány kellékeivel fölszerelve épülnek nevelő intézeteink, iskoláink és soha nem sejtett tervszerű munkával folyik a gyermekvilág sajátos jelenségeinek megfigyelése. Specialistáink vannak a gyermekhigiénia terén, akik époly aprólékos ismeretekkel állnak elébe a fejlődő testet megtámadó betegségeknek, mint ahogy a gyermekpszichológusok egymás után fedik fel a gyermeki lélek csodálatos titkait, sajátosságait. A gyermek irodalma évről-évre beláthatatlanabbá lesz.

Árvaházak, nyomorékgyermekek háza, patronázsok, gyermekmenhelyek, napközi otthonok stb. mind tanujelei annak a gondoskodásnak, amellyel a jövendő nemzedék fejlődése iránt viseltetünk.

És mégis — a gyermekkérdés *ma kevésbbé van megoldva, mint bármikor azelőtt.* A kérdés, hogyan s mily eszközökkel kell napjaink gyermekeit nevelni, hogy azok teljes egyéniségekké, tökéletes és harmonikus emberekké fejlődve ideiglenes s örök boldogságukat megleljék. Nincs szebb, de talán nincs felelősségteljesebb hivatás sem, mint a nevelőé, akinek kezenyoma ott fog látszani örökké a lelkeken. S amint örömmel olvassuk nagy emberek vallomását, kik nevelőjük egy-egy szavának, intésének — saját bevallásuk szerint — tömérdeket köszöntek, époly megdöbbentő hallani, mikor az eltévedt bűnös átkot szór egykori nevelőjére.

I. Szükséges-e a nevelés?

Michelangelo «Mózes»-e Rómában, a San Pietro in Vincoliban, II. Gyula pápa síremlékén az emberiség örök bámulatának tárgya. A méretek nagysága s egy Istentől kigyujtott művészi teremtőgéniusz erejének félreismerhetetlen nyomai szinte arra rendelik e remekművet, hogy modern korunk jó értelemben vett «Übermensch»-ének, a művészi kézzel hatalmas arányokban kialakított egyéniségnek, legyen kitűnő példaképe.

Úgy tudja a hagyomány, hogy mikor Michelangelo az utolsó vésőcsapást is megtette a szobron s a páratlan remekmű ott állott előtte teljes fönségében, a művész megittasult saját alkotásától s az örömnek egy eksztatikus pillanatában kézbe kapott egy kalapácsot és térden sújtva a szobrot, hogy csak úgy szikrázott bele a vas s a nemes kő, felkiáltott: «*Parla, Mosé!*» «Szólalj meg, Mózes!» Annyira tökéletes volt a szobor, hogy talán már csak a beszéd hiányzott belőle, hogy igazán emberré legyen.

Nem tudjuk, mi igaz e legendából; de annyit minden nyiltszemű embernek be kell látnia, hogy ha ezt a korszakos alkotást állítjuk fel a sikeresen kialakított jellem s erkölcsi élet mintaképéül, s ennek a némaságában is megkapó Mózesnek szépségéhez akarjuk mérni a mai ember lelki kialakulását, bizony ritkán fogunk találni az ideált megközelítő másolatokra. Hatalmas izmokra, sportban megedzett testre, kiöltözött, kikent-kifent ifjakra bőven akadunk ugyan. Csak — csak meg ne szólaljanak! Mert a szavuk, a tettük, a gondolkodásuk, életmódjuk mindenhez inkább méltó, mint a néma Mózes-szobor homlokáról lesugárzó erkölcsi fönséghez és emelkedettséghez.

A) **Kevés a jellem közöttünk!** Ritkább, mint a fehér holló. *Ritkák a szerencsés kézzel kialakított egyéniségek.* Megnyomorodott autodidakták bőséggel találhatók, kik külső befolyást ismerni nem akarva, saját dilettáns próbálkozásaikkal alakítottak lelkükből madárijesztőt. Megnyomorított egyénekben szintén nem látunk hiányt, kiket kontár nevelők keze csúfított el valamelyik káros nevelési rendszernek alkalmazásával. Blazirt életuntaktól, elkényeztetett ficsuraktól, majomszeretettel elrontott «mama kedvencei»-től, szabadjára hagyott kamaszoktól, hosszúnadrágban járó pólyásbabalelkektől ugyancsak hemzseg a társadalom. De mily ritkán nyílik alkalom ujjal mutatni egy igazi jellemre, egy művészi-

leg kialakított lélekre, egy — *férfiúra*, kinek eszményei vannak, melyekért tűzbemenni kész, kinek lelke a tiszta régiók magasában él, s nem fürdik poshadt pocsolyák bűzhödt iszapjában s nem hörpint nagy kortyokat békanyálas mocsarakból. Mily ritkák a férfiak, kiknek hátában gerinc van, s nem nádszál, mely ide-oda hajlik minden szíre-szóra, minden kis szellőre, ígéretre, fenyegetésre. Mily ritkák a meggyőződéses, tisztalelkű, ideális lelkek, mily ritkák a jellemek!

Kell-e még ezek után felvetnünk a kérdést, hogy van-e hát szükség nevelésre? Kell-e még ezek után bővebben megalapozni a nevelés szükségességét egyes szélsőséges optimista felfogással szemben, mely a szabadjára hagyott emberi természet önálló, külső befolyástól ment kifejlődésében látja a nevelési törekvések eszményi formáját?

Mikor annyi jóakaratú nevelési törekvés mellett is sokszor ijesztő torzalakok állnak be az életbe, ugyan milyen képet nyerne az a társadalom, melynek tagjai nevelés nélkül nőnének fel? A nevelés fölösleges voltát hangoztató érvekkel szemben a tapasztalatból vett ez a cáfolat szinte magában is elégségesnek mutatkozik.

B) **De az elfogulatlan gondolkodás is rásegit a nevelés föltétlen szükségességének felismerésére.**

Mit tud az a gyermek az élet nagy feladatairól még eszének használata után is? Alig valamit. Úgyszólván még mindig kizárólag a testi élet ösztönei irányítják tetteit. Az ösztönök pedig nem visznek tovább az érzéki vágyak kielégítésénél.

És ha meg is ismeri az a fejlődő lélek, hogy ebbe az életbe nem magától jött és nem egyedül áll ott, hanem a Teremtő helyezte őt ide, kinek tehát hódolattal tartozik s milliónyi embertársa közt él, kikre szintén tekintettel kell lennie, — még a kötelességek eme hideg felismerésétől mily messze esik azok *teljesítése*. A nevelésnek kell tehát a gyermek oldala mellé állnia. Ez ismertesse meg vele a törvényeket, amelyeket minden ember tisztelni tartozik, de ez adjon neki erőt is azok betartására.

A kis gyermek testileg tönkremegy, ha éveken át nem gondozzák. Hát lelkileg szabad volna-e magára hagyni?

C) Korunk túlzásba hajtott individualizmusa, egyéniségbálványozása nem tud megbarátkozni a nevelés szükségességével. Mindenkinek, tehát a fejlődő gyermeknek is, **korlátlan jogokat követel egyénisége kifejtéséhez.** «Hadd

tombolja ki magát a fiatalság! Majd ha megérik, eljut magától is az erkölcsi törvények ismeretéhez!»

De ki nem látja be e jelszónak veszélyes voltát? Amíg meg nem dől a régi közmondás, hogy: «amit Jancsi meg nem tanult, nem tudja azt János», addig igaz marad az is, hogy éppen a fejlődő gyermeknek még fogékony lelkébe kell becsepegtetni mindazt, amit vele nagyobb korában megtartatni akarunk.

A pedagógiának naturalista irányú képviselői (elsősorban Rousseau: Emil-je) ugyan kifogyhatatlanok az ember kifogástalan alaptermészetének dicsőítésében, a valóságban azonban tévedés volna azt gondolni, hogy a szabadjára hagyott lélek tényleg megfelelően fog felnőni. A magára hagyatott lélekben is fognak domináló hajlamok, szenvedélyek kifejlődni, de többnyire *éppen a rendetlen, lelket rútító hajlamok jutnak uralomra*, s girbe-görbe, kusza, esetlen, fagyöngyös, félig korhadt fa fog fejlődni abból a magára hagyott csemetéből, amelyből a kertész kése s öntözőkannája imponáló tölgyet nevelhetett volna.

Mily nehéz aztán az erkölcsi törvényeknek szóhoz jutniok ott, ahol a várba már beült az ellenség! Az örökös nyalakodás, a dacos makacsság, az engedetlenségre való hajlam, a büszkeség s hiúság, részvétlenség megnyilatkozásai stb. még nem nevezhetők bűnnek az ész használatának megkezdése előtt. De elhanyagolva, nem nyesegetve később *azzá lesznek*, mert a megszokott cselekedetektől nehéz már megválni az ész felébredése s tiltó szava után is. A kis facsemetének kérgébe karcolt rajz természetesen és észrevétlenül fejlődik s nő a fával együtt; de a valamilyen irányban már kialakult lélekre másítólag hatni szinte lehetetlen. A fiatalok közt ma oly korán fellépő erkölcsi romlottság éppen ebből magyarázható. Oktalan szeretet és minden vágyuk kielégítése által már elromlottak, mielőtt a jó és rossz közt különbséget tudtak volna tenni. Rousseau képzelt Emil-je nagyszerű jellemmé fejlődik ugyan, de csak a regényben, ahol mindig az történik Emillel, amit a szerző akar. A valóság azonban rácáfol úgy Rousseau ábrándjaira, mint az individualista pedagógiát, a gyermek teljes szabadságát követelő Ellen Key (Das Jahrhundert des Kindes. Berlin, 1902.), Gürlitt (Erziehungslehre. Berlin, 1909.), Pudor (Die neue Erziehung. Leipzig, 1902.) stb. tételeire, amelyek közös főismertetőjele ez a negatív nevelői elv: csak ne avatkozzunk a természet munkájába, mert minden úgy a legjobb, ahogy

azt a természet létrehozza. Mikor tudomány és tapasztalat egyaránt azt bizonyítják, hogy jó és rossz hajlamok vegyesen vannak a gyermekben, nem tekinthetjük szellemeskedésnél többnek Ellen Key kijelentését: «A nevelés legnagyobb titka éppen abban rejlik, hogy ne neveljünk».

Nevelésre tehát föltétlenül szükség van. Szükség van az erkölcsi örvények kerülése céljából is, de főkép azon erő megszerzése végett, amelynek segítségével a bűnnek csalogató útján diadallal tudnak majd megküzdeni az érzéki vágyak s természetes rossz hajlamok makacs lázadásaival szemben. Minden gyermekre kiterjeszthetjük, amit *Carlyle* a tömegről hirdet: «A tömeg hangosan kiált: Vezess engem, nevelj engem! Semmi vagyok és nyomorék és magamat nem nevelhetem. Minden emberi jogok közül bizonyára a tudatlan népnek ez a joga a legkétségbevonhatlanabb, hogy t. i. a bölcsek vezessék s szelídséggel vagy szigorral megtartsák a helyes úton.»

II. Ki köteles a nevelést adni?

A nevelés szükségességének belátása után önként vetődik fel a kérdés; kik hivatottak a nevelésre? Kiktől várhatja a gyermek a nevelést?

Három nevelési tényezőt kell megkülönböztetnünk. Ezek: a család, egyház és a társadalom.

A) **A család nevelési joga és kötelessége kétségen kívül áll.** A szülők adták a gyermeknek a testi életet, tőlük várhatja a lélek is a legelső alakítást. A testi élet fentartásával korántsem merül ki a szülői kötelesség, sőt az örök életre hivatott léleknek harmonikus kialakítása fontosságában messze fölülmúlja a testi élet gondozását. Az a páratlan gyengéd viszony, amelyet a szülői szeretet nevével jelölünk, és a gyermeknek a szeretetből folyó gyermeki engedelmessége a legelső nevelők gyanánt éppen a szülőket jelölik meg. Ez a szülői szeretet egész természetesnek tartja a gyermekért vállalt legnagyobb áldozatokat is.

B) **A szülők mellett legelsősorban joga van a gyermekek neveléséhez az egyháznak,** a kat. gyermekek neveléséhez a kat. egyháznak.

A kat. egyház Alapítójának, a nagy Gyermekbarátnak szavai (a legelső gyermekvédelmi törvények, amelyek valaha hozattak) a gyermekhez való föltétlen joggal ruházzák fel az egyházat. És az a szívós kitartás, amellyel az egyház mindig

is küzdött gyermeknevelési joga mellett, legjobb bizonyíték, hogy mindig tudatában volt ennek az isteni jogának. A társadalom ma könnyen megelégednék a salamoni ítélettel, ahol kettévágják a gyermeki lelket: kapjon ugyan erkölcsi nevelést, de csak olyan — «laikus morált». Ez a salamoni ítéletnek egyik szereplő asszonya, ki megengedte volna, hogy kettévágják a gyermeket, mert hiszen az — nem volt az övé! De az egyház kettévágásról nem akar hallani, neki az *egész lélek* kell.

Páratlan pedagógiai eszközökkel fölszerelve látott hozzá a kereszténység a népek neveléséhez. Alapítójában rámutathatott a megtestesült Tökéletességre, mely felé törekednünk kell; a túlvilági jutalom és büntetés motívumának beállításával és kegyelmi eszközeinek kimeríthetetlen tárházával pedig megadta az energiát is az ideál felé vezető útra. Tudott szelíd lenni az emberek gyöngeségeivel szemben, de tudott keményen szembeszállani a rossz akarattal. Tudta szelíd és alázatos Mesterével édesgetni a gyámoltalant, félénket, ügyetlent, ingadozót, gyengét, de korbáccsal kezében állt szembe az erkölcsi ideálok minden romlottszívű romborójával.

A siker nem maradhatott el. Legelfogultabb ellenfelei sem merik tagadni annak az óriási kultúrmunkának értékét, amit az egyház kifejtett, míg a kereszt igája alá hajtotta a népeket. És ma sincs ez másképp. Ha majd lesznek falvak templom nélkül és nyáj pásztor nélkül, akkor fog csak kitűnni, mit végez az egyház ma is csendben a népek nevelése terén.

Az egyházra rendkívül fontos is a fejlődő gyermeklélek irányítása. Innen érthető a nevelés iránti szorgoskodása már oly korban, amikor az állam ilyenre még nem is gondolt. A legnagyobb anyagi áldozatokat ezért hozta a nevelésért s legelső erőit ezért állította a nevelés szolgálatába.

C) **Harmadik nevelési tényező az állam s a társadalom.** Azok a rengeteg költségek, amikbe ma a nevelés kerül s amit az eredményes nevelés előfeltétel gyanánt megkíván, nélkülözhetetlenné teszik az állam közreműködését is. Az iskolából s a családi körből kikerültek nevelését a társadalom veszi át. Az a fiatal ember, mikor beáll a társadalom valamely helyére, még nem kész, fejlett, megszilárdult jellem, még az utolsó vonások hiányzanak róla.

III. A keresztény nevelés célja.

A) **Az emberi utódok növekedése lényegesen különbözik minden más élőlény utódainak fejlődésétől.**

Mennyit kell csak *testileg* is gondozni a kis embert! Egy évig járni sem tud; 15—16—25 éves koráig kenyerét sem tudja megkeresni.

De még erősebben rászorul a *lelki* gondozásra, a nevelésre. Kezdődnie kell a nevelésnek már akkor, amikor a gyermek az első érzéki benyomásokra reagálni kezd, tehát már akkor, mikor a jót a rossztól még megkülönböztetni sem tudja.

A latin szó: «parentes» (praesens participium) szemléltetően hirdeti, hogy a szülőknek gondoskodása nemcsak a születésig terjed, mint sok állatnál, hanem ők továbbra is «életet adók».

A gyermeknek ez a gyöngesége összetartója a családnak, mert a gyámoltalan gyermek egyaránt rászorul az apa és anya nevelésére. A család viszont alapja a társadalomnak. Tehát Isten tervei szerint *az emberi társadalmi életet éppen a gyermek gyöngesége tartja össze.*

B) A gyermeknek tehát nevelésre van szüksége.

Hogy valamiféle nevelés kell, azt mindenki elismeri. **De milyen?** — itt oszlanak meg a vélemények. Csak testi nevelés-e? Művészi nevelés? Életre nevelés? Minél több tudás? . . . Nagy a zűrzavar a nevelés célját illetőleg, mert ki mit tart az élet céljáról, aszerint fogja megjelölni a nevelés célját is.

Az élet igazi céljával csak a kereszténység van tisztában; csak ő láthatja tehát világosan a nevelés célját is. És ez: a gyönge, segítségre s vezetésre szoruló gyermekből önálló, meggyőződéses keresztényt alakítani.

Érdemes megemlíteni, hogy már az ókor kiváló elméinél is megtaláljuk a keresztény nevelés egyik-másik alapelvét. *Plato* pl., aki «Az államról» és «A törvényekről» szóló könyvében beszél a nevelésről, így ír: «Úgy neveljük a gyermekeket, hogy oly új nemzedék támadjon a régi nyomán, mely a törvény és szokás szerint szolgál az isteneknek».[1]

Quintilianus az «Institutio oratoria» c. könyvében foglalkozik a neveléssel (korában u. i. a nevelés célja volt jó rhétorrá képezni a gyermeket). Itt írja: «Neque tantum

[1] *Plato:* A törvényről. VI. 776.

id dico, eum, qui sit orator, virum bonum esse oportere: sed ne futurum quidem oratorem, nisi virum bonum». Ő tehát a nevelés céljául «a jó embert» jelöli meg, mert nem lehet jó szónok, aki nem jó ember.

És ugyancsak Quintilianus írta le az alábbi megállapítást, amelyet örömmel tehet magáévá minden keresztény pedagógus is: «Ha bebizonyosodnék, hogy az iskolák használnak ugyan a tanulásnak, de ártanak az erkölcsöknek, kedvesebbnek látszanék előttem tisztességesen élni, mintsem akár a legjobban is szónokolni tudni».[1]

C) **Mint fogalmazza meg tehát a kereszténység a nevelés lényegét?**

«*A nevelés felnőttek által az ifjaknak nyujtott tervszerű segítség, mely őket lassanként arra képesíti, hogy tehetségeik egyre önálló harmonikus gyakorlása által, a nagy, elágazó embercsaládba helyesen beilleszkedve, Istennek lehetőleg minél tökéletesebben szolgáljanak.*»

A meghatározásból különösen három jegyet emelünk ki:

a) Tervszerű befolyásolás. Tehát emlékmű, népszokás stb. szemlélete csak átmeneti nevelő hatás lehet.

b) Önállóságra átmenet. Lássa be a gyermek a törvény szükséges voltát, mert csak így fogja azt örömmel teljesíteni. Minél fejlettebb a gyermek, annál inkább kell ezt a belátást fejleszteni, mert különben minden eredménynek egykettőre vége lesz, mihelyt az ifjú kikerül a nevelő keze alól.

c) Istennek szolgáljanak. De ezen nemcsak a vallás gyakorlását értjük szűk értelemben, hanem *az egész élet szabályozását Isten akarata szerint.*

Mi tehát a kereszténység ideálja a nevelés terén? *Erkölcsi tökéletességre vinni az embert,* vagyis a legteljesebb mértékben kifejteni bennünk azt, ami minket éppen emberekké tesz.

Mi a lélek, a szellem által vagyunk emberek, tehát a nevelés főcéljául éppen a szellem föltétlen uralmát kell tekinteni. A ker. nevelésben a természet nemcsak fölfelé törekszik, hanem egyáltalában *önmaga fölé;* ki akarja emelni az embert annak korlátai közül, amit mi «természet»-nek nevezünk.

Már most ennek a törekvésnek irányt és célt kell megjelölni. Megdöbben az ember, amikor azokat az őszinte, hatalmas erőkifejtéseket látja, amikkel e téren régen a

[1] «. . . si studiis quidem scholas prodesse, moribus autem nocere constaret, potior mihi ratio vivendi honeste, quam vel optime dicendi videretur.» (Institutio oratoria. Lib. I. cap. 2.)

pogányságban s ma is a kereszténységen kívül találkozunk. *Grandes passus extra viam.*

A keresztény ember szeme az ideálért való kutatásban önkéntelenül Isten felé fordul. Isten abszolút Igazság, Szépség, Tökéletesség. Ami a világon jó, jó annyiban, amennyiben az ő jóságában részes. Az emberi lélek tehát csak annyiban fogja magát a tökéletességre felküzdeni, amily mértékben hódol ez előtt a Fönséges előtt s amily mértékben át meg átivódik az Isten gondolatával. A legnagyobb tudós tudományának s művészetének kincsei közt is lelkileg elárvult szegény marad az Isten előtti meghódolás nélkül.

A keresztény nevelésben tehát a hangsúly mindig a lelken, a szellemen van. A lélek szupremáciáját biztosítani a test fölött, — ebben lehetne röviden összefoglalni a keresztény nevelés programmját.

A lélek jogainak föltétlen hangsúlyozása korántsem jelenti azonban a test mellőzését. A gyakori ilyfajta ellenvetésekkel szemben — mintha a kereszténység a testben ellenséget látna, melynek minden vágyát meg kell semmisíteni, — szükséges rámutatni a kereszténység mindenkori tanítására, mely szerint az ember nemcsak szellemi, hanem testi lény is. Következésképp az emberi ideál kifejtése el nem képzelhető a kettőnek *harmonikus* kialakulása nélkül, sőt rendesen a szellemi fejlődés a testi szervezet épségét is megköveteli.

Csak olyan irányzatok ellen emel tehát a kereszténység kifogást, amelyek a testet a lélekkel egyenjogúsítani vagy éppen fölébe emelni akarják. Az érzéki természet végre is mindig alatta áll lelkünknek. Azzal az állatvilághoz vagyunk kapcsolva, ez ellenben a szellem magasságába emel minket. Az elsőbbség föltétlenül a lelket illeti. Ne féljünk, hogy ez a felfogás is egyoldalúságra vezet; a parancsoló lélek meg tudja finomítani a természetet, míg a trónbitorló ösztönös természet sárba rántja a királyi lelket.

A krisztusi jelszó: «legyetek tökéletesek, mint mennyei Atyátok is tökéletes», örökre vezérlő eszméje marad a keresztény nevelésnek. A szellemet uralomra juttatni csak Krisztus tanai s az ő segítőeszközei képesek. Mily megalkuvást nem tűrően követeli tőlünk a szellem uralmát az a Krisztus, aki szakítást parancsol minden vággyal, minden hajlammal, minden gondolattal, amely a lélek lendülésének útját állaná! Szakítást, még ha az oly szenvedésbe kerülne is, mint a karunk levágása, a szemünk kiszúrása.

(«Ha szemed megbotránkoztat stb . . .») A föld felé húzó hajlamoktól kell megszabadulnunk s akkor felszökel a lélek a tiszta magasba és Istennel egyesülve igaz életre ébred, mert «az az igaz élet, hogy megismerjenek téged, egyedül igaz Istent». (Ján. 17, 3.) Ekkor lejön a lélekbe az Isten s benne lakik (Ján. 14, 23.), s megindul az új vérkeringés: az Isten éltető lelke árad szét bennünk s fakasztja az erkölcsi élet illatos virágait, mint a szőlőtőből az ágakba áramló nedv a friss hajtásokat. (Ján. 15, 4.) Van=e, képzelhető=e fönségesebb ideál, mint ami a keresztény nevelésből elő=kerül: *a bizonyos mértékben isteni magaslatra emelt, Istenné vált ember.* (Kor. II. 3, 18; Péter II. 1, 4.)

Persze könnyebb ezt elgondolni, mint életre váltani. Könnyű ideálokat magunk elé rajzolni, de hogyan fogjuk abból a törékeny, rossznak csiráját magában hordó, erőtlen, el=elbukó, hamar kimerülő valamiből, amit fejlődő gyermeki léleknek hívnak, ezt az ideált elővarázsolni? Ez az ifjúság lelki gondozásának nagy problémája.

II. FEJEZET.

Nevelés az iskoláskor előtt.

Nevelés az iskoláskor előtt.[1]

Lelkipásztori munkánk abban a korban, amikor a gyermekek iskolába még nem járnak, csak közvetett, amennyiben nem magukra a gyermekekre terjed ki, hanem inkább azok nevelőit tanítjuk a helyes nevelésre.

A gyermekek pasztorációja u. i. ebben a korban még jóformán teljesen egybeesik a helyes keresztény családi neveléssel. A jó családi nevelés — minthogy célja minden embert tökéletessé tenni Krisztus Jézusban (Kol. 1, 28.) — tulajdonképen lelkipásztori munkát végez lelkipásztori eszközökkel. A különbséget a családi nevelés s a későbbi lelkipásztori feladat közt a cél különbözősége adja meg: míg az előbbinek célja a természetes szellemi élet fejlesztése s ennek alapján

[1] *Claparède:* Gyermekpszichológia és kísérleti pedagógia. Budapest. *Károly J.:* Nevelés három ismeretlennel. Székesfehérvár. *Kisparti I.:* A családi nevelés útjain. Budapest. Szent István-Társulat. *Koszterszitz I.:* Szülők iskolája. Az «Actio Catholica» kiadása. *Marczell M.:* A nevelés alapvonalai. («A bontakozó élet» VI. k.-e.) Budapest. *Molnár:* Bevezetés a gyermektanulmányba. Kolozsvár. *Szuszai:* A nagy mesterség. 2 k. (Szent István-Társ.).

Ament: Die Seele des Kindes. Stuttgart. *Becker:* Die christliche Erziehung. Herder. *Fassbinder:* Am Wege des Kindes (Ein Buch für unsere Mütter). Herder. *Egger:* Die Sorge der Eltern für Leib und Seele der Kinder. Benziger. Einsiedeln. *U. o.:* Die Eltern als Religionslehrer ihrer Kinder. *U. o.: Gatterer M.:* Kinderseelsorge. Rauch. Innsbruck. *Fassbinder:* Das Glück des Kindes (Erziehungslehre für Mütter und solche die es werden wollen). Herder. *Frankenheim H.:* Die Entwicklung des sittlichen Bewusstseins beim Kinde. Herder. Freiburg. *Hattler:* Ernste Worte an Eltern, Lehrern und alle Kinderfreunde. Herder. *Huber:* Die religiössittliche Unterweisung d. Kleinkindes im Kindergarten und in der Familie. Kempten. Kösel. (Religiös-pädag. Zeitfragen. 2. sz.). *Krause:* Die Entwicklung eines Kindes von der Geburt bis zum Eintritt in die Schule. Leipzig. *Lipusch V.:* Mutter und Kind. Tyrolia. Innsbruck. *Matthias:* Wie erziehen wir unsern Sohn Benjamin? München. Beck. *May F. E.:* Wie erziehen? Schöningh. Paderborn. *Merk A.:* Aus Liebe (Heiliger Dienst an der Jugend). Schwann. Düsseldorf. *Metzler:* Die Seele deines Kindes. H. Schneider-Verlag. Höchst bei Bregenz. *Peerz:* Unser Kind. Schö-

a természetfölötti élet megkezdése, addig a tulajdonképeni pasztorációé már a fejlődő fiatal lélek természetfölötti szellemi életének ápolása, előmozdítása. A pasztoráció ugyan betetőzi a házi nevelés munkáját a maga három hatalmas nevelőeszközével: az Isten szavával, a szentségekkel s az egyházi disciplinával, de korántsem nélkülözheti a jó családi nevelés alapvető munkáját sem, mert a természetes alapok nélkül a pasztoráció természetfölötti épülete erőtlenné válik s előbb-utóbb összeomlik.

I. A szülők nevelése.

A) A lelkipásztor munkája tehát a gyermeklelken már korán kezdődik; *korábban, mintsem hozzáférhetne a gyermekhez.* Ezt a munkát akkor végzi, **amidőn a szülőket** *megismerteti a katolikus pedagógia tételeivel, eszközeivel* s igyekszik a szülőkből minél ügyesebb katolikus nevelőket képezni, akik — mint világi apostolok — végzik a legszebb papi munkát: a fiatal lelkek Krisztushoz vezetését. A legkisebb gyermekek pasztorációját legjobban tehát akkor végezzük, ha a *családi életben* igyekszünk erős, öntudatos, vallásos szellemet ébreszteni. *Erre azonban a szülőket nevelni kell!*

Még napjainkban is meglehetős általánosan elterjedt pedagógiai tévedés az, hogy elég a gyermekek nevelését iskolás koruk beálltakor kezdeni. Okos szülők rájönnek erre a hibára, nevezetesen azok, akik tisztában vannak egyrészt az átöröklés fontosságával, másrészt az egész környezetnek,

ningh. Paderborn. *Plochovich G.:* Das grosse Gebot (Beiträge zu einer sozialen Erziehung der Kinder). Johannesbund. Leutersdorf a/Rhein. *Pütz H.:* Du und dein Kind. Verlag des Kath. Sonntagsbl. Breslau. *Saedler S. J.:* Mütterseelsorge und Mütterbildung. Herder. *Schneider Fr.:* Katholische Familienerziehung. Herder. Freiburg. 12—26. l., 53—209. l. *Stöcker:* Unsere Kinder (Gedanken und Rathschläge f. christl. Eltern und Erzieher). Mergentheim. *Thedy H.:* Ein Büchlein von Mutter und Kind und Gott. Schöningh. Paderborn. *Weber:* Ratgeber für praktische Erziehung Donauwörth, Auer. *Weber:* Dein Meisterstück (a jellem neveléséről). Schöningh. *Wiesebach W.:* Die Mutter als Erzieherin. Benziger. Einsiedeln. *Zimmermann:* Das Elternbuch. Andreas Perthes-Verlag. Stuttgart. *Weisz H.:* Mutters Erziehungsweiheit 2 k. Schnell. Warendorf.

Le Camus: L'éducation chrétienne. Paris. Téqui. *Julien:* Du berceau à l'école, ou l'éducation dans la famille. Paris. Téqui. *Grente:* Aux parents (Les vices actuels de l'éducation familiale). Beauchesne. Paris.

melyben a gyermek felnő, befolyásával. Az átöröklés törvényei ma sincsenek még ugyan teljesen földerítve, de az a tény föltétlenül biztos, hogy a szülők fizikai s erkölcsi tulajdonságai sokszor döntenek a gyermekek, sőt késői unokák sorsa fölött is (szellemi betegség, epilepszia, iszákosság, tüdőbaj, idegesség átöröklése). A tudományos kutatás egyre jobban megállapítja, hogy a szülők már jóval a gyermek megszületése előtt befolyásolják gyermekük életét (gyenge egészségű szülők — beteges gyermekek) s innen eredt az a mondás, mely szerint a gyermek nevelését azok megszületése előtt húsz évvel kell kezdeni. Ami annyit jelent, hogy csak egészséges szülők várhatnak egészséges gyermeket. Aki maga elpocsékolta egészségét, vagy pénzért s egyéb előnyért beteg nőt vesz magának feleségül, annak gyermekeiből a legelső orvosi s nevelési tudomány sem tud munkaképes, friss, életerős ifjakat nevelni.

B) Nem kevésbbé fontos azonban **annak a környezetnek a befolyása,** amelyben a gyermekek első perceiktől kezdve nőnek. A túlzsúfolt szobákban felnövekvő, rongyokhoz szokott, az utcán piszokban játszó szegény gyermek lelkén mély, káros benyomások vannak már, mikor először lép az iskolába.

Nem valljuk ugyan *Helvetiussal*, hogy «a nevelés mindenható»; sőt talán még *Locke* nézetét is lefokozzuk: «Tíz ember közül, kikkel találkozunk, kilenc azzá, ami — jó vagy rossz, hasznos vagy ártalmas a társadalomra nézve — a nevelés által lett»; és ha túlzottnak tartják még *Erasmus* megállapítását is, mégis nagyon érdemes lenne minden szülőnek lelkére kötni szavait: «A természet, midőn neked gyermeket adott, csak nyers tömeget adott át; a te dolgod a hajlékony és mindenre alkalmas anyagnak a legjobb formát adni. Ha elhanyagolod, bestiát kapsz; ha gondos vagy, úgyszólván Istent».[1]

Az egyház meg is követeli, hogy a jegyesek, midőn a házasság szentségét felveszik, tanuságot tegyenek kellő hitbeli jártasságukról. Ennek elősegítése gyanánt alakult ki a *jegyesek oktatása*, amely a szentség felvétele előtt — sajnos, csak egy-két órában — történik, s a legszükségesebb hitigazságok átismétléséből áll.

Egyrészt ez a jegyesoktatás — éppen gyors tempója miatt — már magában sem alkalmas valamennyi felmerülő

[1] *Erasmus:* Declamatio de pueris etc. 8. l.

kérdés megbeszélésére; másrészt pedig a kifejlődött gyakorlat csak a kevésbbé tanult jegyespárnál ismeri a jegyesoktatást, az intelligenciánál — sajnos, alaptalanul — föltételezi a kellő ismereteket és elengedi az oktatást; ezért más alkalmat kell keresni, amikor a szülők nevelését — még pedig az intelligensekét is — a lelkipásztor elvégezheti. Alkalom lehet erre a kongregációs beszéd, szülőknek tartandó szentbeszédsorozat («szülői estélyek»), az iskolai «szülői értekezletek», katholikus köri előadások s a házipasztorációs látogatások.

Az ifjúsági lelkipásztorok sokszor csodálkozva kénytelenek megállapítani, hogy még intelligens szülők is gyakran *mily pedagógia- és pszichológiaellenesen bánnak gyermekeikkel*, éppen mert belecseppentek a nevelési kötelezettségbe anélkül, hogy annak legelemibb szabályairól is hallottak volna![1]

Pedig ez a körülmény káros hatással van a pasztorációra is; a szülői ház megfelelő közremunkálása nélkül teljes eredményt a lelki nevelésben el nem érhetünk.

C) Igyekezzünk meggyőzni a szülőket, hogy **a nevelést** *minél hamarább* **kezdjék meg.** «Mert igaz mondás — írja *Pázmány* —, hogy egy lóból nehéz poroszkát (csikót) csinálni, a fából nehéz gúzst tekerni, horgas tőkét nehéz igyenesíteni, a fehér gyapjú, ha egyszer festékbe mártod, ki nem tisztul, az új fazékról nehéz lemosni az először belévett szagot, . . . így nehezen hadgya vétkét, aki ahhoz szokott és abban nevelkedett.»[2] «Sensus et cogitatio hominis prona sunt in malum ab adolescentia.» (Gen. 18, 21.) Akár-

[1] *Herbert Spencer* kemény szavait kell itt idéznünk az apákról, akik lóval, ökörrel többet gondolnak, mint gyermekeikkel: «Az ebéd-utáni társalgás, vagy más efféle időtöltés közben fölmerült beszélgetés folyama alatt ki hallotta valaha, hogy a gyermekek lelki nevelése fölött csak egyetlen szó is váltatott volna? Ha a falusi úri ember megtette látogatását az istállóban s ott személyesen megtekinti lovainak állapotát és az azokkal való bánásmódot, vagy ha egy pillantást vetett apró jószágaira és kiadta azokra vonatkozó rendeleteit, vajjon hányszor lépett be a gyermekszobába avégett, hogy ott az időbeosztást, az életmódot és a szellőztetést maga megvizsgálja? Könyvtára polcain ott található White «Lóorvoslásról» szóló műve, Stephensnek «Mezőgazdászat» c. könyve, Nimród «Vadászatról» írt munkája, és ő ezeknek tartalmával többé-kevésbbé ismerős is, de hány könyvet olvasott el a kis és nagyobb gyermekkel való bánásmódra vonatkozólag?» (Id. *Weszely:* Bevezetés a neveléstudományba. Budapest, 1923. 305. l.)

[2] Pázmány összes munkái. Budapest, 1903. VI. k. 433. l.

hányszor sajnosan tapasztaljuk, hogy a szülők 4—5 éves gyermeküket is még csak játékszernek tekintik, aki a komolyabb szót, vagy vallásos gondolatokat «úgysem érti meg», «még ráér erre», «megerőltetné magát velük» stb. Pedig a pszichológia nem találja túlzottnak *Jean Paul* megállapítását, mely szerint a gyermek «a négy első esztendőben többet tanul, mint a négy egyetemi év alatt». A gyermekek is emberek, kis emberkék, minden ember jó és rossz tulajdonságaival; és ez utóbbiakkal később annál több bajuk lesz, minél kevésbbé szokták meg ellenük a küzdelmet egészen ifjú korukban.

S ne higyjük, hogy tényleg oly kevéssé értik meg ők a lelki jót. Éppen a mai intelligens családokban találhatunk bőven koránfejlett gyermekeket, akiknek 3—4 éves korukban már igen finom érzékük s ítélőképességük, sőt meglepő érdeklődésük van az erkölcsi jó s a vallás főbb alapigazságai iránt. Ha ügyes édesanyai kéz helyes alapokat vet meg ebben a legfiatalabb korban, már nagyban biztosította is a későbbi nevelési munkának sikerét. A modern pszichoanalizis, midőn megállapítja, hogy egyes későbbi lelki zavarok s abnormitások oka a kezdő években levő kis gyermek viaszpuha lelkére nyomott helytelen behatásokban rejlik, tulajdonképen a legkisebb korban adott helyes nevelés fontosságát bizonyítja és tudományosan igazolja az Úr szavait, amelyekkel átkot mondott a kisdedek megbotránkoztatóira. «A művészetet nagy tisztelettel halmozzák el, ha a császár szobrát kiöntik ércbe, ha képet festenek; hát akkor mily utalom vár majd mireánk, ha a mennyei Király képét festjük meg hű vonásokban s a világ Urának nyujtjuk át sikerült hasonmását. Mert az ember Isten képmása. A lelki szépség teszi Istenhez hasonlóvá.» *(Chrysost:* Hom. 21. in epist. ad Ephesios.)

D) Mire terjedjen ki a szülők nevelése? Az említett összejöveteleken a nevelés legfontosabb kérdéseit kell megtárgyalnunk, kezdve a legkisebbek nevelésével; továbbhaladva a gyermeki akarat megedzésének módját s a gyermekre leselkedő veszélyeket ismertetni, amely utóbbiakkal szemben a legtöbb szülő saját gyermeke iránt *hihetetlenül elfogult*. Reá kell terelnünk figyelmüket, hogy minél nagyobb a gyermek, annál kevésbbé kell és lehet őt *szóval* nevelni, hanem annál hatásosabb előttük a szülők *élete, példája*.

Külön is meg kell beszélnünk a kamaszkor pszichológiá-

ját, amelyet a legtöbb szülő nem ért meg, pedig a gyermekek tapintatlan kezelése e korban nemcsak elhidegülést hozhat a szülők iránt, hanem komoly erkölcsi kisiklásoknak is lehet okozója.

Ide tartozik a helyes táplálás (fűszer, sok hús, dohányzás, alkohol tiltása) s alvás (ne túlmeleg, sem túlpuha ágy) ismertetése; hogyan őrizhetik meg a szülők a gyermekek őszinte bizalmát e korban is, hogyan szerettethetik meg magukat a kamaszkorban levő gyermekükkel is stb.

II. A legfőbb erények, melyre az otthon neveljen.

1. Istenfélelem.

A) Mindenekelőtt hangoztassuk a szülők előtt, hogy amint a csecsemő testi erősítése a szoptatás, épúgy **lelki nevelése a** — *szoktatás*. Csak ha ismerjük Jean Paulnak fönti mondását, amely szerint a gyermek életének első négy évében többet tanul, mint egyetemista korában, csak akkor látjuk be Aranyszájú Szent János szavainak fontosságát, amelyekkel a gyermekek korai vallásos nevelését sürgeti: «A gyermek minden gonoszságának az oka a mi hanyagságunk, mert legkisebb korától kezdve nem szoktatjuk azonnal istenfélelemre és vallásosságra».[1] Nagyon igaza van a német közmondásnak: «Vom Elternhaus geht aller Segen aus». A gyermekek otthoni szakadatlan vallásos nevelését különben maga Isten is megparancsolja Mózesnél. (Deut. 6, 6. 7.)

Tehát *az első perctől kezdve*, mikor a kis emberbimbó körülhordozza tágranyílt szemeit, tervszerű szoktatással kell a tiszta lélekbe nyomni a legelső hatásokat. Bizonyára túlzott az a nézet, hogy a gyermek nevelése a 6. évvel tulajdonképen befejeződött; de olyan értelemben mégis igaz, hogy a további nevelésre határozottan döntőek a legelső benyomások, és hogy a további nevelés értéke az első években lerakott alapok erősségétől és helyességétől függ.

B) Ami már most a speciális kérdéseket illeti, főleg hívjuk fel a szülők figyelmét az alábbiakra: A vallásos anya megkeresztelt gyermekében **Isten gyermekét is látja,** tehát a gyermek mellett Isten megbízottja gyanánt érzi magát. Abból a szeretetből, mely a kis csöppséget meleg sugarai-

[1] Id. *Mohr:* Mehr Wille. Paderborn, 1922. 64. l.

val övezi, az Isten szeretete is sugárzik ki. Az anyának lelkes pillantásaiból ébredjenek a gyermek szívében a lelki életnek legelső halvány kezdetei: hála, tisztelet, ragaszkodás.

Ez a meleg anyai szeretet költheti ki a soha többé ki nem haló, igazi istenszeretet csiráit. Mikor az anya gyermekével együtt ájtatosan imádkozik, akkor villan fel a gyermek lelkében a mennyei Atyának fönséges gondolata, aki a földi atya és anya fölött is áll.

Mikor a gyermek gőgicsél,
Az Isten tudja, mit beszél!
Csak mosolyog és integet . . .
Mit gondol? Mit mond? Mit nevet?

S mint virággal az esti szél,
Az anyja vissza úgy beszél,
Oly lágyan és oly édesen . . .
De őt sem érti senkisem. *(Gárdonyi.)*

A mennyei Atya gondolatának megismertetésével a legjobb kezdetét adtuk meg a nevelésnek. Hogy akaratát a mennyei Atya akarata szerint irányítsa, sokáig elég lesz a gyermeknek az az egyszerű kijelentés: «a jó Isten ezt így akarja», vagy «a jó Isten ezt tiltja».

C) Vigyázzanak a szülők, hogy a kis gyermek vallásos fogalmai minél **kedvesebbek, derültebbek, s örvendetesebbek** legyenek. Az ördögöt («elvisz az ördög, a krampusz») mint fegyelmezési tényezőt nem lehet emlegetni komoly, káros következmény nélkül. Oly nevelési ügyetlenség ez, amely széttapossa az Isten iránti szeretet csirázó magját és a gyermek vallásosságára az egész életre kiható ködös, nyomasztó hatást gyakorolhat. Ördöggel, boszorkánnyal, krampusszal fenyegetni kétélű nevelő eszköz: többet ront a vallásos lelkületen, mint amennyit használ a magaviseletben.

Tehát kedvesek legyenek a vallási benyomások; kapcsolódjanak a gyermek örvendetes, felemelő élményeihez. Ne nyujtsuk hosszúra a kis gyermek vallási gyakorlatát. Többször dícsérjük meg a gyermekben a jót, mintsem feddjük a rosszat. Istennel is ne folyton csak fenyegessük a rosszat, hanem mutassunk rá arra is, mennyire örül a jó tettnek. Vigyázzanak a szülők, hogy bűnös dolgot (hazugság, csalással érvényesülés stb.) ne dícsérjenek s ideális törekvést ne kicsinyeljenek le a gyermek előtt.

A szülőknek, elsősorban az apának egyénisége döntő befolyással van a kis gyermekben kialakuló istenképre.

Aki tudja, hogy a gyermek mennyire nem tud még elvontan gondolkozni, hanem mindent konkrét alakban személyesít meg magának, nem fog csodálkozni azon, hogy a földi atya vonásait — jókat, rosszakat — átviszi a mennyei Atya fogalmába (hiszen hasonlót cselekszik dogmatikánk is a «via affirmationis» és «via negationis» által). Ime, a vallásos szülők befolyásának lélektani alapja! Boldog az a gyermek, akinek oly apja van, hogy vonásaiból fönséges istenképet állíthat össze!

Nem lehet megilletődés nélkül olvasni, mikor meglett férfiak hálásan emlékeznek meg anyjukról is, ki szívükbe kitéphetetlenül elültette a vallásosságot. Olvassuk csak, mint ír *Sailer:* «Hála neked, édes jó anyám! Örökké adósod maradok. Ahányszor csak tekinteted, mozdulataid, tetteid, szenvedésed, hallgatásod, gondoskodásod, munkád, áldó kezed, örökös csendes imáid megjelentek előttem, ... kora ifjúságomtól kezdve mintegy újjászületett bennem az örök élet és vallásosság érzete és ezt az érzést aztán semmi fogalom, semmi kétely, semmi élvezetvágy, ellenkező példa, szenvedés, szorongás, sőt a bűn sem tudta többé megölni. Még él bennem ez az örök élet, bár te már több, mint 40 éve elköltöztél a földi életből».[1] Viszont a kis korban elmulasztott nevelés — mint *Fénelon* mondja — olyan, mint egy második eredeti bűn: az egész életen át hiányozni fog valami a lélekből, aminek pedig ott kellene lennie.

A szülő okos eljárása kitörölhetetlen nyomokat hagy a kis gyermek lelkében. Beszéljen tehát neki minél többet a mennyei Atya jóságáról. Mutassa be az ő ajándékait: napsugár, madárdal, virágkehely, mind Tőle van, hogy örüljünk neki. Főleg fontosnak tartjuk, hogy a szülőket kioktassuk, hogyan tanítsák meg gyermekeiket *jól imádkozni* s lehetőleg minél erősebben beültetni lelkükbe, hogy *imádság nélkül nincs keresztény élet!*

Aztán három-négy éves korában szívesen hall már a gyermek a kisded Jézusról, születéséről, a keresztfáról, őrangyalról, a boldogságos Szűzről. Mint örül, mikor képen vagy szoborban felismeri a kis Jézust![2] A karácsonyest,

[1] Id. *Bopp:* Moderne Psychanalyse, katholische Beichte und Pädagogik. Kösel. 1923. 45. l.

[2] Jó képek erre a célra: *Harza:* Jézuska élete (Szent István-Társ.); *Márton Lajos* karácsonyi rajzai: «Mit beszél az angyal?» (Élet-nyomda kiadása); továbbá a *Herder-cég kiadásában* megjelent Biblische Bilder für die Kleinen, die noch nicht lesen können».

egy misén való részvétel, a templom meglátogatása mély nyomokat hagyó szenzáció reá nézve.

Az istenfélelem mellett aztán egy pár erény korai gyakorlására külön is fel kell hívnunk a figyelmet. Ezek: az igazmondás, engedelmesség és a szemérmetesség. Mindháromra legelső éveitől szoktassuk a gyermeket, hogy ezek mély nyomokat hagyjanak fejlődő lelkében. Mert hiszen találóan mondja *Aristoteles:* «A jó nevelés abban áll, hogy kicsiny koruktól fogva szokjanak a gyermekek annak örülni és azon bánkódni, azt szeretni és gyűlölni, ami szeretetre vagy gyűlöletre méltó». (2. Ethic. cap. 3.)

2. Igazmondás.

Egyik igen fontos erény tehát, amelyre korán szoktassuk a gyermeket, mert ez bizonyos tekintetben az eredményes lelki nevelés föltétele: az igazmondás. Ez tulajdonképen benne is rejlik az emberi természetben, a szülők feladata inkább csak védeni azt bennük. Hiszen mily tétova tekintet, mily félénk elpirulás kíséri az első hazugságot!

Az okos szülőnek tudnia kell, hogy rendesen a *félelem az igazmondásnak legelső sírásója.* Ezért mindig legyen készen, hogy az igazmondás és a félelem csatájába, mely adott esetekben mindig kitör a gyermekben, bátorítással és szerető intésekkel avatkozzék be az igazmondás javára. Mert az első hazugság, melyet a gyermek félelmében elkövet, valóságos tragédia az ő kis világában.[1]

(46 kép.) Továbbá *Schumacher:* Religiöse Wandbilder. Kösel. *Könyvek: Huber:* Die religiössittliche Unterweisung des Kleinkindes in Kindergarten und Familie. Kösel. *Huber:* Arbeitschule in Religionsunterricht der Kleinen. Kösel. *Knor:* Die christliche Erziehung (26 Vorträge f. christl. Mutter). Regsb. *Mayer:* Die Helferin des Kinderfreundes (Ein Büchlein f. Mutter u. zur Laienhilfe bei der religiösen Unterweisung der Kinder). *Schubert:* Der erste Religionsunterricht. Paderborn. *Thedy:* Ein Büchlein von Mutter und Kind und Gott. Paderborn. Használható egy prot. szerző könyve is: *Wiedemann:* Wie ich meinen Kleinen die biblischen Geschichte erzählte. Dresden.

[1] Bő gyakorlati útmutatással szolgál az igazmondásra nevelés kérdésében *Baumgarten:* Die Lüge bei Kindern u. Jugendlichen. *Foerster:* Iskola és jellem. 1912. 38. s köv. lap. *Kolb:* Die Liebe zur Wahrheit. Herder. *Metaler:* Erziehe zur Wahrhaftigkeit. Innsbruck. *Sík:* Cserkészvezetők könyve. Budapest, 1922. 71—81. l.

3. Engedelmesség.

Másik, ma nem kevésbbé hangsúlyozandó erény, amelyet a legkisebb gyermekektől is meg kell követelni: az engedelmesség.

Valaha éppen az intelligens középosztályhoz tartozó családok tűntek ki a szigorú nevelés, a pontos házifegyelem által. Az ú. n. «úri fiúk» alatt rendesen jól nevelt fiúkat is értettünk. Sajnos, ma, a «gyermek századában» meg kellett élnünk azt a szomorú tapasztalatot, hogy egyre több szülő vakon hajlik meg a makacskodó kis gyermek követelődzései előtt. Valósággal elszomorító látvány, mint tudja egy 3—5 éves gyermek kifogyhatatlan szeszélyeivel és makrancoskodásával vérig keseríteni szüleit, akik — minthogy a pálca ma már nem divat! — mindent elnéző majomszeretettel sietnek kielégíteni reményteljes csemetéik hóbortos gondolatait. Ezek a szülők bizonyára nem tudják, hogy az a csöppség minden teljesített szeszély után csak annál jobban tudatára jut zsarnoki hatalmának és csak később, mikor majd az ifjúvá serdült gyermek az élet komoly kérdéseiben mond ellene sírva kérlelő édes anyjának, akkor átkozhatják azt az elhibázott rendszert, hogy gyermeküket engedelmességre nem szoktatták. «Puer, nisi obediat, imperat.» (Quintilianus.)[1]

Az engedelmességre szoktatás alatt nem értünk örökös kemény büntetéseket, sem folytonos hiábavaló parancsolgatásokat, — mert hiszen tudnunk kell, hogy az engedelmesség a makacs ifjú-természetnek egyik legnehezebb feladata; hanem értjük a szülők egész viselkedését átlengő, azt a komoly szellemet, melyből a gyermek kiértse, hogy a szülőknek, mint Isten helyetteseinek, szavát tartozik megfogadni, s mikor megfogadja, saját érdekét is szolgálja azzal.

[1] Értessük meg az ilyen szülőkkel a Szentírás szavainak igazságát: «Noli subtrahere a puero disciplinam; si enim percusseris eum virga, non morietur. Tu virga percuties eum, et animam eius de inferno liberabis» (Prov. 23, 13, 14.). «Qui diligit filium suum, assiduat illi flagella, ut laetetur in novissimo suo.» (Eccli. 30, 1.) Inkább a gyermek sírjon kiskorában a szülők miatt, mint a szülők sírjanak a gyermek miatt felnőtt korában. «Equus indomitus evadit durus, et filius remissus evadit praeceps.» (Eccli. 30, 8.) Errando discimus, virgando crescimus. Juveniles lacrimae vitiis obstant.

4. Szemérmetesség.

Vigyázzanak a szülők arra is, hogy gyermekeikben a szemérmetességet soha (öltözködésnél, fürdésnél, játéknál) ne sértsék, hanem a helyén és idején alkalmazott figyelmeztetéssel legyenek támogatói és erősítői annak a természetes hajlamnak, annak a később megbecsülhetetlen értékű szeméremérzetnek, amelyet maga a természet öntött minden gyermekbe. A később elemi erővel feltörő nemi ösztönök megfékezésében, helyes úton tartásában egyik legkomolyabb segítője lesz a gyermeknek a kiskorában ápolt és rossz példákkal meg nem sértett természetes szemérmetesség.

Éppen azért teljesen helytelen az az irányzat, amely a kis gyermeket a meztelenhez való hozzászoktatással akarja bizonyos nemi elfogulatlanságra nevelni.

Nem tudjuk helyeselni ezt a véleményt, mert az emberi természet nemismerését árulja el. Az emberi természetnek megvannak a maga szent titkai, amelyeket fölöslegesen feszegetni, napfényre hozni büntetlenül nem lehet, amint nem lehet a fa gyökerét napvilágra húzni, mert elszárad a fa. Már pedig ez a nevelési módszer fölöslegesen támasztana a kis gyermekben olyan kérdéseket, amelyekre a felelet csak a meglett, kifejlett kor számára van fentartva.

De különben is, ha sikerülne is a gyermeket ilyen eljárással nemi elfogulatlanságra nevelni, ez az eredmény alig tartana pár évig és a 14—16. év körül beálló nemi érés idején bizonyára teljesen eltűnnék. Sőt könnyen vinné magával a soha nem ápolt természetes szemérmetességet is! Ezért legyünk rajta, hogy minden anya tudatos papnője, védője, erősítője legyen a legkisebb kortól kezdve a gyermek természetes szemérmetességének.

Éppen az itt említett szempontból kell elítélnünk az ú. n. *gyermekbálokat* is, amelyeket bizony akárhányszor megfelelőbb volna «liliomtemetés»-nek nevezni. Vajjon nem túlzás-e ez az állítás? Feleljen erre a magyar püspöki kar közös pásztorlevele, mely az ifjúság neveléséről ezt írja: «Ha közelebbről vizsgáljuk, megdöbbenünk azon, mennyi romlottság rejtőzhet 9—10 éves gyermekek barátkozásában s játékaiban, főleg oly gyermekeknél, kik magukra vannak hagyatva s kiknek nevelője az utca s a sok rossz hajlandóság».[1]

[1] Kath. Nevelés. 1912. 184. l.

De mondhatná valaki, hogy az úri gyermekek, kikről itt szó van, nincsenek magukra hagyatva! Nincsenek? Hol vannak azok a régi, példás anyák, kik nevelték is gyermekeiket? Akik megfogadták a Szentírás szavait: «Vannak fiaid? Oktasd őket és hajlítsd meg őket gyermekségüktől. Vannak leányaid? Őrizd azok testét». (Jéz. Sir. 7, 25—27.) A sok egylet, bál, rendezés, társadalmi szereplés ma előbbrevaló, s az anya helyett nevel, aki talán néha legromlottabb az egész házban: a cseléd. A mamát a gyermekek ritkán látják. Legföljebb mikor kávéházba viszi őket, hol a szegény picike jobbnál-jobb élclapok illusztrációin s tiszta, füstmentes levegőben fejleszti testét-lelkét. Mire felnő szegény, mi is lehetne belőle, mint «ein fein befrackter, ein weich verpackter, nicht ganz intakter Charakter».[1]

De itt már áttértünk a kis-iskolások lelki nevelésének kérdésére.

[1] Nem ok nélkül követeli már *Szent Jeromos* (Ad Laetam), hogy a szülők már a *dajka* megválasztásában is óvatosak legyenek és csak jó erkölcsűeket fogadjanak fel. De épúgy fontos a *cselédek* megválogatása is, akiknek a kis gyermekek lelki fejlődésében sokkal nagyobb szerepük van, mintsem a szülők gondolnák. «Neveltesd rabszolgával gyermekedet, s egy helyett két rabszolgád lesz» — tartja helyesen egy görög közmondás.

III. FEJEZET.

A kis-iskolások lelki gondozása.

A kisiskolások lelki gondozása.

Végzetes tévedés volna, ha a szülők azt gondolnák, hogy az iskolábajárással megszűnik az ő nevelői feladatuk. *Az otthoni nevelés továbbra is elsőrangú fontosságú marad.*[1]

I. Az otthoni nevelés feladatai.

A) Nagy feladat gyanánt vár most az anyára, hogy gyermekének csak általa ismert **istenfogalmát a gyermek eszének fejlődéséhez mérten kibővítse.**[2] Mint a kis gyermek cipőit lassan kinövi, úgy kell megszabadulnia lassankint hitének naiv formáitól is. Erre pedig az iskola tömegnevelése nem képes. Csak az anya érti annyira gyermekének lelkét és nyelvét, hogy a mennyei Atya fogalmát mélyíteni, az ő szent akaratának föltétlen érvényét még jobban kiemelni, a gyermektől várható kötelességek körét ügyesen kibővíteni képes. Künn, az Istentől adott szabad természet csodás szépségeinek élvezésében, vagy otthon, a katekizmus és biblia otthoni magyarázatában, hányszor nyílik alkalma, hogy gyermeke lelkét érintkezésbe hozza Istennel, átitassa a mindenütt jelenlevő hatalmas Atyának bűntől leginkább védő gondolatával!

Ügyeljünk arra is, hogy a gyermekekben — már legkisebb korukban — *mély tiszteletet ébresszünk a templom szentsége iránt*, ájtatos viselkedéshez, csendhez szoktassuk őket. Igen jó előmozdítója ez a későbbi áldásos templomi viselkedésnek. «Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea». (Prov. 22, 6.) Persze törekedjünk arra is, hogy a templomban olyan helyhez jussanak (lehetőleg legelől), ahonnan a legkitűnőbb vallási szemléltető módszernek, a liturgiának benyomásait zsenge lelkükbe felfoghatják.

[1] *Bognár Cecil:* Az iskolás gyermek. Budapest.

[2] A gyermeki lélek vallási fejlődéséről áttekintő képet adnak a 4. müncheni katechetikai kurzus előadásai (von *J. Göttler*, Kösel, 1902), továbbá *Grünwald:* Pädagogische Psychologie, Berlin, 1922 (IV. Teil. 3—4. Abschnitt.) és *Weigl:* Kind und Religion. Paderborn.

B) **Gyermekének tiszta lelkülete** is sok gondot okoz már e korban az anyának. Utcán és iskolában egyaránt lát és hall a gyermek olyanokat, amik felébresztik kíváncsiságát, sokkal előbb, mintsem azt a természet rendje, a gyermek testi fejlődése, magával hozná. Sok anya aggódva gondol a gyermekére leselkedő erkölcsi veszélyekre, — de hiába, gyermekét ezektől teljesen elzárnia nem sikerül. A világból nem emelheti ki gyermekét, azt azonban megteheti, hogy annak lelkét kellőképen *felvértezze* a reá leselkedő veszélyekkel szemben.

Rossz könyvek elvétele, gyanús összejövetelek és rossz társak eltiltása, szórakozások, mulatságok, barátok megválogatása, a fiatal fantázia lekötése megfelelő könyvekkel, játékokkal stb. az ügyes nemi nevelésnek csak egyik része, csak a negatív oldala.

Az óvó nevelés is föltétlenül szükséges, de nem elegendő. Fontos emellett a fiatal léleknek *pozitív* előkészítése arra a komoly lelki harcra, amelyet senki emberfia e világon kikerülni nem fog, amely előbb-utóbb rászakad az édesanyáknak mégoly féltve őrzött kedvenceikre is: az erkölcsi tisztaságért vívott harcra az ifjúnak nemi érése idején. Ebben a harcban egyetlen győzelemre vezető fegyver az isteni szeretet tüzében megacélozott *erős akarat*.

C) Tehát **az akaratnevelésen fordul meg minden siker.** Ne merüljön ki a szülő tevékenysége a merő óvásban, védő intézkedésekben. Mert hiszen a gyermeket légmentesen elzárni a környezet befolyásától úgysem lehet; ezért a fősúlyt a tisztaság *pozitív* megszerettetésére s az ösztönöket kemény kordában tartó erős akaratra helyezzük. Az a gyermek, akit legkisebb korában istenfélelemben neveltek, természeténél fogva lelkesedni fog most már az eszményi ideálokért, az önlegyőzés példáiért, a szentekért és a Megváltóért, és az Isten iránti szeretetből képes lesz kisebb önmegtagadási cselekedeteket is végrehajtani. Már pedig, aki kis korában le tud mondani egy darab süteményről, vagy szó nélkül tud engedelmeskedni, ifjú korában is könnyebben küzd meg alsóbb ösztöneivel.

Sajnos azonban, az intelligens családok nevelési módszerének éppen az ma az *egyik legvégzetesebb hibája, hogy a gyermeket féltve óvják minden legkisebb önmegtagadástól, akaratedzéstől, a legkisebb lemondástól is;* a majomszeretettel kényeztetett gyermek minden szeszélyét lesik s rohanva teljesítik. Nem csoda aztán, hogy később nem bírnak azzal a lóval, amelyet csikó korában nem fékeztek meg.

II. Az iskolai hitoktatás feladatai.[1]

A) Elszorul az ember szíve, valahányszor oly elemi iskoláról hall, ahol világi ember a hitoktató. Nem akar ez a megállapítás a tanítóság lekicsinylése lenni, sem annak a modern kor által megkövetelt szükségességnek elítélése, hogy felszentelt pap hiányában az egyház világiaknak is ad missziót a hittanításra. Csak azt állapítjuk meg, hogy ahol a pap idejéből futná és mégis *saját hibájából* elmulasztja a hitoktatást, beláthatatlan felelősséget vesz lelkére a reá bízott ifjak sorsát illetőleg.

A hitoktatás egyik eminens kötelessége a lelkipásztornak. Mily örömmel mennének a francia papok az iskolába! Hogyan csalogatják cukorral az olasz papok a gyermekeket a vasárnap délutáni katekézisre a templomba! Ha majd mielőttünk is becsukja az állam az iskolák ajtaját, amelyen — mikor nyitva volt — egyesek csak a vizsgákra mentek be, majd akkor sopánkodhatunk siralmasan: «Recordare, Domine, quid acciderit nobis; intuere et respice opprobrium nostrum!» (Thren. 5, 1.)

B) **Mi buzdítsa a hitoktatót nehéz munkájában?**

a) Munkájával az egyháznak a legnagyobb szolgálatot teszi: ő neveli a későbbi híveket.

b) Mennyi veszély leselkedik a mai fiatalságra! Az öntudatos vallásosságot, az igazi hitéletet, örök üdvüket fogják ezek neki köszönni.

c) A későbbi eredményes lelkipásztorkodás egyik főfeltétele a jó katechetizálás. A földnek ez az első megmunkálása. A Congregatio de Seminariis ezért hangoztatja: «Constat catechesim . . . totius sacerdotalis ministerii fundamentum esse eiusdemque fructuum et progressionum causam praecipuam».[2]

d) A szülőkhöz is legkönnyebben a gyermekek által férkőzhetni.

e) Ezek közt a kicsinyek közt akárhányszor kis apostolokat nyer a felnőttek lelki gondozására.

f) Munkája nagy érték az emberi társadalom számára is. «Höher als Geldkultur steht Menschenkultur.» És aki egy derék, lelkiismeretes tagot nevelt fel az emberi társadalomnak, többet tett, mintha az aranycsinálás titkának felfedezésé-

[1] *Roos:* Die Willensbildung im Rahmen des Katholischen Religionsunterrichtes in der Volksschule. Langensalza.

[2] Act. Ap. Sedis 1930. ápr. 7.

vel arannyal kövezte volna ki az utcák járdáit.[1] Átok vagy áldás egyaránt fakadhat munkája nyomán a társadalomra.

g) De még nagyobb a felelőssége az *Isten előtt*. A hitoktató úgy érezze, mintha fáraó leányával szólna Isten mindegyikhez, mikor Mózest átadta anyjának gondozni: «Accipe puerum istum et nutri mihi. Ego dabo tibi mercedem tuam». (Ex. 2, 9.) A Dán. 12, 3. ígérete neki is szól: «Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; et qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates». De itt a büntetés is: «Aki pedig megbotránkoztat egyet a kisdedek közül, kik énbennem hisznek, jobb annak, hogy malomkő köttessék nyakára és a tenger mélységébe meríttessék». (Mt. 18, 6.)

A boldog emlékezetű *Wittmann* német püspökről írja *Eduard v. Schenk* német belügyminiszter, hogy egy alkalommal meg akarta a püspököt látogatni. Csak egy óra állott rendelkezésére és írásban jelentette jövetelét. Wittmann udvarias sorokban adta tudtára, hogy éppen abban az órában hitoktatást tart az iskolában s minthogy ezt a rendkívül fontos dolgot nem mulaszthatja el, kéri máskorra a látogatást. «Máskor nem volt időm — írja Schenk — és elutaztam anélkül, hogy láttam volna. De távolmaradásának indoka tiszteletreméltóbbá tette őt előttem, mint hogyha megjelent volna.»[2]

Tényleg, ha a papok nem ültetik el a vallásosságot a gyermekek szívébe, senki más a világon! Hiszen a mai ifjúsággal foglalkozó papnak számtalanszor nyílik alkalma, hogy igazat adjon *Pázmány Péter* megállapításának, aki így ír: «A szülők nagy gondot viselnek gyermekeik testére. Ha egy kis nyavalya éri, ha magát megsérti, minden dolgát elhagyja az anyja és fiát siratja, kérleli, orvosolja. Ha balkézzel nyúl az ételhez fiad — úgymond Plutarchos —, ha tekintete, ha álla és dereka hordozása nem esik díszesen, ha egy hajaszála nem áll jól a fejében, ottan megdorgálja és mindaddig pirongatja, vesztegeti szegény gyermekét,

[1] Az Úr is jobban örül a *fiatal* szívek hódolatának. «Quis nesciat primitias florentis aetatis sicut et in plantis, et vineis, et rebus ceteris, acceptiores existere, ac proinde obsequia parvulorum gratiora esse, quam senum debilitatorum, qui non vitia deserunt, sed a vitiis relinquuntur? *(Gerson:* De parvulis trahendis ad Christum. Consid. I=a).

[2] *L. Mechler:* Beispiele zur gesammten christkath. Lehre. Regensburg. 1895. I. k. VIII. I.

míg kedve szerint nem esik a dolog. De emellett, ha rest az isteni szolgálatban, ha csacsogó, ha egyéb vétekbe esik, nem érzik a szülők oly keservesen efféle lelki nyavalyákat. Vajmi kevés anyák vannak olyanok, mint a Makabeusok anyja, ki inkább akarta, hogy egymásután szörnyű halállal megölessék hét fia, hogysem hogy egy bűnt cselekednének Isten ellen. Bezzeg a mostani szülők arra gondot viselnek, hogy világi jószágot keressenek és hagyjanak gyermekük-nek, de ezredrészét munkájuknak abban nem foglalják, hogy jó erkölcsben és tökéletes jámborságban hagyják őket.»[1]

Tényleg még a legjobb családokban is mit lát, hall ma a gyermek? Kenyérgondok, elkeseredett kifakadások, napi pletykák ... Jórészt csak a hitoktató s az iskola beszél neki nemes ideálokról s neveli őket azok követésére.

h) De különben az ifjakkal való foglalkozás legjobb szellemi befektetés *a pap részére is.* Az a pap, aki gyermekkel is foglalkozik, nem lesz öreg lelkében. Pedig akárhányszor fenyegeti a papot a lelki elkomorodás veszélye, ami aztán áthághatlan akadálya minden eredményes lelkipásztorkodás-nak. Ezzel szemben a gyermek elevensége belénk is életet önt. A gyermek maga az élő öröm, mozgó virág, tüzes madárka, akiben oly erős az élet pulzusa, hogy a felnőtt már látásuknál is megifjodik. A gyermekkel való foglalkozás lelki felüdülés. «Földünk nagyon szomorú, mert itt mindenki szenved, mindenki sír, mindenki szűntelen hajszolja a bol-dogságot anélkül, hogy valaha elérné; de sohasem lesz jogunk magunkat egészen boldogtalanoknak hinnünk, míg a földön nyíló virágokat s játszó gyermekeket látunk.»[2]

A papi léleknek is szüksége van örömre; íme a legszebb lelkipásztori öröm a gyermekek ragaszkodása (később, fel-nőtt korukban is; főleg a fiúk!). A gyermekekkel szívesen foglalkozó pap fiatalos, vidám kedélyű marad, ami pedig elengedhetetlen az ő életében; mert morcos, savanyú arcú papok nem valók felnőtt hívek közé sem.[3]

[1] *Pázmány:* A fiaknak istenes neveléséről. Id. *Weszely:* Peda-gógiai olvasmányok. Budapest, 1917. 76. l.

[2] *Marschall—Rada:* Szeressetek! Budapest, 1904. 92. l.

[3] 1923 évi június 29-én «*Orbem catholicum*» kezdetű motu pro-priójában XI. Pius pápa rendeletet adott ki a hitoktatás érdekében. A S. Congregatio Concilii mellett külön hivatalt állít fel, melynek feladata a hitoktatás szent ügyét az egész egyházban irányítani és előmozdítani. Szavaiból kitetszik, hogy különösen a jámbor társu-latok és szerzetesrendek munkájára számít, mindenekelőtt azonban a püspököket sürgeti, hogy papjaiktól kívánják meg a hitoktatás

III. Gyónás, áldozás, gyermekegyesületek.

A) Ami a hitoktatónak, mint az elemisták lelkipásztorának nevelői munkáját illeti, arról bővebben a katechetika tárgyal. Itt csak két életbevágóan fontos feladatára, **a jó gyónási és áldozási előkészítésre** s e szentségek *megszerettetésére* hívjuk fel a figyelmet.

E fokon legfőbb feladatnak tartjuk *az első gyónásra s áldozásra* a lehető legjobb előkészítést[1] és azután a későbbi gyónások egyre öntudatosabbá tételét.

A gyónás és áldozás a gyakorlati vallásosságnak gerince és éltető forrása.

Elsősorban is igyezekezzünk megmenteni e téren a gyermekeket egy — sajnos, még ma is feltalálható — káros szülői szokástól, *a késői szent áldozástól.* Nem szabad szó nélkül hagyni az intelligens osztályok közt még X. Pius után is (1905 febr. 10. és 1910. júl. 8.) dívó rossz szokást, mely a gyermekek késői első áldozását (10—12 éves korukban) szinte az előkelőség fogalmával kapcsolja össze. Pedig jól tudjuk, hogy mennyi veszélynek van kitéve éppen egy úri család gyermeke. Miért tehát éppen őket megfosztani az áldozás kincseitől? Az intelligens szülők nem telnek be a dícsérettel, hogy az ő gyermekük mily érett, hogyan figyel a koncerten, mily virtuóz a zongorán, mily kedves a viziteken, mily ügyes táncos a gyermekbálokon, mint mosolyog már a gólyamesén, mily otthonos a tenniszpályán, mint érdeklődik a színházban, csak — a vallást, azt nem értené még meg? S csak az áldozás, az lenne még korán neki,

pontos elvégzését és tapasztalataikról, valamint az elért eredményekről háromévenkint küldjenek jelentést.

Ugyancsak XI. Pius pápa 1930 márc. 12-én nagy búcsúkat is engedélyezett mind a hitoktatók, mind pedig a hittanórán résztvevő növendékek számára. Nevezetesen: mindenki, aki havonként legalább kétízben 20—30 perces hitoktatást tart, havonként kétszer nyerhet teljes búcsút a szokásos feltételek mellett. Aki pedig bármikor 20—30 perces hitoktatást tart vagy ilyenen résztvesz, száznapi búcsút nyerhet.

[1] *Engert:* Psychologie und Pädagogik der Erstbeicht und Erstkommunion. Donauwörth. *Hafen:* Die Kinderkommunion im neuen Rechtsbuch und in der Seelsorglichen Praxis. Limburg a L. Steffen. *Mayer:* Religiöse Erziehung im Beichtunterricht. Katech. Blätter 1912. évf. *Schreiner:* Individuelle Kinderbeichten. Katech. Blätter 1909. évf. Legelsősorban pedig *Szuszai* kitűnő munkája: Előkészület a nagy napokra. Szt. István-Társ.

még azzal kellene várnia? Sehol sem igazolódik szomorúbban a Szentírás panasza: «Parvuli petierunt panem, et non erat, qui frangeret eis». (Thren. 4, 4.)

Különösen is hangsúlyozni akarjuk, hogy a helyes első gyónási előkészítés jóval több legyen, mint bármily ügyes katekézis a penitenciatartás szentségéről. Minden készületi órát *át meg át kell szőni aszketikus gondolatokkal*, úgy, hogy az első gyónásrakészülés *valóságos gyermek-misszióvá* fejlődjék. (Igazmondás, kedves viselkedés, szentséglátogatás, esti ima végén egy Miatyánk a jó áldozásért.) Hiszen tapasztalati tény, hogy nincs időszak, amelyben a gyermek készségesebb volna letenni bűneiről, mint az első gyónásra készület alatt. Az első gyónásra s áldozásra előkészítés (nem hiába sürgeti ezt a C. I. C. 1330. can. 2. §.) hála Istennek, általában igen lelkiismeretesen történik. Azonban nem lehet elég gyakran hangoztatnunk, hogy a cél nem az, hogy a gyermekek higgyék és tudják, mint hat a bűnbocsánat szentsége, hányféle a bánat és mi az elégtétel, hanem a cél az, hogy *megszeressék, értékeljék ezt a szentséget, vágyódjanak utána*, a szükséges aktusokat a lehető legjobban végezzék, utána javuljanak meg, a javulás nyomán pedig öröm töltse el lelküket.[1]

Emellett legyen gondunk arra is, hogy *az első áldozást kövesse a többi is.*[2] Ne csak záróköve legyen az a gyermekkor egy boldog időszakának, hanem egy új, Krisztussal folytatott eucharisztikus élet kezdete is. A hitoktatásnak ezentúl egyetlen fokon sem szabad elvesztenie az érintkezést az eucharisztikus Krisztussal. Mit érne még oly pompázóan ünnepelni is meg az első áldozás napját, ha az első áldozás nem csupán kezdete egy eucharisztikus életnek![3]

[1] A jó gyónás iránt támasztott *túlsok* követelmény mint nyomasztó felhő ülheti meg a fiatal lelkeket s elveheti a gyónás minden örömét.

[2] Egyes francia családok valósággal mesterei az első áldozási ünnepségeknek, de aztán az első áldozás sokszor egyúttal az utolsó is a gyermekeknél. Innen az első áldozás szomorú elnevezése: «*Un adieu à Dieu*».

[3] Legyen szép az ünnep külsősége is, de vigyázzunk, hogy a gyermek gondolatai ennél fogva ne maradjanak! *Andersennek* «A vörös cipők» c. meséje jut itt eszünkbe, melynek kis hősnője gyönyörűen kiöltözve a (protestáns) bérmálásra megy. Ahogy belép a templomba s a kancellushoz indul, mintha az emberek mind az ő cipőjét néznék. És nem érezte, mikor a pap fejére tette kezét, mikor hozzá beszélt, mikor tudatára kellett volna ébrednie, hogy most már öntudatos keresztény; búgott az orgona, csengve szállt az ének és ő nem látott semmit, semmit, csak saját, gyönyörű vörös cipőit . . .

Ne hirtelen fellobbanó s eltűnő meteor legyen az, hanem folyton fényt s meleget sugárzó nap.

B) A kis gyermekek gyakori áldozását hazánkban legrégebb idő óta

az Eucharisztikus Gyermekszövetség

ápolja. Tagjai hetenkint legalább egyszeri áldozásra (ha lehet, vasárnap) kötelezik magukat s minden reggel és este három Üdvözlégyet imádkoznak e röpimával: «Szűz Mária, édes jó anyám, óvj meg engem ma a halálos bűntől». (200 n. b.) Tehát a tagoknak két főkötelezettségük van: gyakori áldozás s ima a kegyelmi állapot megőrzéséért (ez éppen a gyakori áldozás morális alapja).

A Társulat a fővárosban alapítási helyén (a budapesti Örökimádás-templomban) működik; a vidéken pedig több szervezetben. A serdültebb ifjúságot külön egyesületben: *Az ifjak és leányok Eucharisztikus Szövetségé*-ben gyüjti egybe. Mindkét egyesület havi hivatalos lapja a «Jézusom, Örömöm».

Másik praktikus szervezetű gyermekegyesület

a Szívgárda,

amely egyre nagyobb arányokban végzi a gyermekek pasztorációját.

A Szívgárda a Jézus Szívét tisztelő és Jézusért apostolkodó gyermekek katonás szervezete. A Jézus Szíve társulathoz tartozik, azért minden szívgárdistát beírnak a Szent Szív társulatba is.

A Szívgárdisták kötelességei: 1. Vallásos kötelességek (vasárnap és ünnepnapon szentmise, böjt, husvéti gyónás) pontos teljesítése. 2. A Jézus Szíve tisztelet gyakorlása, a társulati napi ima elvégzése (egy Miatyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy s a fohász: «Jézusomnak édes Szíve, add, hogy mindig jobban szeresselek») és Jézus Szíve ünnepe körüli szentgyónás, áldozás által. 3. Jó viselet a családban, engedelmesség szülők és elüljárók iránt. 4. Példás szeretet embertársaikkal, főként pedig családtagjaikkal és egymással szemben. 5. Apostolkodás a családban.

Szervezete: Vezetője pap, vagy vallásos világi felnőtt egyén. *Tagja* lehet minden gyermek, fiú vagy leány, már az első szentgyónás előtt is. A gárda tömegszervezet. Összejövetelei és közös szentáldozásai a vezető belátása szerint a helyiviszonyoknak megfelelően. *A központi vezetőség* az

Országos Jézus Szíve Szövetség igazgatója és segítői. (Budapest, VIII., Horánszky-utca 20. szám alatt.) A Szívgárdisták kötelező hivatalos lapja: «A Szív».

Az egyes gárdák gyűlésekre gyüjtik össze tagjaikat, hol a gárdisták szórakoznak, gyakorlatokat tanulnak, beszámolnak tanulmányaikról, jelentést tesznek a velük történtekről, ünnepélyekre készülnek, szavalás-, előadás- s énekben gyakorolják magukat stb.

A szülőkkel keresve az érintkezést, egyszer egy évben háromnapos lelkigyakorlatot tartanak a szülők részére. A «Szívgárda» katonás szervezete kitűnően megfelel a kisgyermekek romantikájának.

Buzgó, vallásos nevelő kezében értékes gyermekpasztorációs eszköz lehet

a farkaskölyök-mozgalom is.

amelynek a kisgyermek lelkét teljesen betöltő romantikáját ügyes vezetéssel a helyes lelki fejlődés és a gyermeki erények nevelésének szolgálatába lehet állítani.

III. RÉSZ.

A KÖZÉPISKOLÁK LELKI GONDOZÁSA.

I. FEJEZET.

Az ifjúsági lelkipásztor egyénisége.

Az ifjúsági lelkipásztor egyénisége

A diákpasztorációban «nagyfontosságú ugyan a hitoktatás helyes módszere is, valamint a jó tankönyv is, de legfontosabb *a katechéta személye*, aki, ha megvannak benne a katechétában szükséges jótulajdonságok, pótolni tudja a módszer esetleges hiányait s a tankönyv tökéletlenségeit, míg ha ezen jótulajdonságokat nélkülözi, a legkiválóbb módszerrel és a legsikerültebb tankönyvvel is csak csekély eredményt fog elérni».[1] *Ezért minden módszernél és tankönyvnél fontosabb a hitoktató egyénisége.*

A diák vagy hittanárját szereti legjobban minden tanárja közt, vagy annak lesz előtte legkevesebb becsülete; épúgy, mint hogyha a vallás az ember életében nem áll első helyen, könnyen a legutolsó helyre kerül.

I. Szeresse tanítványait.

A hittanár íróasztalára ezt a képet kellene állítani: «az Úr Jézus mint gyermekbarát». Ha valakinek, hát a hittanárnak nem volna szabad soha elfelejtenie azt a szeretetet, amit Jézus a gyermekek iránt mutatott.

Nála nagyobb gyermekbarátot a föld még nem hordozott. Az evangéliumokban sok példát találunk, melyek arról szólnak, mint szerette Jézus a gyermekeket. Késő esti órák fáradalmai között mondta az örök emlékű szavakat: «Engedjétek hozzám jönni a kisdedeket». A jeruzsálemi bevonuláskor a gyermekek ott hozsannáznak lábai előtt. Hirdeti róluk, hogy Isten különösképen szereti őket; hogy aki őket befogadja, Őt fogadja be.[2] Ő adja ki az első gyermekvédelmi törvényt is, mely szerint jobb volna, ha malomkő köttetnék annak nyakára, aki egy gyermeki lelket megbotránkoztat.[3] Sőt az apostoloktól azt kívánja, hogy olyan legyen a lelkük,

[1] *Mihályfi:* Igehirdetés. Bpest, 1921. 236. l.
[2] Mt. 18, 8; 19, 15
[3] Mt. 18, 10.

mint a gyermeké.[1] Ő maga is szívesen foglalkozott a gyermekekkel,[2] megáldotta őket. Gyermekek kísérik Őt a templomba azzal a «Benedictus»-sal, amellyel az egyház ma is üdvözli az eucharisztiában közénk jövő Krisztust.[3] Menynyire örült az ifjú jó szándékának,[4] és milyen fájdalom töltötte el a rossz útra tért fiatalság láttára! (Elveszett juh, tékozló fiú.) Mikor keresztjét viszi, még akkor is a gyermekekért aggódik: «Magatok fölött sírjatok és gyermekeitek fölött».[5]

1. A gyermekek természetfölötti szeretete.

Ennek a krisztusi tanításnak nyomán az egyház is mindig tudatában volt annak, hogy minden eredményes pasztorációnak legelső föltétele a *halhatatlan lelkek apostoli szeretete*. Mindenütt fontos ez a pasztorációban, de mégis a lelkipásztorkodás egyetlen ágában sem annyira, mint az ifjúság gondozásában.

Különösen a gyermeki szív vágyik a szeretet melege után, mint napsugárra is legfőkép a fiatal palánta szomjazik. Helyesen mondja a *lüttichi zsinat* (1851), hogy a hitoktató legszükségesebb tulajdonsága a gyermekek szeretete: «Amare pueros. Quid enim est catechista? Alter Christus». Aki egyszer betekintett az emberi lélek csodáiba, csodálatos vágyaiba s ijesztő mélységeibe, az tisztelni s szeretni fogja a lelkeket. Aki pedig szereti a lelkeket, könnyen olvas bennük. A szeretet varázskulcsa előtt a lélek legtitkosabb ajtai magukról megnyílnak, bizalomra nem is kell itt már biztatni. Éppen ebben a bizalomkeltésben áll a lélekszeretet egyik pasztorális jelentősége. «Qui caritatem erga alterum non habet, praedicationis officium suscipere nullatenus debet», mondja *N. Szent Gergely*, a nagy lelkipásztor pápa.

Természetesen említeni is alig kell, hogy ez a szeretet *természetfeletti* legyen és nem érzéki; vagyis minden gyermekben kivétel nélkül a halhatatlan lelket szeressük. Embert alakítani — ahhoz mérhetetlen áldozatkészség kell s annyi türelem, finomság és kitartás, hogy azt csak a szeretet adhatja meg.

[1] Mt. 18, 3. Mk. 9, 32—49. Lk. 9, 46—48.
[2] Mt. 19, 13.
[3] Mt 21, 15.
[4] Mk. 10, 31.
[5] Lk. 23, 28.

Ez a titka a középiskolai ifjúság pasztorációjának. «Ezen fordul meg annak úgyszólván összes eredménye. Amíg az ifjúság a hittanárban csak tanítót lát, addig a hitoktatástól eredményt nem várhatunk. De ha a hittanárban a kicsinyek anyjukat, a nagyobbak atyjukat, a legidősebbek idősb testvérüket tisztelik: akkor a hittanár tanítványainak nemcsak értelméhez, hanem szívéhez is és lelkületéhez is hozzáférkőzhetik, akkor a hitoktatás nem lesz pusztán tanítás, hanem igazi nevelés a vallásos életre.»[1] Az ifjúkorban megszeretett hitoktató befolyása öntudatlanul is fog még működni a lélekben, mikor talán arcvonását és nevét is már régen elfelejtette; mert a szeretet bizalmat kelt. «Járjunk csak utána a megtérések lélektanának, ez arra fog tanítani bennünket, hogy nemcsak tan, nemcsak vitatkozás és apológia kell hozzá, hanem a sorok között, vagy az élet szövevényeiben, ott fog játszani valakinek: egy egyéniségnek bűvölő, vonzó hatalma is. A közönség, mely nagy gyermek, és a gyermek, ki a mi közönségünk, abban egyeznek, hogy szeretetét és gyűlöletét a személyről, ki reprezentál, átviszi a tanra és dogmákra, — de alig megfordítva.»[2]

Ezért ismételjük annyira: *a hitoktató szeresse a gyermeket*. «Ez a szeretet az, mely akkor tesz bennünket igazán naggyá, ha a gyermekért kicsinyek tudunk lenni; akkor hódítja meg igazán a világot, ha egy gyermeki lélek egész világunk tud lenni.»[3] Ez a szeretet nem lesz személyválogató, érzékies, nem erélytelen szentimentalizmus, hanem életreváltása Szent Pál példájának: «Facti sumus parvuli in medio vestrum»,[4] és szem előtt tartása *Nagy Szent Gergely* szavainak: «Nullum esse Deo acceptius sacrificium, quam zelum animarum».

És nemcsak a jókat, kedveseket kell szeretni a gyermekek közt, hanem épúgy a neveletleneket, elhanyagoltakat is; mint a harmat egyaránt hull rózsára és tövisre.

Mikor először lépsz az iskolába,
Legyen arcodon Jézus nyájassága:
Szólítsd köréd a kis gyermekeket
És símogasd meg fejecskéjüket.

[1] *Mihályfi:* Gondolatok az ifjúsági lelkipásztorkodásról. Szent Gellért. 1912/13. 191. l.

[2] *Várkonyi H.:* A természetes és természetfeletti etika viszonyáról a nevelésben. Szent Gellért. 1913/14. 9. l.

[3] *Szilágyi:* A család és kongregáció a nevelésben. Kat. Nevelés. 1913. 263. l.

[4] I. Thess. 2, 7.

S ha látsz közöttük rútat, rongyosat,
Gyermeki arccal bűbánatosat,
Ismerd meg benn' a korán szenvedőt,
S öleld magadhoz és csókold meg őt!

(Gárdonyi.)

2. Érdeklődés a tanítványok sorsa iránt.

Legyen a hitoktatónak meleg szíve az ifjak minden gondja, nehézsége, szüksége iránt, még a merőben anyagiaknak látszó dolgok iránt is.

Ne legyen a diákok életének egyetlen megnyilatkozása, ami iránt ő őszinte érdeklődéssel nem viseltetnék. Hadd érezze az ifjú, hogy neki *szüksége van hittanárjára*, az ő lelki vezetésére és benne lássa legelső, legmeghittebb barátját, akinek mindent elmondhat, akihez mindig szabad bemenetele van. A hittanár ajtajára is azt kellene írni, ami Tirolban a Muri-Griesi apátság kapuján áll: «*Porta patet, sed cor magis*».

Végtelenül jól esik annak a fiatal léleknek, ha hittanárjában törődést lát az ő apró-cseprő ügyeivel szemben. Év elején írja be tehát noteszébe tanítványai lakáscímét is, hogy, ha betegek lennének, meglátogathassa őket. Különösen nézzen el azok lakására, akik nem szüleiknél laknak, hanem idegen, kosztos helyen. Amint egyrészt ezeknek elhagyatottságukban legjobban esik a hittanár látogatása, másrészt sok helyen fog akadni visszás állapotokra, amelyeknek megszüntetése föltétlenül pasztorális érdek is lesz.

Az érdeklődés bizalmat vált ki az ifjúságban, ami viszont megbecsülhetetlen érték a lelki vezetés szempontjából.[1] Ha a diák elmondhatja, hogy «a hittanárom jó hozzám, törődik velem», akkor azt is érezni fogja: ő az én idősb barátom, akinek mindent bizalommal elmondhatok.

Alig van kedvesebb látvány, mint mikor a hittanár «elvegyül a gyermektársaságba, mint csillagok közt a nyájas hold világa» (Arany). Az Úr szavát: «Ha nem lesztek, mint a gyermekek, nem mentek be a mennyek országába», az ifjúsági lelkipásztorra így alkalmazhatjuk: «Ha nem lesztek, mint a gyermekek, nem vezetitek be őket a mennyek országába».

Amelyik papból ez az őszinte — külső és belső — ifjúság-

[1] *Linus Bopp:* Vom Verstehen und Verstandenwerden. (Ein Beitrag zur Grundhaltung der Erziehrs.) 75. l. Herder.

szeretet hiányzik, ahhoz a diákok soha bizalommal nem közelítenek. «Non bene auditur, qui non bene diligitur» (N. Szent Gergely). Ahol a hittanár csak tanár, aki órát tart, magyaráz, kijegyzi a könyvet, feleltet és a konferencián bemondja jegyeit, — ott ismét felhangozhat *Szent Pál* szomorú panasza: «Si decem milia paedagogorum habeatis, sed non multos patres». Pedig az ifjúságnak páratlanul finom, szinte azt mondhatnók: egész külön érzéke van, amellyel hamar és csalhatatlanul ki tudja venni a formák külsősége alól is, hogy a hittanár igazán szereti-e őket.

Itt is érvényes, amit Loyolai Szent Ignác mondott: Az ő kapujukon akarok bemenni hozzájuk, hogy az én kapumon át vezessem ki őket. És lehet-e nagyobb öröme a hitoktatónak, mint ha az ifjak később neki úgy hálálkodnak, mint *Gregorius Thaumaturgos* Origenesnek, az ő és testvére hitoktatójának: «Mikor iskolába mentünk, őrző angyalunk pihenni tért. Nem mintha elfáradt volna, hanem mert gondjaira nem volt többé szükség ... Szeretettel megnyerted szívünket. Lelkeink, a mienk s a tied, úgy folytak egymásba, mint Dávidé s Jonatháné. Könnyek közt váltunk el tőled, szeretett tanítónk». (Dícsőítő beszéde Origenes fölött).

3. A szeretet pedagógiai jelentősége.

a) A nevelés oly nehéz feladat, hogy arra csak a szeretet vállalkozik s csak az tudja be is tölteni az elvállalt feladatot. A nevelés elmélete tömérdek követelményt állít fel a nevelővel szemben; de csak a szeretet ad erőt, hogy azoknak megfelelni is tudjunk. Csak a szeretet forrása annak a mennyei türelemnek, amit az anya napról-napra mutat nyűgös csecsemőjével szemben; csak ez magyarázza azt a rengeteg idő- és pénzáldozatot, fáradságot, amit a szülők gyermekeikre fordítanak. *A szeretet nagy pedagógiai értékét a lelkinevelésben sem szabad figyelmen kívül hagyni.* Ha a szeretet a hittanár és az ifjú között oly erős lenne, mint a gyermek és szülők közt, a hittanár munkája eredményben fölülmúlná a szülői házét is, mert hiszen az előbbinek pedagógiai szaktudása jóval fölötte áll a sokszor bizony — főleg a kamaszkorban — teljesen antipedagógikus szülői nevelésnek. És hogy nevelői munkánk eredménye mégsem kielégítő, annak részben az is oka, hogy a hittanár és növendék közt hidegebb a viszony, mint lennie kellene. Igaz, hogy a növendékek szeretetét egyéb szakok tanárainál nem lehet oly természet-

szerűleg megkövetelni, mint a szaktárgyak ismeretét, mert hiszen a többi tanár elsősorban mégis inkább a tudás szolgálatában áll; teljes joggal megkövetelhető ez azonban a hittanárnál, *akinek első feladata nem az ismeretközlés, hanem a léleknevelés, a jellemfejlesztés.*

A szeretet nem fejezi ki magában mindazt, amit a hittanártól várhat az ifjúság, de mindenesetre ez a legértékesebb, amit tőle kaphat. Ahol szeretet uralkodik, ott verőfényes, meleg, örömtől sugárzó lesz minden hittanóra s ebből az örömből oly cselekvési energiák fakadnak, amiket nem ismernek a szeretetet száműző más tanárok órái. Természetesen — és ezt nyomatékosan ismételjük — a lélek *természetfölötti* szeretetét értjük (s nem azt, hogy «tetszik nekünk a gyermek»); csak ez adja azt a nagy erkölcsi erőt, mely a neveletlen, kellemetlen, hibával telt, gyámoltalan gyermekeknek is örömmelteli nevelésére képesít.

b) A szeretet *önvizsgálatra* indítja a nevelőt saját hibáival szemben is; ilyenkor ismételten rá fog jönni, hogy eredménytelen nevelésének oka nem csak az ifjúban van.

c) A szeretet képesít arra is, hogy *az ifjúságon egyáltalában segíteni tudjunk.* Hiszen van nagyon bőven segíteni való rajtuk, de hogy mi, azt még a legpontosabb gyermekpszichológiai tanulmányokból sem tudjuk meg, csupán csak akkor, ha szeretettel figyeljük életük folyását. Mint a kertésznek, úgy kell a hittanárnak is szeretettel kísérnie az emberbimbók fejlődését, éles szemmel észrevenni a jóakarat legkisebb megnyilatkozásait épúgy, mint a fejét itt-ott felütő gazt is.

A szeretet utána jár az esetleges hibák előidéző okainak, s a szeretet megadja a finom tapintatot is az okok megszűntetéséhez. A szeretet megismerteti velünk a gyermeki felfogóképesség s akaraterő határait s visszatart a túlzott követelésektől. A szeretet beláttatja velünk, hogy nem szabad egy kaptafára mérni minden lelket, hanem erőnkhöz képest mindegyiket egyéni sajátsága szerint kell nevelnünk.[1]

d) A szeretet nemcsak az ifjúságot teszi hozzánk bizalmassá, hanem bennünk is *bizalmat ébreszt* irántuk, már pedig elengedhetetlen követelmény az ifjúsági lelkipásztorkodáshoz a nagyfokú bizalom az ifjúság iránt, ami az ő részük-

[1] L. bővebben *Weimer* kitűnő munkáját: Der Weg zum Herzen des Schülers. Beck. München. Továbbá *Pfordten:* Das Gefühl und die Pädagogie.

ről viszont hűséget, ragaszkodást fog kiváltani;[1] és nagy bizalom az ügy sikere iránt, amelynek szolgálatában a lelkipásztor dolgozik.

Aki minket bizalmával megajándékoz, megnyerte szívünket, mert a bizalmat szívesen viszonozzuk bizalommal. A gyermekek természetüknél fogva bizalmasabbak, kevésbbé gyanakvók, mint a felnőttek, akiket az életküzdelem már megtanított, hogy résen legyenek az emberi ravaszsággal szemben. Aki gyanakvással kezeli az ifjakat, gyanakvókká teszi őket; viszont mint *Locke* helyesen állapítja meg, «minél hamarább bántok fiatokkal férfi gyanánt, annál hamarább lesz férfiúvá».[2] A reánk bízott legrosszabb ifjúról is föl kell tennünk, hogy legalább is **némi jóakarat és nemesség van még benne,** amit a kegyelem segítségével s ügyes pedagógiai eljárással sikerül majd nagyobbra is fejleszteni. Ez igen fontos pont, mert ezen pedagógiai optimizmus nélkül, mely tud «sperare contra spem», nem lehet sikert várni egyetlen ifjúsági vezetőnek sem. Ez a «*teremtő bizalom*» tudja fölfedezni s életre villanyozni az ifjakban a legelrejtettebb kis jóakaratot is; ebben a bizakodásban, «ἐν παρρησία» rejlik a nevelési művészet gyökere, amellyel Szent Pál is munkálkodott a lelkek üdvén. Ez a bizakodás napsugár a fiatal termőföldben, amely melegít, vidámmá tesz, erősít s életet fakaszt.

Az ifjúság szeretetének eredményei.

a) Az ifjúság igazi szeretete teszi a hittanárt *türelmessé*, *kitartóvá*, *modorában leereszkedővé*, *gyermekiessé* (nem gyerekessé), *derült kedélyűvé*, hogy mindig örömmel végezze

[1] Szépen írja a kiváló *Gerson*: «Sicubi deest amor, quid proderit instructio, dum nec libenter audient, nec dictis credent, nec imperatis obedient? Quare maiestatem oportet omnem exuere, et pro parvulis parvulum se facere, seclusis tamen vitiis . . . Habet praeterea hoc proprium generosa indoles, quod et irrationabiles et bestiae et aves docent, ut blanditiis quam terroribus magis capiatur, deflectaturque. Denique parvuli verecundissimi quo pecto tegerent peccata sua turpia apud eum, quem vel odirent, vel timerent; apud eum rursus, qui non prius eis persuasisset se eis fidum esse, benevolum, secretum et amicum? Hoc autem persuaderi nequibit, si non modeste arriserit ridentibus, congratuletur ludentibus, collaudet studia eorum bona, si non vitet acerbitatem et convitia in increpatione sua, cum omni lenitate et mansuetudine; ita ut non odisse eos, sed fraternaliter dilexisse sentiatur.» (*Gerson*: i. m. Consideratio. IV. a.)

[2] Id. *Weimer*: Der Weg zum Herzen des Schülers. Beck. München, 1917. 66. l.

munkáját, szem előtt tartva *Szent Ágoston* figyelmeztetését: «Ea cura maxima est, ut gaudens quisque catechiset». Az ifjúsági lélekgondozás jó adag türelmet, idealizmust és optimizmust kíván. A dolog természetéből következik, hogy fejletlen, állhatatlan, folyton visszaeső, gyerekes apróságokkal bíbelődő lelkekkel foglalkozni nem a legkönnyebb feladat. A gyermekek oly próbára teszik a nevelő türelmét, amelyet csak a gyermeki természet hibáit megértő szeretet képes kiállani. Csak aki szeretettel néz az ifjúságra, az fogja észrevenni, hogy azok legtöbb hibája az ifjúkor éretlenségéből fakad. *Szent Ágoston* nem hiába figyelmeztet: «Non recedat de pectore tuo cogitatio gallinae illius, quae languidulis plumis teneros foetus operit et susurrentes pullos confracta voce advocat».[1]

Sokszor jönnek órák a hittanár életében, amikor a legjobb akarattal végzett munkája is látszólag eredménytelen marad, amikor egyik-másik ifjúra fordított hosszú évek minden fáradsága összeomlik, amikor az ú. n. «kezelhetetlen diákok« keserítik, és úgy látszik, hogy a nem törődő szülői otthonnak, s az utca, színház, mozi, olvasmányokkal ezernyi káros behatásával szemben minden munkája eredménytelen, sisiphusi erőlködés. Jönnek órák, melyekben szóról-szóra beigazolódnak az afrikakutató *Stanley* szavai, melyeket önéletrajzában írt le: «A fiúk különös lények — ártatlanok mint az angyalok, büszkék mint a hercegek, bátrak mint a hősök, hiúk mint a pávák, makacsok mint a szamarak, rakoncátlanok mint a csikók, érzékenyek mint a leányok. Szeretettel sokat el lehet érni, meg nem érdemelt keménység majdnem mindig összetöri őket». Jönnek órák, amelyekben a sok makacs, szeszélyes, tökéletlen ifjú láttára ijesztően igazolódnak be a Szentírás szavai: «*Stultitia colligata est in corde pueri*». (Prov. 22, 15.) Ilyenkor csak az igazi Krisztusi szeretet acélozhatja meg a hittanár lankadni készülő munkakészségét.

«O Kinderlehrer, seid sorgliche Hüter
Anvertrauter Himmelskrongüter,
Dass kein Mehltau fall' auf Kindergemüter.»
(H. Vierordt.)

Hát ha «rosszak is manapság az ifjak», utóvégre minden nevelésünk egyedüli létjogosultsága éppen annak a föltételezése, hogy az ifjak neveletlenek; mert ha neveltek volná-

[1] De catechizandis rudibus, c. 10. n. 15.

nak, nem volna fölöslegesebb teremtmény a világon, mint a nevelő. A nevelőnek rendíthetetlenül hinnie kell, hogy még a «legrosszabb» növendékének lelke mélyén is — bármennyire elrejtve is — él egy szikrája a jónak. Akiben nincs meg ez a *pedagógiai optimizmus*, az egy=kettőre abbahagyja az ifjúsággal való foglalkozást.

A szeretet szerepét a nevelésben találóan hasonlíthatjuk a kis iránytű szerepéhez. Mily jelentéktelen kis tűnek látszik az a hatalmas tengeri hajó egyéb fölszerelése mellett és mégis, ezzel a kis tűvel fedezte fel az ember az egész földet! Csak ennek segítségével mertek az újkor vakmerő hajósai nekivágni az ismeretlen tengereknek, ez vezette őket végtelen fárasztó sivatagokon, őserdőkön, s égbemeredő hegyek akadályain keresztül. Csodálatos kis jószág! Ide=oda ficánkoló, jelentéktelennek látszó kis vasdarab, de ellenállhatatlan, legyőzhetetlen erő lakik benne, mely, bármint forgatjuk, kitartó hűséggel mutat mindig a távol messzeségek elérendő pontjára.

Az ideális lelki nevelés iránytűje a szeretet, mely talán jelentéktelennek látszik a pedagógia bonyolult épületén, de amelyben nagy erő lakik, s amely a neveletlen fiatal lélek fárasztó sivatagjain, s rengeteg akadályain küzdő úttörőknek egyedül ad erőt s egyedül képes őket megmenteni a csüggedéstől.

b) A szeretet nyitja meg az utat az ifjak szívéhez; ez adja meg az annyira nélkülözhetetlen *pedagógiai tapintatot*, amit a franciák oly találóan — forrására rámutatva — «*politesse du coeur*»=nek hívnak. Betanult routin ezt nem pótolja; csak úgy lehet azt megszerezni, ha bele tudjuk magunkat élni az ifjak helyzetébe, az ő érzelmi világukat mi is próbáljuk átélni és szavainkat ezek után válogatni. Vagyis ha elmondhatjuk a költővel: «Gyermek vagyok, gyermek lettem újra.»

Aki sokat foglalkozik az ifjúsággal, bőséges psychológiai tapasztalatokat gyüjt magának, amiket pusztán könyvből el nem sajátíthatna. Már pedig az ifjúság lélektanának ismerete első föltétele a sikeres ifjúsági pasztorációnak is.

c) Harmadik eredménye az ifjúság szeretetének, hogy a hittanár *készséges* lesz diákjaival szemben. «Non veni ministrari, sed ministrare.» Álljon tehát a hittanár mindig diákjai rendelkezésére, még pedig, ha csak teheti, anyagi ügyeikben is.

A kereszténység legnagyobb s legtudósabb szentjei nem látták veszélyeztetve tekintélyüket azáltal, hogy a gyerme=

kek közé ereszkedtek le. Közismert az agg *Szent Jeromos* gondolkozása, aki, mikor már az egész kereszténység mint orákulumhoz sereglett hozzá, ezt írta egy római hölgyhöz: «Csak küldje hozzám kis gyermekeit; örömem lesz, ha a hit elemeit együtt végezhetem velük». Máskor meg büszkélkedve így ír: «Gestabo humeris e balbutientia senex verba formabo, multo gloriosior mundi philosopho, qui (ego) non regem Macedonum Babylonico periturum veneno, sed ancillam et sponsam Christi erudiam regnis coelestibus offerendam.»[1] *Szent Gergely* pápa korában is szakított időt a kis gyermekek katekizálására. Hasonló példát adtak: Origenes, Jeruzs. Szent Cyrill, Nagy Szent Vazul, Szent Ágoston, Alkuinus, Gerson, Ferreri Szent Vince, Canisius, Borr. Szent Károly, Xavéri Szent Ferenc, Bellarmin, Olier, Fénelon, Kalazanti Szent József.[2] De la Salle Szent János, Sailer, Jais, Wittmann, Hirscher, Dupanloup, Don Bosco stb.[3]

Tehát örüljön az a hittanár, akinek ajtaján minél többször kopognak nagy diákjai, hogy ügyes-bajos dolgaikban tanácsát, segítségét kikérjék. Bármennyi más dolgunk volna is, soha ne mutassuk, hogy rosszkor jött az az ifjú, mert a fiatal lélek érzékenyebb a mimózánál, s egyetlen egy savanyú fogadtatás elegendő, hogy többé bizalmával ne zaklasson minket.[4]

Jól tudjuk, hogy mennyire kiszámított ma egy dolgos pap minden ideje; de épp ezért nem lehet bizonyos lelki nagyságot fel nem ismerni azon az ifjúsági lelkipásztoron, aki a legkedvesebb munkáját is félbe tudja hagyni a «sanctissimum opus» (can. 1339. §. 2.), a gyermek lelkének ügyéért.

[1] *Hier.* Ep. 18. Id. *Meyenberg:* Homiletische und katechetische Studien. Luzern, 1908. 863. l.

[2] 46 éves korában kis harangot szerelt fel a gyermekeknek, leesett a létráról és kitörte a lábát.

[3] Érdemes megszívlelni a párisi egyetem tudós kancellárjának, *Gersonnak* szép szavait: Jesu, quis ultra post te verecundabitur esse humilis ad parvulos? Quis tumescens et elatus de sua vel magnitudine, vel scientia, parvitatem deinceps parvulorum ignorantiam, vel imbecillitatem audebit aspernari, quando tu, qui es benedictus in saecula, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae Dei absconditi, usque ad castissimos parvulorum amplexus brachia beata mansuetus inclinas atque circumligas? (De parvulis trahendis ad Christum. Consid. 4.)

[4] A szelídség ellenállhatatlan pasztorációs erejének klasszikus példája *Szalézi Szent Ferenc.* Eredményes munkáján beteljesedett Aranyszájú Szent János mondása: «Nihil hac pastorali mansuetudine violentius» (Hom. 58. in Gen.)

Isten előtt bizonyára kedvesebb érdem az, mint amit bármi más munkájával szerezhetett volna.

Was eine Kinderseele aus jedem Blick' verspricht,
So reich ist doch an Hoffnung ein ganzer Frühling nicht.
(Hoffmann v. Fallersleben.)

Szeretet és tekintély.

Közismert dolog, hogy *Néri Szent Fülöp* mily vidám, sőt humoros természetű volt. Pap korában, sőt még öregségében is, amikor már pápák tanácsadója s a legnagyobb szenteknek, Borromei Szent Károlynak, Loyolai Szent Ignácnak, Szalézi Szent Ferencnek barátja volt, még akkor sem röstelt résztvenni az ifjak játékaiban. Sokszor vitte őket kirándulásra Róma környékére. Ha egyesek feddeni kezdték a játszó ifjakat nagy lármájuk miatt és ezek őhozzá menekültek, ezt szokta nekik mondani: «Hát csak hagyjátok, hadd korholjanak titeket, amíg akarnak; játsszatok tovább, csak bűnt ne kövessetek el!» És ha emiatt az enyhesége miatt megszólták, a fiatal lelkek érdekében ezen is fölülemelkedett, kedves jelszava szerint: «Spernere mundum, spernere neminem, spernere seipsum, spernere se sperni.»[1]

A gyermekek szeretete tehát nem foszt meg bennünket a szükséges tekintélytől. Ez a szeretet párosulhat, sőt kell is, hogy párosuljon megfelelő tekintélytartással és ha kell, megfelelő erővel és szigorúsággal is.

Kell a hitoktatóban erős tekintély, de ezt az ő *egyénisége* öntudatlanul, parancsolólag váltsa ki a diákokból. Tegyünk csak próbát velük, mint Dániel társaival az őr: adjunk diákjainknak a villámló tekintetek, osztálykönyvvel és buktatással fenyegetés kemény kosztja helyett a szelíd szeretet és megértő jóakarat egyszerűbbnek tetsző kosztjából, és meglátjuk, hogy lelkük nem lesz-e erősebb, mint azelőtt volt.

[1] Egy falusi káplánról olvastam, hogy labdázni is elment a gyermekek közé. Boldog volt az a gyermek, aki futhatott az ő labdája után. Bárha a fél falu is összecsődült nézni a nagy csodát, tekintélye nem hogy alábbszállott volna, hanem inkább tiszteletteljes csodálattá fokozódott. Mert mindenki tudta, hogy ezt szeretetből teszi az ő rongyos, kiéhezett ábrázatú, mosdatlan és fésületlen gyermekeik iránt. Minden gyermeknek a faluban tudta a nevét, még a legkisebb pólyásbabáét is. Meglátogatta beteg tanítványait, mely alkalommal órák hosszáig is elbeszélgetett a kellemesen meglepett szülőkkel és fölmerült eszmecsere kapcsán tömérdek nehézségnek töviseit húzkodta ki szívükből.» Katolikus Nevelés. 1913. 119. l.

«Sei fest wie Eisen und weich wie Wachs,
So zwingst du schliesslich den frechsten Dachs»

(Bodelschwingh.)

A tekintélyt és szeretetet nagyon jól össze lehet és kell is összeegyeztetni («de forti egressa est dulcedo», Judic. 14, 14.), de a tekintély önmagától következzék a hittanár jellemében. Nincs nevelés tisztelet nélkül és nincs tisztelet tekintély nélkül; de viszont a hittanár jelszava nem lehet: «Oderint, dum metuant.» Mert mindig igaz marad, hogy az ember fél megbántani azt, akit szeret, ellenben gyakran kedve kerekedik megsérteni azt, akitől fél.

A tekintély szeretet nélkül túlságosan *férfias* nevelés lenne; a lágyság fegyelem nélkül túlságosan *nőies;* tekintély és szeretet együtt lesz az igazi *emberi* nevelés. Kell szeretet, de keresztény szeretet, vagyis olyan, mely azáltal, hogy a lélek érdekében hajthatatlan is tud lenni, erősít, nem pedig elpuhít azzal, hogy minden gyermeki szeszély és makacskodás előtt meghajlik. Ahol szeretet mérsékli és magyarázza a szigort és szigorúság óvja elsekélyesedéstől a szeretetet, ott meglesz az eredmény.

Az a hittanár, aki át van hatva a gondolattól, hogy az ifjúság nevelése valósággal istentisztelet, (nemcsak érdemhozó tekintetben, hanem hogy oda szív és odaadás is kell), az olyan lesz, mint a frigyszekrény, amelyben a tízparancsolat szigora mellett ott volt a manna édessége is, mint ahogy *Nagy Szent Gergely* követeli: «*In boni rectoris pectore, si est virga discretionis, sit et manna dulcedinis.*» Vagy mint ugyanez a szentatya írja: «*Sit amor, sed non emolliens; sit rigor, sed non exasperans; sit zelus, sed non immoderate saeviens.*»[1]

Szeretet és fegyelem.[2]

Az ifjaknak igénye a rend és fegyelem, tehát tévedés volna őket folyton csak lágysággal megnyerni akarni. Gyenge fegyelem eredménye gyenge ragaszkodás, erős fegyelem

[1] Reg. pastor., 6.

[2] Bővebbet *Foerster:* Strafe und Erziehung. München. *U. az:* Iskola és jellem. Bpest. *Radlmaier:* Zöglingsfehler, Zensur und Strafe. Donauwörth. *Schopen:* Die Erziehungstrafe. Mainz. *Drebitka:* Jutalmazás az iskolában. Magyar Középiskola. I. évf. 469—470. l. *Lám Fr.:* Jutalmazás és dícséret az iskolában. Magyar Középiskola. II. évf. 416—425. l. *Tower:* A fegyelmezés természetes eszközei. Bpest. *Sachse:* Geschichte und Theorie der Erziehungs-

eredménye kitartó hűség és odaadó ragaszkodás. Tehát: pontos megjelenésnek, rendnek, tiszta külsőnek, tiszta könyveknek, egyenes ülésnek, az óra alatti tökéletes csendnek, érthető, világos beszédnek következetes megkövetelése még nagyon összeegyeztethető a szeretettel, sőt ez alapja a fegyelemnek. Ne tűrjünk elnagyolt vagy elénekelt «Dícsértessék»-et, de legyen a mi beszédünk is érthető, friss, természetes és érdeklődést keltő és mi se járkáljunk ok nélkül óra alatt fel-alá. Egytől meg különösen óvakodnunk kell: a hittanár ne az osztályozásban mutassa meg szigorúságát s ne azzal igyekezzék tekintélyt szerezni. A vallástanból osztogatott elégtelenjegyek szegénységi bizonyítványai elsősorban magának a hittanárnak, tekintélyt pedig éppen nem szereznek neki.[1]

a) Nem jelenti a szeretet azt, hogy mindent elnézzünk az ifjaknak. Főleg a kamaszkorban tesznek olyan csínyeket, amelyekért okvetlenül meg kell őket komolyan büntetni, de a büntetés is legyen *lélektanilag helyes;* tehát nem megszégyenítés, hanem az emberi lélek természetes kiengesztelési vágyának megfelelő elégtétel. Ha sikerül megértetni a hibázó ifjúval, hogy ő most tényleg helytelenül cselekedett, a reá mért büntetés nem hogy elvadítaná őt tőlünk, hanem ellenkezőleg, akárhány esetben a hittanárnak egy ilyen komolyabb összeütközés után sikerül szinte zsarnokian szigorú, de tapintatosan lélektani eljárásával még az eddig hideg, elzárkózó lelket is megnyernie.

b) A túlenyhe, elnéző kezelés alatt nem tud kifejlődni az acélos ellenállóképesség, a szilárd jellem; és mikor a mindent elnéző megbocsátással örömet akarnánk az ifjaknak szerezni, éppen akkor fosztjuk meg őket az örömtől. Sok ember élete boldogabb volna, ha ifjúságában komolyabban vette volna az életet. Az élet kemény, kegyetlen csapásaira csak az a nevelés készít elő, amely nem gerinctelen, érzékenykedő anyámasszonyokat küld az élet harcaiba, hanem

strafe. Paderborn. *Gill:* Schule und Charakterbildung. *(Göttler:* Dritter Münchener katech. Kurs. 1903. 237. s köv. l.). *Gill:* Die Verschiedenheit der religiösen Disziplinarmittel auf den verschiedenen Altersstufen. *(Göttler:* Vierter Münchener katech. Kurs. 1911. 259. s köv. l.)

[1] Azt azonban vallom, hogy a vallástanból adott osztályzásnál szabad bizonyos határig mérlegelni a viseletet is (más tárgynál nem), gyöngébb tehetségű, de jólelkű s igyekvő diáknak meg kell adni a jelest, míg a hittant ugyan kitűnően «tudó», de éppen nem «követő», durva, arcátlannak nem.

«*tunsione plurima*» állandó fegyelemben megedzett jellemeket. *Lacordaire*-ről, a nagy nevelőről nem mondhattak szebb dícséretet: Kemény volt, mint a gyémánt és gyengéd, mint egy anya! Mi is, mikor oly nyomatékosan követeljük, hogy a lelki nevelő szeresse az ifjúságot, korántsem valami lágy nevelésről álmodozunk; nagyon is követeljük az *educatio strenua*-t, de olyat, amelynek kemény kereteit szellemmel, lélekkel tölti meg a nevelő szeretete.

c) Ami tehát a diákjait szerető nevelőt a hideg lakatostól még keménységében is megkülönbözteti, az éppen a forma, amellyel akaratát — mint atya s nem mint zsarnok — keresztülviszi. Nem örökké szid és büntet, hanem sokkal inkább azon van, hogy a gyöngét erősítse, az őszinte jóakaratot, a félénk, bátortalan tapogatózást bátorítsa. Hiszen *amelyik fiúnak a szidás használ, annak legalább is épúgy használ a szép szó is*; viszont aki érzéketlen a nyugodt szemrehányásra, az a szidás után vagy nevet, vagy magában morog, de mindkét esetben tőlünk csak még inkább elhidegül.

Hogy különösen az *önérzetet sértő* büntetés mily kevéssé éri el célját, kitűnik abból is, hogy az érzékenyebb lelkű ifjak az ilyen büntetéseket egész életükön át megjegyzik, mikor már azt sem tudják, mily bűnért kapták azt a büntetést! «Aki testi büntetéssel szűntet meg illetlenségeket és hibákat, a becsületérzést öli meg. Ennek pedig szomorú következményei el nem maradhatnak! Ha a fogorvos a fájós fog idegeit megöli, a fog nem fáj többé, de nemsokára darabonkint kihull, — ilyenforma hatása van annak a nevelésnek, mely veréssel akarja fékezni és javítani az embert.» (*Foerster*: Iskola és jellem. Budapest, 1913. 174. l.) Olvassuk el sokszor Szent Pál szavait: «Servum autem Domini oportet ... mansuetum esse ad omnes ... patientem ... cum modestia corripientem.» (II. Tim. 2, 24.)

d) Véleményünk tehát a büntetésről a következő: Az az ideális nevelő, aki munkájában büntetés nélkül is ki tud jönni; mert a büntetés a legjobb esetben is csak negatív nevelési eszköz a pozitív építés helyett. Ahol azonban büntetés kell, — és főleg a pubertas korában — a legelső utánanézni, mi indította az ifjút a hibás tettre. Ha nem előre kigondolt céltudatossággal, csak könnyelműségből, meggondolatlanságból, vagy a szenvedély hirtelen fellángolásában történt a dolog, büntetésünket enyhítse a fejlődési kor sajátos fiziológiai jelenségeinek számbavétele. Ha ellenben rosszakaratra jövünk rá, legyen büntetésünk szigorú, de még

akkor is pszichológikus. A testi fenyíték helyett itt is többre megyünk, ha előbb az ifjú cselekedetének éretlenségét beláttatjuk, s csak aztán büntetjük. Becsületérzését megalázni azonban ennek sem szabad!

Igen érdekes megfigyeléseket olvashatunk erről a kérdésről *Kuhn* könyvében: «Lüge und Ohrfeige» (Langensalza. 1910.), ahol a szerző döntő érvekkel küzd a «pofonpedagógia» ellen. A testi fenyítéknek az első pillanatban van ugyan némi eredménye, de meg kell gondolni ennek a túlságosan «peripherikus» módszernek további következményeit is. Respice finem! A jó gyermek nem szorul verésre, a rossznak meg nem használ. A szülők megtarthatják ugyan a Szentírás szavát («Stultitia colligata est in corde pueri, et virga disciplinae fugabit eam.» Prov. 22, 15.) és a közmondást («Qui parcit virgae, puerum non diligit ille» továbbá: «Naves et pueri per posteriora reguntur») — de a hitoktató soha!

Különben nagyszerű tanácsot ad erre nézve *Don Bosco*. A nevelő szerettesse meg magát — írja. Ha aztán valakit büntetnie kell, egyszerűen megvonja tőle szeretetét, nem néz rá többé a régi szeretettel, s ez, anélkül, hogy megalázó volna, nagyobb büntetés, mint bármi más.

e) Meg lehet tehát felelni arra a kérdésre is, hogy vajjon a szeretet s a szükséges rend és fegyelem nem zárják-e ki egymást. Ha ismerjük *Pestalozzi* nagy szeretetét tanítványai iránt s munkájának csekély praktikus eredményét, bizony könnyen erre a megállapodásra jönnénk. Viszont azonban *de La Salle Szent János* és *Francke* emberszeretete és sikerei eléggé bizonyítják, hogy ez nem szükségszerűen van így és Pestalozzi sikertelenségének nem szerető szíve volt az oka, hanem kissé esetlen lénye, hiányos világismerete és hiányos szervező képessége.

A szülők majomszeretete, amely mindent megenged, tényleg a fegyelem és nevelés rovására megy; de ez nem is szeretet; ez az örökös engedékenység sokkal inkább a szülő kényelméből fakadó ferdeség. Ha ellenben a tanítvány látja, hogy a nevelő mindenben az ő javát akarja, esetleg megértés és átlátás nélkül is teljesíteni fogja a parancsokat még akkor is, amikor egyes adott esetekben talán az ő javát másképp látja a nevelő, mint maga az ifjú. A szeretet nem egyjelentőségű a mindentelnézéssel; amaz erény, ez meg kényelmes, lustaságból fakadó tehetetlenség. Az igazi szeretet tehát korántsem az örökös engedékenységben nyilvánul meg, hanem éppen abban a hajthatatlanságban, amellyel a nevelő

az ő jól átgondolt parancsaihoz, még az ifjú pillanatnyi elkeseredése árán is ragaszkodik éppen az ifjú java érdekében, — amire a mindent elnéző nem volna képes.

Nem lehet elvitatni minden pedagógiai igazságot *Eötvös J. br. megállapításától:* «Senkiben sem menthetőbb a hízelgés, mint a nevelőben. Gyermeknél s ifjaknál a nem érdemlett dícséret többnyire jobb hatást tesz az érdemlett dorgálásnál, mely e korban a szilárdabb egyéniségeket csak elkeseríti, s a gyöngébbeket önbizalmuktól fosztja meg.» (Gondolatok. Bpest, 1894. 105. l.) Kitűnően mondja erre vonatkozóan *Szent Bernát:* «Semper punire, ferocitatis est; semper parcere pusillanimitatis.» Tehát: dícsérjünk gyakran, büntessünk ritkán, de mindkettőt mindig céltudatosan, azaz ne annyira az eredményt, mint inkább a szándékot dícsérjük vagy büntessük. Sohase büntessünk az indulat első pillanatában.[1]

II. Legyen példaképe tanítványainak.

Mint minden lelkipásztorkodásnak, úgy az ifjúságinak is első föltétele az illető pap *személyes buzgó lelkülete.* A legtisztább életszentség, a lelkek buzgó keresése: ez főkelléke a hitoktatónak is. Legyen eleven kifejezése a ker. életnek, szeméből, hangjából, minden mozdulatából csendüljön ki egy harmonikusan kialakított életnek szépsége. Az ősegyház napjaiban a keresztények élete egyszersmind az evangélium prédikálása is volt. Szeplőtelen életük s hősies haláluk mindenkit meggyőzhetett a ker. hit igazságairól: a jó gyümölcsről megismerték a jó fát. A hittanárról is igaznak kell lennie annak a dícséretnek, amellyel az egyház *Szent Klárát* kitünteti: «Eius vita erat aliis eruditio et doctrina, unde ceterae vivendi regulam didicerunt.»[2]

Csak az tud lelkesíteni, akiben magában is lélek van; abban a virágos kertben, amelyet gyermeki léleknek nevezünk, csak az igazán krisztusi életet élők vannak hivatva kertészkedni. Jaj a hitoktatásnak, ha a hitoktató hidegszívű, érzéketlen tanítógép! És viszont mily más az eredmény, ha az a hitoktató tud együttérezni a gyermekekkel: minden szava, minden hasonlata, példája hatni fog, mert tudja,

[1] Bővebben l. *Weimer:* Der Weg zum Herzen des Schülers. München. Beck. 1917. 44. s köv. l.

[2] Offic. S. Clarae die 12. Aug. — «Nihil prodest verbis proferre virtutem et factis destruere veritatem.» *(S. Cyprianus.)*

kikhez beszél. Sem páthosz, sem mesterkélt lelkesedés, sem szigorúság (ez legkevésbbé) nem tudja pótolni azt a tüzet, amelyet a Szentlélek gyúlaszt lángra a gyermekeket krisztusi szeretettel szerető hitoktató lelkében. Mert az ilyen pap ajkáról azok az igazságok önmagukat terjesztik, *hiszen ott áll mellettük ajánlólevél gyanánt egy ezek szerint kialakított élet.* Azt az ideális életet tehát, amelyre az ifjút nevelni akarjuk, előbb nekünk kell példával bemutatnunk.

A) *Legyen példakép életével.*

a) Szeresse Krisztust.

Az ifjúság nevelése bizony kemény munka, s csak Krisztus szeretete ment itt meg a pesszimizmustól. Szép beszédeket tartani s a nevelésről cikkeket írni nem nehéz. Hanem a mai fölfordult világban fiatal lelkeket a jóra lelkesíteni, edzeni őket, fáradsággal folyton nemesíteni, eredményt alig látva is kitartani, csalódáson és hálátlanságon el nem keseredni, a megúntságon úrrá lenni, bizony erre csak Krisztus szeretete képesít. Aki más, külső motívumokból fogott az ifjúsági munkához, még mindig hamarosan kiábrándult belőle.

α) Minden nevelő előtt egy eszménykép lebeg, amelynek mintájára akarja neveltjeit alakítani. És minél tisztábban él a nevelőben ez az ideál, annál biztosabban fogja megtalálni a módját, hogyan ültesse át azt a gondjaira bízott lelkekbe is. «*Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*»;[1] ha nem is hirdeti beszéddel ezeket a szavakat, életében valósulnak meg azok. Azon a Krisztusképen, amely az ifjú lélekben ki fog alakulni, mindig fölismerhetők a volt hittanár lelki vonásai. Nem elég «verbo pascere», hanem kell «exemplo pascere» is. Mert hiszen itt is áll az axioma: «Omne agens generat simile sibi.»

«A tanítás középpontjában a *tanár* áll a maga tudásával és egyéniségével; nem a tankönyv uralkodik az iskolában, hanem az *élő* szó, mely a tanár szájából jő.»[2] Ez minden tárgyra áll, de főkép az ifjú vallásos életének kialakítására egyenesen döntő jelentőségű, hogy az az isteni tekintély, amelyet a hittanár képvisel, mily formában válik valóra a hittanár egész egyéniségében. Teljesen igazuk van *Stifter Adalbert* ismeretes szavainak: «Tanítani sokkal könnyebb,

[1] I. Cor. 11. 1.

[2] *Walter:* Der kath. Religionsunterricht an den humanistischen Gymnasien 1893. 101. I.

mint nevelni: ahhoz csak tudnunk kell valamit, ehhez azonban lennünk kell valaminek!» *Qualis rex, talis grex.* «*Omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est.*»[1]

β) *Aki jellemet akar nevelni, elsősorban magának kell annak lennie.* Nemcsak a természeti világban, hanem a lelkek világában is áll ez a mondás: «Omne vivum ex vivo». Ha a hittanár hideg lelkületű, ugyanolyan lesz növendéke is; viszont az ő buzgósága átragad tanítványaira is. Akkor nem mondhatják, hogy azért beszél így, mert «a papnak így kell beszélnie», hanem látni fogják, hogy minden, amit tesz és mond, nemcsak állásbeli kötelessége, hanem saját, személyes lelki ügye, törekvése, öröme is. *Szent Pál* eredménnyel hirdette Krisztust, mert Ő volt egész életének célja, személyiségének egész tartalma. «*Nisi Christum, et hunc crucifixum.*» A hitoktató is csak akkor ültetheti át mások szívébe Krisztus szeretetét, ha maga is elmerül ebben a szeretetben. Ilyenkor aztán maguktól jönnek a szavak, eszközök és módok, amelyek Krisztushoz vezetnek. Az ifjúságért minden áldozatra kész papi szívnek a Jó Pásztor mindig megmutatja a helyes utat. Könnyű annak gyújtani, aki belül maga is lángol. Viszont «*qui non ardet, non incendit.*»

Ha igaz az, amit *Fra Angelicoról* mondanak, hogy t. i. minden képét térdenállva festette, csakhogy alakjait minél szellemiebbekké tegye, mennyivel inkább imádságos lelkületűnek kell lennie az ifjúsági lelkipásztornak, akinek kezében örök értékű kincsnek, az emberi léleknek alakítása van lefektetve! (Elmélkedés, adoráció, gyakori gyónás, lelkigyakorlat!)[1]

Érdekes, hogy *Foerster* is mily nyiltan foglal állást a nevelő imádkozása mellett. «Meg kell tanulnunk imádkozni — írja, — mert csak akkor nevelhetünk igazán, ha naponként legalább egyszer a nevelés *legfőbb céljához* emeljük föl gondolatainkat és szívünket és megfogadjuk, hogy engedelmesen és örömest teljesítjük mindazt, amit tőlünk követel, és hogy mindannak engedelmesen és örömest való teljesítését a gondviselésünkre bízott ifjúságtól is megköveteljük. A nevelőnek jelszava legyen az ismeretes régi mondás, mely így szól: «Ora et labora». Imádság nélkül nincs a munkának és nincs a nevelésnek foganatja.» (*Foerster:* Iskola és jellem. Bpest. 1913. 191. l.)

[1] Hebr. 8, 5.

[1] Csak az a hittanár tud jól gyóntatni, aki maga is gyakran gyónik.

A *S. Poenitentiaria* nemrégiben látta el búcsúval az alábbi kedves imaszöveget, amely nagyszerűen illik minden ifjúsági lelkipásztor imái közé:

«Úr Jézus Krisztus, ki egyedül vagy az emberek s népek tanítója, isteni példáddal arra tanítottad egyházadat, hogy magához hívja a kicsinyeket és szívén anyai szeretettel ápolja és oltalmazza őket. Add iskoláinkra állandóan menynyei áldásodat, hogy jámbor nemzedék növekedjék fel, mely Téged, utat, igazságot, életet követ és megerősödött a világ csalóka tudásával szemben: jegyesednek, az egyháznak dicsőségére s a hazának díszére. És engedd meg, hogy sértetlenül jussanak el oda, ahol angyalaikkal együtt láthatják Atyádnak arcát, ki élsz és uralkodol örökön örökké. Ámen.» (300 napi búcsú egyszer napjában; havonként egyszer teljes búcsú, ha mindennap elimádkozzuk. S. Poenit. 1921. febr. 22.) Különösen imádkozzék a hittanár azokért, akik tanítványai közül a legtöbb gondot okoznak neki s akikben legkevesebb az öröme.

Inflammato quodam pietatis studio, — így tanítson a pap, követeli a catechismus Romanus, ami megint erős vallásos meggyőződést és mélyen vallásos életet föltételez a papban. A gyermekszív csalhatatlanul érez és a gyermekszem nagyon mélyre lát; áthatol a frázisok és álpáthosz minden csengésén és ha a mélyben hideg lélekre talál, bizony jeges ajkakról az Isten szava sem gyújt. Ellenkezőleg pedig: «Bona exempla voces edunt omni tuba clariores» (Chrysostomus); «illa vox auditorem penetrat, quam dicentis vita commendat» (Gregorius M.); «validior operis quam oris vox; vox verbi sonat, vox exempli tonat» (S. Bernardus).

b) Kövesse Krisztust.

Ha az ifjúságnak a vallási gondolatokat csak előadni tudjuk, érdeklődésük nem tart sokáig. A teóriát nem szívesen hallgatják, prédikálni sem lehet nekik sokáig. Hanem egy imponáló emberi életben valóra váltott következetes, erős kereszténység, amely sehol nem ingadozik, sehol nem alkudozik, sem tettben, sem szóban meg nem bicsaklik, *valósággal mágneses erővel ragadja meg a fiatalság kedélyét.* Az ilyen hittanár prédikál akkor is, ha semmit sem szól. Minden mondatot, amit kiejt, minden parancsot, amit tanít, minden követelményt, amit felállít, saját életében kell valóra váltva bemutatnia, hogy a vallás követelményeinek s a reális élet adott helyzeteinek harmonikus összeegyeztetését az ő

életéből tanulják meg az ifjak. *Az ilyen erkölcsi fölény előtt meghajlik az ifjúság*, amely a Nagyot, a Fölemelőt, az Erőt úgyis természeténél fogva tiszteli, s valami benső vonzódással viseltetik a hősiesség, az imponáló erkölcsi nagyság iránt.

α) A legkevesebb tehát, amit a gyermekek elvárhatnak hittanáruktól az, hogy *ő maga is érezze kötve magát minden által, amit diákjaiban megkövetel.* Aki csak mások vállára rak terhet, de önmaga kisujjával sem érinti azokat (Mk. 23, 4.), az nem való nevelőnek, mert a nevelés eredményét végső fokon nem az dönti el, hogy milyen módszer szerint tanítunk, hanem, hogy mennyi lélekkel és milyen példaadással.

Az evangéliumban az Úr a *nevelők rendkívüli felelősségét* sokszor hangoztatja: Vezetheti-e vak a világtalant? Nemde mindketten beleesnek a verembe! A tanítvány nem viheti többre mesterénél; akkor tökéletes, ha olyan, mint a mestere. Nem a jó fa hoz rossz gyümölcsöt és nem a rossz fa hoz jó gyümölcsöt. Minden fát gyümölcséről ismerünk meg. A bojtorjánról nem szednek fügét, sem a csipkebokorról nem szüretelnek szőlőt. A jó ember szívének kincseiből jót nyújt, a rossz ember a maga rosszaságából rosszat ad; stb.

Szent Jeromos szerint (Proem. in lib. 3. Ezech.) az Isten szolgáinak feladata «Scripturarum verba in opera vertere, et non dicere sancta, sed facere.» «Könnyen elhitethetjük, amit akarunk, — mondja *Szent Bernát* — ha példánkkal azt könnyűnek mutatjuk.»[1]

A nagy *Sailer* püspök egy helyen a *példaadás mindenhatóságáról* beszél; máskor pedig így ír: «Mint a lélek egy pillanatra sem hagyhatja el a testet anélkül, hogy ez meg ne haljon, épúgy a nevelő egy pillanatra sem mulaszthatja el a jó példaadást anélkül, hogy fiatal barátjaiban össze ne rombolná az erkölcsi fejlődés épületét.»[2]

β) Tehát már a hittanár *külső megjelenése, arcvonásai* is tükrözzék vissza a lelkében honoló béke áldásait. A mogorva, barátságtalan és zárkózott hittanár a legrosszabb reklámja az általa hirdetett tanok boldogító erejének. Viszont akinek arcán elömlik a belső lelki öröm, az előtt az örömre annyira szomjas ifjú lelkek oly szívesen nyílnak meg, mint fakadó bimbók a tavaszi napsugár simogatására.

γ) Szükséges az is, hogy a *hittanár magánélete* is a leg-

[1] *S. Bern.*: Sermo. 2. de Resurrect.

[2] *Sailer:* Über Erziehung für Erzieher 3. kiad. 266. l. Már *Seneca* is így ír: «Vix perniciosiores homines sunt, quam illi, qui aliter vivunt, quam docent». (De beneficiis cap. 3.)

apróbb részletig megfeleljen szavainak. Amint következetes és szigorúan fegyelmezett papi élet nélkül semmiféle lelkipásztori tevékenységet sikerrel végezni nem lehet, úgy még kevésbbé lehet az ifjúságit. A hirdetett tannak értéke és hirdetőjének élete között legtöbb felnőtt sem tud különbséget tenni, az ifjúság pedig még kevésbbé. Az előbbieket teljesen az utóbbi alapján ítéli meg és az ifjú legelsősorban hittanárjától várja el, hogy először saját életében mutassa be neki azt, amit tőle megkövetel. A gyermekszem többet lát, a gyermekfül többet hall, a gyermekszív többet kiérez, mint a felnőtteké. Kiérzi, összhangban van-e hitoktatójában a tanítás az életével. Tehát a hittanár legyen legelső bemutatója az önuralomnak, pontosságának, rendszeretetnek, szelídségnek, az idő jó kihasználásának, stb.[1]

A hitoktató akkép viselje magát, hogy a gyermekek őt mindenben és mindig utánozhassák. «In omnibus teipsum praebe exemplum bonorum operum» (Tit. 2. 7. I. Tim. 4, 12.) Beszélhet a hitoktató istenfélelemről, tisztaságról, pontosságról, szorgalomról, ha mindezt nála nem látják, olyan lesz beszéde, mint a kopár kősziklára vetett mag![2] Az ilyenről mondja *Szent Jeromos:* «Pleno ventre de jejuniis disputat», *Pázmány* pedig: «Az isteni bölcseség édességét másnak ássák, maguk nem kóstolják.»

Ő a gyermekek apostola, tehát úgy is éljen, mint az apostolok. *Úgy éljen a hittanár, hogy ideálja lehessen minden jóra törekvő diáknak.*

δ) A leghajthatatlanabb ifjú is szivesen hajlik meg az előtt, aki imponál neki. Sőt valósággal vágyódik példakép után, akit kövessen; környezetében mindig van is valaki, akit utánoz. Hát a hittanár legyen az a példakép! Nagyon jól érzi saját magárahagyatottságának elégtelenségét; erős férfiakhoz szívesen ragaszkodik, mint repkény a tölgyhöz. A jellemes vezetőt örömmel fogadja, de viszont éles szeme hamar észre veszi az ellenmondást is a tanok és tettek között. Hogyan nevelhetné hát erős jellemű férfiakká diákjait az a hittanár, aki haragkitörésein, ösztönein, indulatain maga sem tud még uralkodni! Csak az a pap lesz hatással másokra,

[1] Jó értelemben álljanak róla *Renan* szavai, melyekkel nevelőjéről, *Dupanloup* püspökről megemlékezik: «Il fut pour moi ce qu'il était pour tous, un principe de vie, une sorte de Dieu». *(Koch:* Die Persönlichkeit des Jugendpflegers. Pharus 1919. évf. 152. l.

[2] *Buzás:* A jó hitoktató néhány tulajdonságáról. Kat. Nevelés. 1913. 78. l.

aki önmagának föltétlen ura és parancsolója. «Azért intlek és kérlek predikátorok, hogy magatok életével és példájával hitelessé tegyétek, amit tanítatok» (Pázmány). «Pulchrius est dicenda facere, quam dicere facienda».

Nevezetesen különösen kell ügyelnünk az alábbiakra:

1. Ha diákjaink életében rendet akarunk teremteni, tartsunk mi magunk is szigorúan *rendet*. Tehát: pontos megjelenés az órán,[1] nem elsietett mise, gyóntatás pontos megkezdése, rend a tanteremben, istentiszteleten, órák alatt stb. Fegyelemre csak fegyelmezett lélek, törvénytartásra csak törvénytartó ember nevelhet.

2. Főleg igyekezzünk *a hangulat fölött mindig úrrá lenni*. A régi stoától ered ez a mondás: «A gyermekek leghatásosabb figyelmeztetése az atya önuralma». Tényleg minden ifjúsági nevelő tapasztalni fogja, hogy a nevelői munkára legjobb előkészítés a *saját* lényük nevelésére fordított komoly munka.

Bizony nem könnyű feladat, hogy minden fellépésünkben, mozdulatunkban, szavunkban, ülve s állva, beszélve s némaságunkkal, tanteremben, kiránduláson, minden ítélkezésnél s tréfánál a legteljesebb önfegyelmet áruljuk el. Sokkal könnyebb merevségbe, hideg megközelíthetetlenségbe burkolóznunk. Hanem ezzel senkit nem nyerünk meg; főleg nem az ifjúságot, amely életet akar látni: az általunk hirdetett s követelt szabályokhoz mért életet, s krisztusi jóságot, mely türelmes, mint az anyai szív, de azért erős, mint a férfikar.

Bármi csapás érné a hitoktatót, s bármilyen levert volna is, a gyermekek ebből ne érezzenek semmit! Mihelyt közéjük lépünk, csituljon el a szív és simuljanak el a homlok redői. Állandó szelídségünk, csendes jókedvünk, amely a belső lelki rendezettségnek külső megnyilatkozása, mint májusi napfény melegíti a fiatal lelkeket. A jó hitoktató külső ismertető jele Szent Ágoston követelése szerint is a «hilaritas» (De catechizandis rudibus 25.), az állandóan szelíd, derült kedély. «Egy csöpp mézzel több legyet lehet fogni, mint egy hordó ecettel» — mondja *Szalézi Szent Ferenc*. Viszont szeszélyesség és komorság visszariasztják tőlünk az ifjakat.

3. Legyen munkálkodásunk az ifjak közt *önzetlen*, munkánkért hálát, jóságunkért viszontszeretetet nem váró! Aki földi hálára számít, hamar csalódik és elkeseredik. Aki a lelkekért dolgozik, áldozatkésznek kell lennie, időt és erőt,

[1] Ha a diák elkésik az óráról, büntetést kap; helyes. De ha a hittanár jár rendetlenül órára, vajjon más az eset?

nyugalmat és szórakozást bármikor föláldoznia. Az ideálokért természeténél fogva lelkesülő fiatalságot hihetetlen lendületbe hajthatja, ha érzik, hogy vezetőjük teljesen ideális lelki szeretetből dolgozik, s mindenben az ő javukat akarja. Szavaiból s tetteiből kisugárzó nemes gondolkozása okvetlen magával ragadja a fiatal lelket is.

B) *Legyen példakép tudásával.*

Az ifjúság bizalmának megnyerése csak alapja, föltétele, de korántsem elvégzése a lelki nevelésnek. Az ifjúság lelkipásztorának az imponáló papi jellem mellett nem csekély tudományra is van szüksége. Mint a C. I. C. is találóan követeli, hogy a középiskolai hitoktatás történjék «per sacerdotes zelo et doctrina praestantes» (can. 1373. §. 2.). A szorosan vett theológia és katechetika mellett bizonyos fokú jártasságot kell szereznie a világi tudományokban is, még pedig magasabb fokban, mint amennyi az általános műveltség minden paptól megkövetel.

α) Ezt követeli először az a körülmény, hogy a hittanár gyakran érintkezik többi tanártársaival is; a folyosón, tanári szobában, konferenciákon állandóan oly témák vetődnek fel, amelyekhez a hittanárnak csak úgy lehet hozzászólnia, ha a profán tudományok terén is igyekszik mindig nívón maradni (folyóiratok olvasása!).

β) De jó hatást tesz a diákokra is és a hittanár tekintélyét nagyban emeli, ha azok látják, hogy hittanárjuk a szorosan vett vallási dolgok mellett egyéb tudományágakban is otthonos és tanácsra szoruló diákjainak ezekben is segítségére tud lenni. *Minél többet tud a hittanár, annál kevesebb hitbeli kételyük lesz a diákoknak.* Mert minél imponálóbb a gyermekek előtt a hittanár szellemi készültsége, annál könnyebb nekik is önmagukban összeegyeztetni a hitet és a tudást.

A megfelelő tudományos képzettség tehát, főleg középiskolákban, oly elengedhetetlen kelléke a hittanárnak, amit semmi más, még a legnagyobb jámborság sem tudna pótolni. Alapjában elhibázott dolog lenne, ha valaki azt hinné, hogy üres frázisokkal és eredetiséget hajszoló kifejezésekkel tartós hatást lehet elérni akár a tudományokban még kezdő középiskolások előtt is. Igaza van *Szent Bernátnak* (In nativ. S. Joannis Bapt. serm. n. 3.): «Est enim tantum lucere vanum, tantum ardere parvum, ardere et lucere perfectum».

III. Az eszményi hittanár képe.

Az eddigiekben megrajzoltuk az ideális hittanár képét, amelytől a mai gyakorlat, sajnos, sokszor elüt; pedig az ifjúsági pasztoráció centrális jelentősége megérdemli, hogy a jövőben ez másképp legyen.

a) Csak ha mindezek a felsorolt tulajdonságok megvannak a hittanárban, csak akkor várhatjuk joggal a középiskolából kikerült férfiintelligenciától a hithű vallásos életet, mert csak az ilyen hittanárból lesz az a «doctor parvulorum», akinek hiányát a zsidók közt Izaiás annyira siratja.[1]

Aki ezen tulajdonságok nélkül kerül az iskolába, annak számára egyénileg is kín a hitoktatás (az illető valósággal «damnatus ad pueros»), viszont a keze közül felnövő nemzedék is oly álmoshitű és pókhálós lelkű lesz, mint a mai.

Nem hiába nevezi *Swoboda* a hittanár állását a legfontosabb lelkipásztori tisztségnek,[2] mert hiszen a személyiség hatalma sehol sem oly döntő, mint az ifjak pasztorációjában. Ide tehát csak olyan pap való, aki igazán barátja az ifjúságnak, akiben Krisztus szíve dobog, aki gyermek tud lenni a gyermekekkel, megértő az ifjakkal, együtt érző barát az ifjak oldalán. Akinek van türelme, mely el nem fogy a fiatalság sok gyöngesége, gyámoltalansága, neveletlensége közt; akinek szelidsége nem engedi, hogy minden hibában komoly rosszakaratot lásson; aki tud büntetni úgy, hogy kiérezzék abból is a szeretet, s aki a «legkezelhetetlenebb» ifjúban is észreveszi a jóakarat halványan pislogó mécsesét s igyekszik azt lobogó lánggá szítani; végül, aki tud optimista lenni és sokat imádkozni.

Ha valahol beszélni lehet a «személyiség varázsáról», hát leginkább az ifjúság vezetőjénél lehet, akinek példáját az ifjúság szinte ellenállás nélkül veszi át.

Amit a diák tanult, hamar elfelejti; de hogy milyen ember volt a hittanárja, mily következetességgel mutatta be saját életével az általa hirdetett világnézetet, ezt el nem felejti felnőtt korában sem.[3] Minden visszhang úgy kiáltoz vissza, amint mi neki kiáltozunk.

[1] Is. 33, 18.

[2] *Swoboda:* Das Prinzip des Anschauungsunterrichtes. (Der Münchener katech. Kurs. 1905. 142. l.)

[3] «Le prêtre fait mieux aimer son Maître en se faisant aimer lui-même.» (Etudes 1912. évf. 5. sz.) És hogyan nyerte meg *Szent Ambrus* az egyház részére *Szent Ágostont?* «Coepi amare hominem,

b) De éppen ezért nem habozunk kimondani a furcsának hangzó tételt, hogy a hittanárok kiválogatásában még szigorúbb mértékkel kellene eljárni, mint a theológiai tanárokénál. A theológiai kar könnyebben kiheveri, ha egyik-másik tanszéket nem egészen arra termett egyén tölti be, mert hiszen a többi rátermett tanár sok hiányt pótolhat a növendékek nevelésében. De a hittanár nyolc esztendőn keresztül *az egyetlen pap*, akit az ifjúság közelebbről ismer. A hittanár plébánosa annak a diáknak, nem ugyan egyházjogilag, de hivatalának sürgetéséből kifolyólag. Ő képviseli előtte az *egész egyházat*, az ifjú ő rajta keresztül tanulja megszeretni vallását, vagy pedig, mint annyi eset mutatja, ő miatta fordul el közönnyel, talán megvetéssel egész életében vallásától. Ilyen tekintetben teljesen igaza van a német bölcselőnek, aki szerint gondolkozásunk egész rendszere nem egyéb, mint szívünk története. Már pedig a középiskolai hittanáron fordul meg nem kis részben, milyen szíve, lelkülete lesz a mi intelligens híveink táborának. Nem ok nélkül sürgette tehát *XIII. Leó* pápa a «*Constanti Hungarorum*» kezdetű encyklikájában (1893 szept. 2.), hogy a középiskolai hittanárokat jól meg kell válogatni és ezen állásokat csak kitűnően képzett és nagy buzgalmú papokkal betölteni.[1]

Nem tagadjuk: ezt az eszményi típust sok pap a legnagyobb jóakarattal sem tudja elérni, még kevésbbé könyvből elsajátítani. *Mert a pedagógia ugyan tudomány, hanem a nevelés művészet.* Lehet valaki egyébként igen kitűnő munkása az

non ut Doctorem veritatis, sed ut hominem benevolum in me.» (Confess. lib. V.) «Ein Knabe lernt nur von gebliebten Lehrern gerne» — írja *Rückert*. (Die Weisheit des Brahmanen.) Mint ahogy De Paul szent Vince egy ízben felkiáltott Szalázi Szent Ferenc jóságának láttára: «Istenem! Milyen jónak kell neked lenned, ha már a genfi püspök ilyen jó!»

Ugyanaz a hitoktató helyzete, mint a szülőké; ha egy szülő nem tartja meg a 3. parancsot, legyen elkészülve, hogy gyermeke azt mondja: Én meg miért tartsam meg a 4.-et?!

[1] «A középiskolákra és a magasabb iskolákra vonatkozólag — írja a *Szentatya* — a legnagyobb gonddal kell őrködni, nehogy mindazon jó, ami mint termékeny mag a gyermekek szívébe elvettetett, az ifjúságban csúfosan tönkremenjen. Amennyire tehát akár kéréssel, akár cselekedettel tehetitek, tisztelendő testvérek, törekedjetek azon, hogy ezek a veszélyek vagy eltávolíttassanak, vagy legalább kisebbíttessenek; különösen pedig abban tűnjék ki a ti lelkipásztori okosságtok, hogy a vallás oktatására jámbor és tudós férfiakat válasszatok ki, hogy ezek által eltávolítható legyen minden ok, ami gyakran megakadályozza, hogy az üdvös és bő gyümölcsöt teremjen.» (Az encyklikát magyarul közli a Magyar Sion 1893. évf. 641—658. l.)

Úr szőlőjének anélkül, hogy az az ifjúság lelki gondozására is hivatottsága volna. Mert hiszen talán az az állításunk sem volna túlzás, hogy az ifjúság helyes pasztorációjához bizonyos *külön isteni karizma* szükséges s aki ezt nem kapta, az az ifjúság szívéhez vezető utakat — bármint keresse is — nem fogja megtalálni. Hiszen a pusztán természetes élet mibenléte is megoldatlan talány az ember előtt; annál fönségesebb misztérium egy megkeresztelt lélek természetfeletti élete, amelyhez csak nagy tanulás után, s csak a legszentebb áhitattal szabad közeledni.

c) Ha végigtekintünk mindeme követelményen, be kell látnunk, hogy az ifjú lelkek alakítása nehéz és fáradságos feladat.

A hittanár előörse a kat. restaurációnak, nem csoda, ha nehéz a munkája, hiszen az alapvetés mindenütt nehéz. Minden lélekért, amelyet meg akarunk nyerni, lelket kell adnunk saját lelkünkből. De ez a munka megér minden fáradságot. «Ma az ifjúság nevelése a legégetőbb feladat — írja *Hanauer* váci püspök —, még sürgősebb, mint a haza integritása, az ifjúság integritásának helyreállítása; mert megcsonkított test csak úgy maradhat életben, ha maga a vér nincs megfertőzve. Istennek, családnak, egyháznak és társadalomnak tartozunk azzal, hogy minden tehetségünket, időnket, erőnket egy Istent félő, ker. életet élő, törvényt tisztelő, embert szerető, mindent áldozni és mindent elszenvedni tudó ifjúság nevelésére fordítjuk.»[1]

«Ma az egész nyugati civilizáció fordulópontjánál állunk — írja *Foerster* egyik könyvében.[2] Vagy legyőzi a keresztény kultúra politikai s szociális pogányságunkat, vagy pedig úgynevezett civilizációnk barbársága kiűzi a keresztény kultúrát . . . Ha nem volna előttünk utolsó remény gyanánt az ifjúsági mozgalom, sok előjel alapján azt kellene mondanunk: Mi Európában már föltartózhatlanul a második úton haladunk.» Már pedig az ifjúság vallási újjászületésének első munkása a jó hittanár!

Joggal hangoztatja tehát *XIII. Leó* pápa fent idézett encyklikájának másik helyén: «Különösen azt akarjuk, tisztelendő testvérek — írja —, hogy *legfőbb törekvéstek a gyermekek és az ifjúság nevelésére legyen irányozva.* A plébánosok s a lelkek egyéb gondviselői hivatásuk legfontosabb részét

[1] Váci egyházm. hiv. közleményei, 1921. évf. 7. sz.

[2] *Foerster:* Jugendseele, Jugendbewegung, Jugendziel. München. 1923. 294. l.

ebben találják, hogy a növendékeket a szent tanokra oktassák . . . A legkedvesebbnek tekintsék azt, miután bizonyos dolog, hogy a gyermekek helyes és vallásos nevelésétől függ nemcsak a családoknak, hanem legnagyobb részben magának az államnak is boldogsága».[1]

A legszebb cím, amit ember kaphat, Szent Pál szava: παιδαγωγός εἰσ Χριστόν (Gal. 3, 24.). Emberre nem lehet megtisztelőbb, örvendetesebb, nehezebb és felelősségteljesebb feladat. Megtisztelő, mert a legnagyobb kincset alakítja; örvendetes, mert mikor másnak ad, maga is nyer. De egyúttal nehéz is; hányszor látszik elveszettnek minden munkánk, hányszor gondoljuk, hogy ezzel vagy azzal az ifjúval hiábavaló minden fáradságunk, minden ráfordított időnk; és sokszor csak késő évek múlva jövünk rá, hogy amint semmi energia el nem vesz a természeti világban sem, úgy a szellem országában sem veszhet kárba egyetlen jóakaratú törekvésünk sem. A felnőttek mindig megilletődött hálával fognak visszagondolni arra, aki őket ifjú korukban rásegítette, hogy önmagukat megértsék, megbecsüljék és harmonikusan kialakított életük boldogságát ezzel megalapozzák.

d) És ha tényleg minden kárba veszett volna is az illető ifjúra, semmiképp sem veszett kárba *önmagunkra.*

A gyermeki lélek tiszta fehér lap, a mienk már meglehetős «palimpsestus», amit össze-vissza firkált az élet keze. De valahányszor nemes örömet keltünk az ifjú lélekben, saját elmúlt ifjúságunk örömének régi emlékei rezonálni fognak a mi lelkünkben is.

Nem vezethetünk senkit olyan úton, amelyen mi magunk nem járunk, és mást is csak olyanná alakíthatunk, aminők magunk vagyunk. Tehát mikor másoknak osztunk lelki kincseket, magunk gazdagodunk általa. Igy tehát a *buzgó ifjúsági lelkipásztor önmaga lelkének is buzgó gondozója.*[2]

[1] L. Magyar Sion. 1893. 647—8. l.

[2] Természetesen nem lehet itt egészen figyelmen kívül hagyni a kérdés anyagi oldalát sem. Sajnos, ma a hittanári állás nem nyujt olyan megélhetési lehetőséget, mely azt akár a legideálisabban gondolkozó papban is öregebb korára kívánatossá tenné. Igy aztán szomorúan, s az ügy kárára kell látnunk, hogy a hittanári állás gyakran cserél gazdát, mert a legjobb papok is az anyagi gondok miatt épen akkor hagyják el, amikor hosszabb tapasztalatok birtokában tulajdonképen elkezdhetnék a sikeres munkát. Az ügy érdekében állana, ha kitartó, buzgó hittanárainkat minden *anyagi gondtól* mentesítenők, és őket *egyházi kitüntetésekben is* részesítenők; csak így tekinthetik állásukat állandó életfeladatuknak.

134

Szebb sírfeliratot egy pap sem kívánhat, mint amit *P. Georg von Waldburg-Zeil* saját magának készített, s melyben azt kéri Istentől, hogy sírdombja fölött csak két hálás szív imádkozzék: az egyik, kinek segített megőrizni ártatlanságát, s a másik, akit bukásából a jó útra visszavitt.

Deckt einst die leichte Erde mich,
Wo? Wann? Der Himmel weiß —
Und wird mir endlich kühle Rast
Nach Tagen schwer und heiß:

Dann bleibt der einz'ge Wunsch mir noch,
Dass zwei zum Grabe geh'n
Und, betend für die Seele mein,
Ein Weilchen an ihm steh'n.

Der eine danke meinem Wort,
Dass rein verblieb sein Herz;
Der and're segne mich im Grab
Für frommen Reueschmerz.

Dann will ich ruhen, weiß ich doch,
Warum ich hab' gelebt,
Warum ich Welt und alles ließ
Und Höh'res angestrebt.

II. FEJEZET.

A lelkiéletre nevelés természetes alapjai.

A lelkiéletre nevelés természetes alapjai.[1]

A párizsi egyetem híres kancellérja, *Gerson János* óta († 1429) nem lehet az ifjúság lelkigondozásának célját klasszikusabb rövidséggel összefoglalni annál a mondatnál, amelyet Gerson könyve címéül választott: «*De parvulis ad Christum trahendis!*» Krisztus a központja a lelkiéletnek; Krisztus ismerése s szeretete nélkül nincs lelkiélet.

Amint kivétel nélkül minden pasztorációnak, az ifjúságinak is, egyetlen célja: «ut vitam habeant et abundantius habeant». Azaz a gyarló természetbe, a törékeny emberi lélekbe természetfölötti, isteni életet ültetni, ezt óvni, fejleszteni, erősíteni.

I. A diákpasztoráció célja.

A németek egyik legnevesebb püspökétől, *Faulhaber* bíbornoktól származik ez a mondás: «Die Seele der Jugendpflege ist die Pflege der Jugendseele», «az ifjúság gondozásának lelke az ifjúság lelkének gondozása». Erős jellemeket, meggyőződéses, acélos gerincű férfiakat csak az ifjúság lelkének tervszerű nevelésével nyerhetünk.

a) A diákpasztoráció főcélja tehát nem az, hogy az ifjaknak vallási *tudást* közvetítsen, hanem vallásos *életet;* vagyis főcélja: *a lelkiéletre nevelés;* a történés előre, a nemcsüggedés, a megnemállás, az újrafölkelés. A gyónás, áldozás,

[1] *Marczell Mihály:* A bontakozó élet. Nyolc kötet. Bpest. (Életnyomda.) *Claparède-Weszely:* Gyermekpszichológia és kísérleti pedagógia. Bpest. *Dyroff:* Über das Seelenleben des Kindes. *Foerster:* Jugendlehre. Berlin. *Gaupp:* Psychologie des Kindes. Leipzig. *Groos:* Das Seelenleben des Kindes. *Grünwald:* Pädagogische Psychologie. Berlin. Dümmler. *Habrich:* Pädagogische Psychologie. 3. k. Kösel. *Prandl:* Kinderpsychologie. Paderborn. *Preyer:* Die Seele des Kindes. Leipzig. *Schopen:* Die Psyche des Jünglings. Mainz. Lehrlingshaus. *Stern:* Kindersprache. Ezenkívül speciális szakfolyóiratok. Pl. a német *Die Kinderfehler* (1895 óta), az angol *Paidologist* (1899 óta), a belga *Paedologisch Jaarboek* (1900 óta), a francia *Bulletin de la société libre pour l'étude psychologique de l'enfant* (1901 óta). Magyarban: *A gyermek.* (A Gyermektanulmányi Társaság lapja.)

imádság stb. mind csak eszközei a lelki pasztorációnak, nem céljai. A cél: Krisztust s a krisztusi életet a maga teljes valóságában megszerettetni az ifjakkal. Kifejleszteni bennük azt a gondolkodást, hogy minden pillanatban Isten akarata szerint éljenek.

A cél tehát ez: erőt vinni az ifjú lélekbe, hogy ösztönemberből észemberré legyen, érzelmi lényből akarativá váljék, a természetes világból a természetfelettibe emelkedjék. Erős törekvés nyilvánul meg az ifjúban a korlátlan szabadság után; ezt átváltoztatni — főkép a férfias felelősségérzet és kötelesség hangoztatásával — benső önállósággá. *Az erkölcsi élet tudatos, meggyőződéses megszerettetésében* csúcsosodik ki minden lelkipásztorkodás végső célja. Ez legyen az egyetlen, nagy, központi gondolat; a végső életcél gondolata sugározza be, itassa át — szinte észrevétlenül — minden életmegnyilvánulásukat.

Évről-évre jobban lássák be, hogy a vallás oly domináló hatalom, amelynek — ha teljesen átitatják vele életüket — megvan az ereje életüket emelni, segíteni; amely egyedül tud helyes feleletet adni az élet kérdéseire, következőleg egyedül mutathatja az élet helyes útjait. Csak így lesz számukra a vallás tényleg *életmegalapozás, világnézet, életfelfogás, életerő*; és csak így remélhetjük a mai visszás helyzet megszűnését, hogy oly ifjak is, akik az iskolai évek alatt az érzelmi élet fiatalos hevületeiben buzgók, talán gyakori gyónók s áldozók voltak, az iskola elvégzésével teljesen elhanyagolják lelküket s «a kísértés idején elesnek». (Luk. 8, 13.)

b) Bár az eredményes lelki vezetés egyik föltétele a föltétlen bizalom a lelkivezető iránt, a helyes lelki vezetés mégis sohasem tehet kiskorúvá, gyámoltalanná. Nagyon találóan jegyzi meg *Bossuet*, hogy a lélekvezetés célja legyen a lelket arra képesíteni, hogy a vezető nélkül is tökéletesen élhessenek. (V. ö. Jer. 31, 34.)

Ha az ifjú oly bizalommal helyezi is egész lelkét tenyerünkbe, hogy annak minden redőjében olvashatunk, nagyon kell vigyáznunk, hogy önállóságától, cselekvési, döntési, elhatározó képességétől a lelket meg ne fosszuk. Nem szabad tehát ahhoz szoktatnunk az ifjakat, hogy minden *aprósággal* lelkivezetőjükhöz fussanak. Lassacskán szokják azt is meg, hogy maguktól cselekedjenek, s csak aztán kérdezzék meg, jól tettek-e. Abban áll a lélekvezetés művészi jellege, hogy, ha a magunkban kialakított ideálokat ültetjük is a lélekbe,

az a lélek mégse legyen saját énünk másolata, vagy utánzata; a mi eszméinket az illető lélek sajátos vonásainak megfelelően dolgoztassuk föl vele. Az igazi lelkivezetés nem köti tehát meg a lélek szabadságát, hanem inkább felélesztí, nem fosztja meg elhatározási szabadságától, hanem erősíti ebben. Tudja, hogy minden lélek útját Isten jelöli ki, nem mi szabjuk meg: mi csak abban segítjük a lelket, hogy erre a helyes útra rátaláljon.

Amelyik lelkivezetőben él ez a tudat, azt szent megilletődés tölti el a rábízott lélek vezetése közben, és az meg tudja magát őrizni a lelkivezetőre leselkedő főveszélytől: a sablonos s erőszakos eljárástól.

II. Az ifjú lélek ismeretének szükségessége.

Az ifjúság lelki gondozása csak úgy lehet igazán *lelki* gondozás, vagyis csak akkor hatolhat a lélekig, csak akkor foghatja meg a bensőt s viheti közelebb Istenhez, ha a lelkipásztor *teljesen ismeri is a fiatal lélek területét*. Enélkül minden munka eredménynélküli. Lehet az a hittan-magyarázat logikailag bármilyen helyes, a hittanár és diákja közt, mint áthidalhatatlan fal emelkedik a pszichológiai folyamatoknak, ellenvetéseknek, sajátságos gondolkodási módnak zavara; s óra után minden jó törekvése mellett is úgy megy ki a hittanár, mint aki idegen nyelven beszélt diákjaival; persze: eredmény nélkül.

Az eredményes ifjúsági lelkipásztorkodás okvetlenül *teljes tervszerűséget, kidolgozott módszert* követel.

A gyermek öntudatlan élete és a férfiú tudatos lelki nyugalma közt ott áll az ifjúkor. Az ifjúkornak sajátos nehézségei és sajátos szükségletei teszik elengedhetetlenné *a sajátos ifjúsági lelkipásztorkodást* is. Az ifjúkor nemcsak a fejlődés kora, hanem az életirány végleges beállításának is korszaka. Az ifjúkor nehéz harcok megvívásának ideje, telve belső küzdelmekkel, tisztulási folyamatokkal, a felfogás gyökeres átalakulásával s a külvilág benyomásának fokozott érvényesülésével.

Az ifjúsági lelkipásztorkodásnak kettős célt kell szem előtt tartania: felszerelni az ifjút a pillanat küzdelmeire s előkészíteni a férfiúvá érés éveire.

Az eredményes pasztoráció egyik föltétele az ifjú lélek tökéletes ismerete. Az ifjúsági lelkipásztornak természetszerűleg ismernie kell azt a fiatal lelket, amelyet földi céljá-

ról, élete feladatairól felvilágosítani s Istenhez vezetni akar. Másokat — nem önmagát — akar a vallási igazságokról meggyőzni és mások életét ez igazságoknak megfelelően alakítani. Tehát nem elég ismernie csak a közlendő vallási igazságokat s azokat akár a legtökéletesebb tanítási módszerrel is előadni; hanem mellette époly járatosnak kell lennie *az ifjú lélek gondolatvilágában, belső életében s útveszt*őiben is, ahová éppen ez igazságokat kiszakíthatatlanul kell ültetnie. Mert hiszen nem elég, hogy csak a mag legyen megfelelő; a különféle talaj is különféle speciális kezelést kíván.

Stanley Hall, amerikai lélekbúvár feladja a kérdést: Mire van szükségem, ha egy gyermeket latinra kell tanítanom? Egy német — feleli — ezt mondaná: Legelsősorban is nekem kell latinul tudnom. Az amerikai ellenben így felelne: Dehogy! Elsősorban is a gyermeket kell ismernem. — Az ügyes lelkipásztornak mindkettőt össze kell kapcsolnia. A közlendő vallási anyagot is ismernie kell, de a fiatal lelket is. Mert hiszen a lelkipásztorkodásnak sohasem szabad merő formulákba vesznie, legkevésbbé az ifjúság körében. Talán sehol annyira nem jogosult az «egyéni kezelés», mint a fejlődő ifjaknál, akiknek mindegyike a másiktól *egészen elütő egyéniség*. Csak akkor várható eredmény, ha a lelkivezető egyrészt ezen kor *általános* pszichológiai rajzát a legalaposabban ismeri, de hasonlóan ismeri másrészt a gondjaira bízott fiatal lélek *sajátos egyéni vonásait is*.

«Ebben a munkában nemcsak azzal a nehézséggel állunk szemben, hogy a természetnek nem teljesen felkutatott és felmért erőivel van dolgunk (mint ez a helyzet más téren; még akkor is, mikor az ember a technika legnehezebb feladataival küzd), hanem az emberi természet a maga örök rejtélyeivel, kikutathatatlan mélységeivel képezi számunkra a munkateret».[1]

A «gratia praesupponit naturam» elve a pedagógiában annyit jelent, hogy az üdvökonómia normális lefolyásában a lélektani törvények nincsenek felfüggesztve, hanem a nevelés természetfölötti céljának eléréséhez a természeti törvényeket is igénybe kell venni. Aki a lélektan törvényeit szem előtt tartja, kitűnően beállíthatja azokat pasztorációs munkájába; aki azokat figyelmen kívül hagyja, nagy segítő eszköztől fosztja meg magát; aki azonban ezek ellenére cse-

[1] *Hanauer* püspök a tanítóihoz. Kat. Nevelés. 1921. 215. l.

lekszik, a legsúlyosabb válságokba sodorhatja az ifjak vallási életét. Minél szélesebb pszichológiai alapon épül az ifjúsági lelkipásztorkodás (hogy a természetes jó hajlamokat megragadja, fölemelje, átszellemesítse s az erkölcsi célok szolgálatába állítsa), annál frissebb, egészségesebb, állandóbb hatású s gyümölcsözőbb lesz az.[1]

Különösen tisztában kell lennünk azokkal a lelki hajlamokkal, amelyek — elhanyagolva — az ifjúkornak átkává válhatnak, de amelyek, ügyesen beállítva a vallási s erkölcsi érés szolgálatába, kitűnő szolgálatot tehetnek az ifjúkor éveinek viharai között. Ilyenek pl. a kisebb korban: a kitűnni vágyás, kifejlésre törekvés, naggyá lenni akarás. A nemi érés idején: az önérzet kifejlődése, lovagiasság, ábrándozó romantika. Még később: az érvényesülni akarás, a teljesen kifejlett önérzet, önálló ítélet, a belátás szükségessége stb.

Az ifjú lélek tanulmányozásának forrásai.

Mi segít az ifjúság lelkének megismeréséhez?

1. *A pszichológia. a)* És pedig az *elementáris pszichológia*, mely a lelki élet elemeit vizsgálja és az érzékelő s képzelőtehetség, továbbá az akarat törvényeinek megállapítására törekszik. Minthogy azonban ez csak töredékeket, elemi folyamatokat nyujt s nem ad kellő összképet, azért szükséges *b)* a *strukturális pszichológia* is, mely a lélektani folyamatoknak nemcsak okát adja (mint az elementáris), hanem célját is. Míg az előbbinek inkább a tanítástan veszi hasznát, az utóbbinak inkább a mélyebb befolyásolást célzó nevelés.

2. *Az ifjak szóbeli és írásbeli megkérdezése* (pl. dolgozatot

[1] A természetes alapok nagyobb értékelését korunkban elsősorban *Foerster* hangoztatta kiváló munkáiban. Bár ha nála sokszor erősebben szeretnők hangsúlyozva látni a *természetfölötti* elemet is, mégis elismerés hangján kell megemlítenünk, hogy főleg az ő mozgalma nyomán jutott mai lelki nevelésünkben a természetes alap az őt megillető befolyáshoz. Neki éppen azáltal sikerült megkapnia a modern ember lelkét, hogy a mai életföltételekből mutatott rá az erkölcsi, szellemi erők nélkülözhetetlenségére. V. ö. *Pilger:* F. W. Foerster als Ethiker, Politiker und Pädagoge. München. — Hogy különben maga az egyház a természetes alapok szerepét mindig helyesen fogta fel, eléggé bizonyítják óriási küzdelmei a manichaeusok, katarok, albiak, janzenisták és minden másfajta ábrándozókkal szemben.

iratni három szóról: «pénz, lelkiismeret, bánat»; «kísértés, bűn, vallás»), kedvenc olvasmányaik elemzése.

3. *Felnőttek* megkérdezése: naplók és önéletrajzok.

4. *Költők* tanulmányozása. A költőknek intuitív bepillantásuk van a lelki élet fejlődésébe.

5. *Önmagunk* ismerete (minden szív egyforma).

6. *A katholikus egyháznak páratlan nevelési tapasztalatai.* A pszichológia többet tanulhat az egyháztól, mint az egyház a pszichológiától.

7. A biológiából az *átörökléstan* s a *pathológia.*

8. Végül aztán becsukni minden könyvet s *szeretettel elmenni az ifjak közé* s azoktól tanulni: életüket, beszédmódjukat, eszményeiket világos szemmel és meleg, megértő, az ifjak örök életre hivatott lelkét szerető szívvel figyelni.

Mi segíti az ifjúsági lelkipásztort a diáklélek ismeretéhez?

A hittanárnak ismernie kell: 1. **általában a diák lelkét** és 2. **saját diákjai lelkét.**

A) **Ismerje általában a diák lelkét!**

Ehhez segíti: 1. *Az ifjúsági lélektan kérdéseit tárgyaló tudományos irodalom.*[1] Külön monografiák tárgyalják már

[1] Igy pl. *Marczell M.:* Az egyéniség összetevői. («A bontakozó élet» I. k.-e.) Budapest. *U. a.:* A lélek megismerésének művészete. («A bontakozó élet» II. k.-e.) Budapest. *U. a.:* A gyermek- és serdülőkor lelki képe. («A bontakozó élet» III. k.-e.) Budapest. *U. a.:* Az ifjúság lelkivilága. («A bontakozó élet» IV. k.-e.) Budapest. *Stuhlmann Patrik:* Az ifjúság lélektana. Budapest. Továbbá *Foerster* könyvei. *Foerster Frigyes Vilmos* (szül. 1869., Berlin.). Filozófiai és nemzetgazdasági tanulmányokat végzett s részletesen tanulmányozta a munkásmozgalmakat, ifjú bűnözőket és jótékonysági akciókat, Angliában s Amerikában a pedagógiai és szociális viszonyokat. A keresztény erkölcsnek bátor hirdetője s a mai élet és az ifjú lélek szuverén ismerője. Főbb művei (az alapvető fontosságúak dőlt betűvel szedve): *Jugendlehre, Lebensführung* (magyarul megjelent «Az élet művészete» címmel), *Lebenskunde* (magyarul: «Élet és jellem»), *Sexualetik und Sexualpädagogik* (magyarul: «A nemi élet etikája és pedagógiája»), Christentum und Klassenkampf, Schuld und Sühne, Autorität und Freiheit, Die Dienstbotenfrage, *Schule und Charakter* (magyarul: «Iskola és jellem»), *Erziehung und Selbsterziehung*, Politische Etik und politische Pädagogik, Christus und das menschliche Leben, Jugendbewegung-, -Seele, -Ziel és végül *Religion und Charakterbildung.*

Értékes munkák még: *Allers R.:* Das Werden der sittlichen Person. Herder. Freiburg. *L. Bopp:* Das Jugendalter und sein Sinn. Herder. Freiburg. *Ch. Bühler:* Das Seelenleben des Jugendlichen.

a nagyvárosi,[1] falusi[2] és munkás-ifjúság[3] sajátos lelki sajátságait is. Sőt értékes lélektani megállapításokra juthatunk az ifjúsággal foglalkozó szépirodalmi munkák olvasása által is.[4]

2. A hittanár érdekes bepillantásokat nyerhet a diák lelkébe azzal is, *ha a vasárnapi exhortációkat minden osztályban elmondatja* a legközelebbi hittanórákon. Érdekes tapasztalatokra jön rá ilyenkor: mi érdekli őket, mi kapja meg leginkább figyelmüket, mit értettek félre, mit tudtak legkönnyebben megjegyezni!

3. Ugyanezt a célt szolgálja *az évi lelkigyakorlatos szentbeszédek leiratása.*

4. Különösképen pedig *rövid írásos feleletek erkölcsi kérdésekre.* Ezeknek főtémája ne a végzett anyag feldolgozása legyen (mint a IV. fejezetben említendő és pontos kidolgozásra szánt «vallástani dolgozatok»-é), hanem a diák lelki életét foglalkoztató erkölcsi kérdések közvetlen, gyors megválasztása.

Igen érdekes lélektani tapasztalatokra adnak alkalmat pl. az alábbi, vagy hasonló kérdések:

a) *Feladatok kicsinyeknek.*

1. Egyik társatok édesapja hősi halált halt. Megjön az első hír. Feleljetek írásban: Mit érzett az a gyermek?

A 30 beérkezett válasz így oszlott meg: Bárcsak visszajönne apa (6), — bár el ne esett volna (5), — mi lesz most velünk?, — többé nem örülhetek (5), — most már csend, szomorúság lesz a házban, — anyám most már özvegy (3), —

Dunin—Borkowski S. J.: Führende Jugend. *Spranger:* Psychologie des Jugendalters. *Kard. Bertram:* Jugendseele «kostbar in Gottes Augen». Herder. Freiburg. *Grünwald G.:* Philosophische Pädagogik. *U. a.:* Pädagogische Psychologie. *Decoene* et *Staelens:* Psychologie pédagogique. Editions pedagogiques. Louvain.

[1] *G. Dehn:* Großstadtjugend. Berlin. Heymanns. *Tews:* Grosz-stadtpädagogik. Leipzig. Taubner.

[2] *Heywang:* Das Landkind. Leipzig.

[3] *Dehn:* Die religiöse Gedankenwelt der Proletarierjugend. Berlin. *H. Hümmeler:* Jugend an der Maschine. Herder. Freiburg. *Kautz:* Im Schatten der Schloten. Köln. *U. a.:* Um die Seele des Industriekindes. Donauwörth. *U. a.:* Industrie formt Menschen. Köln. *Therbecke:* Die Reifungsprobleme der proletarischen Jugend. Berlin. Vahlen. *Tschudi:* Das Proletarierkind, wie es denkt und fühlt. Zürich.

[4] Pl. *Gárdonyi G.:* Az én falum. *Molnár F.:* A Pál-utcai fiúk. *Pogor:* Az enyéim. *Sebők I.:* Az én naplóm.

árva lettem (5), — sokat szenvedhetett, — hősi halált halt, sokat imádkozom érte (3), — a mennyben jobb neki, mint az ellenség közt, — jaj, halála előtt ébresztett=e tökéletes bána= tot? — bárcsak én is mennybe juthatnék, hogy apát viszont= láthassam, — van viszontlátás (3), — Uram, adj örök nyu= godalmat neki (2).

Eredmény: a hír csak 13 gyermekben ébresztett vallásos gondolatot.

2. Mit tennék, ha születésnapomra kapnék 100 pengőt? Mit tennék, ha kapnék 100.000 pengőt?

3. Mikor szeretnék meghalni? Hol? Hogyan?

4. Mire gondolsz, mikor a falutokban a búcsú napja van. Otthon nálatok hogyan ünnepeltétek a búcsú napját?

5. Mit tudsz a védőszentedről?

6. Irjatok reggeli, esti imát. Áldozás előtti és utáni imát.

7. Mi jót s mi rosszat láttál a vakációban?

8. *a)* Mi tetszett legjobban a bibliai József történeté= ben s *b)* miben fogod utánozni?[1]

a) Az, hogy megbocsátott, — nem állott bosszút, — szerette testvéreit, — vigasztalta a többi foglyot, — hogy testvéreit kor szerint ültette asztalhoz s azok nem tudták, hogy ő honnan tudja a sorrendjüket, — hogy megkérdezte, hogy van az apja, — hogy az álmai olyan szépen beteljesed= tek, — hogy nem volt büszke a szép ruhájára — minden tetszett benne.

b) Istenben bízom én is, ha baj ér — én is megbocsátok testvéreimnek, — szüleimről gondoskodom, ha öregek lesz= nek, — rosszat jóval viszonzok, — nem leszek büszke, — a szomorúakat vigasztalom, — megtérítem testvéreimet.

9. *a)* A bérmálás napján mi tűnt fel a misénél?

A püspöknek lila volt a ruhája, — szép bevonulás, — sok gyertya, — a mise hosszabb volt, mint máskor, — a püspökre mindig más és más ruhát húztak, — fejére tették a koronát.

b) Miről szólt a prédikáció?

A bérmálásról, — a Szentlélekről, — őrizzük meg a Szentlelket, — nem hallottam, mert messze álltam.

c) Mit kaptál ajándékba?

Aranyórát, — aranyórát hosszú lánccal, — imakönyvet, — rózsafüzért, — gyűrűt, — nyakláncot, — 10 pengőt.

d) Mit tettél aznap?

[1] *Hartmann I.:* Aus Schule u. Kinderleben. Kösel. 112—114. l.

Nagy ebédet ettem, — moziban voltunk, — kirándultunk, — kávéházba mentünk a bérmaapámmal, — egész nap ettem.

10. Ne tegyük ugyan kötelezővé, de ajánljuk a bocsánatkérést az első gyónás előtt (gyermekre: penitencia, szülőre: nagy hatással van).

a) Bocsánatot kértél-e?

b) Mit mondtál?

c) Mit mondtak szüleid?

a) 52-ből csak 17 kért. Miért nem? Elfelejtettem, — testvéreim kinevettek volna, — a nagynéni vizitben volt nálunk, — akartam, de mikor kellett volna, nem volt bátorságom, — reszkettem és magamban mindig mondtam: kérjek? ne kérjek?, végre is nem kértem, — anyukám mondta, hogy nem tanultuk-e, hogy ilyenkor bocsánatot kell kérni, de nem mertem.

b) Az igenlő válaszok mind mutatják, mily küzdelembe került, míg a gyermek megalázta magát, de azt is, hogy a szülőkre milyen jó hatással volt.

«Este reszketve léptem apám elé: Tessék megbocsátani, ami rosszat tettem. És sírtam. Apám is könnyezett és mondotta: Maradj mindig ilyen jó. Akkor ágyba mentem. Örültem, hogy túl vagyok rajta.»

«D. u. ½6-kor anyám bement a másik szobába, valamit kihozni, akkor utána mentem, reszkető hangon: Anyus, sok szomorúságot okoztam, tessék megbocsátani.»

11. Mikor imádkoztál legbuzgóbban?

Kicsinyek: Mikor a karácsonyt vártuk, — Mikulást vártuk, — ha villámlik, — ha a szent sírt látom.

Nagyok: Ha vihar jön, — ha beteg a tehén, — ha sokáig esik és a széna kint van a réten, — ha otthon beteg volt, — mikor szüleim veszekedtek . . .

Ilyen és hasonló kérdésekre adott válaszokból egész új világításban látjuk meg a gyermeki lelket.

B) A diák-lélek általános ismerete mellett szükséges azonban az is, **hogy az ifjúsági lelkipásztor egyénenként is ismerje saját diákjait.**

A korszerű pasztorációnak — az ifjúsági lelki nevelésnek is — leggyakrabban hangoztatott követelménye: Több *egyéni* pasztorációt, *egyéni* lélekvezetést![1] Vagyis alkalmat

[1] *Naab:* Der Gymnasiast. M. Gladbach. 112. l. *Meschler:* Leitgedanken kath. Erziehung. Herder. 29. l.

találni arra, hogy minden ránkbízott egyént a *saját* temperamentumának, *saját* hajlamainak, gyöngéinek, jó tulajdonságainak ismeretével s ezeknek megfelelőleg vezessünk. «Ki nem tudná, — kérdi *N. Szent Gergely* — hogy a lélek sebeit nehezebb megismerni, mint a testi sebeket? És mégis sokan nem átallják magukat lelkiorvosok gyanánt kiadni, pedig nem ismerik a lelkiéletet!»[1]

Ki nem látja, hogy a tömegpasztoráció képtelen számolni a felnőtteknél is az egyéni követelményekkel? De fokozottan ez a helyzet az ifjak lelkivezetésénél.

a) Amint a csillag elüt a csillagtól fényben (Kor. I. 15, 41.), épúgy minden lélek más-más individuum; külön egyéniség (persona = per se sonat), más-más hajlamokkal és igényekkel. Aki tehát egy sablonra akarja húzni az elütő egyének nevelését, eleve lemond a sikerről.

Az ifjak nagyrésze — éppen koránál fogva — még meglehetősen önállótlan; nincsenek — nem is lehetnek — szilárd, kialakult nézeteik. Ezek a lelkek hasonlítanak a beteg emberhez: tudják, hogy *valami* bajuk van, de nem tudják, hogy *mi az*. Mennyire rászorulnak az ilyenek egy olyan lelkivezető szerető gondoskodására, akivel a tanulás, tapasztalás s elméleti aszkézis megértette lelki szükségleteiket!

Aztán vannak sajátságos, keménynyakú, önakaratú ifjak is, kész kis-egyéniségek, kik azonban maguk érzik legjobban, hogy ítéletük csalóka képei s akaratuk féktelensége ellen más akaratának s ítéletének elfogadásában kell védelmet keresniök. Az ifjúság érzi magáról, hogy vezetésre szorul, de épúgy ösztönösen kiérzi s elutasítja magától mindazt, ami lelkületének s pszichológiájának ellene van. Fejlődni akar, de erőszakot nem tűr; belső vezetést örömmel fogad, de külső kényszer ellen minden óvatlan pillanatban ágaskodik. «A nevelőben tehát kicsinyes gondolkodás jele, ha a formához, mint valami bálványhoz tapad ... Az a nevelőintézet, ahol a sablon uralkodik, nem nevelő hely, hanem mauzóleum, ahol fiatal embereket elevenen raktároznak el.»[2]

Éppen azért a kaptafára húzás sehol annyira nem bosszulja meg magát, mint a vallási nevelésnél. Isten nem ismétli meg magát egyetlen teremtményben, egyetlen falevélben sem, még kevésbbé a halhatatlan lélekben! A kegyelem útjai

[1] *Gregorius M.* : Regulae Past. lib. p. 1. c. 1.
[2] *Pribilla* : Die Kunst der Künste. Stimmen der Zeit. 1922. 360. l.

ezerfélék, s kimeríthetetlen módon tud Isten a lélekhez nyulni. Ebből tehát az következik, hogy nem szabad erőszakoskodni a lelki vezetésben, mert nem egy kedvelt egyesületnek, ájtatossági formának, imakönyvnek, vallási gyakorlatnak felerőszakolása gyakran a komoly vallásos lelkületnek is kárára lehet. Tetszik nekünk *Szent Ciprián* hasonlata, amely szerint a lelkivezetőnek nem az a feladata, hogy a gondjára bízottaknak kész ruhákat szállítson, amelyek aztán nem illenek termetükre, hanem csak anyagot adjon nekik, melyből aztán ők maguk készíthetnek maguknak megfelelő ruhákat.[1]

b) Az erőszak helyett igen fontosnak tartjuk, hogy a lelkivezető *meggyőzéssel hasson*. Az erényes életet, — mint a rózsanyílást sem — nem lehet erőltetni. A nevelés nem birkózás, nem törtetés az uralomért, tehát célja nem támadás, sem védekezés, hanem a fiatal lélek *közremunkálásának megnyerése*, hogy az illető necsak hagyja magát általunk vezettetni (mert így az eredmény még nem lehet tartós), hanem a munka javarészét *ő maga* végezze el. A nevelő munkája Rafael-munka: az angyal csak vezette Tóbiást, tanította, figyelmeztette, tanáccsal ellátta, hanem a halat mégis csak Tóbiásnak kellett megragadnia s kihúznia. A betegnek bíznia kell, hogy orvosa jól kezeli, s az ifjúnak tudnia, éreznie, hogy lelkivezetője mindenben az ő javát akarja. Csak akkor lesz tartós e lelki nevelés, ha az ifjú érzi, hogy lelkivezetője őt meggyőzni igyekszik s nem parancsolni akar fölötte. Vagyis, ha az ifjú teljesen őszintén, minden aggodalom nélkül kibeszélheti magát lelkivezetője előtt.[2]

1. Ehhez először is az szükséges, hogy **névszerint ismerje őket.** E célból mindjárt az első hittanórán rovatos papírlapra «*letérképezi*» az osztályt és ha mindenki minden órán ugyanazon a helyen ül, hamarosan meg is jegyzi valamennyi növendékének nevét.

2. Ugyancsak az első órán elkészítteti az ifjakkal **saját kartotékájukat is.**

Minta gyanánt itt mellékelünk egy kartoték-lapot.

[1] De exhortatione martyrii, praef. n. 3.

[2] *Keppler* püspök, más vonatkozásban ugyan, de ugyanezt hangsúlyozza: «Wir dürfen heute weniger, als je auch nur den Schein ankommen lassen, als ob ein stummer, stupider Gehorsam, eine stumpfe Unterwerfung, eine äußere Legalität angestrebt, als ob die innere Selbständigkeit geknickt, der Wille unterdrückt, das Gewissen geknechtet werden wolle». (Homiletische Gedanken und Rathschläge. Freiburg, 1910. 45. l.)

1. *A tanuló neve:* Nagy István.
2. *Osztálya:* IV. b.
3. *Hány éves?:* 14.
4. *Édesatyja neve, állása és vallása:* — István, tanító, róm. kat.
5. *Édesanyja születési neve, vallása:* Fehér Klára, ev. ref.
6. *Testvérei?:* 21 f., 18 l., 15 f., (én), 5 l.
7. *Lakáscíme:* IV., Kecskeméti-u. 6., fsz.
8. *Hány szobás a lakás?:* Kettő.
9. *Egyedül hál-e?:* Nem; én + 15 f.
10. *Van-e a tanulónak valami testi hibája v. betegsége?:* Nincs.
11. *Milyen jegye volt a hittanból?:* 1.
12. *Tavaly hová járt iskolába?:* Ide.
13. *Milyen pályára szeretne lépni?:* Mérnök.
14. *Minő napi ujság jár rendesen a házhoz?:* Népszava.

Megjegyzések: Őszinte, szorgalmas fiú. Hirtelen haragú. Könyveit nem igen gondozza, telefirkálja, erről leszoktatandó. Társaival megférő, tanárait őszintén tisztelő. Szülői csak «polgári» kötelékben élnek.

Budapest, 1935 szeptember hó 5-én.

.....

a tanuló névaláírása.

Ha mindegyik tanítványunkról birtokunkban vannak ezek az adatok, sok olyan dologra jövünk rá, amelynek ismerete nélkül az ifjak egyéni kezelése szinte lehetetlen volna, vagy legalább is sokkal kisebb eredménnyel járna, mint ezen adatok felhasználásával.

Igy pl. a 4. pontból megtudjuk az atya foglalkozását s mindjárt máskép fogjuk beszámítani a diák modortalanságát, esetlenségét, ha egyszerű munkás vagy iparoscsaládból való, mint ha tudjuk, hogy otthon sokat törődnek vele.

A 4. és 5. pont alapján rájövünk az esetleges vegyes-házasságra és mindjárt magyarázatát tudjuk adni a diák egyik-másik tettének, elszólásának. Az ilyennel még nagyobb szeretettel kell bánni. Hátha még esetleg árva is, vagy szülei elváltak!

A 6. pontból megtudjuk, mennyire van elkényeztetve (egyke); vagy ha esetleg sok testvére van, miért nem tud tényleg tanulni (nagy lárma otthon, rossz szoba, levegő, sovány koszt). Az ilyentől gyöngébb felelettel is beérjük.

A 7. pont a tanítvány lakáscíme. Ha komolyabban beteg, felkeressük. Ez az ifjúra mély benyomást tesz; soha el nem felejti! És sokszor a szülők hideg szívét is ezzel lehet a vallás iránt ismét felmelegíteni.

A 8. és 9. pont megmondja, mennyiben szegények a szülők, tehát van-e egyáltalában alkalma tanulni a diáknak, vagy neki is szaladgálnia kell, akárhányszor pénzt keresnie, sort állania. Éhes gyomorral, agyonfáradva hogyan tanuljon?

S ha tudjuk, hogy *másokkal közösen alszik*, legalább ismerjük, mily veszélyektől kell megóvnunk őt. A többi pont haszna magától értetődő. Még a tanuló névaláírásának jelentőségére kell talán rámutatni. Ennek segítségével mindig megejthetjük a szükséges ellenőrzést, bármilyen igazolványt hoz, vajjon nem ő írta-e.[1]

Ezeket a lapokat az első órák valamelyikén töltessük ki magukkal a diákokkal;[2] felelésnél mindig tartsuk magunk előtt az illető lapját,[3] s mindjárt könnyebben sikerül tárgyilagosan megítélni a feleletet is. De e lapok segítségével képesek leszünk a többi tanároknál is egy-két jó szót ejteni az olyan diák érdekében, aki megérdemli. A diákok mindjárt észreveszik, ha hittanárjuk érdeklődik ügyeik iránt s hálás szeretettel s ragaszkodással felelnek érte.

3. Hasznos bepillantást fog nyerni a hittanár diákjai lelkébe azzal is, ha minden év végén bekéri tőlük (névaláírás nélkül) ezt a jegyzéket: **«Mely könyveket olvastam ebben az évben?»** A hittanár aztán olvassa el maga is azokat a könyveket, amelyek legtöbbször szerepelnek a jegyzékben. Mennyivel elevenebb színt, nagyobb erőt nyernek pl. exhortációi, ha azokban ki tud térni az ifjak kedvenc olvasmányainak főszereplőire!

4. Végül kitűnő eszköz az ifjúság lelki megismerésére **az egyéni lelki kollokvium.**[4]

[1] Tehát nem *akkor* kérünk tőle aláírást, nehogy becsületérzését kételkedésünk legkevésbbé is megsértse!

[2] Persze a «Megjegyzéseket» a kitöltés után mi vezetjük rá.

[3] Köttessük egy noteszba az egész iskoláét s a lapok hátán osztályozhatjuk a felelést.

[4] Érdekes az a kísérlet, amely a német iskolákban a világi által betöltendő «iskola-pszichologus» intézményét valósította meg. «A német középiskolai ifjúság erkölcsi eldurvulása u. i. arra indította Becker porosz közoktatásügyi minisztert, hogy a német középiskolák igazgatóitól 1921-ig visszamenőleg bekérje az erkölcsi kihágások s ezek diszciplináris kezelésének aktáit. Ezeket az aktákat feldolgozás végett két ifjúsági pszichológusnak adta át vélemény végett. Véleményüket oly fontosnak tartotta, hogy teljes egészében, külön könyvalakban közzétette 1928 nyarán.

Ez a könyv *(Sittlichkeitsvergehen an höheren Schulen und ihre disziplinare Behandlung.* Gutachten auf Grund amtlichen Materials von *W. Hoffmann* und *W. Stern.* Herausgegeben vom Preußischem Ministerium f. Wissenschaft. Leipzig. Quelle u. Meyer) indította meg azt a mozgalmat, mely szerint az iskolaorvos, a fiatalkorúak bírája s ügyvédje mintájára *iskola-pszichológusi* állás volna szervezendő. A serdülők nehéz problémáik megoldása végett *szinte gyónni járnának* az iskola-pszichológushoz s az erkölcsi kihágások disz-

a) Az ifjúság lelkipásztor tegye lehetővé minden reábízott nagyobb ifjúnak, hogy lelki ügyeit vele bizalmasan megbeszélhesse. Sok olyan apróság zavarja az ifjak életét, amit a gyónás keretén belül elintézni, megvilágosítani nem lehetséges és éppen ezért a felső osztályos fiúkkal való négyszemközti beszélgetés az egyéni nevelésnek leghatásosabb eszköze.

A közösségnek tartott beszédek *az elveket* mutatják be *s általánosan vett alkalmazást* nyujtanak, ezekben az intim beszélgetésekben aztán tér nyílik **minden egyes lélek sajátos, konkrét** szükségleteinek megismerésére s a helyes útmutatásra.

Wittman Mihályról, a szentéletű regensburgi püspökről olvassuk, hogy nagy gonddal kísérte tanítványai otthoni életrendjét, házi körülményeit, játszótársaikat stb. És mindezekről följegyzéseket készített magának és hogy azokat megismerhesse, sűrűn kereste az érintkezést a gyermekekkel.[1]

Ugyancsak érdekes vonást olvasunk erre vonatkozólag *Sz. Canisius* életében: «Canisius lelke egész hevével szerette a diákot. Leveleiben annyit foglalkozott vele, hogy lerajzolódik előttünk korának diáktípusa, amint az öröm és bánat hullámain hányódik; amint lakás után futkos, amint pénzzavarral küzd, amint hibáival szembeszáll és szenvedélyeit fékezi, amint tanulmányai közben segítséget kér, mert nem ért egyet-mást, amint könnyelmű fejjel fürödni megy és vízbe fúl. Egész sereg diáknak volt leveleivel lelkivezetője, a többi közt a későbbi II. Ferdinándnak. *Szobája telve volt diákokkal* (kongreganistákkal), kiket oktatott és akikkel lelkigyakorlatokat végzett. Ha utazásai közben olyan városba jött, ahol diákság volt, mihelyt tehette, közéjük ment, lelkesítette, tanította őket. Nem tudta nézni a diák-

ciplináris megtorlása ezentúl jórészt abban állna, hogy az igazgatóság az iskola-pszichológus különösebb gondjaira bízná a delikvenst. *Stern W.* az iskola tanárai közül választaná ki az iskola-pszichológust, *Hoffmann W.* olyan ifjúsági pszichológust ajánl, aki nem tanárkodik az illető iskolában.

Ez a mozgalom érdekes és fontos azért is, mert egyben *a gyónás apológiája* is. Egy zsidó és egy protestáns ifjúsági pszichológus olyan állást kíván szervezni a középiskolákban, amelynek birtokosa «*Schweigerecht*» (jogosan hallgat arról, amit a fiúktól hallott!) és aki «*Schweigepflicht*» is (köteles is hallgatni!).»

[1] *Andor Gy.*: A hittanár, mint lelkipásztor. Kat. Nevelés. IV. évf. 412—13. l.

nyomort. Koldús lett érettük. Az augsburgi birodalmi gyűlésen végigjárta a püspököket és adományokat gyüjtött köztük a város szegény diákjai számára, mert megesett rajtuk a szíve. 1561 nov. 23-án így prédikált az augsburgi dóm szószékéről: «Legyen gondotok a szegény diákokra. Most hideg, kemény idő vár rájuk. Adakozzatok ruhájukra, amint a múlt évben tettétek. Hiszen koldulni nem mehetnek!»[1]

Nagyon jól tudjuk, mennyi időt rabol el a hittanártól ez a privát kihallgatás; aki azonban lelkeket akar megnyerni, minden egyessel oly gonddal kell törődnie, mintha csak azért az egyetlen lélekért volna ő a földön. Éljen valami bennünk abból a megilletődött lelkületből, amelyből *Borr. Szent Károly* szavai fakadtak, mikor azt mondta, hogy egyetlen lélek területe elég nagy püspökség lenne egy püspök számára.[2]

Az ügyes vezetésre úgy válaszolnak az ifjú lelkek, mint a rügy felel a simogató napsugárnak, mint a virág szirma a hajnali harmatnak: teljes szépségében fog kibontakozni az Isten legszebb teremtménye, az emberi lélek.

Persze mondanunk sem kell, hogy a lelkipásztor ezeknek a magánkihallgatásoknak anyagát is a *gyónási pecsét szigorúságával őrizze titokban*, mert az ellenkező lehetőségnek csak gyanuja is elég, hogy örökre bezárja előttünk az ifjúság nyiladozó lelkének benső szentélyét. A bizalom félénk, mint

[1] Kath. Nevelés. 1921. 146. l.

[2] *Manning:* Das ewige Priestertum. Mainz, 1889. 78. l. — *Serédi Jusztinián* hercegprímás a hitoktatási szakfelügyelőfőbiztos évi jelentésére 1928-ban többek közt így válaszolt: «Szeretettel kérem és lelkemből buzdítom az érdemes hittanári kar tagjait, hogy a Szent Imre jubiláris évet iparkodjanak teljes odaadással előkészíteni. Az előkészület egyik lényeges pontja legyen: ott, ahol még nincs, hitbuzgalmi egyesületnek alakítása. A másik törekvés legyen, ami egyben majd maradandó méltó hatása is volna a jubileumnak, az ifjúságnak ránevelése az önkéntes gyakori, mondjuk ki határozottan, a havi szentgyónásra és szentáldozásra. Ez lesz az ifjú nemzedék számára a leghatásosabb eszköz a jóban való előhaladásra és a nehézségek leküzdésére.

Fontosnak és éppen azért nagyon kívánatosnak tartom, hogy a fiúiskolák hittanárai tanítványaikat a lelki kolloquiumoknak bevezetése és tartása útján egyéni lelkipásztori gondozásban részesítsék. Ezt sokan már gyakorolják és pedig nagy és üdvös eredménnyel. Legyen ez a szent feladat általános programmpontja a hittanári működésnek.

Nagy gonddal őrködjenek a hittanárok a tanulók olvasmányai felett és nagy figyelmet fordítsanak arra, hogy a kath. sajtó- és irodalmi termékek legyenek olvasmányaik».

az őzike; a legkisebb meggondolatlanság, egy tekintet, egy szó elriaszthatja.

b) Már most **hogyan történjék ez a bizalmas lelki beszélgetés?**

Be kell ismernünk, hogy a nevelési eszközök közt ez egyike nemcsak a leghatásosabbaknak, hanem bizony a legkényesebbeknek is. Mi legyen a beszélgetések anyaga s hogyan kell eltalálni a hangot, melyre a lélek legzártabb ajtói is felpattannak, annak módját szabályokba foglalni alig lehet. Minden siker a pap egyéniségén fordul meg.

Célunk *az erős és helyes akarat kinevelése*. De «az erős akaratot nem lehet úgy tanítani, mint az írást-olvasást, az egyszeregyet; nem kívülről jövő ismeret, hanem belülről növekvő erő a lélek fejlődése, tökéletesedése, amelyre csak munka és küzdelem után juthat el. Ebben a küzdelemben a nevelőnek állandóan a küzdő oldalán kell állnia, kezét az ütőerén tartania, szemével a lelket kutatva, hallgatózva, bátorítva, irányítva, visszatartva, lelki közösségben együtt küzdve, együtt győzve».[1]

Ezeken a lelki audenciákon hallgassuk tehát végig diákjainknak *minden lelki ügyét*. Félig tudatos, nem tisztázott ösztönök vulkanikus erővel rázhatják meg az ifjak kedélyét és feleletet várnak. Ha hittanárjuktól nem kapnak feleletet, keresnek máshol; ott, ahol nem lesz benne köszönet. Minden lelki vezető csak örüljön, ha diákjai bizalmukkal keresik föl (akárhányszor talán zaklatják is), mert a fejlődés éveiben alig van veszélyesebb állapot, mint az ifjak félénk hallgatagsága és mégis nyugtalan tudásvágya. Nagyobb városokban — nem is szólva a fővárosról — a felső osztályosokat (és éppen akárhányszor a legkomolyabbakat) olyan hitbeli kételyek gyötrik, amelyekről a hittanárnak soha fogalma sem lesz, ha még be nem vezette ezeket a lelki kollokviumokat.

Igyekezzünk csak belegondolni magunkat, mennyi tömérdek befolyásnak, rossz hatásnak van ma kitéve otthon s társaságban az a fiatal lélek! Sajnos, a mai vallástalan családi élet igen erős akadálya a lelkiéletre nevelésnek. A fiúk lelkes buzgósága sokszor a szülők elfogultságán, vagy hitközönyén törik meg. Ha az apának nincs hite, a gyermek hét éves korában már észreveszi, tíz éves korában meg-

[1] *Hanauer* püspök a tanítóihoz. Kath. Nevelés. 1921. 218. l.

botránkozik rajta s az első szenvedélyek viharában érvet kovácsol belőle saját lelkiismerete ellen.

Akármennyi kifogást, akármily zavart fogalmakat lelnénk is tehát az ifjakban, mindent hallgassunk végig s minden kérdésükhöz nyúljunk azzal a megnyerő szeretettel, amely még legfurcsább gondolataikkal szemben is elnéző tud s megértő igyekszik lenni.

Ismételjük: itt minden a hittanár ügyességén fordul meg. Talán a legközömbösebb dolgokkal kezdjük a beszélgetést. Az egyikkel May Károly regényeiről tárgyalunk, a másiknál legújabb bélyegei után érdeklődünk, ismét másik elhozza legújabb repülőgép modelljét, vagy tegnap írt versét; minden érdekeljen minket, hogy a fiú érezze, hogy itt megértő szív várja. Ha aztán megjött a bizalom, nyert ügyünk van; könnyen áttérhetünk eminenter lelki ügyekre.

A kisebbektől először is kikérdezzük, szoktak-e imádkozni. Hogyan? (Útmutatást adni nekik!) Szüleikkel szemben hogy viselkednek? Testvéreikkel, Mit olvas? Hogy tanul? Jár-e moziba? Miket látott már ott? Kikkel barátkozik? stb.

A nagyobbakhoz már komolyabb kérdéseink is lesznek. Szokott-e pénzt kölcsön kérni? Adósságot csinálni? Mit gondol a hittanról? Miről szeretne exhortációt hallani? Miféle társaságba jár? Mik az olvasmányai? Kártyázik? Dohányzik? Iszik? Táncol? Rossz könyveket olvasott-e? Melyeket? Mily hatással voltak rá? Milyen pályára készül? stb.

A fiúk fejlettségéhez és egyéni lelki szükségleteihez képest ki kell terjeszkednünk itt a legkomolyabb kérdésekre is, amelyeket — ily nyugodtan — a közös előadásokban sohasem lehet előhozni. Tánciskolai viselkedés, diákszerelem, udvarlás épúgy fölvetődnek, mint az illetőnek saját egyéni eltévelyedései a VI. parancs körül, amelyeknek komoly kezelésére itt kitűnő alkalom nyílik.

A VIII. osztályosok előtt ne resteljünk a házasságról, agglegénységről, egykéről, házassági hűségről is beszélni. Ha mi hallgatunk ezekről, nem hallgatnak mások és elképedve fogunk rájönni, hogy nagy diákjaink *ezt már mind meghányták egymás közt s némelyiknek egyenesen ijesztően pogány véleménye van ezekről.* Mikor ma az egész világ erről beszél nekik, csak a hittanárnak nem volna szabad komoly szavát hallatnia e tárgyról?

Minden ilyen beszélgetésben megkérdezzük a fiúkat,

mi az ő legnagyobb hibájuk, miről szeretnének leginkább leszokni? Mikor aztán ezt alaposan megtárgyaltuk, segítő eszközöket ajánlunk s a jövő audenciát mindjárt azzal kezdjük: van=e valami haladás e pontban azóta, mióta utoljára voltak nálunk?

Aki nem próbálta, nem is gondolná, mily szívesen, őszintén felelnek a fiúk minden kérdésre s mily készségesen jönnek minden bajukkal ahhoz a lelkivezetőhöz, akit egyszer megszerettek.

Mondani is fölösleges, hogy ilyen megbeszélésekre nem szabad kényszeríteni az ifjakat, még ú. n. szelíd nyomással sem. Adjunk alkalmat ezekre a megbeszélésekre, de viszont ezek csak akkor járnak kellő sikerrel, ha annak szüksége magából az ifjú lélekből fakad ki. És a tapasztalat szerint egész biztosan ki fog fakadni, ha a hittanár egyénisége oly ideális, hogy a fiú elmondhatja: Ez az ember szeret engem, megért engem, tudna rajtam segíteni, — fölkeresem!

c) A hittanár és tanítványa közt lefolyó ilyen négyszem=közti beszélgetésben fakadhatnak első rügyei az esetleges **papi hivatásnak.**

Ezek a lelki kollokviumok u. i. a legjobb megvalósítói az egyházi törvénykönyv 1353. can.=jában foglalt okos parancsnak is: «Dent operam sacerdotes, praesertim parochi,[1] ut pueros, qui indicia praebeant ecclesiasticae vocationis, *peculiaribus curis* a saeculi contagiis arceant, ad pietatem informent, primis litterarum studiis imbuant divinaeque in eis vocationis germen foveant».

Nem szeretnők, ha félreértetnénk. Nem a papi pálya erőszakolásáról van itt szó. Hiszen az első és utolsó szó itt az Isten szava! De hány fiatal lélekben némul el az Isten szava, (akiben pedig megvolt a hivatás), *mert nem ápolták nevelői!* Nem mi vetjük el a hivatás magját; de minekünk kell azt gyomlálni, öntözni, ápolni s a fejlődésért imádkozni.[2] XI. Pius pápa 1922 aug. 1=én kelt apostoli iratában, mely a papneveléssel foglalkozik, meleg szeretettel köti a papok lelkére a papi hivatás ápolását az ifjak között.

Csernoch bíbornok=hercegprímás egyik körlevelében, miután szomorúan állapítja meg a papi hivatások csökkenését, így ír: «A papi hivatás kegyelmét (Krisztus)

[1] A diáknak ebben az értelemben a hittanár a parochusa.

[2] Szeretnők, ha e kérdésről minden lelkipásztor elolvasná *Schütz Antal dr.* remekbe készült cikkét: «Papi hivatásra nevelés a közép=iskolában». Katholikus Nevelés 1924. évf. 208—218. l.

a szükséges mértékben most is osztja. Kifürkészhetetlen bölcsesége azonban ennek kifejlesztésében a mi közreműködésünket kívánja. Ha tehát az ifjú szívekben a hivatás nem fejlik ki kellő mértékben, csak bennünk lehet a hiba. Nem tesszük meg ez irányban kötelességünket . . . Az Üdvözítő maga járt-kelt és úgy hívta össze apostolait. Tu me sequere! ez volt a toborzó jelszó. Krisztus papjainak, Krisztus helyetteseinek is így kell tenniök. Híveik és tanítványaik között jóságos és szerető tekintettel kell járniok és keresniök, hol fedezhetik föl egyik vagy másik ifjú szívében a Krisztustól adott hivatás kegyelmét. S ha észreveszik annak csak némi jelét is, Krisztusként kell az ifjakat hívni a szent szolgálatra, segíteni és támogatni a szent cél elérésében».[1]

Zichy Gyula gróf pécsi püspök egyik 1914.-i körlevelében így ír: «Ennek a már ismételten tapasztalt jelenségnek, hogy t. i. kevés a konkurráló, okát nem kereshetem egyedül a modern életviszonyok kedvezőtlen alakulásában, mely a papi hivatás kifejlesztésére legtöbb esetben alkalmatlan, hanem abban is, hogy a megfelelő újabb nemzedék biztosítására magában a papságban is kevesebb céltudatos buzgalom észlelhető. Megfogyatkozott azoknak a száma, akik lelkipásztori hivatásuk egyik felette értékes feladatának tekintették, hogy azokat a — különösen szegényebbsorsú, tehetséges és jó magaviseletű gyermekeket, akikben a hivatás előfeltételeit felfedezni vélték, szerető gondossággal felkarolták s minden lehetséges előny és segítség nyújtásával, avagy kieszközlésével Isten hivatott szolgáinak sorába juttatni igyekeztek. Amilyen örömmel látom az ilyen buzgó lelkipásztorokat s amilyen hálával gondolok ama nemes szolgálatra, amit ezáltal az anyaszentegyháznak teljesítettek, épp olyan vágyódással várom, hogy ez a szellem egyházmegyém tisztelendő papságában nemcsak újból feltámad, hanem fokozatosan meg is erősödik . . . Elhatároztam, hogy mindazon előnyök kiosztásánál, melyeknek adományozása elsősorban tőlem függ (árvaház, tápintézet, ösztöndíjak stb.), mindenek előtt arra leszek figyelemmel, vajjon a fenti szempontból mennyire hasznosíthatók».

Főleg nagy áldás lenne az intelligencia pasztorációjára és a klérus nívóját nagyban emelné — mint erre már a «bevezető gondolatokban» is rámutattunk —, *ha a közép-*

[1] Esztergomi egyházm. körlevél, 1922. máj 1-én.

osztályból az eddiginél jóval nagyobb számmal kapna papokat. Az intelligencia mintegy magától jutna közelebb az egyházhoz,[1] viszont az onnan kikerült papok közelről ismernék ennek az osztálynak lelki szükségleteit s könnyebben ki is tudnák elégíteni.

Pedig a feladat korántsem oly nehéz, mint látszik. Csak egy kis jóakarat legyen a hittanárban. *Annak a papnak, aki maga is szereti a hivatását, egész élete — még ha szót sem szól a dologról — toborzás a papi pályára.* Senkit ne beszéljen rá a papi pályára, de viszont legyen tudatában nagy felelősségének, mikor a négyszemközti beszélgetések közt hol itt, hol ott fellobban előtte a hivatás lángja. Hiszen buzgó papnak nem lehet kedvesebb öröme, mint mikor egy-egy tanítványa lelkében sarjadó krisztusi elhivatottság csíráit neki is ápolnia szabad!

Az Üdvözítőnek kétségkívül a legkedvesebb szolgálatot teljesítjük ezzel. Hiszen a «Miatyánk» után legelső helyen mindjárt azt ajánlja tanítványainak, hogy papokért imádkozzanak: «Rogate Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.»

[1] Nagyszerű példáját láttam ennek Hollandiában, hol alig van katolikus úricsalád, amelyiknek rokonságában pap nem akadna.

III. FEJEZET.

Az ifjú lélek fejlődése.

Az ifjú lélek fejlődése.[1]

Még ma is úgy beszélünk, hogy «lement a nap» és «föl= kelt a nap», pedig tudjuk, hogy a nap nem megy le és nem kél föl. Épígy beszélünk «a lélek fejlődéséről» is, pedig tudjuk, hogy nem a lélek fejlődik, hanem eszköze, a testi szervezet, amellyel a lélek erői megnyilvánulhatnak és amellyel a léleknek potenciában meglevő erői egyre jobban érvényesülhetnek.

I. Az érzékelés fejlődése.

A gyermek először önmagát, saját szervezetét ismeri meg (lábujjával játszik), aztán a külvilágot. A külvilágból is előbb azt, amire szüksége van: hang, szín, íz; de csak később a teret (ezért kapkod a csillagok után) és az időt (ezért neki minden «holnap»).

a) A gyermeki érzékelés a 6.—7. évig szintétikus: az egészre néz, a részletek nem érdeklik. Ez a *fantasztikus szintézis kora.* Egyes vonásokat igen élesen lát meg, a többit hozzáadja fantáziája. Ezért minél hihetetlenebb mesét szeret; mindent megelevenít, megszemélyesít és az élettelen világba is gyermekes érzelmeket visz. Pl. mikor a követ elmozdítja helyéről, hogy «mást is lásson már szegény kő»; vagy mikor így szól anyjához: «Mama, a veréb az ablak alatt azt mondja, hogy adj neki egy kis morzsát».

b) A 8.—13. évig tart az *analitikus korszak*: most meg már éppen részlet a fontos (házat rajzol, de már az ajtón kulcslyukkal, kilinccsel stb.), de viszont a részeket nem tudja egybefogni. Még most is szereti ugyan a meséket, de a végén levegőbe elbámuló szemmel már hozzáteszi: «És ez igaz volt?»

c) Végső fejlődés aztán a *reális szintézis kora,* amikor már több a reális értékelés benne és kevesebb a fantázia.

[1] *Bopp L.:* «Das Jugendalter und sein Sinn» c. munkája nyomán. Herder. Freiburg, 1926.

A nevelő ebből gyakorlata számára azt az útbaigazítást vonja le, hogy ez a kor a legalkalmasabb idő a *szociál-pedagógiára*, az altruista erények kifejlesztésére. Igen: csak érezzék bele magukat a kis gyermekek mások helyzetébe!

De ugyancsak így értjük meg a gyermek nagy játszókedvét is. Ebben a korban valóban mindennel el tud játszani, mert «csodatevő fantáziájától kivirágzik minden Áron-vesszeje». (Jean Paul.)

Viszont nagy figyelmeztetés a tanítónak is, hogy ha primitív rajzokkal is, de minél több rajzzal foglalkoztassa a gyermek érzékelő képességét. «A jó hitoktató igen sok krétát fogyaszt».

II. Az emlékezőképesség fejlődése.

Az érzéki benyomások képzeteket hagynak bennünk és ezeknek a képzeteknek megőrzését nevezzük emlékezetnek. Ez minden tanulásnak és tudásnak alapja.

Téves volna azonban az emlékezőképességet a tanulóképességgel azonosnak tartani. A tanulóképesség nem más, mint a gyors és biztos felfogás; ez legerősebb ugyan a 20—25. év között, de ebben még az ötven éves ember is fölülmúlhatja a fiatalokat. Viszont az emlékezőképesség a képzetek megőrzése és gyors reprodukálása, ez a 10—14. év közt a legerősebb, aztán — sajnos — a korral egyre csökken.

A könyvnélküli szövegbetanulás tehát (a memorizálás) legkönnyebben megy a 10.—14. éves korban, viszont az értékes tanulás a 20—25. év között.

III. A képzelőtehetség fejlődése.

A képzelőtehetség az a képességünk, amellyel a meglevő képzetek anyagából újakat tudunk építeni.

Fontos lelki készség ez azért, mert ez adja az anyagot az elvont gondolkodáshoz, ez teszi a fogalmakat szemléletes képekké, ez segít új igazságok felfedezésére a régi fogalmak kombinálása által és végül az eszményeket szépségükben bemutatva a szívet is megnyeri azoknak.

Aszerint, hogy az ifjak fantáziája elsősorban a fül, szem vagy mozgás által hozható-e működésbe, megkülönböztetünk akusztikus, vizuális és motorikus fantázia-typusokat. A kis gyermek tárgyi képzetekkel gondolkozik, míg az ifjú

már szóképzettel is, mint Spranger megállapítja: «A gyermek fantáziája párbeszéd a dolgokkal; az ifjú fantáziája monológ a dolgokkal».[1]

Nem ritka az ifjak között az «*eidetikus*» typus, aki olyan élénken látja a csupán bensejében élő képzeteket, mintha a külső valóság is megfelelne azoknak. Lehet ez pathologikus rendellenesség is, de a 10.—16. év között sok normális ifjúnál is megvan. Ez a vonás nem veszélynélküli, mert egyesek főleg a sexuális képzeteket festik ki s az ilyenek könnyen esnek el; másoknál pedig kifejlődhetik belőle a «pseudologia phantastica», a beteges hazudozás.

Mi a gyakorlati tanulság mindezekből?

a) *Ápoljuk az ifjú képzelőtehetségét!* Ebből a szempontból is mily ösztönösen helyes az egyház pedagógiája, mikor szentképekkel és szentek történetével neveli a fantáziát.

b) *A hitoktatás szemléletes legyen.* Ha csak magyarázunk, akkor az akusztikus typus jár a legjobban; ha szemléltetünk, akkor a vizuális (főleg a leányok ezek) és a munkaiskolával a motorikus is.

c) Rendkívül nagy gondot fordítsunk *a helyes és pontos megfigyelés fejlesztésére*, a kimondott szó felelősségének átérzésére, és ami ebből következik: az igazmondásra és az igazmondásra nevelésre.

Neveljük őket becsületes igazmondásra. Ez a jellemnek egyik alapvető sajátsága. Az igazmondás a fiúknak (a leányoknak kevésbbé) természetes, szinte lényükhöz tartozó ékességük; annál veszélyesebb tehát náluk a hazugság megszokása, mert az igen gyakran lényegbevágó lelki lecsúszásnak, romlásnak lehet tünete.[2]

Tehát föltétlen igazmondásra kell nevelnünk ifjainkat! Világos szavakkal mondja a Szentírás: «A tolvaj jobb annál, mint aki szokásosan hazudik». (Jéz. Sir. 20, 27.) A tolvaj csak anyagiakban okoz kárt, de a hazug saját magát rontja; a tolvaj élettelen tárgyakat visz el, de a hazug a levegőt mérgezi meg, mert az emberek kölcsönös bizalmát veszi el. Az Úr Jézus, az örök Igazság, mindenféle bűnössel szelíden beszélt; csak akkor lángolt szava, mikor a hazug farizeusokat képmutatóknak, hazugoknak bélyegezte és «jaj»-t mondott fejükre.

[1] *Spranger:* Psychologie des Jugendalters. 54. l.
[2] «Omnis masturbator mendax.»

Úgy látszik, mintha egyes nevelők nem volnának mindig tudatában a hazugság elleni küzdelem rendkívüli fontosságának. A hazugság növeli az erkölcsi gyöngeséget, megfoszt önmagunk becsülésétől s ezáltal hajlamosabbakká tesz más bűnökre is.

Rá kell emellett mutatni a hazugság céltalanságára is.[1] Éreznie kell annak az ifjúnak, hogy ha valami külső előnyt ért is el hazugságával, sokkal többet vesztett bensejében saját maga előtt az önbecsülésben. Pl. dicsekvésből hazudott s tényleg imponált ezzel társainak. «De nem *te* imponáltál, hanem az az álarc, amelyet magadra raktál!» Vagy büntetéstől való félelmében hazudott. «Mennyivel szebb lelkierőről (megint erő!) tettél volna tanuságot, ha őszintén bevallod hibádat s így legalább megbízhatónak mutattad volna magadat.» A hazugság mindig gyöngeség s gyávaság jele, az ifjú saját személyes méltóságának megsértése. Aki az igazságot s becsületes meggyőződését letagadja, nem férfijellem.[2]

Különösen is rá kell szoktatnunk az ifjakat az őszinteségre *szüleikkel szemben*. Hogy ez a szülőkhöz való föltétlen őszinteség, főleg a helyes szexuális pedagógia részére, mily előnyt jelent, nem szorul bővebb megvilágításra.

Ha aztán már ennyire vagyunk az ifjakkal, csak egy lépés megértetni velük annak csúfságát, mikor valaki leggyengédebb érzelmeit, vallását megtagadja félelemből.

IV. A figyelem fejlődése.

A) Megkülönböztetünk *összpontosító* és *kiterjedő* figyelmet. Az elsőre van szüksége a tudós kutatónak, akinek közmondásos «szórakozottsága» éppen nem szórakozottság, hanem ellenkezőleg: egyetlen egy tárgyra koncentrált igen erős figyelem. Ribot helyesen nevezi is az ilyeneket «distraits=absorbés»=nak «distraits=dissipés» helyett.

Viszont kiterjedő figyelem kell a tanítónak, hogy az egész osztályt is lássa, de ugyanakkor a tárgyára is figyeljen. Ha figyelme nem kiterjedő, akkor vagy csak tárgyára fog

[1] Sajnos, sokszor a szülők antipedagógikus szigorúsága is oka lehet annak, hogy az ifjú nem mer igazat mondani s így hazugsághoz szokik. V. ö. *Baumgarten:* Die Lüge bei Kindern und Jugendlichen. Leipzig.

[2] A cserkésztörvények nem véletlenül helyezik legelső helyre a *feltétlen igazlelkűséget*. Az abszolút egyenesség, mely fél minden ferdítéstől, képmutatástól, alattomosságtól, a jellemnek első alapja.

figyelni és nem veszi észre, hogy az osztály nem figyel; vagy pedig észreveszi ugyan, de izgatottá lesz és erre elveszti tárgyának fonalát.

A gyermek figyelme 7—8 évig korlátozott, állhatatlan, csapongó; kevésre figyel, de ez aztán egészen leköti figyelmét. Ez azonban nem előnye, hanem inkább gyöngesége.

B) A figyelem más felosztás szerint lehet *önkéntes* és *önkéntelen*. A kis gyermek csak önkéntelenül tud figyelni, tehát az ő tanításuknál nem elég jóakaratukra hivatkozni («figyeljetek»), hanem ebben fantáziát s érzelmeket foglalkoztató előadással is kell segíteni őket. Minél inkább növekszik azonban az ifjú, annál jogosabban lehet tőlük az önkéntes figyelmet is megkövetelni, ami aztán alapjává válik a komoly tanulómunkának.

Munkára nevelni! A rendes, pontos kötelességteljesítés az ember benső értékét növeli; rendetlenség, kapkodás szétzilálja a lélek erőit. Az ifjakra váró munka szíves teljesítése, a folytonos törekvés a lehető legjobb munkateljesítmény után, nemes, jóleső tudattal tölti el őket.

Látjuk ezt már a kis gyermekekben is, akik közül sokan csak azért rosszak, mert nem adunk nekik megfelelő foglalkoztatást. Ugyanaz a gyermek, aki örömmel zúz be egy ablakot, — *Foerster* találó megfigyelése szerint[1] — époly örömmel drótozna össze egy eltört lámpást, ha ahhoz bátorság kellene s megfelelő lármával járna. Az ifjú «*aktív*» akar lenni (mily nagy önmegtagadásába kerül a nyugodtan ülés!), és sok ifjúkori «gonoszságnak» egyedüli oka a helytelen vágányokra került aktivitás. Ennek a tettvágynak pozitív feladatot kijelölni elsőrendű nevelési feladat. A nevelő még mindig jobban használhatja ezt a tévelygő tetterőt, mint a szélütött akaratot. Ha nem is szószerint, de lényegében elfogadhatjuk *Lindsey* amerikai bíró megfigyelését: «Azoknak a gyermekeknek, akik nem tudnak ostoba stikliket elkövetni, nincs elég energiájuk a jóhoz sem».

De nemcsak ebben áll a munka nemesítő hatása, hanem abban is, hogy az örökké mozgékony fantáziát megfelelő módon foglalkoztatja, és így komoly segítő eszköz az érzékies gondolatok elterelésében is.[2] Különösen hívjuk

[1] *Foerster*: Erziehung und Selbsterziehung. Zürich, 1917. 210. l.

[2] *Pestalozzi* a tisztaságra való nevelés természetes eszközei között a munkát helyezi első sorba. *Foerster* ugyanezen céllal ajánlja a tanuló ifjúságnak a testi munkát is. (Sexualethik und Sexualpädagogik. 4. kiad. 222. l.).

fel az ifjak figyelmét arra a vigasztaló körülményre, hogy minél inkább nehezükre esik valamely munka teljesítése, ha ők azt lélekkel végzik, annál értékesebb az így kifejtett akaratenergia.

A rendre és pontosságra nevelésnek nagy értéke s pedagógiai jelentősége van. Aki minden apróságban (pontos iskolai megjelenés, tanszerek helyrerakása, pontos felkelés, tanuláskezdés, napirendbetartás) rendet tud tartani, az erős lesz szeszélyes, állhatatlan, felületes hajlamai ellen is s nem lesz a félmunka embere. Mutassunk rá a belső s külső közti összefüggésre is. Akinek tanulóasztala, füzetei, ruházata rendben vannak, az olyannál valószínűbb a belső összeszedettség is; akinek érintkezése az emberekkel rendes, annak valószínűen rendezett az Istenhez való viszonya is.

Ennél a pontnál persze nincs arról szó, hogy serdülő ifjaktól oly kimért higgadtságot követeljünk meg, mint egy öreg bölcstől. Rend és pontosság szépen összefér a fiatalos jókedvvel. Nem erős túlzással írja egy amerikai pedagógus: «Aki nem volt alapos indiánus, abból nem lesz igazi gentleman sem». Ami azt akarja jelenteni, hogy nem kell félni, ha a későbbi férfiúi jellem értékes erői a gyermekekben gyermeki elemi formákban nyilatkoznak meg. Csak ne kapassuk nagyon el a kis «indiánust» és akkor bátorság, becsületérzés, állhatatosság, önuralom, munkakedv — vagyis a legszebb férfiúi erények — a gyermekkornak megfelelő, egyszerűbb feladatokban kitűnően gyakorolhatók.

V. A gondolkodóképesség fejlődése.

A) *A kis gyermek csak képekben gondolkodik:* hiányzó fogalmai helyére az egyedről vett képzeteit állítja. Mi a bűn? — kérdezzük. És feleli: «Ha valaki kenyeret lop». Mi az okosság? «Ha valakinek melege van s nem iszik».

Ez az állapot a 14. éven is túlterjedhet, egyeseknél egész életükben megmarad, sőt nehéz fogalmaknál még a tanult ember is bizony szívesen nyúl a képek után. (A vasárnapi ujságok olvasását sok felnőtt ember is kezdi — a képes mellékletnél.)

B) *A 14. év körül azonban már erősödni kezd a fogalmi gondolkodás is.* Az ifjú az eddigi fogalmai között logikus rendet kezd teremteni s a képzettársítás révén a dolgok új oldalait is fedezi fel. Szinte úgy is mondhatnók, hogy új síneket s új váltókat épít a meglevő mozdony elébe.

Amint pedig az ifjú észreveszi gondolkodásának fejlődését, *fejlődésnek indul öntudata* is. Sok új igazság cikázik fel agyában és szentül azt hiszi, hogy ő jött rá először ezekre az igazságokra.

Most kezdi önállóan feldolgozni a világot is és kezd magának világnézetet kialakítani.

Szeretne a világ jelenségei mögé hatolni. Némelyiken valóságos «megértési» düh vesz erőt: mindent érteni és semmit sem hinni! Mások pantheista álmodozásokba esnek. Sőt ebben a korban lépnek fel az első vallási kételyek is.

Ha ezt a tudásfanatizmust helyes korlátok közt tartjuk, hasznos: annyira elfoglalja az ifjút, hogy más kísértésektől megmenti. Viszont azonban, hogy hitének kárát ne vallja, igyekezzünk előtte rámutatni az ész korlátaira is: mennyi mindent nem értünk, csak hiszünk! Ész és hit úgy viszonylik egymáshoz, mint a kéz és a szem: az előbbinek mindent meg kell tapintania, az utóbbi azonban nem szorul erre.

C) *Az ifjú lélek az igazság s világosság után vágyódik.*

A sok hazudó gyermek láttára ez az állítás első tekintetre talán ellenmondásnak látszik; de tény, hogy senkit jobban el nem keserít a jogtalanság, az igazság megsértése, a protekciós kedvezés, mint az ifjakat. Azután meg e korban tudni, érteni akar mindent. Sokszor ugyan csak nagyképű kritikus, sokszor nyugtalan kételkedő; de még az ilyen kérdései mögött is ott rejtőzik a férfiúváérés küzködése.

a) Már most ezt az igazságot kereső törekvésüket a hittanár minél inkább támogassa, hogy a keresztségben ingyen kapott hitből oly «rationale obsequium», *tudatos hit* fejlődjék bennük, amelyre egy egész élet erkölcsi alapjait le lehet rakni.

Mikor a diák sokat kérdez hittanárjától, csak ennek a természetes hajlamának ad megnyilatkozást, mert eddigi gyermeki hitét akarja korához jobban megfelelően megalapozni. A sok kérdésnek tehát csak örüljön a hittanár, sőt bátorítsa erre az ifjakat (félénkebb természetű ifjak vagy kényesebb kérdések részére levélszekrényt az osztályba).[1] Hadd érezze az a diák, hogy a kérdezősködés nem tudatlanság, annál ke-

[1] «A tanulók kérdése a valláserkölcsi oktatásban, főleg a népiskola magasabb osztályaiban és a magasabb iskolákban még fontosabb, mint a profán tanításban.» *(Göttler:* Religions- und Moralpädagogik. Münster, 1923. 98. l.). Persze a komolyan érdeklődőket tudja megkülönböztetni a pusztán órát rabolni akaró diákok kotnyeleskedéseitől!

vésbbé hitetlenség jele, hanem ellenkezőleg, komoly érdeklődésé; és érezze, hogy ha a vallás kemény problémákat tár is elénk, viszont minden nehézségnek bátran szemébe is mer nézni. Vannak, akiket az ifjak kérdezősködése mindjárt idegessé tesz; pedig ez saját tekintélyük csökkentésének okozója.

A kérdésre lehetőleg magukkal az ifjakkal feleltessünk, a végén azonban mi foglaljuk össze a végleges eredményt. Válaszunk legyen mindig teljesen megbízható. Ha a fölvetett kérdésre azonnal kielégítő választ adni nem tudnánk, inkább halasszuk el más alkalomra, mintsem helytelenül feleljünk. Nem csorbul tekintélyünk, ha bevalljuk, hogy nem vagyunk mindentudók; ellenben üres szócsavarás és semmitmondó általánosságok csalódást és bizalmatlanságot ültetnek a fiatal lélekbe.

Különben jó vigyázni a hittanárnak, hogy ne akarja az ifjak előtt a «mindent tudok» látszatát kelteni se világi, se vallási kérdésekben. Vallási téren is vannak megoldatlan problémák, amelyekről sokkal őszintébb és hasznosabb a «nem tudjuk» választ adni, mintsem áltatni a tapasztalatlan ifjakat, hogy aztán az élet annál nagyobb zavarba hozza őket.

Az ifjúsági lelkipásztornak más oldalról sem szabad figyelmen kívül hagynia az ifjú lélek nagy igazságszeretetét. Hogy t. i. ő is legyen ítéleteiben *igazságos velük szemben*. Senkivel személyválogató ne legyen; meghallgatlanul, vagy könnyen, elég ok nélkül senkit ne ítéljen meg, annál kevésbbé ítéljen el. Semmi sem rombolja jobban a bűnösnek még megmaradt becsületérzését, mint a meghallgatlanul kimondott ítélet. Ha pedig valakire rábizonyul a bűn, adjunk neki alkalmat a bűnhődésre és jóvátételre. Pszichológiai ügyesség rávenni az ifjakat, hogy elkövetett hibáikat belássák, és *saját maguk* büntessék meg magukat.

VI. Az érzelmi élet fejlődése.

A) A kis gyermeken az érzelmek uralkodnak, a serdülő már maga kezd uralkodni azokon és — érdekes — főleg szívesen időzik **a fájdalmas vágyakozó hangulatoknál.**

Van ennek előnye is, de veszedelme is.

Előnye az, hogy ebben a korban különösen képes a hősi lelkesedésre, szenvedésre: még életét is kész adni egy eszményért.

De lehet veszélyes is: egész a letörésig elégedetlenné válik önmagával, skrupulózussá, búskomorrá lesz, sőt az öngyilkosság gondolata is több ifjú lelkét érinti meg e korban, mintsem gondolnók.

Mi tehát a teendő? Egészen lehűteni ezt a belső feszültséget? A világért sem! Mert ennek nyomában blazirt petyhüdtség állana be (sajnosan lehűti a szexuális kicsapongás és a túlnehéz gyermekkori kenyérkereső munka); hanem méltó célokat jelölni ki elébük!

B) A serdülő érzelmeinek másik jellegzetes vonása **az elhagyatottság érzete;** ebből fakad a vágyakozás a barátok után, belső élményeinek elmondása után, «lelki kiegészülés» után.

Ennek magyarázatául szolgál a serdülőkor szellemi életének különös ismertetőjele: *az öntudat, az Én kialakulása.* *Én!* Csak a serdülő tud befelé nézni (reflektálni). Önmagát, mint önálló világot fedezi fel s ezáltal tudatára ébred egyedülvalóságának, elhagyatottságának. Ez a belső Én azonban, amelyre tekintete esik, tulajdonképen még nincs is meg, hanem helyén van egy fel-alá hullámzó tenger, amely majd feszülő energiáktól tornyosodik, majd meg bénító melancholiában szárnyaszegetten tesped. Mendusse: «L'ave de l'adolescent» c. könyvében találóan nevezi ezt az ide-oda-dobattatást, ezt a zűrzavaros állapotot «anarchie des tendances»-nak.

Ez a kor az *ábrándozás* kora. Egyszer elragadtatással határos enthusiazmus él bennük — minden nélkül; de nemsokára levertekké válnak és életúnt gondolatok vetődnek fel bennük — megint ok nélkül. Ábrándjaik egy része elmúlt élmények utólagos kiélvezése, másik része a jövő csodás kiszínezése («bennem lángész, világreformáló lakik»).

Ez az ide-odadobattatás kínos magára a serdülőre is. Önmagát sem érti meg s azért vágyódik a megértetés után. Aki őt megérti, már hatással is van reá. Ha a benne kavargó rossz hajlamait «értik meg» (rossz barátai), ez is hat reá: lefelé rántja. De ha értékes vonásait értik meg (szülei, lelki vezetője, jó barát), fiatal lendülettel szárnyat kap a magasságok felé. *És éppen ez a «magasba emelő megértés» a nyitja a serdülők lelki vezetésének!*

Minthogy az érzelmek nagy hatással vannak az egész lelki életre, befolyásolják a gondolkodást és akaratot is, és minthogy főleg ma elég gyakori az érzelmi élet beteges elferdülése is, rendkívül fontos az ifjakat ránevelni, mint kell *az ébredő érzelmeket a jóra felhasználniok* és *mint lehet uralkodni*

a helytelen érzelmeken. A rossz képzetek és bűnre vivő kísértő érzelmek ellen fejrázás és görcsös erőlködés mitsem segítene. Hanem legyenek mindenkinek tartalékban kedvenc, jó gondolatai és képzetei és ezeket kell elővenniök a kísértések idején, hogy a kísértő gondolatokkal járó kísértő érzelmeket a jó gondolatokkal járó jó érzelmekkel tudják elnyomni.

VII. Az akarati élet fejlődése.

A) A serdülőkor jellegzetes akarati megnyilatkozása **az erő érzése** és az ebből fakadó **önállóságra törekvés.** A kis gyermek is tud ugyan erősen makacs lenni (néha még oly erős ösztönt is legyőz, mint a táplálkozási), de ez még nem nevezhető önállóságnak, hanem inkább «akarat-görcs»-nek. A gyermek még erősen a környezet hatása alatt áll.

A serdülőkorban azonban kezd az önállóság is jelentkezni. Ez az önállóságra törekvés annak jele, hogy a lélek mélyén egy új «én» fejlődött ki. Tehát korántsem szeretetlenség s engedetlenség a szülők iránt, mint sok szülő tévesen gondolja.

Ez az önállóság abban is jelentkezik, hogy a serdülő ifjú célokat kezd maga elé tűzni; eleinte terv nélkül, csak éppen hogy kipróbálni, mire is lenne képes. Nagy gyalogtúrákat tesz, de csak igen korlátolt természetélvezéssel. Sportba fog, gyüjtési szenvedély vesz rajta erőt, lombfűrészezik, tervez, fúr, farag . . . de mindez motivum nélkül jön s néhány hónap mulva el is megy . . . Mi volt a célja? *Önálló* területet találni: Ez egészen az enyém, ebbe nem szólhat senki!

A serdülő érezve saját befejezetlenségét, környezetében önállóságának ellenségeit látja, amelytől függetleníteni akarja magát (zsebpénz, külön kapukulcs, a napirend gyűlölete). Szent Ágoston pl. 16 éves korában körtét lopott, pedig otthon a szülői kertben jobb és ízletesebb gyümölcseik voltak. Miért tette? «A törvény ellen akartam titokban valamit tenni, mert nem tudtam nyiltan fellázadni».

Ebben a korban elhidegül látszólag még szüleitől is: mert azok látták őt kisgyermek korában; pedig szégyenli s feledteni akarja, hogy ő valaha gyermek is volt. De elfordul a tekintélytől is (iskola, vallás).

B) Pedig mindez a függetlenség és önállóság ma még csak látszólagos nála. Mert az igazi függetlenség helyett beéri annak külső látszatával, és valójában **soha inkább nem uralkodik fölötte a tekintély, mint most.**

Ebben a korban, amelyben az ifjak leginkább hajszolják az önállóságot, legerősebben állnak *a tömegbefolyás, az osztályhangulat, az utánzás kényszere alatt*, tehát nagyon is rászorulnak erős vezető kézre.

Vajjon mi a magyarázata annak a látszólagos ellentétnek? Az ellentét az önállóság és tekintély között valóban csak látszólagos. Mert a serdülő valóban akar tekintélyre támaszkodni, de nem olyanra, amelyik kívülről ráerőszakolja magát, hanem amelyet ő választ belső szimpátiával. Ezért a hittanár, akit szeretnek, főleg a serdülők nevelési kérdéseiben szinte csodákat érhet el.

C) A felületes nevelők rendesen **a szabadság s függetlenség utáni törekvést** tartják az ifjúkor legnagyobb hibájának; pedig — ügyesen felhasználva — ezt is be lehet állítani az erkölcsi nevelés szolgálatába.

A vallást nem szabad kényszerrel erőszakolni; főleg az ifjú nem tűr el semmi külső kényszert. Viszont azonban értelméhez és szabadakaratához sikerrel közeledhetünk. A vallás önmagunk tudatos s szabad átadása Istennek. Azt kell tehát beláttatni az ifjúval, hogy ő semmit sem ad és adhat a vallásnak, hanem ellenkezőleg ő kap a vallástól; hogy Isten parancsai tulajdonképen Isten adományai, s az erkölcstan korlátozásai nem akadályok, hanem ellenkezőleg oly bilincsek leoldásai, melyek magasbaszárnyalásunkat akadályozták; nem korlátok, hanem támaszok, melyek erőtlen lépéseinkben segítenek. Csak az szabad igazán, aki a teremtő Istennek magát aláveti. Ha igaz az, hogy «Deo servire regnare est», épúgy igaz, hogy az ösztönnek, bűnnek, emberi tekinteteknek engedelmeskedni a legszörnyűbb rabszolgaság.

Amelyik ifjú önként, saját akaratával megszerette vallását, azt aztán az ifjúkor szabadság utáni törekvése a legnagyobb áldozatokra teszi képessé a vallás terén s így válik az ifjúkornak különben hátrányos szabadság utáni vágya az ügyes nevelő kezében a vallási élet előmozdítójává. Értessük meg velük, hogy az erény tulajdonképen természetes erőnknek megnövelése s ellenálló képességünknek felfokozása a rosszal szemben. Az ügyes nevelő igyekszik az erkölcstan törvényeit *a szabadság ruhájába* öltöztetni, s amit az erkölcstan tilt, úgy mutatni be, mint ami az egyéni önállósulásnak is akadálya. Pl. a rossz társak csábító példája ellen segítő érv, ha megmutatjuk, hogy csak a tömegember úszik az árral, s az az önálló, aki elég bátor velük szembe is szállani. Neveljük őket *önállóakká* a tömeg, az osztály véleményével szem-

ben. A serdülő kor rengeteg bűnének s hibájának (szexuális léhaság, hazugság, dohányzás, szeszesital) éppen a lemosolygástól félő önállótlanság az oka.

Önuralom és önmegtagadás! Vége-hossza nélkül ez legyen a jelszó. Enélkül nincs katolikus élet. Törni, zúzni, rombolni az állat is tud, a vakon rohanó üstökös is tud, az elszabadult mozdony is tud, — de megfogni azt a féktelen ösztönt, ráncba szedni a rakoncátlankodó hajlamokat, megtörni a követelődző állatot bennünk, erre csak az ember, a jellem képes.

Értessük meg az ifjúval, hogy nem abban áll a szabadság értéke, hogy mi a rosszat is választhatjuk, hanem éppen abban *az erkölcsi önrendelkezési jogban*, hogy jellemünk szépítésén, alakításán, méltóságán önmagunk dolgozhatunk. Ez emel minket minden más természeti lény fölé. Éppen *mert* szabadok vagyunk, azért vagyunk erkölcsileg megkötve; a sas, az oroszlán, a tölgy és a cédrus a természettől készen kapják szépségüket, erejüket; nekünk azonban mindezt magunkból kell megfeszített művészi munkával kidolgoznunk. «Jó a szabadság s értékes — írja *Mausbach*[1] —, de jobb s értékesebb az az erkölcsi megkötöttség, amely ingadozó, meg nem állapodott, határozatlan akaratunkat megköti és egy bensőséges, lelkes, szent kényszerré változtatja». Ugyanazt fejezi ki *Goethe* szava: «In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister, und das Gesetz nur kann uns Freiheit geben».

D) Az ifjú lélek értékes alapvonása **az erős önérzet és becsületérzés is.** Ez is akárhányszor túlzásban, mosolyt fakasztó nagyzolásokban nyilvánul meg ugyan, de ügyesen irányítva szintén értékes elősegítője lehet a lelki nevelésnek.

Itt megint mutassunk rá arra, hogy éppen a vallásból fakad az igazi öntudat és becsületérzés. Ki járhat e világon emeltebb fővel, mint aki világot felülmúló értéket, halhatatlan lelket tudatosan hordoz magában, s aki előtt a legnagyobb feladatnak, az istenhasonlóság kimunkálásának kötelessége áll? Ezt *a szent önbecsülést* ébresszük fel az ifjakban, komolyságot Istentől nyert testi képességeik iránt, szent félelmet saját lelkük s más halhatatlan lelkek iránt, s akkor erősek lesznek a kísértésekben, lovagiasak másokkal, kemények önmagukkal szemben.

Elhibázott aggódás volna az önbecsüléstől az ifjú aláza-

[1] *Mausbach:* Erziehung zur Tugend, *Mosterts* i. m. 159. l.

tosságát félteni; mert hiszen az alázatosság korántsem jelenti öntudatunk lefojtását, vagy tényleges képességeink letagadását, hanem csak annak elismerését, hogy mindenünk, amink csak van, Istentől van. A becsületérzésnek mély pedagógiai jelentősége van: sok jó cselekedetre s nagy önmegtagadást kívánó tettekre ösztönöz. Hiszen — *Schiller* szerint — még a halál után fennmaradó jó hírnév is sarkalója lehet a jó tetteknek: «Ist der Leib im Staub zerfallen, lebt der grosze Name noch».

Persze nem szabad elfeledni, hogy van az ifjaknál hibás önérzet s hibás becsületérzet is, amely abban nyilvánul, hogy társaik bámulatát igyekeznek kivívni, tekintet nélkül arra, hogy erkölcsös, vagy erkölcstelen eszközökkel szerzik-e azt meg (tömeglélektan, dorbézolás, ivás, erkölcstelenkedés).

A helyes becsületérzést főképen a nagyobb ifjaknál lehet igen eredményesen beállítani a lelki nevelés munkájába; viszont ennek tapintatlan megsértése (pl. megszégyenítő büntetés, térdepeltetés osztály előtt) helyrehozhatatlan károkat okozhat az ifjú lélekben, s akárhányszor erkölcsi elcsenevészesedésnek lesz okozójává.[1]

Örüljünk tehát annak, ha minél több természetes becsületérzést és helyes önbecsülést fedezünk fel az ifjakban, föltétlenül óvakodjunk ifjaink becsületérzését — még esetleges túlzásaiban is — megsérteni. A diákok gúnyolása egy tanárnak sem áll jól, legkevésbbé azonban a hittanárnak.[2]

Kettőzötten legyünk tapintatosak *a hibázó ifjakkal szemben*. Szerencsétlen eljárás volna tapintatlan megszégyenítés által kiirtani belőlük a becsületérzésnek utolsó nyomait, amelyek pedig még egyedül adhattak volna reményt a javuláshoz. Soha senkit nem javítunk meg azáltal, ha a lejtőn még mélyebbre taszítjuk, viszont minden javulás legelső föltétele az elveszett önbecsülés visszaadása.

Tapasztalati tény, hogy rakoncátlan ifjakkal sokszor nagyszerű eredményt érhetünk el, ha az illető ifjúra valami felelősségteljes feladatot bízunk. Ez az előlegezett bizalom úgy hat a lelkében száradásnak indult önbecsülésre, mint a tavaszi meleg eső a szomjas földre.

[1] L. bővebben: *Foerster:* Schule u. Charakter. 1910. 237. l. *Hoffmann:* Handbuch der Jugendkunde und Jugenderziehung. Herder 1919. 126. s köv. l. *Krieg:* Lehrbuch der Pädagogik. 1915. 540. l. *Willmann:* Didaktik. 1909. 309. és 507. l.

[2] Sőt könnyen valóra válik az a gondolat, amit *Schiller* írt egy értekezése címéül: «Der Verbrecher aus verlorener Ehre». («Ha úgyis gonosznak tart a hittanárom, hát legalább már legyen igaza!»)

Ebből a becsületérzésből folyik az ifjúkornak másik kitűnően felhasználható alapvonása, a *hűség* is. Talán sok más ideális dologgal szakított már az ifjú, mikor a hűtlenséget, barátja elárulását még mindig becstelenségnek tartja.

VIII. Az akarat nevelése.

A lelkiéletre nevelés elengedhetetlen és legfontosabb természetes segítő eszköze az akarat nevelése. Erről bővebben írni nem lehet ugyan itt feladatunk (kitűnő monografiák tárgyalják e kérdést[1]), néhány gondolatot azonban nekünk is föl kell említenünk.

A) Az ember kettős lény: félig angyal, félig állat. Benseje a szellem és érzékiség örökös harctere. **A nevelés célja az ember alacsonyabb, érzékies, ösztöni vonásait átszellemisíteni.** A testi élet — akárcsak az állatoknál — viharzó, természetes erővel dolgozik bennünk; ellenben az akarat magára hagyatva meglehetősen határozatlan, gyenge, jó vagy rossz benyomásra egyformán reagáló. Értelmünk meggyöngült az áteredő bűn óta. Állati ösztöneinket a természet úgyis fűti, de a lelkiismeret pislákoló tüzét bizony magunknak kell lobogó lánggá szítanunk. Ha a kis gyermek gyenge akaratát nem tesszük ki állandóan a helyes értelmi meggon-

[1] Az akarat neveléséről az alábbi könyveket ajánljuk az ifjúsági lelkipásztor saját használatára: *Baumann:* Wille und Charakter. Berlin. *Baur und Kemmele:* Charakterbildung. (Vorträge über den Jacobusbrief.) Herder. *Beszmer:* Das menschliche Wollen. *Cymiu:* Le gouvernement de soimême. Paris. *Fassbender:* Wollen eine königliche Kunst. Herder. *Fischer:* Systematische Anleitung zur Willens- und Charakterbildung. Berlin. *Fischer:* Ich will! Steyl. *Foerster könyvei. Gerhardt:* Mehr Lebenskraft. *Gillet:* A jellem nevelése. Bpest. (Élet-nyomda.) *U. a.:* La virilité chrétienne. *U. a.:* Dévior et conscience. *U. a.* L'éducation du coeur. Mindhárom: Páris. Desclée. *Guibert-Schaller:* Der Charakter. Würzburg. *Gülleke:* In der Schule Jesu. (Ein Büchlein über Charakterbildung, der studierenden Jugend gewidmet) Junfermann. *Hoffmann:* Werde ein ganzer Mann! Herder. *Hüber:* Die Hemmnisse der Willensfreiheit. Münster. *Kellen:* Energie und Erfolg. Paderborn. Schönningh. *Kolb:* Die Liebe zur Wahrheit nach Vernunft und Offenbarung. Herder. *Könn:* Jugendpflege und Charakterbildung. Warendorf. *Lindworsky:* Willensschule. Paderborn. *Lindworsky:* Exerzitien und Charakterbildung. *Foerster:* Religion u. Charakterbildung. *Mohr:* Mehr Wille! Paderborn. *Muszinszky:* Der Charakter. *Payot-Weszely:* Az akarat nevelése. Bpest. (Franklin-Társulat.) *Ströbele:* Die schöne Scele. (Gedanken über Charakterbildung u. Seelenkultur.) Mergentheim.

dolás melengető, erősítő napsugarának, testi ösztönei egyre erősebben fogják azt az érzékek rabszolgaságába hajtani.

Szabad akarat tényleg van az emberben — de nincs *erős* akarat! Egyes *konkrét* esetekben csak annak az ifjúnak van *erős* akarata, aki gyakorlattal szerez magának. Aki nem szerez, annak nincs, és nem is lesz. Ezért oly sorsdöntően fontos, hogy az öntudat fejlődésével, főleg pedig a kamaszkorban az állati önzés, az érzékek uralma ellen az akarat csatája soha meg ne szűnjék. Ez a régi «stirb und werde» értelme s erre áll *Schiller* mondása: «Von der Gewalt, die alle Wesen bindet, befreit der Mensch sich, der sich überwindet».

Már most mit jelent az «akaratot nevelni»? Annyit jelent, hogy amint a lábat meg kell tanítani a járásra, a nyelvet a beszédre, a kezet az írásra, úgy az akaratot is akarni kell megtanítani.[1]

Az ifjakkal tehát ezt a kettős gondolatot kell megértetnünk: *a)* hogy ők *lelkileg gyengék*, állandóan külső s belső támadásnak vannak kitéve, a rosszra jobban hajlanak, mint a jóra; *b)* azonban akaratuk alapjában szabad, s *megvan a lehetősége*, hogy egyre szabadabbá váljék, vagyis egyre jobban urává legyen tetteiknek s ezáltal jövőjüknek.

Nem tagadjuk, nehéz a küzdelem; de fönséges a jutalom is, mely a győzőnek integet: önuralom, benső szabadság s harmonikus élet.

B) Minél hamarább kezdjük az akarat iskolázását, annál jobb. De mindenesetre **már az érzéki vágyak felébredése előtt,** hogy mikor a kamaszkor viharai föllépnek a fiatal lélekben, az bizton nyúlhasson a jól iskolázott, mindenben engedelmeskedő akarat mentőöve után. A legtöbb ifjú lelki fejlődése nem azért vesz tragikus fordulatot a kamaszkorban, mert ennek viharai túlerősek voltak, hanem mert akarata volt gyenge, s megelőzőleg nem készült okosan a megpróbáltatásokra kellő akaratgimnasztikával. Minden lelkivezető sokszor tapasztalhatta, hogy nem elegendő itt a pillanatnyi józan belátás s ennek nyomán a jóakarat hirtelen fellángolása, hanem győzelemhez az évekig tartó küzdelemben csupán csak az évekkel előbb megkezdett gyakorlat, *a mindennapi apró kis próbákkal bőven tartalékolt akaratmennyiség segít.* A hosszú évek akaratmunkája évgyűrűket növeszt fejlődő

[1] «Qu'est-ce à dire: éduquer la volonté? C'est apprendre à la volonté à vouloir». *Mercier:* Principes d'éducation chrétienne. *Zeif:* Das kath. Erziehungs- und Bildungswesen der Gegenwart c. munkában. (Kösel, Kempten. 1913. 406. l.)

jellemünk fáján, s ezek az évgyűrűk adják majd a rugalmasságot, ha jön a vihar; meghajlik a fa, de meg nem törik; megszokta már a jónak áldásos levegőjét, mint a tölgy az egyenes tartást.

C) Természetesen az ügyes lelkivezető nem felejt el arra is rámutatni, s azzal is bátorítani az ifjakat, hogy mint máshol, itt **is a kezdet a legnehezebb.** A jót épúgy meg lehet szokni, mint a rosszat, s a kitartó küzdelem jutalma éppen az lesz, hogy később oly könnyen hajlik akaratunk az állandóan gyakorolt jó felé, amily könnyen halad a szekér az állandóan járt nyomon s amily könnyen szalad a művész ujja az állandóan gyakorolt skálákon. Minden küzködésünkben erősítőleg hat annak megfontolása, hogy a cél felé szívós kitartással, állandó gyakorlással irányított akarat nemcsak a legnagyobb sportolókat, művészeket, szónokokat teremti meg, hanem ugyanez az útja az erkölcsi tökéletesség magaslatára törő embernek is. «A boldog életre nevelésnek legbiztosabb útja a jellemnek abban az acélozásában, az áldozatnak abban a megszeretésében, az önlegyőzésnek abban a gyakorlásában áll, amely képesít bennünket egy örömtelen, csapással s nélkülözéssel teli életnek, vagy szomorú időknek férfias eltűrésére is».[1]

Sajnos — a mai intelligencia családi élete mindenre inkább nevel, mint erős akaratra. A legtöbb mai ifjúnak, amint a családi nevelés hihetetlen puhaságából az iskolába kerül, már rokkant az akarata. Önfegyelem, lemondani tudás, áldozatkészség ismeretlen fogalmak előtte. Pedig ezek nélkül hogyan tegyünk egyetlen lépést is a komoly lelkiélet terén? Hiszen pl. mi a hit? Az értelem ténye, amelyet az akarat parancsol bennünk, — «*actus intellectus a voluntate imperatus*»; a gyenge akarat azonban nem képes kiparancsolni ezt a meghajlást. Amíg tehát gyenge az akarat az ifjúban, gyenge marad benne a hit is, legföljebb «tűrt» hit lesz («ha éppen ebben születtem, nos hát jól van»), de nem lesz az a győzelmes hit, amely egyedül véd meg a súlyos erkölcsi elbukástól.

Ebből az akaratvéznaságból ered az a sok örökös bukdácsolás is az ifjak lelkiéletében. Hiszen a legtöbb ifjú telve van jóakarattal, szeretne is «jó lenni», de a gondolaton túl alig jut, mert ehhez már erőkifejtés kellene.[2]

[1] *Foerster:* Jugendlehre 196. l.

[2] Hangoztassuk az ifjak előtt, hogy Isten fiatal éveink áldozatának örül legjobban. Neki a küzdő fiatal lélek tetszik, amely nemes elhatározással tudja előzni a bűnt, s nem az az öreg, amely csak

A lelkiéletre nevelés egyik főfeladatát tehát éppen abban jelölhetjük meg, hogy a hittanár nyolc éven át *minden felhasználható eszközzel, minden kínálkozó módon rendszeres nevelés alá vegye az ifjak akaratát.*

Minden nevelői befolyásnak végső célja csak az lehet: *Tanulj meg akarni! Tanuld meg a jót akarni!* Az ifjúnak jelszava legyen: *Ego memet in ardua fixi!* Elszánom magam férfias, kemény életre!

IX. Az erkölcsi élet fejlődése.

A) **A kis gyermeknek nincs erkölcsi krízise,** mert erkölcsi életében még nem önálló, hanem teljesen környezetéhez alakul; továbbá, mert a kis gyermek mindent idealizál és környezetéről elhiszi, hogy azok teljesen megtartják az erkölcsi törvényeket.

Fájdalmas megrendülést hozhat azonban a serdülő kor.

a) Ennek egyik oka lehet, ha észreveszi, hogy *körülötte bizony nem tartják meg az erkölcsi törvényeket.* Főkép rettenetes rombolással jár, ha csalódik szülőiben, nevelőiben! Erre a fölfedezésre a legtöbbnél erkölcsi szkepsis lesz a felelet és csak kevésben fogja ez a fölfedezés annál dacosabban megerősíteni az erkölcsi életet (erre is van példa).

b) A serdülő kor erkölcsi krízisének másik oka lehet a *kettős törvénynek* egyre erősbödő szava a fiatalemberben. Ha ilyenkor magukra hagyja őket a lelki vezető, a nemes és az aljas vágyak között folyó örökös harc könnyen letörheti éppen a legértékesebbeket.

c) De ugyancsak erkölcsi válságot idézhet elő az a hittanár is, aki a vallást és az erkölcsi törvényeket *pedagógiaellenesen tanítaná,* nevezetesen nem tartaná állandóan szem előtt, hogy a vallásos életet a serdülőknek imponáló erő, hősiesség, bátorság és fegyelmezés szemszögéből kell tárgyalnia.

B) **A serdülő ifjú akarati életének jellegzetessége,** amelyhez a lelkipásztor ügyesen kapcsoladhatik, az *erő utáni vágyódás.*

Az ifjúnak mindenben az erő imponál, tehát a vallásban

azért jó, mert már a bűnök is elhagyták. «(Deus) non exspectat frigescentes senectute annos nec emortuam iam per aetatem vitiorum consuetudinem. Vult longi proelii militem, vult eum Christi servum, quem ne ipsa quidem praeteritorum criminum recordatio polluat.» (*S. Hilarius* in Ps. 118.)

is. Ezért sohasem szabad a hittanításnak megállnia a hitigazságok puszta észbeli közlésénél, hanem reá kell mutatnia arra az *erőértékre* is, amit a közlött igazságok az élet különféle helyzetében, nevezetesen az ifjúkorban, a nehézségek legyőzésénél képviselnek. «Az ifjúnak éreznie kell, hogy a vallás a legerősebb erő, a legfelsőbb hatalom, reá nézve is a legnagyobb tett.»[1] Az ifjúkor ugyan az érzelmesség kora, de azért a vallásban az ifjú elsősorban nem az érzelmességet, hanem éppen az ő túlságos érzelmi életének *ellensúlyozását* keresi. Éppen azért öregasszonyos prédikációk, édeskés vallásosság igen könnyen megerősíthetnék benne azt a közbeszédet, hogy a vallás csak gyermeknek s vénasszonyoknak való.

Amint minden egyéb téren örömmel mérik össze az ifjak erejüket, úgy a vallási élet terén is az erő imponál nekik legjobban. Ebből a szempontból lehet velük megértetni s megszerettetni még az ú. n. passzív erényeket is; értessük meg velük, hogy ezek gyakorlásával is erőt szereznek, erőt gyűjtenek maguknak. A türelem, engedelmesség, jó viselet, hűség a legkisebb dologban is, pontosság, lelkiismeretesség, saját akaratunkról lemondás mások érdekében, a böjt, tartózkodás italtól s dohányzástól, uralkodás szeszélyes hangulatunkon stb. az erőkifejtés szempontjából beállítva juthatnak csak közel az ifjúi psychéhez s ők örömmel is végzik mindezt, ha megtanulták mindezek áthágását gyengeségnek, gyávaságnak, saját maguk legyőzetésének tekinteni.

A külső, obiectív etikát belső, subiectív ethosszá feldolgozni: ez legyen ideálja az ifjúság erkölcsi tanításának. A kis gyermek a külső, obiectív erkölcsben él; az ifjút ellenben már meg kell győznünk az erkölcs szépségéről, szükségéről, helyességéről is, mert így alakul át nála a régi külső tekintély *belső autonómiává*.

A serdülő ifjú mindent eldob magától, ami a gyermekkorára emlékeztetné. Így veti le magáról a gyermeki hitet is és a nevelőnek kell résen állnia, hogy a gyermeki hit helyét a felnőtt ember hite foglalja el.

[1] *Mosterts:* Jünglingsseelsorge. Herder. 1920. XXXVII. l.

IV. FEJEZET.

Nevelés a természetfölötti életre.

Nevelés a természetfölötti életre.[1]

Mindaz, amit a lelkiéletre=nevelés természetes alapjairól az előző két fejezetben elmondottunk, feltétlenül szükséges ugyan a lelki neveléshez, *de egyedül* korántsem elégséges. A természetes alapot meg kell ugyan vetnünk, de itt meg=állani félmunkát jelentene. A természetestől hidat kell verni a természetfölöttihez, s a természetes alapra tovább kell építenünk a természetfölötti lelkiélet fönséges épületét.

I. A természetes nevelés viszonya a természetfölöttihez.

A) Az eddigiekben nyomatékosan mutattunk rá arra, hogy a lelkiélet kifejlesztéséhez az eddig szokásosnál nagyobb

[1] *Bertram:* Die Jugendpflege im Lichte der kath. Lebensauf=fassung. Verlag des Verbandes der K. J. V. D. Düsseldorf. *Bürgel:* Religionspsychologie und Katechese. Katechetische Monatschr. 1916. évf. *Geiger O. S. B.:* Erziehung zum Glauben. Donauwörth. *Hoffmann:* Die Erziehung der Jugend in den Entwicklungsjahren. *Hoffmann:* Handbuch der Jugendkunde. Herder. *Jahn:* Sittlichkeit u. Religion (Psychologische Untersuchungen über sittliche u. religiöse Entwicklung und Erziehung der Jugend) Leipzig. Dürr. *Könn:* Jugendpflege u. Charakterbildung. Warendorf. Schnell. *Lenhart:* Der Jugendpräses (persönliche Voraussetzungen für Präses zur Lősung der Aufgaben eines Jugendfreundes) Düsseldorf. *Lucuyer O. S. D.:* Der Priester als Erzieher. Regensburg. *Mayer:* Kinderideale. Kösel. *Meschler:* Leitgedanken kath. Erziehung. Herder. *Weigl:* Kind und Religion. Paderborn. Ezenkívül speciális szakfolyóiratok. Pl. a német *Die Kinderfehler* (1895 óta), az angol *Paidologist* (1899 óta), a belga *Paedologisch Jaarboek* (1900 óta), a fran=cia *Bulletin de la société libre pour l'étude psychologique de l'enfant* (1901 óta). Magyarban: *A gyermek.* (A Gyermektanulmányi Társa=ság lapja.) A legjobb *katholikus* pedagógiai lapok magyarban: «Katho=likus Nevelés»; németben: Christlich=pädagogische Blätter (Wiener Katechetenverein kiadása), Der Jugendverein (Düsseldorf. Scha=donstr. 54.), Der Prediger und Katechet (Regensburg. Manz), Jugendführung (Düsseldorf. Schlieszfach 211.), Katechetische Blätter (Kempten, Kösel), Pharus (Donauwörth. Auer), Präsides=Korrespondenz für Marianische Kongregationen (Wien, Lust=kandlg. 41.).

mértékben használjuk fel a természetes hajlamokat is. Nem tettük ezt fölöslegesen.

Nagyon sokszor olvassuk ugyan a régi tételt, hogy a kegyelem nemcsak nem rontja le a természetet, hanem egyenesen feltételezi, — de nevelői munkánkban mégis mintha sokszor megfeledkeznénk arról a tényről, hogy **az igazi életszentség legelső föltétele a nemes emberi élet!** Sőt a természetes nemes alap oly létrafok, amelyre nemcsak addig van szükségünk, míg a szentség magaslatára lépünk, hanem amelyet azután sem dobhatunk el magunktól. A természet — ha átszellemesítve is — megmarad továbbra a szentekben is.

«Jugend hat keine Tugend» tartja egy közmondás.

Nagyon kívánatos, hogy vezetőink ne fogadják el ez állítást, mert ebből folyik az a káros gyakorlat, hogy ha az ifjúban nincs erény, hát akkor mindent, amit annak tartunk, pedagógiai injekciókkal kell kívülről beléjük erőltetni. Ez ellen persze minden egészséges ifjú kétségbeesve védekezik.

Igenis, az ifjakban sok természetes erény rejlik. A nevelőnek az a feladata, hogy azokat helyesen használja fel a lelki élet kiépítésénél. Helyesen felhasználva éppen ezek a természetes erények válnak a természetfölöttiek legmegbízhatóbb alapjaivá. Nem szabad felednünk, hogy a gyermekben az erkölcsi világ máskép nyilatkozik meg, mint a felnőttnél. Csak így jövünk rá, hogy némelyik ifjú «erénye» mögött stréberség, képmutatás, jellemtelenség lapul s viszont sok látszólagos «gonoszság», diákstikli, lárma és virgoncság mögött is értékes jellem húzódik meg. «Az eleven lurkóban sokszor gazdagabb lélek, értékesebb tehetségek feszengenek, mint a nagyon csöndes jámborfajtában. Ha ezeket sikerül egyszer befogni a kegyelem számára, akárhányszor csodát művel velük.»[1]

Nekünk tehát csak örülnünk kell, ha minél több természetes jó hajlamot, igazmondást, becsületérzést, önérzetet fedezünk fel ifjainkban. «A természetfölötti világ fölépítésében ne feledkezzünk meg arról, hogy a természetes alapok époly fontosak, mint a természetfölötti malaszt. Tartsuk fontosabbnak a jellemnevelést, mint a lecketanulást a hittanból; ne érjük be a tömegneveléssel, hanem foglalkozzunk külön-külön minden növendékünkkel; halljuk meg a természet szavát, értsük meg növendékeink nehézségeit, küzdel-

[1] *Schütz:* Papi hivatásra nevelés a középiskolában. Katholikus Nevelés. 1924. 213. l.

meit, környezetét, családi életét, tanuljunk többet növendékeink szünidei viselkedéséből, mint az iskolaiból. Ne neveljünk külsőségekre a vallási gyakorlatokban, hanem benső-ségre; az iskolai istentisztelet ne legyen üres formalitás, amelynek értelme az iskola végeztével megszűnik. Több súlyt fektessünk a nem látható áldozásokra, mint a közös felvonulásokra, hangsúlyozzuk először a buzgó, azután a gyakori áldozást, a gyónásban a lelki vezetést, az imádságban a magános elmélyedést, a templomban az Oltáriszentség jelenlétét.»[1] «A kivételes kegyelmi befolyásoktól eltekintve, a kegyelem sem az ember vérmérsékletét nem változtatja meg egy csapásra, sem a lélek habitusait, hanem csak lehetőséget nyújt az embernek, hogy ezeket a kegyelem segítségével, küzdelmes munkával megváltoztassa.»[2]

B) Ha így a természetes nevelésre az eddiginél nagyobb súlyt helyezünk is, **korántsem kell azért a mi természetfölötti pedagógiánkat megtagadunk.**

A pontosságra, rendre, kötelességteljesítésre nevelés, bár ezek természetes erények, mégis nagy befolyással bír a természetfölötti lelki életre is.[3] *Alex. Kelemen* «Protrepticus»-ában igen érdekesen tárgyal a természetes erények neveléséről, ír a józan, észszerű életről, s nem feledkezik meg az evés, ivás, ruházkodás, ékszerhasználat, társaságban forgolódás, torna, játék, munka, fürdés, versenyfutás, diszkoszdobás stb. kérdéseiről sem.[4] *Szalézi Szent Ferenc* is — úgy a «Philotheá»-nak, mint leveleinek tanusága szerint — a természetes finomságot s udvariasságot kellően tudta értékelni.[5]

A jót akaró természetes törekvéseinket a vallás emeli ki a bizonytalan tapogatások közül, a természetes akarat repkénye az isteni akarat tölgyfáján kúszik magasba. A természetes erkölcstant a természetfölötti világítja s termékenyíti

[1] *Hanauer:* Legnagyobb nevelési problémánk. Katholikus Nevelés. 1916. 6. l.

[2] *Hanauer:* Katholikus Nevelés. 1923. 132. l.

[3] «Ha a tökéletes keresztény egyúttal tökéletes ember is, és ha a természetes életben mutatkozó hiány hiányt jelent a természetfölöttiben is, ebből világosan következik, hogy a keresztény a természetes kötelességek alól sem húzhatja ki magát.» *Mutz:* Christliche Aszetik. Paderborn. 1918. 92. l.

[4] *Hamm:* Die Schönheit d. kath. Moral. M. Gladbach. 1911. 36. s köv. l.

[5] «Illem» és «jellem» nemcsak hasonló hangzású szavak, hanem valóságban is kölcsönösen támogatják egymást. Az ügyes hittanár gyakran mutat rá az illemszabályok mélyén rejlő keresztény erkölcsi értékekre.

meg. Az a helyes nevelés, mely a természetfölöttit nem szakítja el alapjától s a természetessel nem éri be annak betetőzése nélkül.

Teljesen a lelki vezető ügyességétől függ, hogy a természet és a természetfölötti közt mennyire sikerül hidat vernie. Ez a feladat sokszor könnyebb, mint első tekintetre gondolnók. Mikor pl. *az imádságot* akarjuk az ifjakkal megszerettetni, nem szabad megelégednünk annak hangoztatásával, hogy az imádkozás isteni parancs. Mutassunk rá arra is, hogy az imádkozás az emberi lélek legnemesebb tevékenysége; nagy kitüntetés az, hogy Istenre, mint Atyánkra tekinthetünk fel. Épúgy lássák az ifjak, hogy a *böjt* nemcsak egyházi parancs, hanem jóleső tudattal eltöltő önlegyőzés. Az *adakozás* nemcsak erény, hanem társadalmi kötelesség is. A *tiszta életet* nemcsak az erkölcstan követeli, hanem a fiziológia is. Az *igazmondást* nemcsak Isten parancsolja, hanem ez az emberi együttélés feltétele is. Az ifjak bízzanak rendületlenül Istenben, hanem legyen amellett nagy önbizalmuk is, kötelesség- s felelősségérzetük.

A nevelőnek sohasem szabad szem elől tévesztenie azt a pszichológiai tényt, hogy az erényeket nem lehet *úgy közölni az ifjúval, szinte beléje önteni*, mint a tudományos ismereteket. Nem lehet a velünk született erényeket, mert hiszen azok az ember természetével adódnak; de nem lehet a szerzett erényeket sem, mert azokat csak saját egyéni gyakorlással szerezhetjük meg; s nem a belénk öntött erényeket sem, mert azokat a szentségek közlik. Hanem igenis mozdítsuk elő mindhárom erénycsoport fejlődését azáltal, hogy nevelői munkánk *hozzákapcsolódik* a természetes erkölcsi alapokhoz, erkölcsös tettekhez s életmódhoz szoktat és a lélekbe öntött kegyelmi életet pártfogásba, védelembe veszi.

Csak így lehet a természetes ember eszményét s a keresztény ideált eleven közösséggé gyúrni egybe. Így lehet a természetfölöttinek nehezebben érthető nyelvét gyermeki dialektusba átfordítani. Minden helyes nevelésnek csak az lehet a célja, hogy a természetes erőket a természetfölötti ideál tüzével messze felfokozza, átszellemiesítse, azoknak mélyebb tartalmat adjon. A római zarándok csodálkozva áll meg a Santa Maria Maggioreban Szienai Szent Katalin márványszobra előtt: mily királyi erő és mégis mily gyöngédség minden vonalban! A természetes erények természetfölötti betetőzése!

Csak így fogja a fiatal lélek a természetfölötti igazságokat

nemcsak begyömöszölni, hanem igazán felszívni, magába asszimilálni. Ezen áthasonlási folyamat nélkül lelkében két lény fog egymás mellett élni: a keresztény és a vad ember. Szomorú példája ennek a kettős életnek mai társadalmunk, mely külsőleg felvette ugyan a keresztséget, de mert nem asszimilálódott hozzá, annak igaz szellemétől idegen maradt. De példája az a sok mai diák is, aki vasárnap 9-től ½10-ig (a diákmise alatt) katolikus, de a hét többi órájában erről elfeledkezik.

Ezért tehát akkor felel meg eljárásunk a pszichológia törvényeinek, ha az erkölcsi parancsok gyökereit a növendék egyéni élményeibe, tényleges lelkületébe ültetjük át. Igy mondhatjuk el magunkról Szent Pál szavait: «Ut sapiens architectus fundamentum posui.» (I. Cor. 3, 10.) Igy fogunk nemcsak a hittanóra számára, hanem az egész életre nevelni, nemcsak vasárnapi, hanem hétköznapi kereszténye-ket is. Igy fog nevelésünk alól a *jellem* kikerülni; jellem, mely nem lesi a közvéleményt, hogy ahhoz idomuljon, s nem kérdezi saját szenvedélyeit, hogy azoknak engedelmeskedjék, hanem tudja kritizálni, mérlegelni amazt, s tud erős kézzel parancsolni emezeknek; amely épúgy rendületlenül fölötte áll az élet kívül zúgó árjának, mint amily szuverén úr otthon, saját benseje királyságában. Pedig *nevelésünknek éppen olyan ifjakat kellene teremtenie, akik akaratuknak föltétlen urai s lelkiismeretüknek engedelmes szolgái.*

II. A diákpasztoráció célja.

A németek egyik legnevesebb püspökétől, *Faulhaber* bíbornoktól származik ez a mondás: «Die Seele der Jugendpflege ist die Pflege der Jugendseele», «az ifjúság gondozásának lelke az ifjúság lelkének gondozása.» Erős jellemeket, meggyőződéses, acélos gerincű férfiakat csak az ifjúság lelkének tervszerű nevelésével nyerhetünk.

A) A diákpasztoráció főcélja tehát nem az, hogy az ifjaknak vallási *tudást* közvetítsen, hanem vallásos *életet;* vagyis főcélja: **a lelkiéletre nevelés**; a törtetés előre, a nemcsüggedés, a megnemállás, az újrafölkelés. A gyónás, áldozás, imádság stb. mind csak eszközei a lelki pasztorációnak, nem céljai. A cél: Krisztust s a krisztusi életet a maga teljes valóságában megszerettetni az ifjakkal. Kifejleszteni bennük azt a gondolkodást, hogy minden pillanatban Isten akarata szerint éljenek.

A cél tehát ez: erőt vinni az ifjú lélekbe, hogy ösztön=emberből ész=emberré legyen, érzelmi lényből akarativá váljék, a természetes világból a természetfelettibe emelkedjék. Erős törekvés nyilvánul meg az ifjúban a korlátlan szabadság után; ezt átváltoztatni — főkép a férfias felelősségérzet és kötelesség hangoztatásával — benső önállósággá. *Az erkölcsi élet tudatos, meggyőződéses megszerettetésében* csúcsosodik ki minden lelkipásztorkodás végső célja. Ez legyen az egyetlen, nagy, központi gondolat; a végső életcél gondolata sugározza be, itassa át — szinte észrevétlenül — minden életmegnyilvánulásukat.

Évről=évre jobban lássák be, hogy a vallás oly domináló hatalom, amelynek — ha teljesen átitatják vele életüket — megvan az ereje életüket emelni, segíteni; amely egyedül tud helyes feleletet adni az élet kérdéseire, következőleg egyedül mutathatja az élet helyes útjait. Csak így lesz számukra a vallás tényleg *életmegalapozás, világnézet, életfelfogás, életerő;* és csak így remélhetjük a mai visszás helyzet megszünését, hogy oly ifjak is, akik az iskolai évek alatt az érzelmi élet fiatalos hevületeiben buzgók, talán gyakori gyónók s áldozók voltak, az iskola elvégzésével teljesen elhanyagolják lelküket s «a kísértés idején elesnek». (Luk. 8, 13.)

Bár az eredményes lelki vezetés egyik föltétele a föltétlen bizalom a lelkivezető iránt, *a helyes lelki vezetés sohasem tehet kiskorúvá, gyámoltalanná.* Nagyon találóan jegyzi meg *Bossuet*, hogy a lélekvezetés célja legyen a lelket arra képesíteni, hogy a vezető nélkül is tökéletesen élhessenek. (V. ö. Jer. 31, 34.)

Ha az ifjú oly bizalommal helyezi is egész lelkét tenyerünkbe, hogy annak minden redőjében olvashatunk, nagyon kell vigyáznunk, hogy önállóságától, cselekvési, döntési, elhatározó képességétől a lelket meg ne fosszuk. Nem szabad tehát ahhoz szoktatnunk az ifjakat, hogy minden *apróságggal* lelkivezetőjükhöz fussanak. Lassacskán szokják azt is meg, hogy maguktól cselekedjenek, s csak aztán kérdezzék meg, jól tettek=e. Abban áll a lélekvezetés művészi jellege, hogy, ha a magunkban kialakított ideálokat ültetjük is a lélekbe, az a lélek mégse legyen saját énünk másolata, vagy utánzata; a mi eszméinket az illető lélek sajátos vonásainak megfelelően dolgoztassuk föl vele. Az igazi lelkivezetés nem köti tehát meg a lélek szabadságát, hanem inkább feléleszti, nem fosztja meg elhatározási szabadságától, hanem erősíti

ebben. Tudja, hogy minden lélek útját Isten jelöli ki, nem mi szabjuk meg: mi csak abban segítjük a lelket, hogy erre a helyes útra rátaláljon.

Amelyik lelkivezetőben él ez a tudat, azt szent megilletődés tölti el a rábízott lélek vezetése közben, és az megtudja magát őrizni a lelkivezetőre leselkedő főveszélytől: a sablonos s erőszakos eljárástól.

B) **Egyéni lelkivezetés.**

A korszerű pasztorációnak — az ifjúsági lelki nevelésnek is — leggyakrabban hangoztatott követelménye: Több *egyéni* pasztorációt, *egyéni* lélekvezetést![1] Vagyis alkalmat találni arra, hogy minden ránkbízott egyént a *saját* temperamentumának, *saját* hajlamainak, gyöngéinek, jó tulajdonságainak ismeretével s ezeknek megfelelőleg vezessünk. «Ki nem tudná — kérdi *N. Szent Gergely* —, hogy a lélek sebeit nehezebb megismerni, mint a testi sebeket? És mégis sokan nem átallják magukat lelkiorvosok gyanánt kiadni, pedig nem ismerik a lelkiéletet!»[2]

Ki nem látja, hogy a tömegpasztoráció képtelen számolni a felnőtteknél is az egyéni követelményekkel? De fokozottan ez a helyzet az ifjak lelkivezetésénél.

a) Amint a csillag elüt a csillagtól fényben (Kor. I. 15, 41.), épúgy minden lélek más-más individuum; külön egyéniség (persona = per se sonat), más-más hajlamokkal és igényekkel. Aki tehát egy sablonra akarja húzni az elütő egyének nevelését, eleve lemond a sikerről.

Az ifjak nagyrésze — éppen koránál fogva — még meglehetősen önállótlan; nincsenek — nem is lehetnek — szilárd, kialakult nézeteik. Ezek a lelkek hasonlítanak a beteg emberhez: tudják, hogy *valami* bajuk van, de nem tudják, hogy *mi* az. Mennyire rászorulnak az ilyenek egy olyan lelkivezető szerető gondoskodására, akivel a tanulás, tapasztalás s elméleti aszkézis megértette lelki szükségleteiket!

Aztán vannak sajátságos, keménynyakú, önakaratú ifjak is, kész kis-egyéniségek, kik azonban maguk érzik legjobban, hogy ítéletük csalóka képei s akaratuk féktelensége ellen más akaratának s ítéletének elfogadásában kell védelmet keresniök. Az ifjúság érzi magáról, hogy vezetésre szorul, de épúgy ösztönösen kiérzi s elutasítja magától mindazt, ami lelkületének s pszichológiájának ellene van. Fejlődni akar,

[1] *Naab:* Der Gymnasiast. M. Gladbach. 112. l. *Meschler:* Leitgedanken kath. Erziehung. Herder. 29. l.

[2] *Gregorius M.:* Regulae Past. lib. p. 1. c. 1.

de erőszakot nem tűr; belső vezetést örömmel fogad, de külső kényszer ellen minden óvatlan pillanatban ágaskodik. «A nevelőben tehát kicsinyes gondolkodás jele, ha a formához, mint valami bálványhoz tapad . . . Az a nevelőintézet, ahol a sablon uralkodik, nem nevelő hely, hanem mauzóleum, ahol fiatal embereket elevenen raktároznak el.»[1]

Éppen azért a kaptafára húzás sehol annyira nem bosszúlja meg magát, mint a vallási nevelésnél. Isten nem ismétli meg magát egyetlen teremtményben, egyetlen falevélben sem, még kevésbbé a halhatatlan lélekben! A kegyelem útjai ezerfélék, s kimeríthetetlen módon tud Isten a lélekhez nyúlni. Ebből tehát az következik, hogy nem szabad erőszakoskodni a lelki vezetésben, mert egy nem kedvelt egyesületnek, ájtatossági formának, imakönyvnek, vallási gyakorlatnak felerőszakolása gyakran a komoly vallásos lelkületnek is kárára lehet. Tetszik nekünk *Szent Ciprián* hasonlata, amely szerint a lelkivezetőnek nem az a feladata, hogy a gondjára bízottaknak kész ruhákat szállítson, amelyek aztán nem illenek termetükre, hanem csak anyagot adjon nekik, melyből aztán ők maguk készíthetnek maguknak megfelelő ruhákat.[2]

b) Az erőszak helyett igen fontosnak tartjuk, hogy a lelkivezető *meggyőzéssel hasson*. Az erényes életet — mint a rózsanyílást sem — nem lehet erőltetni. A nevelés nem bírkózás, nem törtetés az uralomért, tehát célja nem támadás, sem védekezés, hanem a fiatal lélek *közremunkálásának megnyerése*, hogy az illető necsak hagyja magát általunk vezettetni (mert így az eredmény még nem lehet tartós), hanem a munka javarészét *ő maga* végezze el. A nevelő munkája Rafael-munka: az angyal csak vezette Tóbiást, tanította, figyelmeztette, tanáccsal ellátta, hanem a halat mégis csak Tóbiásnak kellett megragadnia s kihúznia. A betegnek bíznia kell, hogy orvosa jól kezeli, s az ifjúnak tudnia, éreznie, hogy lelkivezetője mindenben az ő javát akarja. Csak akkor lesz tartós e lelki nevelés, ha az ifjú érzi, hogy lelkivezetője őt meggyőzni igyekszik s nem parancsolni akar fölötte. Vagyis, ha az ifjú teljesen őszintén, minden aggodalom nélkül kibeszélheti magát lelkivezetője előtt.[3]

[1] *Pribilla:* Die Kunst der Künste. Stimmen der Zeit. 1922. 360. l.

[2] De exhortatione martyrii, praef. n. 3.

[3] *Keppler* püspök, más vonatkozásban ugyan, de ugyanezt hangsúlyozza: «Wir dürfen heute weniger, als je auch nur den Schein

III. Életre nevelni!

A) A mai ifjúság lelkiéletre előkészítésénél sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ifjainkat igyekezzünk **szimpatikus vallásosságra** nevelni.

Az ember annyira társas lény, hogy nemcsak fejlett korában érzi szükségét a más hasonlókkal való érintkezésnek, hanem már az ifjú fejlődése sem történik elzártan, teljesen önmagából; sőt nem történik az kizárólag a szülői, vagy nevelői ház befolyása alatt sem, hanem nagyban hat rá barátainak, iskolatársainak, lassan, egyre tágabb körben, a nagy életnek befolyása is. Ez a befolyás napról-napra annál inkább erősbödik, minél többször jár ki a fejlődő ifjú a családi háznak azelőtt bezárt ajtaján át az életbe. Gondolatai kicserélése, új benyomások gyüjtése, társaságbajárás, újságolvasás olyan irányba terelik fejlődését, melyek esetleg az egész eddigi reáfordított nevelői munkát halomradönthetik.

Az ifjúsági lelkipásztornak nem lehet célja — lehetetlen is volna — az ifjakat elzárni a környezettől. Ideig-óráig talán sikerülne ez, de előbb-utóbb úgyis ki kell lépnie az ifjúnak a világba, már pedig a legnagyobb gonddal ápolt üvegházi virág is elpusztul, ha a szabad élet viharaihoz nincsen hozzáedzve.

Sokkal helyesebb tehát ifjainkat erre előkészíteni s a mai társas életben reájuk elkerülhetetlenül váró erkölcsi s vallási kísértésekre megedzeni. Nem azt mondjuk, hogy erővel küldjük őket a veszélyes helyekre; de viszont tudjanak elfogulatlanok maradni s ügyesen forgolódni a társas-életben is, és tudjanak meg nem rettenni, mikor majd az élet kísértések elé állítja őket. *Nagy Szent Gergelynek* mély értelmű mondása szerint, nem tökéletesen jó az, aki a rosszak közt is nem tudna jó maradni.[1]

Igazán nem tudjuk megérteni, hogy miért kellene a buzgóságot félénkséggel, savanyú lelkülettel azonosítani! Pedig — sajnos — többször látjuk, hogy az ú. n. «jámbor ifjak»

ankommen lassen, als ob ein stummer, stupider Gehorsam, eine stumpfe Unterwerfung, eine äuszere Legalität angestrebt, als ob die innere Selbständigkeit geknickt, der Wille unterdrückt, das Gewissen geknechtet werden wolle.» (Homiletische Gedanken und Ratschläge. Freiburg, 1910. 45. l.)

[1] «. . . ut hoc eius laudibus proficiat, quod bonus inter malos fuit. Neque enim valde laudabile est bonum esse cum bonis, sed bonum esse cum malis. Sicut enim gravioris culpae est inter bonos bonum non esse: ita immensi est preconii bonum inter malos existitisse.» (Lib. I. Moral. cap. 1.)

annyira jók, hogy semmire sem jók; a gyakorlati életben esetlenül mozognak, szinte másodrendű lényeknek érzik magukat és nevelőjüknek, az egyháznak, nem sok dicsőséget hoznak. Ennek az az oka, hogy a természetfölötti életet anélkül akarták bennük felépíteni, hogy azt a természetes alapokra helyezték volna. A helyes lelkinevelésnek *erőteljes, férfias, egészséges és vidám buzgóságot* kell adnia, mert különben csak szárnyakat adunk az ifjaknak, amelyekkel a magasságokban keringhetnek, de nem lesz lábuk, hogy a való élet talaján is megálljanak.[1] A céltudatos lelkivezetés célja — *Bousset* szerint[2] — éppen az önállóságra nevelés.

B) Ugyancsak az életre-nevelés gondolatát szolgáljuk, ha erősebben ki akarjuk fejleszteni az ifjakban **a katolikus öntudatot.**[3] Az igazmondással együtt jár az ifjak becsületérzete, önérzete. Föntebb már megemlékeztünk erről, mint az ifjú lélek egyik természetes vonásáról; itt csak föl akarjuk hívni a figyelmet ennek tervszerű, ügyes nevelésére.

a) Ha az ifjúnak ez a természetes önérzete istenszeretettel párosul, a legnagyobb segítő eszközzé lehet az eldurvító s ellaposító tömegszellem s a nagyhangú társak öblös jelszavai ellen. Az ifjú be fogja látni, hogy csak akkor jogosult az önérzete, csak akkor élvez igazi szabadságot, ha legegyénibb lelki kérdéseiben nem függ s nem ingadozik az emberfélelem vagy üres jelszavak szerint. Csak az járhat a világon emelt fővel, aki Isten előtt meg tud hajolni. A vallásos embert istenhite és nyugodt lelkiismerete nem teszi ugyan gőgössé s kiállhatatlanná, de ad neki acélos gerincet, s nem engedi, hogy ide-oda hajló nádszál-jellemmé torzuljon. S viszont haszonnal mutathatunk rá ennek fordítottjára is: akik Istenről s vallásról oly fenhéjázó gőggel nyilatkoznak, rendesen szolgailag görnyednek hétrét az emberi hatalom előtt s összeroppannak a megpróbáltatásokban.

[1] *Rademacher* egész monografiát szentel ennek a fontos kérdésnek («Gnade und Natur») és ebben, a következő megállapításra jut: «Aki teljes komolysággal törekszik a keresztény eszmény után, nem fogja nélkülözni az emberi eszményt sem. A tökéletes kereszténynek egyúttal szimpatikus embernek is kell lennie és az a törekvésünk, hogy ne csak erkölcsében magasodjék ki, hanem egyúttal a leghelyesebb, finoman képzett, társadalmilag is igen kellemes jellem legyen.» (Id. *Fassbender:* Wollen, eine königliche Kunst. Herder. 1920. 123. l.)

[2] *Rademacher:* Pädagogisch-psychologisches zur Andachtsbeichte. Theologie u. Glaube. 1917. évf. 311. l.

[3] *Roos J.:* Erziehung zur katholischen Gesinnung. Bonn.

Egy német író az egész humanista kornak ezt ajánlotta jeligéül: «Viel Talent, und wenig Charakter.» Lelki értékek nélkül ez áll ma is a legtanultabb ifjúra is.

b) Persze igyekeznünk kell a természetes önérzetet minél inkább vallásilag elmélyíteni. Tehát értessük meg az ifjakkal hogy csak annak az ifjúnak jogos az önérzete, akiben ez az önérzet a belső lelki értékeknek külső fénye, kisugárzása. Aki lelkében rendben van Isten előtt, az a kereszténység fönséges tanítása szerint *Isten fogadott gyermeke*, ez pedig olyan kitüntetés, amilyennel semmi földi nemesség versenyre nem kelhet. *Az istenfiúság élő tudatának fölszítása a legbiztosabb módja a vallásos önérzet megerősítésének.*

Szintén büszkeséggel töltheti el az ifjú lelket szent egyházának nagysága, hatása az emberiségre, a 2000 éves történetében megnyilvánuló isteni vezetés, ellenfeleitől is megirigyelt szervezete stb.; igyekeznünk kell tehát ezt a speciális katolikus öntudatot, amelynek hiányát a felnőtt intelligenciában (eltérőleg a protestánsoktól) oly szomorúan tapasztaljuk, idejekorán felébreszteni.

IV. Krisztus szeretetére nevelni!

A) A természetfölötti nevelés egyik legfontosabb eszköze, szinte az egész nevelésnek alapja: **az Úr Jézus megszerettetése az ifjakkal.** Aki egyszer mélyen belenézett Krisztus Urunk szemébe, soha többé el nem felejti őt.

Régi bazilikák apsisában gyakran találunk egy óriási Krisztus-mozaikot. A Megváltónak életnagyságot is meghaladó alakja mint világbíró tekint ott le trónjáról, s aki belép a templomba, legelső tekintete Krisztusra esik, akinek átható nézésétől aztán szinte szabadulni sem tud . . .

Az emberi lélek Istennek élő temploma, egy bazilika, amelyet mindenki egész haláláig épít és díszítget. A Krisztus-képnek nem szabad hiányoznia egyetlen élő templomból sem; és aki rá tudja vezetni az ifjú lelket, hogy templomában ez a kép napról-napra nagyobb, szebb, lenyűgözőbb legyen, amelynek tekintetétől aztán nem lehet soha menekülnie, az a lelki nevelés kérdését jórészben már meg is oldotta. Mert hiszen a Megváltó személyében rejlő pedagógiai erők végtelenek, mint Ő maga is az. A magyar püspöki kar 1911 nov. 9-én s 10-én tartott közös tanácskozmányából kiadott pásztorlevelében «Az ifjúság neveléséről» többek közt így ír:

«Főleg a gyermek-Jézus példáját kell az ifjúság elé állí-

tani, hogy a gyermekek s ifjak, mikor otthon szót fogadnak, s atyjuknak s anyjuknak segítenek, mikor iskolába vagy templomba mennek, gondoljanak rá arra, hogy hogyan is járt Krisztus a názáreti utcákon, hogyan élt otthon, hogyan engedelmeskedett s dolgozott, már mint ifjú. Mikor otthon reggel, délben, este imádkoznak, gondoljanak a szent család s Jézus imájára; mikor magukat meg kell tagadniok, s egyetmást maguktól megvonniok, tegyék ezt Jézus példájára».

B) Elengedhetetlenül szükséges, hogy az ifjak fejlődésével **felfogásuk is fejlődjék Krisztusról.** A kis gyermek képzeletében inkább a «jó», az «édes» Jézus alakja él, aki «úgy szeret» minket. De a fejlődő kor viharaiban már új vonásokat kell festeni erre a Krisztus-arcra. Ha az Úr továbbra is csak édes Jézus marad, ezekben az években, mikor a tett, a küzdelem, az erő, a győzelem imponál, — bizony sok ifjú nem tudja többé a régi, benső érintkezést fenntartani azzal a Jézussal, aki mindent hallgatagon elszenved s szó nélkül eltűr.

Az ifjúkor a legnagyobb ellentétek kora, a fiatal lélekben óránként váltakoznak a legellentétesebb érzelmek viharjai. Állítsuk hát elébük *azt az Istenembert, akiben a legnagyobb ellentétek a legharmonikusabb egységbe olvadtak össze,* — s akkor Őt fogják továbbra is ideáljukul tekinteni. Pedig Krisztus személyében az ellentétek tényleg emberfelettiek. Ő egyszer király, megközelíthetetlen fenségben, máskor oly szegény, hogy nem tudja fejét hová lehajtani. Bíró, kinek ajkán csattognak a «vae»-k, majd pásztor, ki a legutolsó elveszett báránynak is utánajár. Mindent tudó s rögtön átlátó értelme van s beszédében mégis egyszerű, mint a gyermek. Méltóságteljes s fönséges, mint senki előtte, s mégis maga a megtestesült alázat s engedelmesség. Előre látja élete sorsát, minden ellene dolgozik; s mégis tántorodás nélkül, feltartózhatatlanul megy célja felé. Mert célja van s ezt el kell érnie mindenáron!

Csak gondoljuk el, mily odaadó lelkesedéssel fognak megdobbanni a nagyobb ifjak szívei is, ha *ez az energikus, férfias Krisztus-alak áll előttük,* kinek tehát vallása nem anyámasszonyos sopánkodás, hanem a tett vallása. És mily erő fakad abban az ifjúban, aki a szentségi egyesülés boldog perceiben *ezzel* a Krisztussal tud párbeszédet folytatni!

Mai tananyagunk mellett tagadhatatlanul ott leselkedik a veszély, hogy az Úr Jézus alakja mint egy csomó hittétel s bizonyító érv összege vérszegény abstrakcióként áll az ifjú előtt.

C) **Beszéljünk tehát diákjainknak sokat az Úr Krisztusról!** Necsak theológiai témákat taníttassunk be velük, necsak a «hypostatica unio»=t és a «communicatio idiomatum»=ot tudják Róla, hanem beszéljünk egyszerűen, melegen, lélekkel Krisztusról, hogy egyetlen diákszív se maradhasson hidegen, hogy hallatára még a hideg lelkekben is felsajogjon a buzgó élet megkívánása.

Éppen ezért ne érjük be, hogy ifjaink csak tankönyvekből, másodkézből ismerjék meg Krisztus alakját; tegyük lehetővé, hogy magából a Szentírásból tekinthessenek szemébe. Nem is gondoljuk, mennyivel mélyebb ez a pillantás, mint ami a bibliai történetek sovány tankönyvéből lehetséges; pedig a legtöbb diák csak innen ismeri Őt. A III. osztályban, ahol újszövetségi történetet tanulnak, vagy talán még inkább az V=ben s a VIII=ban vetessük meg diákjainkkal az Újszövetséget és ne tartsuk elveszett időnek, amit a hittanórán a Szentírás olvasására s a nyomban utána tömegesen fölmerülő kérdések megbeszélésére fordítunk.

Az Úr Jézust megszerettetni ifjainkkal minden hitoktatásnak végcélja legyen! Lássák Benne az ifjak mindenható Istenüket is, a fönséges örök Bírót, a csodatevő, hatalmas Istent is; de épúgy ismertessük meg velük az Úr emberségét is. Barátságossá, vonzóvá éppen az emberi vonások révén válik Krisztus arca. Ha nem látszanék túlzásnak, azt mondanók, hogy bizonyos *barátságnak kell kifejlődnie az ifjú és Krisztus között*, azaz őszinte, eleven, lüktető lelki érintkezésnek. Szoktassuk hozzá ifjainkat, hogy mindig, mindenben Krisztushoz forduljanak. Ne emlékezés, ne halvány kép legyen Ő, hanem nagy, eleven valóság, akivel minden tervüket megbeszélik, akihez minden reményüket, óhajukat odaviszik, akiről tudják, hogy együtt örül velük minden diadaluknak s együtt bánkódik minden esetleges bukásukon. («Christocentrikus vallástanítás».)

«Mikor Pál Damaskus előtt megpillantotta Jézus képét, mikor a bűnös nő beletekintett Jézus résztvevő szemébe, mikor Lévi látta a hívó Messiás fönséges képét, mikor Ignác a manrézai barlangban megtanulta ismerni az Üdvözítőt, ez volt fordulópontja életüknek. Tanítványainkkal így ismertetni meg az Üdvözítőt, ez a legkedvesebb hatása az Istentől megáldott hitoktató egyéniségének.»[1]

[1] *Bertram*. Die Persönlichkeit des Katecheten. Katech. Blätter. 1925. 238. l.

Ezekben az években minden ifjú vágyódik valami ideális barátság után. Innen fakad pl. az első szerelem is. Legyen hát az ifjú «szerelmes» Krisztusba, akinél erősebb ideált, fenségesebb barátot, nemesebb segítőtársat hiába is keresne bárki másban.

Nem szabad a Krisztus-arcnak egy kedves szentképnek lennie, amelyre néhanapján rátekintünk; nem szabad Krisztusnak merőben történeti emlékké válnia, aki 1900 évvel ezelőtt csodálatos dolgokat beszélt, cselekedett és aztán — meghalt. Nem! Neki ismét itt kell járnia ifjaink között s ők úgy érezzék Vele szemben magukat, mint az egykori tanítványok, akik feszült figyelemmel lestek Mesterük szavára. Az Ő alakja nem a «hol volt, hol nem volt», hanem a volt, van és lesz, «heri et hodie ipse et in saecula».

Ne mulasszunk el tehát egyetlen kínálkozó alkalmat sem, amellyel Krisztus szeretetét élénkebbre tudjuk lobbantani az ifjú lelkekben. Mint a művész, bármennyit dolgozott is kedvenc témáján, mindig talál egy-két vonáson még javítani valót, így tekintsük Krisztus képét is a lelkekben, amelyen szépíteni, erősíteni való mindig akad.

D) Lépjen ki az Úr Jézus dogmatikai elvontságából, hogy Ő, aki magasabb értelemben «élet»-nek mondta magát, tényleg **mint életetadó istenember álljon az ifjúság előtt.** «Mint Isten, imponáló fönségben, oly nagyságban, hogy a diák érezze: Ezt a kezet nekem is meg kell ragadnom, ha nem akarok elmerülni; ezt a vezért nekem is követnem kell, ha önmagam fölé akarok emelkedni; előtte nekem is térdre kell esnem, mint Péternek és Tamásnak, mert látom és érzem istenségét. Másrészt azonban mint embert is hozzuk közelükbe a tanulóknak. Valóban közelükbe, oly közel, hogy érezzék jóságát, egyszerűségét, érdeklődését minden emberi dolog iránt, a mindennapi élet iránt épúgy, mint az emberi lélek legmélyebb vágyódásai iránt.»[1]

Éppen ezért különös gonddal dolgozzuk fel az Úr Jézus életéből azokat a részeket, amelyek az ifjú életében előforduló helyzetekben példák lehetnek; mint pl. jósága, alázatossága, önzetlensége, higgadtsága, megbocsátó, elnéző, együttérző lelkülete az emberek gyengéivel szemben, áldozatos szeleleme, hősiessége a szenvedésben stb.[2]

[1] *Mayer:* Religionspädagogische Reformbewegung. Paderborn. 1922. 28. l.

[2] E sorok írójában magasztos feladat gyanánt élt a vágy, hogy egy ilyen szempontok szerint feldolgozott «Jézus életé»-t írhasson

És addig ne is nyugodjunk, míg Krisztus azzá nem válik ifjaink előtt, amivé *Szent Ambrus* gyönyörű szavai akarják: «Omnis anima accedat ad Christum, quia omnia Christus est nobis. Si vulnus curare desideras, medicus est; si febribus aestuas, fons est; si gravaris iniquitate, iustitia est; si auxilio indiges, virtus est; si mortem times, vita est; si coelum desideras, via est; si tenebras fugis, lux est; si cibum quaeris, alimentum est».

Ha aztán az ilyen Krisztus-szeretet lesz az ifjakban általános *alaphangulattá*, akkor minden további feladat szinte másodrendű, mert a parancsok betartása már magától fog jönni.

V. A jó imádkozás művészete.[1]

Az imádságot nem alaptalanul nevezik a vallásos lélek lélekzésének, mert ami a lélekzetvétel a testi életnek, ugyanaz az imádság a léleknek. Nem lehet feltűnő tehát, ha a lelki életre nevelés egyik legelső eszközének a helyes imádkozás megtanítását tartjuk. *Tanítsuk meg diákjainkat jól imádkozni!*[2]

A hitoktatás egyetlen célja a vallásos élet felkeltése, *a vallás gyakorlása;* már pedig Szent Tamás szerint «oratio est proprie religionis actus»,[3] azért tehát mi is igaznak tartjuk Hirscher szavait: «Fontolja meg a hitoktató, hogy semmit sem tett, ha növendékeit meg nem tanította imádkozni». Különösen fontos feladat ez ma, amikor a legtöbb gyermek igen minimális imaszöveg ismeretével, de az imádság szük-

az ifjúságnak. Talán a «Levelek Diákjaimhoz» c. ifjúsági jellemnevelő könyvsorozatom «*Krisztus és az ifjú*» c. kötetében («Összegyűjtött munkák» V. kötete) sikerült megvalósítanom ezt a korántsem könnyű feladatot.

[1] *Drieschmann:* Das Gebet, als Bildungs- und Erziehungsmittel. *Etl:* Gebetserziehung und Religionsunterricht. Graz. *Färber:* Das betende Kind. *Mey:* Messbüchlein. *Wolf:* Mein Führer beim Gebete.

[2] «Imádkozásra nem igen szoktunk tanítani. Feltesszük, hogy a gyermek tud imádkozni, tud az imakönyvével bánni, tud saját szavaival fohászkodni, tud misét hallgatni és rózsafüzért recitálni. Pedig legtöbbször még külsőleg sem tud, annál kevésbbé szívvel és lélekkel. Csak egy próbát tegyünk! Csak szólítsuk fel tanítványainkat, hogy keressék ki ezt vagy azt a közismert imát imakönyvükből, majd tapasztalni fogjuk az e téren uralkodó gyámoltalanságot. Kérdjük továbbá: melyik hitoktató veszi magának az időt és fáradságot, hogy megmagyarázza a lorettói litániának hívásait: «Dávid királynak tornya», «Elefántcsontból való torony», «Aranyház» stb? *Hamvas:* Tanítsunk imádkozni! Kath. Nevelés. 1923. 77. l.

[3] II-a II-ae, qu. 83, art. 3. c.

ségességének még ennél is csekélyebb érzetével kerül a hithideg családokból a hittanórára.

1. Itt elsősorban — bár nem ez a legfontosabb — **a szóbeli imákról** emlékezünk meg. A nyolcévi rengeteg elvont tanítás és theoretikus hittan-órák után meglepő tapasztalatra jöhetünk, ha egyszer igen primitív kísérletet teszünk esetleg éppen az apológia problémái közt izzadó VIII. osztályos diákokkal. Kérdezzük ki csak tőlük a Hiszekegyet. Ugyan hányan tudnak tovább jutni a Hiszekegy közepénél? És hányan keverednek össze menthetetlenül Pontius Pilátus-nál! Tehát legyen arra is gondunk, hogy a legszebb imaszövegeket mindenki tudja és azokból gyakran tegyünk *egyénenként* próbát velük.

Tapasztalat mutatja, hogy a gimnáziumok felső osztályaiban szívesen tanulják az ifjak a nevezetesebb imákat *latinul* is: Pater, Ave, Credo, Angelus, Salve Regina, Sub tuum praesidium, Iam lucis orto sidere (reggeli imául), Te lucis ante terminum (esti imául).

Óra előtti s utáni imánál legyen rá gondunk, hogy az minél nagyobb *bensőséggel és renddel* történjék. Egy pillanatra tehát körülnézünk ima előtt az osztályban, egyrészt, hogy meggyőződjünk minden gyermek helyes kéz- és testtartásáról, másrészt pedig, hogy a lelki összeszedettségre időt engedjünk. Imádság előtt többször figyelmeztessük őket, hogy most Istennel beszélnek, tehát semmi másra ne gondoljanak. Olykor-olykor külön célt is tűzzünk ki, hogy a mai imát mily szándékkal végezzük (nagybeteg társ, vizsga sikere, valami egyetemes egyházi érdek); ez nagyban emeli az érdeklődést.

Alkalmas erre az egyházi év megfelelő szakainak figyelembe vétele. Szeptemberben: Veni Sancte, az őrző-angyal tisztelete; októberben: a Rózsafüzér királynőjének tisztelete; novemberben: a megholtakért; decemberben: adventi ének, vagy az Úrangyala; januárban: a kis Jézus tisztelete, karácsonyi ének, ima a szülőkért; februárban: ima a bűnösökért; márciusban: egy-egy üdvözlet a fájdalmas rózsafüzér titkaival, Miatyánk Jézus 5 szent sebe tiszteletére, vagy a katekizmusban található ima a szent kereszt tiszteletére; áprilisban: Regina coeli laetare, vagy ima a jó húsvéti gyónásért; májusban: Salve Regina; júniusban: ima Jézus Szíve tiszteletére stb. A szöveget mi magunk lassan, értelmesen, hangosan, nem affektálva, de nem is lélek-nélküli közömbösséggel imádkozzuk elő.

2. Itt van aztán **az imakönyv kérdése.**

Az általában közkézen forgó imakönyvek, szinte csak az egyetlen Sík=Schütz=öt kivéve, édeskés modoruk miatt korántsem nyújtanak megfelelő táplálékot a férfiúvá fejlődni akaró ifjaknak és inkább meguntatják, mint megszerettetik az imádságot. Az ifjaknak készült imakönyvtől elvárjuk, hogy szorosan vett, kidolgozott imák mellett elmélkedési és lelki=olvasmányul szolgáló anyagot is tartalmazzon, amelyekbe a mindig dolgozni akaró fiatal szellem imádságos gondolatokkal merülhessen el.

A lelkivezetőnek elsőrendű kötelessége az ifjakat a jó imádkozás szellemébe bevezetni. Minden ifjúval szereztessük be a legjobb ifjúsági imakönyvet,[1] de egyúttal tanítsuk meg őket az imakönyv célszerű használatára is. Ne sajnáljunk akár egész órákat sem ettől a munkától!

3. Szomorú tény, hogy felnőtt intelligens férfiaink közt ritka, aki imádkozik.

Mi lehet ennek oka?

Sok egyéb között (aminek kiküszöbölése nem egészen tőlünk függ) kétségtelenül az is, hogy soha nem tanultak meg **jól imádkozni.** Aki ebből a szempontból megvizsgálja középiskolásainkat, csodálatos tapasztalatokra jut; a diákok között — még akik rendesen imádkoznak is — alig van, aki *jól* tudna imádkozni. Úgyszólván nyolcadikos korukban is ugyanaz a reggeli és esti imájuk, mint volt az elsőben: Miatyánk, Üdvözlégy, valami kis vers — és vége.[2] Ezek tudnak *imákat*, de nem tudnak *imádkozni.*

Vajjon csoda=e, ha ez az imádkozási mód — amelyik jó

[1] *Magyarban* legjobb: *Sík—Schütz:* Imádságoskönyv. VIII. kiad. Szent István=Társulat.

Latinban Breuer: Manuale pietatis christianae. Benziger (Görög és latin imakönyv). *Effinger:* Vade mecum, sive libellus precum ad usum praecipue iuventutis studiosae accommodatus. Benziger. *Schneider—Lehmkuhl:* Medulla pietatis christianae, sive libellus precum pro adolesentibus litterarum studiosis. Köln. Bachem. *Koch:* Studiosus Romano=Catholicus. Rauch. *Anheier:* Manuale iuventutis litterarum studiosae. Butzen und Bercher. Kevelaer.

Németben jó *Frey:* Der studierende Jüngling. Junfermann. Paderborn. *Glasschröder:* Der kath. Student. (Ein religiöser Wegweiser durch Mittel= und Hochschule.) Benziger.

[2] Sajátságos tapasztalatokat szerzünk, ha néha a diákmiséken hirtelen bepillantunk egy=egy imakönyvbe. Akárhány fiú egész évben az «Előszó»=t imádkozza, vagy a «földrengéskor», «árvíz idején» stb. imákat. Mert sohasem tanították meg az imakönyv használati módjára!

volt az elsősnek — kezd unalmassá lenni a nagyobb diák előtt, és csak az alkalmat várja, amikor levetheti magáról ezt a kicsinykorából lélek nélkül magával vonszolt formaságot?

A helyes lelki neveléstől ime tehát azt is elvárjuk, hogy megtanítsa a diákokat jól imádkozni, vagyis úgy, amint *az az egyes fejlődési korszakokban levő ifjaknak megfelel.*

A jól imádkozni tudás művészet.[1] Mint minden művészetnek, ennek is megvan a sajátos technikája.

A) A hitoktató első feladata **érdeklődést** és **örömet** ébreszteni a gyermekekben az imádkozás iránt. Minél fiatalabb az ember korra (gyermek) vagy műveltségre (primitív népek), imájának indítóokai annál inkább saját személyes apró ügyei lesznek; másszóval az imádság elemi formájában *az érzelmek hullámzásának s feszültségük levezetésének jut döntő szerep.* Ebből a megállapításból az következik, hogy lélektanilag az tanít jól imádkozni, aki nem ötletszerűen tanít imaszövegeket, hanem az egyes imák megtanítását lehetőleg a gyermek élményeihez kapcsolja.

Lehet ilyen megfelelő érzelmeket mesterségesen is fölkelteni a gyermeki lélekben; ezt kell tennünk a hittan anyagának előadása közben. Pl. az «Úrangyalát» pszichológiailag legjobb az annunciáció-jelenet után tanítani, az «imát az őrangyalhoz» az angelológia végén, a «szülőkért» a IV. parancs után, a rózsafüzér egyes tizedeit a titkoknak megfelelő hitigazságok után; a szenvedéstörténet után «A keresztfához megyek», a halálról szóló rész után «Adj, Uram, örök nyugodalmat nekik . . .»

De vannak esetek (a gyermek élményei, tapasztalatai, haláleset, szerencsétlenség, betegség stb.), amelyekben a tehetetlenség, kicsinység, részvét, félelem stb. *érzelmei önmaguktól adódnak,* s nagyfokban ejtik rabul a gyermeki lelket, — ilyenkor imádkoztassunk az aktuális érzelmi állapotnak megfelelő imát.

B) «Amikor imádkozunk, Istennel *beszélünk*» — mondja

[1] Az imádkozásra-tanítás pedagógiájának még elég kicsiny az irodalma. Legértékesebbek *Haas I. P.:* Gebetsformel und formelfreies Beten in der seelischen Entwicklung Jugendlicher. Zeitschr. f. Aszetik-Mystik 4. évf. 363—367. l. *Hesselhaus:* «Wie ich meine Kinder beten lehre». (Katech. Blätter. 1918. évf. 62. s köv. l.) *Götzel:* Schule und Kindergebet (Katech. Blätter. 1916. évf. 141. s köv. l.), továbbá *Götzel:* Religion und Leben II. k. 49—76. l. A fönti gondolatokat ez utóbbiból vesszük. *Jehle E.:* Gebetserziehung im Religionunterricht der geistigen Arbeitsschule. Kösel. München.

a katekizmus; azonban sajnos, az imádkozásra nevelés gyakorlatában sokszor elfeledjük, hogy az imádság igazán **a lélek beszélgetése** legyen az Istenhez, s nem imaformák mechanisztikus felmondása. Már legkisebb kortól vezessük rá tehát a gyermeket, hogyan érintkezhetik Istennel önállóan és saját szavaival hogyan fejezheti ki előtte érzelmeit. Kérdéseket feladni: Hogyan imádkoznál te, ha anyukád beteg lenne? Hát te, ha meghalna a testvéred? Hát te, mikor a bűn csalogat? Hát te a hazáért? stb. Ezt persze már a kicsinyeknél kell kezdeni; ha már akkor megszokták, nagyobb korukban sem lesz rendkívüli előttük. A nagyobbakkal lehet otthon írásban imákat készíttetni különféle alkalmakra. Hiszen világos, hogy az ilyen imádság valóban meleg, közvetlen s bensőséges lesz. *Götzel* helyesen írja: «Zuerst das Beten, dann die Gebete!»[1] A szóbeli ima a templom előcsarnoka, a «szabad-imádkozás» a szentély; a kötött imaformák elmondásánál a lélek inkább receptív, a szabad imánál nagyobb az aktivitása.

Sokszor kell bemutatnunk *saját példánkkal*, mint imádkozik, mint beszél az ember Istenével: nem gyorsan, nem húzva, nem énekelve, hanem egyszerűen, halkan, melegen, őszintén.

Ne mulasszuk el tehát a tananyag folyamán kínálkozó alkalmakat *az egyéni imádkozás bemutatására;* bizony nem árt, ha a katechétában a «homo mysticus» — mint Siebengartner mondja — olykor megállást parancsol a «doctor scholasticus»-nak. Nem találjuk-e egészen természetesnek, hogy pl. a szenvedés-történetről szóló órát néhány mondatos imával fejezzük be a szenvedő Krisztushoz (hitoktató előimádkozza, a gyermekek csendben utána); vagy az Oltáriszentség tárgyalása végén hálaadó ima, a penitenciatartás után bűnbánati ima stb. Nincs az sehol megparancsolva, hogy csak a «Miatyánk»-kal szabad kezdeni s végezni az órát.

C) Föntebb rámutattunk arra, hogy a népnél s a gyermekeknél túlnyomó a kérő ima; az imádság többi fajához, a hálaadó, dícsérő s engesztelő imához már fejlettebb lelki élet szükséges. Amint az ifjak ezt a fokot egyre jobban megközelítik, elérik, **mi is bővítsük ki az ima-motívumokat.** («Köszönjük Neked, Uram, hogy egészséget, szemet, kezet . . . szülőket . . . virágokat . . . ezt a szép világot adtad nekünk» stb.)

[1] Az önálló imádkozás megtanítása kétszeresen fontos hazánkban, ahol az intelligens hívek aránytalan többsége imakönyv nélkül jön a szentmisére és gondolat nélkül, unatkozva várja a mise végét.

A megrendítően imádkozni tudó királyi zsoltáros hárfája rátereli figyelmünket, hogy a jó imádság szabályait a zenétől tanuljuk el.[1]

A hangszer jóságának egyik feltétele a *rezonancia*. Amint poros hangszer nem rezonál, úgy földi gondolatoktól belepett lélek sem tud imádkozni. *Játék előtt felajzzuk az elernyedt húrokat*, s imádság előtt rendbeszedjük testünket-lelkünket. A művész *összehangolja* a különböző húrokat; ép így az imádkozónak az imádság ideje alatt minden vágyát, törekvését egy célra, az Istennel való társalgásra kell fordítania. Aki mindig *csak egy darabot játszik*, hamar megúnja a zenélést, s aki mindig a kiskorában betanult imaformát darálja, hamar megúnja az imádkozást.

A kezdő először kótából játszik, így lassan egyre több akkordot jegyez meg könyv nélkül, végül saját maga is komponál, vagyis saját darabjait játssza. Aki kezdetben könyvből figyelmesen imádkozott, lassan a vallási gondolatok oly tömegével itatta át lelkét, hogy maga is komponál imákat, vagyis saját szavaival imádkozik. Amint a művészre *saját darabjait előadni* a legnagyobb élvezet, saját szavainkkal Istenhez beszélni is a legjobb imádság.

D) Az elmondottak alapján **a következő szabályokra tanítsuk meg az ifjakat:**

1. Ima előtt egy pillanatra *szedjék össze gondolataikat*. Mikor keresztet vetsz és mondod: Az Atyának és Fiúnak . . . gondolj rá, hogy most Istennel fogsz beszélni; már pedig, amit Isten dicsőségére teszünk, azt eléggé jól sohasem tehetjük.

Imádkozás előtt többször áldozzunk néhány percet a megfelelő imahangulat előteremtésére és néhány szóval igyekezzünk enyhíteni a gyermek hihetetlen gondolatszegénységét. A nyujtandó pár gondolat jó bevezetés az imához és jó hangulatkeltés. Mindenesetre jobb bevezetés, mint a katedrán kopogni, hogy «most már csend legyen!» Így a karmesterek szokták a darabot kezdeni; az egyház azonban ima előtt csendesen csak ezt mondatja a hívekhez a pap által: «Oremus!»

2. Az ima elkezdése előtt tekintetünk végigszalad az osztályon: *teljes-e a nyugalom*, megfelelő-e kéztartás, szem lesütve-e? Csak ha meggyőződtünk minderről, akkor kezdjünk el imádkozni. Enélkül nem lehet kenetes, hangulatos

[1] *Mosterts:* Jünglingsseelsorge. Herder. 1920. 88. l.

közös imát végezni. A külső tartás támasza a belső összeszedettségnek.

Mit szóljunk az ifjak közt annyira elterjedt ágybanimádkozáshoz? Az is jobb, mint semmi. De lehetőleg szoktassuk őket az ágyon kívül végzett reggeli és esti imához, egyrészt a tiszteletteljesebb testtartás miatt, főleg pedig mert így kisebb a veszély, hogy lassacskán elmarad az imádság. Aki későn fekszik le, előbb is elvégezheti esti imáját.

3. *Lassan* imádkozni! Inkább keveset, de odafigyelve.

4. A kisebbek *félhangos* imáját ne tiltsuk el; könnyebb nekik odafigyelni, ha figyelmüket a hallás érzéke is támogatja. Persze a nagyobbak erre már nem szorulnak.

5. Az ima fölött érzett örömet növeli, ha a végén magáért az imádság kegyelemteljes elvégzéséért is *hálát adunk* s már előre kérjük a buzgóságot legközelebbi imánkhoz.

6. Szükséges az ifjúval megértetni a gondolatot, hogy tulajdonképen *miért is imádkozom én.* Ha magam ura s teremtője volnék, nem imádkoznám. Minthogy azonban minden napom, sőt minden pillanatom Istentől függ, kell imádkoznom. *Kell! Ez kötelességem!* Tehát nem azért imádkozom, mert ez olyan «édes», olyan «jól esik», hanem kötelességteljesítésből, abból a szent meggyőződésből, hogy nekem imádkoznom kell Ahhoz, akitől egész életem függ.

7. Különösen fontos azonban az ifjakat a fejlődéssel együtt rávezetni az *egyéni, önálló imádkozásra.* A lélek az imában tanulja meg az Úr Jézust megérteni s megszeretni. Semmiképen sem szabad tehát beérnünk, ha felsős diákjaink is a kiskorukban betanult imákat mormolják le este s reggel. Az ilyen formulák már régen élettelen kagylók, lélek nélküli, unalmas munka számukra. Nem csoda, ha előbb-utóbb ez is lefoszladozik róluk.

Az imádkozás a legszemélyesebb élmény. Bár a külső formákat sem nélkülözhetjük, mégsem szabad felejtenünk, hogy azok csak eszközök s célunk az legyen, hogy az ifjút *az egyéni, önálló imádkozásra* tanítsuk meg. Csak ebből merít erőt, csak ez viszi őt Krisztushoz. A kész imaformulák recitálása is csak akkor lehet igaz s őszinte, személyes beszélgetés Istennel, ha tudjuk saját magunk is járni az imádkozás útját. Az egyéni imádkozás megtanítására alkalmat adhatnak egyrészt a tanulók lelkében alkalomszerűleg felébredő vagy tervszerűleg fölkeltett érzelmek, másrészt pedig a hittanóra egész anyaga. Ha egyesek talán túlzásnak tartják is a német katechéták követelését — «eine jede Stunde muss in ein Gebet aus-

klingen» —, annyit mindenkinek el kell ismernie, hogy *a hittanórán fölébredő* hála-, csodálat-, tisztelet-, öröm-, remény- stb. *érzelmeknek imábaöntése* leghatásosabb befejezése az óráknak. Mialatt a hangosan imádkozó hitoktatót az ifjak gondolatban követik, egyúttal megtanulják, hogyan kell imábaönteni saját érzelmeiket. Pl. mit mondtak a pásztorok, mikor Betlehemben a kis Jézus előtt térdeltek? Ti mit mondtatok volna? Vagy ha ott állottatok volna, amikor az Úr Jézust ostorozták? Vagy a kereszt tövében? stb. Mi magunk *mutassuk meg egész konkrét alakban*, hogyan éljék bele magukat pl. mise alatt, áldozásnál abba a gondolatba, hogy most az Úr Jézus előtt vagyok, most Ő jön hozzám. Ha ezt az érzést sikerül bennük felébreszteni, érezni fogják, imádság alatt mint élénkül a lelkük, s utána mennyivel erősebbek a mindennapi élet nehézségei között, s mennyivel könnyebb az a nap, amelyet imával kezdettek. Ezzel aztán megnyertük őket az imádságos lelkületnek.

Külön talán említenünk sem kell, mily sikerrel állíthatjuk be az önnevelés és jellemfejlesztés munkájába *a mindennapi esti lelkiismeretvizsgálást is*. Enélkül rendezett lelkiélet elképzelhetetlen, viszont ügyes beállítás után az ifjak szívesen is fogják gyakorolni.

Érdekes, hogy a napi lelkiismeretvizsgálatot már *Aranyszájú Szent János* mily nyomatékosan hangsúlyozza. «Cum exis dormitum, a judicio conscientiae tuae rationem exige; hoc fac singulis diebus. Si per singulos hoc facies dies, cum fiducia stabis ante tremendum illud tribunal». (Chrysost. in Psalm. IV.)

Még *a napi elmélkedés* megtanítását és gyakoroltatását is mernők a hittanár figyelmébe ajánlani. A lelki élet elmélyítésének ezt a kitűnő eszközét nem egy diákunk fogja szívesen felhasználni, csak mutassunk rá világosan annak lényegére (nyugodt elgondolkozás egy-egy vallási igazság fölött s egész lényünk átadása az így nyert benyomásoknak).

VI. Olvasmányok, lelki olvasmány.[1]

A) Az ifjúsági lelkipásztornak nem szabad arról sem megfeledkeznie, hogy az ifjúság **olvasási vágyát helyes**

[1] Bővebben l. *Keller:* Das Buch als Lebensbegleiter. *Krier:* Das Studium und die Privatlektüre. Herder. *López Pelacz:* Die Gefahr des Buches. *Rumpf:* Kind und Buch. 105. l. *Schneider Fr.:* Katholische Familienerziehung. Herder. Freiburg. 209—293. l. *Wetzel:* Die Lektüre. *Thalhofer:* Jugendlektüre. Paderborn.

irányba terelje s azt állandóan ellenőrizze. Az olvasmányok amennyi jót adhatnak, éppen annyi kárt is okozhatnak. Némely szülő óvja gyermeke lelkét a májusi szellőtől is, ruháját a legkisebb folttól is, de azzal már nem törődik, hogy gyermeke a ponyvatermékekből valósággal nyeli az erkölcsrontó, élet sorvasztó mérget.

A gyakorlatban tehát e kérdés megoldása is jobbára az ifjúsági lelkipásztorra marad.

A legkomolyabb veszély a *regényolvasás* terén fenyeget. Kétségtelen tény, hogy *még a jó regények* olvasása is bizonyos *pedagógiai* veszélyekkel van összekötve, amit a nevelőnek szem elől tévesztenie nem szabad. A túlzott regényolvasás felzaklatja az ifjak *érzelmi* világát, elrontja *fantáziáját*, rossz irányban befolyásolja *akaratát*, sőt akárhányat *idegbeteggé* tesz, vagy legalább is fokozza ideggyöngeségét. Főkép nagy a veszély, hogy a nemi eltévelyedésekre éppen a regény viszi rá az ifjakat.

1902 január első napjaiban szomorú hírt hoztak az ujságok. A címe volt: «Elégett olvasás közben». Egy tizennégyéves osztrák kisleány karácsonyra valami érdekes könyvet kapott. A könyv annyira lekötötte figyelmét, hogy még alkonyatkor sem tudta abbahagyni olvasását s odaült egy kis zsámolyra egész közel a kályha mellé s annak fényénél olvasott tovább. Hirtelen felsikolt! Celluloidfésűje tüzetfogott, utána a haja s egyszerre eleven fáklyává vált a szegény leány.

«*Elégett olvasás közben!*» Hány szegény serdülő gyermek lelkére lehetne ugyanezt mondani!

Viszont azt sem lehet tagadni, hogy a jó regényeknek előnyös befolyásuk is van az olvasóra (egyes történelmi korszakok kitűnő megfestése, az ideális lelkű hősök eszményei, amelyekért a regényben küzdenek stb.). Nem teljes megtiltásról van tehát szó, hanem kellő megválogatásról kell gondoskodni.

B) A buzgó ifjúsági lelkipásztor mindig tudja, mily könyveket olvasnak ifjai. Arra is gondja lesz, hogy idővel — a fejlődöttebb korban — olvasmányaikban még a jó regényeket is inkább váltsák föl tudományos és **jellemnevelő könyvek.** Főleg ez utóbbiakból néhány klasszikus aszketikus könyv elolvastatása a felsőbb osztályosokkal nagyban elősegíti a pasztorációs munkát. Sőt többet könnyű rávenni a napi negyedórai rendszeres lelkiolvasmányra is.

a) Ilyen **ifjúsági lelkiolvasmányok** lehetnének **fiúknak:** *Magyarul: Doss:* Gondolatok és tanácsok. — *U. a.:* Erények

gyöngye. — *Foerster:* Élet és jellem. — *U. a.:* Az élet művészete. — *Gillet:* Az akarat nevelése. — *Szal. Szent Ferenc:* Philothea. — *Károly J.:* Igaz élet. — *Kempis:* Krisztus követése. — *Kerer:* Adjatok nagy gondolatokat. — *Klug—Bilkei:* Örök dolgok, örök utak, örök források. — *U. a.:* Vasárnapi könyv. — *Nagy-Mattyasóvszky:* A lelkiélet könyve. — *Payot:* Az akarat nevelése. — *Prohászka:* Elmélkedések az evangéliumról. — *Schöner F.:* Enyém az élet. — *Schmiedt B.:* Isten atlétái. — *U. a.:* Lelket az életbe. — *Smiles:* A jellem. — *U. a.:* Önsegély. — *U. a.:* Takarékosság. — *Szuszai:* A jellem útja. — *U. a.:* Kalauz a krisztusi életre. — *Wagner:* Az élet kis művészei. Bpest, Korda kiadás. — *U. a.:* A nagy király katonái. *U. o.* — *Walter:* Isten képe a természetben. — *U. a.:* Egyház és kultúra. — *U. a.:* Napsugarak. 3 k. — *U. a.:* Üdvözlégy Mária. — *Weiss:* Az életbölcseség zsebkönyve. — Továbbá e könyv szerzőjének «*Levelek diákjaimhoz*» c. sorozata.

Németül: Claassen: Lebensideale. Strigau. — *Dimmler:* Jüngerschaft. (Handbüchlein des christlichen Lebens.) M. Gladbach. — *Dunin—Borkovszki:* Reifendes Leben. Dümmler. Berlin. — *Fassbender:* Wollen eine königliche Kunst. (Gedanken über Ziel und Methode der Willensbildung und Selbsterziehung.) Herder. — *Hoffmann:* Werde ein Mann. — *U. a.:* Werde ein ganzer Mann! — *U. a.:* Der katholische Akademiker und die neue Zeit. Herder. — *Holl:* Die Jugend groszer Männer. Herder. — *U. a.:* Wahn und Wahrheit. (Ein Führer auf des Glaubens Sonnenberg für gebildete Jünglinge.) Herder. — *Imle:* Glück auf! (Des Jünglings Seemannsbuch zur Lebensfahrt.) — *Kolb:* Die Liebe zur Wahrheit. (Erziehung zur Wahrhaftigkeit.) Herder. — *Könn:* Auf Höhenpfaden. (Akaratnevelés Szent Alajos élete nyomán.) Benziger. — *Krier:* Studium und Privatlektüre. Herder. — *U. a.:* Der Gehorsam. Herder. — *U. a.:* Die Höflichkeit. Herder. — *U. a.:* Der Beruf. Herder. — *Langer:* Früh zu den Waffen. (Ein paar gute Worte an unsere Jünglinge.) Dülmen. — *Lohmann:* Das Leben Jesu nach den vier Evangelien. Paderborn. Junfermann. — *Lucas:* Am Morgen des Lebens. (Erwägungen und Betrachtungen insbesonders für studierende kath. Jünglinge.) Herder. — *Meschler:* Das Leben unseres Herrn Jesu Christi. Herder. — *U. a.:* Der göttliche Heiland. (Ein Lebensbild für die studierende Jugend.) Herder. — *Meyer:* Die Lebenskunst. Striegau. — *U. a.:* Religiöse und sittliche Probleme für studierende junge Männer. Luzern. Räber. — *Mohr:* Mehr Wille. Paderborn. Schöningh. — *Naab O. F. M.:* Charakterbildung. M. Gladbach. — *U. a.:* Der Gymnasiast. U. o. — *Pesch:* Christliche Lebensphilosophie. (Gedanken über religiöse Wahrheiten.) — *Puntigam:* Durch die Stürme der Jugend. Wien. — *Stieglitz:* Zeit- und Lebensbilder aus der Kirchengeschichte für die Jugend. Kempten. Kösel. — *Ströbele:* Die schöne Seele. (Gedanken über Charakterbildung und Seelenkultur.) Ohlinger. Mergentheim. — *U. a.:* Lebensweihe. (Richt- und Leitgedanken auf dem Weg zum Glück.) — *Wallher:* Der christliche Jüngling. Mainz. — *Weigl:* Lebenskunde für werdende Männer. Warendorf. — *Weiss:* Die Kunst zu Leben. Herder. — *Werfer:* Gottes Herrlichkeit in seinen Werken. Ulm. Ebner. — *Zürcher:* Jugendbrot. (Sonn- und Fessttagslesungen für die reifere Jugend.) Benziger.

b) **Leányoknak ajánlható könyvek.**

Magyarul: Bánhegyi J.: Nem vagy már kislány. — *Dr. Csaba*

Margit: Amit egy serdülő leánynak tudni kell. — *U. a.:* Amit egy nagy leánynak tudni kell. — *Gerely Jolán:* A mai leányok útja. — *U. a.:* A művelt leány. — *U. a.:* Hivatás vagy robot. — *U. a.:* Add nekem szívedet. — *Jámbor László S. J.:* Levelek húgomhoz. I., II., III. — *Müller Lajos S. J.:* Leányhivatások. — *U. a.:* Leánybarátkozások. — *U. a.:* A kis titok. — *Németh:* Asszonyok, leányok Krisztus szolgálatában. — *Szerafini:* Lola naplója. — *Stadler Frida:* Valaki vár engem.

Németül: Bilz: Die Ehe im Lichte der kath. Glaubenslehre. Herder. — *Bourdon:* Das Leben wie es ist. (Egy hölgy naplója.) Herder. — *Coulin:* Die Gottesbraut (a lelki tisztaságról). Herder. — *Doxie:* Ein Lebensbuch für junge Mädchen. Herder. — *Doss:* Die weise Jungfrau (gondolatok s tanácsok). Herder. — *Fassbinder:* Vor dem Sommer. Herder. — *Hoffmann:* Näher zum Ideal! (Ein Mädchenbuch, auch den Eltern dargeboten.) Hamburg. — *U. a.:* Ins volle Leben, ins volle Glück! (Ein Wort an alle unsere Töchter.) U. o. — *Holl:* Die Jugend groszer Frauen. Herder. — *Imle:* Nun geh mit Gott! Lebensworte für junge Mädchen. Ohlinger. Mergentheim. — *Klug:* Heldinnen der Frauenwelt (a bibliai hősnők). Herder. — *Könn:* Auf dem Wege zur Ehe. (Vorbereitende Vorträge für die reifere Mädchenwelt. (A «Hirt und Herde» 7. és 8. füzete.) Herder. — *Kreuser:* Um Glück und Krone. (Eine Mädchenbuch.) Benziger. — *Lindemann:* Die ratende Freudin. (Mitgabe f. junge Mädchen beim Eintritt ins Leben.) Köln. — *Pfeifer:* Weggeleit. (Gedanken für die kath. Jungmädchen- und Frauenwelt.) Herder. — *Prattes:* Die christliche Jungfrau. Graz. — *Schilgen S. J.:* Du und Er. — *Schmitz:* Gegen den Strom. (Erwägungen und Ratschläge f. christl. Jungfrauen d. gebildeten Stände.) Einsiedeln. — *Schneider E.:* Morgen werd'ich 21. Herder. Freiburg. — *Sticco M.:* Pflicht und Traum. Herder. Freiburg. — *Vonschott H.:* Frauenbildung—Frauenberufe. Herder. Freiburg. *Weinstock:* Auf sichern Wegen dem Glück entgegen (Freundesworte an heranreifende Schülerinnen.) Münster. W. Aschendorfsche Buchhandlung.

Folyóiratok: «Zászlónk» (fiúknak), «Nagyasszonyunk» (leányoknak), «Mária Kongregáció», «Magyar Kultúra», «Katolikus Szemle» (VII—VIII. osztályosoknak).

V. FEJEZET.

Lelkivezetés a serdülő korban.

Lelkivezetés a serdülő korban.[1]

Az ijúsági lelkipásztor ugyan nemcsak a XX. században került először szembe a kamaszévek problémájával, — hiszen mióta csak gyermekekből ifjak lettek, mindig megvolt

[1] *Arnold :* Die Religiosität der heutigen Jugend. Berlin. — *Bohne :* Die religiöse Entwicklung der Jugend in der Reifezeit. Leipzig. — *Compayrè :* L'Adolescence. (Études de Psychologie et de Pédagogie.) Paris. — *Cramer :* Pubertät und Schule. Berlin. — *Eger u. Heilman :* Die Entwicklungsjahre. (Psychologische Studien über die Jugend zwischen 14—25 Jahren.) Leipzig. — *Eichhorn :* Die charakterentwicklung der männlichen Jugend im Fortbildungsschulalter. Langensalza. — *Gudden :* Pubertät und Schule. — *Habrich :* Zur Psychologie des Jugendalters. Pharus. 1911. évf. 5. sz. — *Halder :* Die Flegeljahre (Ein Erziehungsbüchlein, den Eltern vorgeboten). — *Hall :* Adolescence. New-York. — *Hoffmann :* Die Reifezeit. (Főleg a fiúk érése.) Leipzig. — *Hoffmann :* Die religiöse Entwicklung und Erziehung der Jugend im Pubertätsalter. (Unter besonderer Berücksichtigung der psychologischen Vorgänge im reifenden Organismus.) Pharus. 1913. évf. — *Hoffmann :* Die Erziehung der Jugend in den Entwicklungsjahren. Herder. Freiburg. — *U. a. :* Handbuch der Jugendkunde und Jugenderziehung. U. o. — *Huber :* Die Psychologie des Jugendlichen. Pharus. 1911. évf. 6. sz. — *Koszterszitz I. :* Kamaszok. Katolikus Nevelés 1933. évf. — *Küster :* Erziehungsprobleme der Reifezeit. Leipzig. — *Lau :* Beiträge zur Psychologie der Jugend in der Pubertätszeit. — *Mendousse :* L'ame de l'adolescent. Paris. — *Muckermann Hermann :* Werdende Reife. Berlin. — *Nordhausen :* Zwischen 14 und 18. Leipzig. — *Pfliegler A. :* Schulische und auszerschulische Führung der Schüler höherer Lehranstalten. — *Pfliegler M. :* Die pädagogische Situation. (Gedanken zur gegenwärtigen Lage religiöser Erzeihung.) Tyrolia. Innsbruck. — *Schneider Fr. :* Katholische Familienerziehung. Freiburg. 193—334. l. — *Schopen :* Die Psyche des Jünglings. Mainz. — *(Schrems :* Zweiter katech. Kongres c. gyüjteményes könyvében. München. 1928.) — *Stieglitz :* Die religiöse Fortbildung des Jugendlichen. München. — *Stonner A. :* Die religiössittliche Führung Jugendlicher. Herder. Freiburg. — *Spranger :* Psychologie des Jugendalters. Leipzig. — *Tumlirtz :* Die Reifejahre (Untersuchungen zu ihrer Psychologie und Pädagogik.) 2. sz. Leipzig. — *Ziehen :* Das Seelenleben der Jugendlichen. Langensalza. — *Wille :* Die Psychosen des Pubertätsalter. Leipzig. — *Winkler E. :* Religion und Jugenderziehung in den Entwicklungsjahren. Herder. Freiburg.

ez a fiatal lelki viharzás, — de annyi tény, hogy még sohasem kellett a gyermekeknek olyan veszélyes körülmények között férfiakká érniök, mint ma. Régebbi korban a családi élet erősebb rendezettségének sok tekintetben sikerült helyes úton levezetni az élet tavaszának viharait, amelyeket emellett nem erősítettek, izgattak, hevítettek még külön is az erotikának ezernyi fortélyával egy modern társadalmi életnek megszámlálhatatlan dekadens kinövései, mint az ma rendesen történik.

A tudás, jóakarat, finom pedagógiai tapintat oly magas fokára van szükség e ponton, a kamaszkornak, ennek a «tempus minoris resistentiae»-nek tömérdek sajátossága annyi nehéz probléma elé állítja az ifjúsági lelkipásztort, hogy azok megbeszélésére külön fejezetet kell szentelnünk.[1]

I. Kell-e «vallási kíméleti idő?»

Mindenekelőtt a külföldi pedagógiai irodalomban felvetődött ama véleményhez kell hozzászólnunk, amely a pubertas korára — éppen a korral járó sajátos pszichológiai tünetek miatt — **«kíméleti időt» kíván a vallási neveléstől.**[2] Ebben a korban — mondják — ne követeljünk az ifjútól egyházias vallásosságot, ne követeljük a vallási élet külső megnyilvánulásait, mert az ifjak a fiziológiai s pszihikai érési folyamat alatt annyira más irányban — éppen nem vallási irányban — vannak lefoglalva, hogy a vallásosság erőltetése végkép elveheti kedvüket későbbre is a vallástól.

A) Bizonyos igazság van ebben a megállapításban, azonban korántsem annyi, mint ennek hirdetői gondolják. Ha valaki, éppen a fejlődő kor viharaiban küzdő ifjú szorul rá különösen lelki gondozásra; még pedig egészen speciális,

[1] Itt csak a fiúkat tartjuk szem előtt. A leányokra vonatkozólag l. *Hamvas:* A serdülő leány lelki alkata. Kath. Nevelés. 1924. 26—36. l. *Bühler:* Das Seelenleben der Jugendlichen. (Versuch einer Analyse und Theorie des psychischen Pubertät.) Jena. (Főleg a leányok érése.) *Kard. Bertram:* Weibliche Jugendpflege. M.-Gladbach. *Clostermann:* Über das Werden des jugendlich-weiblichen Gewissens. M. Gladbach. *Schneider:* Handbuch der weiblichen Jugendpflege. Herder. *Stockhaus:* Die Arbeiterjugend zwischen 14 und 18. Wittenberg. *M. v. Tilling:* Psyche und Erziehung der weibl. Jugend. Langensalza. *Thorbecke:* Reifungsprobleme der proletarischen weiblichen Groszstadtjugend. Berlin. *O. Tumlirtz:* Die seelischen Unterschiede zwischen den Geschlechtern in der Reifezeit. Langensalza.

[2] *Hoffmann:* Kirchliche Schonzeit für die Pubeszenten? Pharus. 1918. júl.—aug. sz.

a többi hívekétől elütő lelki gondozásra. Azokban az években, amikor a lélek puha, mint a viasz, és minden benyomásra hajlékony, mikor a szülők kérő szava *már* erőtlen s az élet kijózanító korbácsa *még* nem elég erős, **csak a tapintatos s az ifjúság küzdelmeit ismerő lelkivezető keze tudja eligazítani a hányódó lelkeket.**

Téves felfogás, hogy a pubertas éveiben az ifjú irtózik minden komoly lelkivezetéstől s vallásos gondolattól. Ellenkezőleg éppen ezekben az években vágyódik legjobban életének elmélyítése és erkölcsi megerősödés után, és valósággal keresi az olyan férfiakat, akik őt tényleg erkölcsi magaslatokra tudják vezetni. Boldog ifjú, ki ilyen lelkipásztorra talál! Mert az ifjúsági lelkipásztorkodásnak éppen ez a legnehezebb pontja. Sok ifjú — főleg a korban — nem a vallás miatt fordul el a vallástól, hanem annak tapintatlan képviselői, a helytelen metódus s a lélektannal nem számoló vezetés miatt. Mily gyakran olvashatunk hitetlenek ajkáról vallomásokat, melyek szerint a hitetlenségbe a tartalmatlan vallásoktatás, vagy az ifjúság lelkületét nem ismerő bánásmód vitte őket!

Igazat kell adnunk *Foersternek:* «Aki megfigyeli a mindkét nembeli ifjúságot azon években, amelyekben a nemi érés végbemegy, annak mindig föl fog tűnni, hogy ezekben az években épen a temperamentumos természetűeknél mily elemi erővel vágyódik a lélek szellemi megerősítés és magasabb rendeltetésünk hitének megszilárdítása után, és épen ezért mennyi felelősség nyugszik vallási pedagógiánkon, ha a fiatalok ebben a korban ostoba vagy nagyhangú tagadásba tévednek».[1] Soha talán oly őszintén, mint ebben a korban, nem tudja imádkozni Niclaus von der Flue egészen átadó imáját: «Nimm mich mir, gib mich dir».

A kamaszkor fiziológiai és pszichikai elváltozásai természetesen visszahatnak a vallási életre is: *a gyermek öntudatlan vallásossága az ifjú tudatosabb vallásosságává változik.*

A gyermeki vallásosság ismertető jelei: a föltétlen hit, mely a legkisebb kételyt sem ismeri; a nagy szeretet, illetve félelem Istennel szemben; gyakorolja a vallást, amint éppen másoktól látja, mélyebb megértés és önállóság nélkül.

A pubertás korában azonban ez az épület teljesen átalakul, vagy éppen össze is omlik. A gyermekes vonások le-

[1] *Foerster:* Erziehung und Selbsterziehung. 317. lap. Zürich, 1917.

mosódnak, az észbeli alapozás vágya erősebbé lesz, az önálló elhatározás előtérbe jut.

Tapasztalati tény, hogy amint a gyermeki organizmus a legtöbb esetben fiziológiai megrendülések közt fejlődik át az ifjú organizmusává, épúgy *a gyermeki hitátalakulása az ifjú*, majd férfiú hitévé sem történik harc és küzdelem nélkül. Az átmenet nem mindegyik ifjúnál egyforma. Körülbelül egyharmaduknál a gyermeki hit észrevétlenül, harc nélkül növekszik meg az ifjúkor hitévé, a másik két-harmadnál azonban kemény küzdelem között.[1]

B) **Ebben a korban az ifjakban alábbhagy a vallási élet külső megnyilatkozása.** Nagyon megcsappan bennük a tekintélytisztelet s erős önállósági törekvés lép helyébe. Az ifjú kínai fallal veszi körül lelkét; jó erkölcsi vonásait szégyenli, mihelyt azokért bárki is kineveti; szeret tekintélyt mutatni, barátját hazugsággal kimenteni stb. Hitbeli kételyek együtt merülnek fel az erkölcsi szabadosság utáni vággyal. Bár ezeket a «hitetlenségeket» éppen nem kell komolyan venni, mégis, ha ilyenkor nem áll mellettük ügyes kezű lelkivezető, a fejlődés — nem az észbeli nehézségek, hanem az erkölcsi küzdelmek miatt — könnyen az egyháztól s vallástól való teljes elfordulásban végződik.

A fejlődés éveiben veszi észre az ifjú legelőször az emberi lét megosztottságát s titokzatosságát. Ijedten eszmél rá a bensejében egyre erősebben szóhoz jutó ellentétes irányú hajlamokra s egész mostani élete, mint nagy talány nehezedik tétova lelkére. A szerelem nagy problémája is rávetíti első sugarait s árnyait a küzködő lélekre s oly erővel ragadja meg, hogy alig tud alóla csak egy-kettő is menekülni. Az ifjú ilyenkor magába húzódik s saját tüzében emésztődik. Dobogó szívvel kutat felelet után s ég a vágytól, hogy igazi, melegszívű nevelőre akadjon, mert — kívülről talán bármint mutassa az ifjúság önállóságát — saját elégtelenségének nagyon is tudatában van.

A serdülőkort csak akkor tudjuk lélektanilag helyesen megítélni s pedagógiailag jól vezetni, ha e kornak nem kizárólag sexuális-krízisét nézzük, hanem a férfiúvá-érés nagy küzdelmének egész komplexumát látjuk benne, amelynek a sexuális kérdés csak egyik — bár talán legfőbb — részlete. Ezekben az években halmozódik fel és kavarog az

[1] *Hoffmann:* Handbuch d. Jugendkunde u. Jugenderziehung. Herder. 1919. 246. l.

ifjúban a nemi energia mellett a *világot gyúró férfierő s a korlátokat döngető öntudat.* Maga az ifjú tanácstalanul s értetlenül áll a reá tóduló ismeretlen erők áradatában s boldogan kap egy ügyes vezető keze után, aki e rendezetlen és homályos impulzusok tömegében eligazítsa, aki őt megértse ott is, ahol az ifjú magát nem érti; aki a kavargó érési folyamat ködében éles szemmel észrevegye a jellem lappangó értékeit, melyeknek sokszor csak egy bátorító szó megtermékenyítésére van szükségük, hogy helyes fejlődésnek induljanak.

Tehát nem egyházi kíméleti időre van szüksége a kamaszkornak, hanem kétszeresen is szüksége van erős, de okos vallási irányításra s befolyásra! Azon a kínai falon, melyet az ifjú e korban maga köré von, még a szülő, a tanár sem tud áthatolni; csak barátját engedi át. Ha a hittanár az ifjú «barátjává» lesz («factus sum parvulus cum parvulis»), ez is sikerül neki. A hittanár főleg e korban ne foglalkozzék annyit a tanterv reformjával, rendszerekkel, módszerekkel, de annál többet az eleven fiúval, lelkével, rejtőző energiáival, vágyaival, fantáziájával.

Találóan írja *XIII. Leó* pápa: «Ha az élet egyetlen szakában sem nyilvános, sem magánügyben nem mellőzhetők a vallási kötelességek, legkevésbbé szabad azokat visszatartani attól az életkortól, amely még nem bír tapasztalatokkal, szenvedélyektől izzik s a romlás annyi csábításának van kitéve».[1]

C) Sőt a «kíméleti idő» követőivel szemben éppen azt állítjuk, hogy a **vallás éppen a kamaszkorban jobban foglalkoztatja az ifjakat, mint bármikor,** hiszen akörül forog a harc, hogy az ifjú meg tudja-e őrizni gyermeki hitét a férfikor számára is, avagy elveszti azt.

Mikor tehát az ifjú abban a szörnyű munkában verítékezik, hogy eddigi zavartalan vallási fogalmait az egyre erősebb áradatban rázúduló élettapasztalatok ellentmondásai között is megmentse, nemcsak «kíméleti időről» nem szabad beszélni, hanem egyenesen a felebaráti szeretet megsértése volna a küzködő s kereső fiatal léleknek segítségére nem sietni. Csak aki nincs tisztában az érő lélek sajátosságaival, csak az csodálkozik rajta, hogy a vallásos vezetés felemelő s bátorító erejét *éppen a kamaszkorban tartjuk legszükségesebbnek.* Mindenkor igazak maradnak azok a szavak,

[1] «*Militantis ecclesiae*» encyklika. 1897 aug. 1. (Acta Sanctae Sedis. XXX. 3. l.)

amelyekkel a különben determinista *Payot* adózik a katolicizmus nevelő erejének: «Azok az erők, amelyek fölött a katolikus egyház, a jellemeknek ez a páratlan nevelője, rendelkezik, elegendők volnának, hogy a hívek életének célját, irányát nagy vonásokban kijelöljék. Ma azonban a gondolkodó szellemek többségéből hiányzik ez a vezetés és semmi sem pótolja azt».[1]

Tehát nem kíméleti időre van szükség, hanem okos és pszichológikus vallási befolyásolásra! A kíméleti idő éppen attól fosztaná meg az ifjút, ami személyiségének kialakításához az ideált s lendületet, akaratának pedig az erőt és megbízhatóságot adja. Az ifjúsági lelkipásztor éppen arra törekszik, hogy a lélekforrás viharaiban hányódó csónakon a vallás legyen az iránytű s a kormány; iránytű a Krisztus által kirajzolt emberi ideál, a kormány pedig a keresztény életmódból fakadó erkölcsi erők.

Ehhez azonban pontosan kell ismerni a feilődő kor sajátos lelkiállapotát.

II. A serdülőkor sajátosságai.

A kamaszkor az ifjúnak második születése; ezekben az években dől el egész életsorsa: isteni színjáték lesz-e ebből a fejlődő lélekből, vagy szomorú tragédia.

A pubertás beálltával nagy vihar kavarodik fel az érzelmi életben. A férfias önállóság tudata napról-napra erősbödik az ifjúban, de hasonló mértékben érzi saját esetlenségét, ügyetlenségét is. A világot megváltani akaró tettrekészség és a belső levertség, lehangoltság kettős szélsősége közt hányódik ide-oda. Innen ered beteges érzékenysége, izgatottsága, főkép szinte ösztönös ellenállása minden tekintély ellen.

Nem lesz azért fölösleges legalább röviden vázolni a kamaszkor (kezdete nálunk kb. 13—16 év) sajátos jelenségeit.

A) **A testi elváltozás** legerősebben abban nyilvánul, hogy a test rohamos fejlődésnek indul. Elveszti a gyermekiesség báját és a felnőttekéhez egyre hasonlóbbá lesz. A fiúknál változik a hang és megjelennek az első bajuszszálak. A csontrendszer s az egész belső organizmus hatalmas lendülettel fejlődik (az agyvelőnek főképp a finomabb elemei). A tüdő és szív a pubertás korában kb. kétszeresére nő a régi térfogatnak. A nemiszervek is erős fejlődésnek indulnak. Ez a

[1] *Payot:* Die Erziehung des Willens. Leipzig. Az előszóban.

forrás lányoknál kb. 14—16, fiúknál 16—18 év körül éri el csúcspontját. Az egész testen valami nyugtalanság vesz erőt s óriási akaraterőre van szükség, hogy a lelki egyensúlyt fel lehessen tartani.

«Midőn az egyed befejeződött, az Isten a természet útján az élet fenntartásáról akar vele gondoskodni. A 16-ik, illetve 14-ik évben lép fel a változás a mi éghajlatunk alatt. Oka és eszközlője a pubertásmirigy, vagyis az ivarmirigy kötőszövetének váladéka. Ez választ ki fehérjeanyagot, mely molekulárisan szétoszolva a vérpályákban kering. Ez az anyag, mint hormon, állandóan hat az idegekre; úgy látszik, más szervekre is. Bizonyos kellemes láz fogja el az egyént különös sejdítésekkel, amely ha nem volna természetes, az orvosi nyelv bátran alteratio-nak mondaná. A hatás *a testi jellegek fellépése és a lélek*, jobban a lelkület, a psziche *megváltozása*. Ki kell emelni, hogy e változásnál a szív meg-nagyobbodása és a vérkeringés teltsége és könnyűsége lép előtérbe úgy a fiúknál, mint a leányoknál.

Az idegzet kellemes feszülése, a reakciók könnyűsége, az erős véráram a fiúban az erő, a bátorság, az egyediség és önállóság érzetét kelti. Különválik a tárgyi világtól, sőt vele szembe is helyezkedik. Van *mersze* vele szembeszállani. *Az eszmetársítások gyorsasága és könnyűsége* az agyban új eszméket, kikezdéseket vet fel. Javítani a régit, az újat a maga eszméi szerint alakítani, azt érzi feladatának. Vannak problémái, eszméi; próbálja őket a világba állítani. Akit eddig mint gyermeket sodort a világ folyása, most ő igyekszik a világ sodrát megjavítani. Legalább hiszi, hogy feladata.

A nevelő lefogja a nagy erőérzetet aktív működésre a cserkészetben, játékban, kirándulásban; lefogja a problémák szeretetét tudományos és társadalmi kérdések fejtegetéséhez és megfejtéséhez. Olyan ez a felgyülemlett energia, mint a felülcsapó malomban a víz: ha ráesik a malomkerékre, mozgat valamit; ha nem, kárba veszett.

A *leányoknál* az idegzet labilitálásánál fogva nem az izmok feszülésében nyilvánul a változás, hanem *a szív és kedély érzékenységében és gyöngédségében*. A könnyű szívműködés révén nagy *boldogságérzet fogja el*, mely magát közölni és kiönteni akarja altruisztikus irányban. Innen a nagy barátkozási és társulási ösztön, innen a nagy érdeklődés minden iránt, ami kicsiny és gyönge.»[1]

[1] *Török :* Az élettan és a lélektan összefüggése a nevelés oldaláról. Kath. Nevelés. 1923. évf. 130. l.

B) Az agyvelő fejlődése következtében **új szellemi folyamatok is** válnak érezhetőkké, főkép a nagy tudásvágy. Az ifjú a dolgok mélyére szeretne hatolni. Kezdetben azonban nem találja meg a való életet s folyton csak ábrándozik, terveket sző. Fantáziája gyeplő nélkül rohan a kigondolt mesék és regények világában.

Csak a pubertás vége felé képes elszakadni az érzéki benyomásoktól s a tapasztalattól a spekulációhoz, a konkréttól az általánoshoz emelkedni fel. Akkor lesz csak képes vallási és erkölcsi elvont szemlélődésre s most tud már saját lelki tevékenységére is reflektálni. Akkor válnak ki benne élesebben differenciálódva az egyéni hajlamok s ezzel ébred az érdeklődés saját életcélja, rendeltetése, leendő pályája iránt is.

A felsorolt szellemi tevékenységből magyarázható az ifjak munkakedve e korban és produktív hajlama, ellentétben az eddigi receptív iránnyal. Prózát és költészetet egyaránt gyarapítják az ifjak szárnypróbálgatásai; filozófiai és vallási kérdésekkel szívesen foglalkoznak. E hajlandóságok ismerete annál fontosabb a lelkivezetőre nézve, mert az ifjakat a kellő előismeretek hiánya e téren igen könnyen téves felfogások kialakításához, ostobaságokhoz, néha egészen meglepő, érdekes s szinte megmagyarázhatatlan eredetű gondolatokhoz vezeti.

C) Azonban a testi és szellemi tevékenység kifejlődési fokát is messze fölülmúlja az a nagy változás, amely e korban **az akarati és érzelmi élet terén** megy végbe. A «Sturm und Drang» legerősebben itt tombol s nem ritkán durvaszívűvé, makacssá, kiállhatatlanná, szeszélyessé teszi az ifjút, akinek pedig ebből a viharból kell ideális egyéniségét kialakítania.

«A serdülő gyermek olyan, mint a kiforratlan bor: a must elvesztette édességét, de még nem vette fel a bor nemességét, telve van erjedő anyagokkal. A serdülő gyermek is elvesztette már az édes gyermek kedvességét; maga is érzi, hogy már nem gyermek és ezért felnőttnek tartja magát; de erre még nincs megérve, azért éretlenül viselkedik. Nem találja helyét sem a gyermekek, sem a felnőttek között, nem találja meg semminek sem a hozzáillő módját, helytelen testtartása, mozgása, gondolkodása, beszéde, cselekedete egyaránt.»[1]

[1] *Hanauer:* A katolikus családi nevelésről. Vác, 1925. 16. l.

a) A bennük eddig jóformán ismeretlen «Én» vezető szerepre ébred, öntudatuk valósággal mintha álomból ébredt volna fel. Az öntudat fejlődésével fokozatosan erősbödik a *szabadság utáni vágy is;* ha ezt a nevelés nem veszi figyelembe, az ifjút arra kényszeríti, hogy ravaszkodással, vagy nyilt daccal érvényesítse nagyobb szabadságigényeit; de ezáltal nevelőiben, sőt szüleiben is, ellenségét fogja látni, akikkel szemben bizalmatlanná válik, akiket lehetőleg kerül s akiknek terveiről sohasem beszél. Sőt akárhányszor abban gondolja önállóságát föllelni, hogy nyilt daccal száll szembe a tekintéllyel. Itéleteiket csalhatatlan biztonsággal mondják ki, sokszor kemény, lesujtó fölénnyel. Néha valósággal bandába verődnek ilyenkor a tekintély és a szülői ház ellen. Roppant fontos, hogy az ifjak bizalmát ebben a korban is meg tudjuk nyerni és pedig anélkül, hogy ezért a komoly fegyelemből bármit is feláldoznánk. Szeretik, ha felnőtt számba veszik őket; hozzuk hát meg nekik ezt az örömet a velük való érintkezés hangjában, a figyelmességben, persze magunkban soha nem felejtve, hogy mégis csak éretlen, fejlődésben levő ifjakkal van dolgunk, akiket ha nem is lehet többé kisgyermekek módjára kezelni, de akiknek vezetése a mi részünkről annál világosabb célkitűzést s erős akaratot követel meg.

b) Az önérzet is igen könnyen fajul e korban *érzékenységgé.* «Valakik» már ők is akarnak lenni. Most veszik észre, hogy ők is valakik. Eddig nem igen sértette őket, ha mellőzték, gyermeknek tartották. Csak minél több hab legyen az uzsonnai kávéjukon, ez volt a fő. Most azonban szeretnének már önállóak lenni, és — érdekes — mégis könnyen befolyásolhatóak. A becsületről egész sajátos kódexük van; pl. a lehető legnagyobb becstelenség valakit elárulni, mikor a tettest kutatják, magukat vagy másokat büntetés elől bármily eszközzel (pl. hazugsággal) megmenteni azonban éppen nem jellemtelenség.

Itt arra kell tehát törekedni, hogy *a becsület helyes fogalmát* szeressék meg az ifjak s rávezetni őket arra, hogy az engedelmességgel és önuralommal jobban fejlesztik egyéniségüket, mint saját szeszélyeik és akaratuk érvényesítésével.

c) Az érzelmi és akarati élet jellemzője e korban *a hirtelen csapongás* egyik végletből a másikba. Lelkesedés s hidegség, szeretet s gyűlölet, buzgalom s teljes apátia szinte ok és alap nélkül kergetik egymást ugyanabban a lélekben. Nagy a tettvágyuk; nincs akadály, amely legyőzhetetlen volna, nincs

cél, mely túl magas lenne. Mindent reformálni akarnak, — persze a realitás nemismerése miatt igen egyszerűen, sőt elképesztő radikalizmussal; így könnyen válnak a fennálló vallási, politikai s társadalmi viszonyok ellenzékeivé. Az ifjak gyüjtési mániáját is ebből a tettvágyból lehet megmagyarázni. Ebből magyarázható az ifjak megszökése is hazulról, hogy idegenben «nagy tetteket» vigyenek végbe.

Viszont azonban más oldalról igen könnyen lehangolttá, elkeseredetté válhatnak. Testükben-lelkükben határozatlan érzések gomolyognak; ideáljaikat elérniök alig sikerül; érzik még saját befejezetlenségüket. Ehhez járul — a ponyváról nem is szólva — a naturalista irodalmi termékek olvasása; mint Darwin, Nietzsche, Schopenhauer, Haeckel, Zola, Tolstoj, Ibsen stb. Vegyük még hozzá az egyre erősebben ébredő és követelőző nemi ösztön munkáját. Bizony, ha valaha, hát e korban van szükség erősítő, felemelő ideálokra, és a minél korábban, minél kisebb korban begyakorlott erős akaratra!

d) A gondolkodó ész nagyszerű teleológiát fedez fel abban a sajátságos jelenségben, hogy míg a gyermekfiúk s kis leányok jól megférnek egymással, *addig a serdülő fiú ösztönösen húzódik a leányoktól* . . . «Vom Mädchen reiszt sich stolz der Knabe» — mondja Schiller találóan. Az erőtől feszülő, hőstetteket kigondoló fiú lenézi a gyenge, bátortalan leányt; viszont a leány gyengéd lelke is ösztönösen fordul el az esetlen járású s ostoba «stikliket» gyártó «kamasz» fiútól. És mindez nagyon jól van így. A Teremtő terve, hogy a két nem főleg ebben a korban külön nevelkedjék, egymásra hatással ne legyen, mert csak így fejlődhetik a fiú a teljes férfiúi, a leány a teljes női ideállá.

Stern magyarázata szerint a két nem ebben a korban már sejti sajátos rendeltetését, de saját nemiségük célját még nem látják világosan. Éppen az, hogy látják, hogy ők a másik nemtől elütőek, félénkké teszi őket. Ez az averzió csak időleges; ha betegesen megmarad, mysogynia (nő-) vagy mysoandria (férfigyűlölet) lesz belőle.

Valóbbszínű azonban a psycho-teleologicus magyarázat, mely szerint ez az elkülönülés a két nem sajátos kifejlődésének biztosítására szolgál; hogy t. i. egyik a másik befolyása nélkül fejlődhessék ki (reflektáló, aktív férfi — passzív, intuitív nő). Minél jobban kifejlődött ez a két típus, annál erősebbé lesz aztán majd a vágy, hogy az egyik nem sajátossága a másik nem lelki előnyeivel is kiegészüljön.

D) Fontos változások állnak be a pubertás korában a **vallási gondolkozásban** is. Hit és vallási élet sokszor válságon megy át ez időben. A kis gyermeknek a mennyei Atyáról vallott meleg hite eltűnik, s a hit és ész ezentúl sokszor kelnek viadalra egymással. A régi gyermek odaadása, alázata, bizalma helyet ad a kritikának, kétkedésnek, bizalmatlanságnak, s annak a vágynak, hogy minden titoknak nyitjára akadjanak. Vallási kétely s erkölcsi féktelenség könnyen lesznek úrrá a lelken.

Különösen fontos feladat most a hitoktatásban Istent nem gyermekesen állítani be többé, hanem gyermekfölötti, sőt emberfölötti módon, bizonyos filozófiai öltözetben. Fontos az «igaz» és «magasztos» iránt meglevő természetes lelkesedést a vallás igazságainak lekötni s a gyermekkor bizalmát, szíves alávetettségét az Isten akarata iránt átalakítva átmenteni az ifjúkorba mint tudatos, szabadon vállalt engedelmességet.

III. Serdülőkori betegségek.[1]

Helyénvalónak látjuk röviden felhívni a figyelmet azokra a speciális serdülőkori betegségekre is, amelyek egyik-másik ifjúnak testi vagy lelki egyensúlyát e korban megzavarhatják.

Már a pubertás normális lefolyása is mélyreható megrendülésekkel jár; ha pedig bármiféle zavaró körülmény (pl. öröklött syphilis, egyéb terheltség, gyöngébb ellenállóképesség, elpuhult nevelés, korai nikotin- s alkoholélvezet) nehezítik a helyzetet, lényeges testi vagy lelki betegségek állhatnak elő. A serdülő kor a terheltségnek, az öröklött rossz hajlamoknak kritikus időpontja.

A) Ilyen kamaszkori **testi betegség** áll be, ha a hirtelen fejlő szervek erősödését a fönt említett kedvezőtlen körülmények zavarják. Ebből funkcionárius vérkeringési zavarok

[1] *Anton:* Vier Vorträge über Entwicklungstörungen beim Kinde. *Bopp L.:* Allgemeine Heilpädagogik. Freiburg. Herder. *Hoffmann:* Handbuch d. Jugendkunde u. Jugenderziehung. Herder. 1919. 343—99. l. *Isserlin—Gudden:* Psychiatrische Jugendfürsorge. Berlin. *Klug I.:* Die Tiefen der Seele. Paderborn. Schöningh. *Liertz:* Wanderungen durch das gesunde und kranke Seelenleben bei Kindern und Erwachsenen. Mayer. Wien. *Pappenheim—Grosz:* Die Neurosen und Psychosen des Pubertätsalter. *Pick:* Über einige bedeut. Psycho-Neurosen des Kindesalters. *Többen:* Die Jugendverwahrlosung und ihre Bekämpfung. Münster. 1922. 60—88. l. *Ziehen:* Die Geisteskrankheiten des Kindesalters mit besond. Berücksicht d. schulpflicht. Alters. 3 k.

(heves szívdobogás, kapkodás levegő után, szédülés) keletkezhetnek. Különösen most kell vigyázni az egyenes testtartásra. Könnyen áll be elfáradás. A tüdővészes infekcióra is igen hajlik a szervezet e korban. Gyakoriak a bőrkiütések is. A legjobb védekezés mindezek ellen: elegendő alvás, nem fűszeres, s nem izgató táplálkozás, nem sok ülés, kellő mozgás a szabadban.

B) **Az idegrendszeri zavarok** szintén rendkívüli jelenségeket idézhetnek elő. A mai ifjúság idegrendszere külső körülmények és árötöklés folytán úgyis eléggé terhelt; nem csoda, ha a kamaszkor fiziológiai változásai erősen próbára teszik. Egyiknél neurasthénia, másiknál hysteria, majd hypochondria vagy melancholia áll be. Mindez a neurozis csupán funkcionárius természetű ugyan, amely a testi fejlődés befejeztével elmúlik, a betegség jelenségei azonban érezhetőek a lelki tevékenységben is (lelki megzavartság, nyugtalanság, túlérzékenység, akaratnélküliség). Mindeme ideges tünetek nagy szeretetet, jóakaratot és tapintatot követelnek a nevelő részéről.

C) Sőt elég gyakran valóságos **psychopatikus jelenségek** is ütköznek ki az ifjún e korszakban. Így pl. a *dementia praecox* három fajtája: *a)* a *hebephrenia*[1] (ifjúkori elmezavar), ami alatt a serdülőkor tipikus jelenségeinek betegesen fokozott megnyilvánulását értjük; *b)* a *dementia katatonika*, amely mindenféle külső befolyás ellen elutasító, negatív viselkedésben («mintha falra borsót hánynának») és folyton megújuló ugyanazon mozdulatokban s grimaszokban és ugyanazon kedvenc szavak használatában (stereotypia) nyilvánul; *c)* a *dementia paranoides* (megelőző vagy öröklött betegségek vagy fejsérülés maradványa), a való alapot nélkülöző zavaró érzékelések (lát, hall, szagol nem látszó tárgyakat, hangokat s szagot), *Psychastenia*, az akarat túlságos elernyedtsége az ösztönök és képzelet világával szemben, mely néha egész az abuliáig fokozódik. Olykor felléphet örökölt melancholia, sőt szintén örökölt erkölcsi degeneráltság *(moral insanity)* is, mely szó nélkül nyeli a bűnt. A legnagyobb baj, hogy az ilyen ifjaknak önbecsülésük is elhal, ami pedig egyetlen segítő eszköz lehetne a mentő munkában. Másokban a terheltség féktelen szenvedélyekben, gonoszságban nyilvánulhat, folyton hazudnak, csalnak; legtöbbször nemi kicsapongás is járul mindezekhez. Ilyenkor rendkívül fontos,

[1] Hébé az ifjúkor istennője (Zeus és Hera leánya).

hogy a nevelő ismerje az illető egyén sajátos körülményeit, terheltségét, a környezet befolyását és nevelői munkáját ehhez szabja.

IV. Mire vigyázzon a lelkivezető?

Minthogy tehát az ifjú ezekben az években csupa aktivitás, csupa élet, először is ne ijedjünk meg egyes csintalanságaiktól, másrészt pedig főkép most igyekezzünk a hitoktatást életre átváltani s a vallásnak életet alkotó erejére rámutatni.

A) **Az elevenség még nem rosszaság!** Erre vonatkozólag *Foerster* így ír: «A valláspszichológusnak nem szabad soha elfelejtenie, hogy a fejlődés éveiben a fiúknak egész belső állapotából következik, hogy éppen azok a fiatalok, akik lelkük mélyén vallásos hajlamúak, . . . ezt a belső állapotukat jámborság, imaszeretet, csendesség és misztikus vágyak által éppen nem árulják el, hanem éppen ellenkezőleg feltűnő jellemerő s az erő és önbecsülés határozatlan sóvárgása lázítja őket minden engedelmesség és lágyság ellen. Olyan ifjak, akikből az egészséges, fiús csintalanság hiányzik s akik a fejlődés éveiben határozott jámborságot mutatnak, az igazi ifjúsági pszichológus előtt mindig gyanúsak, mert félni lehet, hogy itt a jellemnek egy alkotó eleme hiányzik, ami nélkül a vallás is csak lagymatag érzelgősséghez, de nem megbízható s világot legyőző karakterhez vezet».[1]

«Olyan a fiú ezekben az években, mint *a zakatoló autó*, amely reszketve várja az elindulást: érzi, szét kell pattannia, ha meg nem indulhat és erejét tettekben nem vezetheti le. Ádám és Éva porból teremtettek, de a fiúk villamosságból — mondja egy amerikai pedagógus.»[2]

Ezeknek vezetésénél tehát nem szabad megfeledkezni arról, hogy az ifjú csupa élet, csupa mozgékonyság. Mikor imádkozik, lelke mélyéből tud beszélni Istenéhez: «Mint a szarvas a hűs forrásra, úgy vágyik lelkem, Uram, utánad», — aztán feláll s olyat gáncsol a szomszédján, hogy az csak úgy zuhan a földre. Egyszer képes minden héten gyónni, máskor heteken át nem is imádkozik.

Külsőleg nagyon mutatja, hogy most már ő kritizálni is mer, most már nem fogadja el szó nélkül a tekintélyeket, mint azelőtt; hogy most már ő nem olyan «jámbor», mint

[1] *Foerster:* Schuld und Sühne. München. 1911. 177. l.
[2] *Foerster:* Erziehung und Selbsterziehung. Zürich, 1917. 210. l.

azelőtt, alsós korában; sőt akárhányban újfajta farizeusság fejlődik ki, amely szerint a fiú így imádkozik: «Uram, hálát adok neked, hogy nem vagyok olyan *jó*, mint ez itt». De azért téves megállapítás volna ezekből a jelenségekből a kamaszkor vallástalanságára és a «kíméleti idő» szükségességére következtetni. A fejlődő ifjú viselkedése szüleivel szemben is mennyire hidegebbé lesz (némelyik el is szalad, amikor édesanyja meg akarja csókolni), és mégsem mondhatjuk, hogy nem szereti többé szüleit; épúgy nem szabad azt gondolnunk, hogy a kamaszkorban az ifjak elvesztik vallásosságukat, ha külsőleg talán nem is szívesen mutatják meg azt.

B) A nevelőben legyen tehát **nagy nyugalom.** A kamaszévek tömérdek csínyje, sokszor durvasága, könnyen kihozza a hitoktatót nyugalmából, hacsak nem emlékszik vissza — *saját* fiatal éveire. Pedig kellő nyugodtság nélkül semmire sem megyünk. Ez a nyugalom adja meg a szükséges türelmet, s megvéd a paphoz nem illő durva tónustól. Azzal le kell számolnunk, hogy — hiába — az ifjúság ezekben az években nem oly tökéletes, mint amily tökéleteseknek mi felnőttek magunkat — gondoljuk. Sokszor nem is tehetnek róla szegények, hogy ennyire kiállhatatlanok!

A teljes higgadtságot s nyugodt modort nem fölösleges a mai ideges világban különösen is hangoztatni. A hitoktató idegessége átragad az osztályra, az ideges osztályt meg büntetni kell s — vége a kedvező hangulatnak.

Sohasem tudjuk a *gúnyt* helyeselni a diákokkal szemben, legkevésbbé azonban ebben a korban. A gúnyolódó hittanár végkép elkeseríthet és elvadíthatja magától a lelkeket.

Aztán ne felejtsük el *megdícsérni* is a jót, amit diákjainkban tapasztalunk. Amint erkölcstani könyveink — sajnos — többet foglalkoznak a bűnnel, mint az erényekkel, épily közeli a veszély, hogy a nevelő is könnyebben hajlik a hibák folytonos feddésére, mint a jó elismerésére és dícséretére is. Pedig az ifjú lelkek hosszú küzdelme nagy elismerést is érdemel, nem is szólva arról a pszichológiai tényről, hogy az elismerés a további akaraterősítésnek s nemes küzdelemnek is ösztönzője. Az állatot ostorral hajtják előre, de az ember inkább ért a jó szóra.

Különösen e korban ügyeljünk arra, hogy bizonyos *megilletődöttséggel*, bizonyos tartózkodással nyúljunk ahhoz a fönséges titokhoz, amit emberi léleknek nevezünk. *Másnak* a lelke az, nem az *én* tulajdonom, nem rendelkezem fölötte,

mint valami élettelen tárgy fölött. Bármily lelkesen szeretném megnyerni a krisztusi életnek, nem ragadhatom magamat vele szemben erőszakosságra. Jól kell tudnom, hogy a lelkek mind különböznek, nem lehet mindenkire ugyanazt a formát erőszakosan ráhúzni. Ami csak *tanács*, az nem *parancs* s ami az egyiknek *mennyország*, a másiknak *pokol* lehet.

A lelkinevelőnek éles tekintete főleg ahhoz szükséges, hogy felismerje az ifjúban azt a pontot, hajlamot, jó tulajdonságot, amely éppen ennek a léleknek *különös* sajátossága s amelybe beleakaszthatja az egész lelkinevelés tengelyét. Ismernie kell a nehézségeket, amelyekkel az ifjúkor küzködik, mert csak így figyelmeztethet s óvhat, korholhat s tanácsolhat eredménnyel. Tudnia kell, mily szeszélyesen csapongó a kamaszkor hangulata: egyszer magasba emeli az ifjú lelket, másnap — minden látható különösebb ok nélkül — a bizonytalanság, kedvetlenség, lelki depresszió mélyére sujtja. Tudnia kell, mily könnyen lelkesedik az ifjú kor, de mily kevéssé erénye a kitartás, mily hamar lankad szárnyalása s mily könnyen emészti fel erejét a mindennapi élet. Ismernie kell, hogy lelkesedés és tett gyakran mily messze állnak egymástól s hogy apró kis megszokott és megszeretett hibák sokszor csak komolyabb küzdelmek után győzhetők le, mint a kiáltó nagy bűnök. Ha ezt tudja, mindig készen lesz nála az ösztönző, bátorító, vigasztaló szó.

C) Kétségtelen tény, hogy ha a kamaszok általános nevelése is nehéz, még nehezebb vallási nevelésük. Egyrészt nem szabad feladnunk hitünk természetfölötti jellegét (enélkül u. i. nem lehet kereszténységről beszélni), de másrészt számot kell vetni e kor fiziológiai és pszichológiai sajátosságaival, az előttünk feslő fiatal egyéniség megilletődött tiszteletével, egyébirányú szellemi fejlődésével is.

Minden fejlődési kornak sajátos vallási ideálja van; itt tehát a vallásnak azokat a motívumait emeljük ki, amelyek iránt ez a kor leginkább érdeklődik s ezeket állítsuk a nevelés szolgálatába.

A kamaszkornak leginkább imponál **a nagyság, az erő, a hatalmas méretek, a romantika.** Emeljük hát ki vallásunkból ebben a korban főleg ezeket a vonásokat (pl. a szentek életében, az egyháztörténelemben a heroizmus, önzetlenség; a misszionáriusok és távoli országok romantikus élete stb.).

A hittanár főleg ezekben az osztályokban legyen tudatá-

ban annak, hogy a hittan nem annyira iskolai tantárgy, mint *élettantárgy;* nem iskolai gyakorlat, amit elég könyvnélkül tudni és vizsga után elfelejteni s a hittankönyvvel együtt annak tartalmát is sutba dobni, hanem minden hittanóra legyen a gyakorlati életberendezés és jellemalakítás problémájának bogozgatása, a *hitoktatás* mellett *hitszoktatás* is, mindennapi gyakorlás az önnevelésben. Ne arra törekedjünk, hogy a középiskola végeztével a diák fejében a *hittudományból* minél nagyobb adagok legyenek elskatulyázva, hanem hogy majd az élet odisszeájában az Isten akaratát válasszák iránytűül. Igen, legyen vallásuk az *ész* vallása is (hiszen oly kemény feltételeket szab eléjük, hogy azoknak jogosságát ugyancsak meg kell alapozni); de ne hagyjuk erősítés nélkül az emberi lélek másik oldalát, az *akaratot* sem. Legyünk büszkék arra, hogy éppen a céltudatos keresztény nevelés valósítja meg azt a hármas követelményt, amit a nagynevű *Paulsen* utolsó írásában a nevelés örök alapjaiul megjelölt. «Az én tanításom az volna, hogy térjünk vissza a régebbi korok komoly és szigorú neveléséhez, az «educatio strenua»hoz . . . Az igazi nevelés örök vezércsillaga a három nagy imperativus: *Tanulj engedelmeskedni! Tanulj erőt kifejteni! Tanulj lemondani és vágyaidat legyőzni.*»[1]

Már pedig az evangéliumi pedagógia mindig is ez az «educatio strenua» volt. A világi tárgyak legújabb tanítási módszerében is kezdenek már rájönni, hogy a mai iskola az észbeli tudás tarka csillogását kelleténél túl értékelte — a jellem, akarat és szív kiművelésének hátrányára. Annál inkább kötelessége erre rájönni a hittanításnak. Ha az egyik szerv a másik rovására fejlődik, nyomorékká lesz az egész szervezet.

a) Különösen nehéz feladat e korban **a tekintély és szabadság összeegyeztetése,** mert hiszen a fejlődő egyéniség legnagyobb kincsének a szabadságot tartja, és minden — még vallási — előírásban is e kincsének megsértését véli feltalálni.

Minél jobban fejlik az ifjú, annál jobban kell a kizárólagos tekintély=nevelést mérsékelni. A nevelő tanainak puszta visszhangját az ifjúban még ne tartsuk meggyőződésnek; mert ez a látszat mindjárt összedől, mihelyt kikerül a tekintély közvetlen befolyása alól. Az ifjak napról=napra fokozódó

[1] *Paulsen:* Moderne Erziehung u. geschlechtliche Sittlichkeit. Berlin. 1908. 87. l.

önállósági törekvéseiben viszont nem szabad elhidegülést vagy hálátlanságot látnunk; mert hiszen minden nevelés végcélja éppen saját lábára állítani a kezdetben gyönge lelket.

Az ifjú nem szívleli többé, hogy kezénél vezessék, mint gyermekkorában. Ez azonban korántsem jelenti, mintha *erőskezű* vezetőt nem tűrne maga mellett. Hiszen éppen ebben a korban szeretnek egyletesdit játszani, ahol a legnagyobb szájú lesz a vezér. Ha ügyes vezető tisztán tűzi ki eléjük a célt, föltétlen ragaszkodást nyerhet most is. *A maga személyét tolja hátra, a célt pedig állítsa mindenekelőtt reflektor fényözönébe;* így az ifjak meggyőződnek, hogy nem a személynek szolgálnak, hanem a célnak; — ez pedig férfiasság, ezt tenni érdemes. A nagy rendalapítók ezt a momentumot használták ki, mikor pl. Szent Benedek az «opus Dei»-t, Szent Ignác a «regnum Christi»-t állította rendtársai munkájának középpontjába.

b) Az ifjakban különösen magasan csapkodnak e korban a **cselekvési vágynak és tetterőnek** hullámai, ezekre kell tehát *ráhelyezni a tekintély hajóját* s a külső előírások betartását éppen, mint a teremtő erő működésének feltételét, mint a bennünk egyébként vakon működő s bizonytalan tapogatózásba vivő, *alaktalan szabadság utáni vágy nélkülözhetetlen ellenőrzőjét* kell beállítani. Az ifjúság nagy mértékben lelkes és nagylelkű. De neveljük *vallási nagylelkűségre* is olyan értelemben, hogy ne latolgassa kicsinyes mértékeken, mivel tartozik *szorosan* Istennek, hanem ha megismerte, hogy Isten minden teremtett lénynél nagyobb, azt is érezze, hogy tehát neki többel tartozunk, mint azt elgondolni, vagy megvalósítani képesek volnánk.

c) **Az akarat erősítésének** különösen a pubertás korában jut döntő szerep. Arra kell nevelni az ifjút, hogy amikor szükséges, mindig mindjárt elhatározásra tudjon jutni, s elhatározását tettre is tudja váltani. Ennek a nevelésnek főpontja pedig abban áll, hogy egyrészt az ifjú lelket erős ösztönzésekkel s vonzó *ideálokkal* telítjük, másrészt pedig ellenálló, az ingernek «*nem*»-*et mondani tudó* képességét gyakoroltatjuk, erősítjük. Ebben a világításban vesszük csak észre, hogy az egész katolikus aszkézis nem más, mint egy motívumaiban, céljában s eszközeiben theocentrikusan beállított páratlan akaratiskola.[1]

d) Igen erősen előtérbe lép e korban a **kritizáló hajlam.**

[1] *Fassbender:* Wollen eine königliche Kunst. Herder. 179. l.

Az ifjak különösen élesen figyelik környezetüket s *menthetetlenül leszólják hibáikat*. A hittanárnak csak akkor lehet nyert ügye, ha rajta minél kevesebb hibát tudnak felfedezni.

Viszont nem árt tudni, hogy ez a mindent lebíráló, sokszor a legszentebb vallási igazságokat sem kímélő hang nem annyira az ifjú lelkének természetes hangja, mint inkább *a szervezeti fejlődés együttjárója*. Néhány év mulva alább adják ezt a tónust. Tehát ne ijedjünk meg fölöslegesen, ne aggódjunk, hogy hitetlenekké lettek ifjaink, ne tegyünk nekik meggondolatlan szemrehányásokat. Ebben a pontban elfogadhatjuk a «tout comprendre c'est tout pardonner» elvet.

«Egész különös figyelmet kell szentelnünk annak a krízisnek, mely az ifjú nemi fejlődésével van kapcsolatban és amely a pubertás korában lép fel, annál is inkább, mert az apologetikának, mint a felsőbb osztályok tárgyának tanítása éppen ezzel a korral esik egybe. Az ifjú bensejében végbemenő változásnak kifejezője *hangja, mely egyszer gyermekhang gyanánt nyilvánul, másszor férfiasan vastag, hogy úgy mondjuk, tántorog. Így tántorog az ifjú egész lénye, lelke.* Forr benne minden, és ahogy forrongó időben ujságok és politikusok sokszor olyan dolgokat mondanak vagy cselekszenek, amelyeket normális időkben nem cselekednének, hasonlóképen az ifjú, a szervezetében végbemenő forrás idejében sokszor elrémíti nevelőit viselkedésével és szavaival. Olyanokat mond, mintha hitetlen volna. E beszédének forrása azonban rendesen nem hitetlenség, hanem csak egy rendkívüli lelkiállapot. *Szeretettel kell tehát hozzá szólni, mint ahogyan az orvos szeretettel szól betegéhez.* Nem szabad türelmünket vesztenünk vele szemben, mint ahogyan egy kedves betegünkkel szemben nem vesztjük türelmünket, ha még oly kiállhatatlanul is nyilvánul betegsége. Várni kell, míg kiforrja magát. Ez azonban nem azt jelenti, hogy állapota nem veszélyes és így magára hagyhatjuk őt. Ellenkezőleg. A legnagyobb gonddal kell mellette állnunk, nehogy az átmeneti kornak ezen patologikus tünetei állandósuljanak és valódi hitetlenséggé legyen az, ami eleinte csak hitetlenségnek látszott . . . Érezzük tehát át a pubertás korában levő tanítványunk veszedelmét, tekintsük őt a hullámokban vergődő Péternek, kinek mi vagyunk a Krisztusa.»[1]

[1] *Zubriczky:* Még egy-két gondolat az apologetika feladatáról. Kath. Nevelés. 1921. 252. l.

Mindenképen igaz az a vigasztalás, hogy a serdülő ifjú átlagban rosszabbnak mutatja magát, mint amilyen a valóságban. Valaha a botanikát, a kedves virágok tudományát nevezték «scientia amabilis»-nek, később a gyermek-lélektant. Sajnos, a nevelői gyakorlatban könnyen megfeledkezünk erről. Pedig meg kellene értenünk, hogy amint az új hangszeren az első játék, s az új zenekarban az első próbák sok disszonáns hangot adnak, épúgy az ifjúkor sok érdessége a még össze nem hangolt és érvényesülésért egymásközt viaskodó, kiforratlan erők küzdelméből ered.

V. Visszaeső bűnösök.

A) Különösen nagy próbára teszik az ifjúsági lelkipásztor türelmét és szeretetét e korban **a folyton visszaeső, szokásos bűnösök.** Mindenkinek volt már ilyenekkel dolga; bár senki türelmét el ne vesztené velük szemben! Ne felejtsük, hogy sokszor a legjobb lelkületű ifjak küzködnek legtovább. Ha valaki, hát bizonyára ezek érdemlik meg legtöbb szeretetünket.

Nem a katholikus erkölcs nevelői értéke mutatkozik ezekben elégtelennek, hanem talán szerencsétlen *családi körülményeik, szervezeti diszpozíciójuk, terheltség, neveltetésük és tömérdek más körülmény* viszi őket, hajtja újra meg újra a bűn karjába.[1] A velük való foglalkozás nagy türelmet kíván, de adja meg ezt a türelmet az a gondolat: mi lenne ezekből, ha még mi is magukra hagyjuk őket vergődésükben, amelyért — legalább részben — talán nem is ők felelősek! Hiszen ők maguk is bevallják, hogy akkor, azokban a percekben érzik magukat boldogoknak, amikor ismét bűnnélkülinek tudják lelküket. Igazi lelkiatya bátorító szava nélkül, — mely főleg elvesztett önbizalmukat igyekezzék visszaadni s teljesen elcsenevészedett akaraterejüket felébreszteni, — föltétlenül föladják a reménytelen küzdelmet. De érezze feladata fontosságát a pap is :

[1] A velük való lelki foglalkozást megkönnyíti az alábbi könyvek áttanulmányozása. *Bergmann :* Religion und Seelenleiden. (Verband kath. Akademiker I—VI. k.). Schwann. Düsseldorf. *Kasperczyk :* Reifende Menschen und Menscheitsreifung. Kösel. *Klug :* Die Tiefen der Seele. Paderborn. *Liertz :* Seelenaufschließung. Paderborn. *Liertz :* Wanderungen durch das gesunde und kranke Seelenleben bei Kindern und Erwachsenen. Kösel. *Müncker :* Der psychische Zwang und seine Beziehungen zur Moral und Pastoral. Düsseldorf.

«Eine schöne Menschenseele finden, ist Gewinn.
Ein schönerer Gewinn ist sie erhalten,
Und der schönste und schwerste
Sie, die schon verloren war, zu retten.» *(Herder.)*

Érezze, tudja ezt az ifjú is, hogy a gyóntatószékben mindig várja a tékozló fiú Atyja, a bűnösök és vámosok barátja, aki ennyi esés után is fülébe súgja: «Bízzál, fiam, bűneid meg vannak bocsátva».

Csak soha nyugodtan bűnben ne maradjanak! «Culpam incidisse, naturae est; diluisse, virtutis» — írja *Szent Ambrus*.[1] «Septies cadet iustus, et resurget» — idézhetjük egy kis akkommodációval a Példabeszédek Könyvét (24, 16.); tehát az igaz is elesik, de nem marad fekve! Az az ismertető jele, hogy azonnal fölkel.

Találóak *Szalézi Szent Ferenc* szavai is: «Kitalálták azt is, hogy lehet a keserű mandulafát édessé változtatni azáltal, hogy alul meghasítják és kifolyatják nedvét; mért ne tudnók mi is kihajtani magunkból rossz hajlamainkat, hogy jobbakká lehessünk? Senki sem oly jó természeténél fogva, hogy a rossz szokások rosszá ne tehetnék, de viszont nincs oly rossz természet sem, amelyet elsősorban Isten kegyelmével, azután munkával és kitartással megfékezni s legyőzni ne lehetne.»[2] A szent genfi püspöknek e szavai legyenek bátorítóink azokban a pillanatokban, amikor a sok sikertelenség nyomán túlságosan is érezzük, mennyire joggal alkalmazhatjuk a nevelőre is Szent Pál kifejezését a «verítékező földmívesről» (laborans agricola).[3]

Mély igazságot tartalmaznak *Humboldt* szavai: «Az ember sokra képes, ha sokat bízik magában». A mai orvosok szívesen gyógyítják az idegességet autoszuggesztióval; a lelkibetegség legyűrésében is sokat segít, ha van erős bizalmunk. A felbátorításnak, bizalomöntésnek páratlan szerepe van e téren. Menjen az ifjú örömmel az új küzdelemre, mert igaza van *Jean Paulnak*: «Az öröm olyan égbolt, amely alatt minden tenyészik, csak mérges kígyók nem».

B) Vannak azután ú. n. **javíthatatlan diákok,** a buzgó lelkipásztor nagy keresztjei. Néha minden igyekvés, minden jóakarat eredménytelennek látszik. Lehangoltságot azonban ezekkel szemben sem szabad éreznünk. Hiszen még a

[1] De apologia David c. 2.
[2] Introd. à la vie. dév. 1. Partie Chap. XIII.
[3] Tim. II. 2, 6.

vízbefultat is kihúzzuk a vízből, hát még akiben van egy kis élet?

Bele kell törődnünk abba a ténybe, hogy utóvégre lehetetlen mindenkit üdvözítenünk és hajánál fogva az Úr Isten sem visz senkit a mennyországba. Teljesen ellenkező eredményt érnénk el, ha a kevésbbé termőtalajú lelkekben a gyökéreresztést — hibás buzgóságtól vezettetve — hevességgel, kemény parancsokkal, gyanusításokkal akarnók siettetni. Türelmetlenkedni a nevelésben sohasem szabad.

A föld valamennyi teremtményei közt az ember nő leglassabban, — igaz, hogy azután a legnagyobb földi tökéletességet is éri el.

Tanuljunk a földmívestől. Fáradsággal dolgozza meg földjét, szánt, elvet és azután törelmesen várja a termést. Hogy közben a nap mit tesz, eső permetezi-e, vihar rombolja-e, jégeső csapkodja-e a reményteljes vetést, *az már nem tőle függ.* És ha az idén nincs termés, mégis elmegy-e jövőre a kedve? Nem; újra hozzáfog tavasszal: hátha most, most megjön majd a termés! *A pedagógiai pesszimisták tanuljanak bizalmat a földmívestől* . . . «Ecce agricola expectat pretiosum fructum terrae, patienter ferens, donec accipiat temporaneum et serotinum. Patientes igitur estote et vos, et confirmate corda vestra.» (Jac. 5, 7. 8.)

De egyébként is van egy körülmény, amely a látszólagos eredménytelenségben is megvigasztalhat. Az, hogy az elvetett mag később, — talán hosszú évek után — de mégis gyakran még a «javíthatatlan diákok»-nál is kihajt. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy *az élet kemény küzdelmei akárhány ilyen elveszettnek hitt ifjút megtörnek,* és a vallásos életnek lelkükbe reménytelenül elvetett magja — ha talán sok viszontagság után is — később, felnőtt korukban mégis csak gyökeret ver.

VI. FEJEZET.

Az ifjúság nevelése a tiszta életre.

Az ifjúság nevelése a tiszta életre.[1]

I. A kérdés fontossága.

A) *Az iskola szempontjából.*

Az erkölcsi nevelésnek célja, az embert arra képesíteni, hogy lelkiismeretének szavát az élet minden körülménye között bármily áldozat árán is kövesse. Minden emberben erős küzdelem dúl a jó és rossz között; az emberi lélek két összecsapó világnak örökös harctere. De valamennyi ösztön közül legerősebb az önfenntartó (egoista) és a fajfenntartó (sexuális) ösztön. Egyik sem bűnös önmagá-

[1] A kérdés annyira bonyolult és életbevágó, hogy a nevelőnek csak egy-két jó monographia áttanulmányozása után szabad hozzányúlnia. A rendkívül nagy szakirodalomból megemlítjük az alábbi könyveket (a legjobbakat dőlt betűvel kiemelve):

Allers R.: Sexualpädagogik. Pustet. Salzburg. — *Ernst:* Elternpflicht. Kevelaer. — *Foerster: A nemi élet etikája és pedagógiája.* Budapest, Szent István-Társulat. — *U. a.:* Jugendlehre («Sexuelle Pädagogik» c. fej.). — *Gatterer: Im Glaubenslicht.* Innsbruck. — *Huber:* Über sexuelle Aufklärung. Münster. — *Kaminski:* Mahnruf an Eltern und deren Vertreter über Erziehung der Kinder zur Keuschheit. Dülmen. — *Krus:* Wie kann die Anstaltserziehung zur Sittenreinheit heranbilden. Innsbruck. — *Kurz:* Christlich denken! (Ein Hilfsbüchlein zur geschlechtlichen Erziehung.) Kösel. (Túl erős.) — *Meyer: Vom Mädchen zur Frau.* — *U. a.:* Vor heiligen Toren. Stuttgart. — *Morice:* Jeunesse et Pureté. Paris. Téqui. — *Mönnichs: Zur Katechese über des 6. (9.) Gebot.* Kösel. — *Oberdörfer:* Die schöne Tugend. Köln. — *Paulsen:* Moderne Erziehung und geschlechtliche Sittlichkeit. Berlin. — *Schilgen S. I.: Erziehung der Jugend zur Keuschheit.* Düsseldorf. — *Schilgen* és *Jörissen:* Die Aufklärung *(Mosterts:* Jünglingsseelsorge. Herder. 1923. 295—349. l.) — *Schubert:* Die sexuelle Aufklärung der Jugend. Theologie und Glaube. 1913. 474. s köv. l. — *Schröteler S. I.: Die geschlechtliche Erziehung.* Düsseldorf. — *Szuszai: A nagy mesterség.* Bpest. — *Thalhofer:* Sexuelle Pädagogik. Kempten. — *Vogelbacher:* Wie erziehe ich die heranwachsende Jugend zur Keuschheit? *(Mosterts:* i. m. 271—295. l.) — *Walter:* Rechte und Schranken der sexuellen Aufklärung der Jugend. Donauwörth. — *Walter:* Die sexuelle Aufklärung der Jugend. (Notwendigkeit, Schranken und Auswüchse.) Donauwört. — *Wilhelm:* Das sexuelle Leben und seine Verwertung in der Erziehung der Kinder. Donauwört.

ban véve. Mert hiszen az első nélkül elpusztulna az ember, a második nélkül az emberiség. De viszont mindkettőt korlátok közé kell szorítani, különben a féktelen egoizmus rablóbarlanggá, a féktelen sexuális élet őrültekházává tenné a világot.

A középiskolás diákok lelkivezetésének egyik legégetőbb, legkényesebb s bizonyos tekintetben döntő jelentőségű problémája a helyes sexuális nevelés, a pubertás viharos éveiben vergődő fiatal lélek helyes eligazítása. Évek nevelő munkája semmisülhet meg s mehet tönkre véglegesen, ha a testi fejlődés viharos éveiben téves utakra kerül az ifjúnak erkölcsi élete.

Igaza van *Pázmánynak:* «A mi életünk e földön oly vitézkedés, melyben az örök életért és a tökéletes erkölcsökért szűnetlen bajt vívunk. De sem gyakrabb, sem hosszabb, sem veszedelmesebb harcolásunk nincsen, mint a bujaság ellen, a tisztaság oltalmáért».[1]

Jól tudják ezt a nemesebb gondolkodású világi nevelők, tanárok is; ők is érzik, hogy hiába minden pedagógiai reform, írhatnak új tankönyveket, tervezhetnek új tanítási módszerejet, ülhetnek az ifjak kétszer többet az iskolában: mind hiába! Amíg ez a rágódó bűn végigpusztít az ifjúság reményteljes vetésében, eredménytelenek maradnak a legnemesebb pedagógiai törekvések is. Innen ered az a tömérdek kísérletezés, terv, cikk, amit a pedagógiai irodalom az utóbbi években e kérdésről felmutat.

Korunk sexuális nyomora — pusztán emberi szemmel nézve is — oly döbbenetes méretű, hogy mindenki, aki annak enyhítésén dolgozik, a szó legszorosabb értelmében elsőrangú kultúrmunkát végez és hálára kötelezi az egész emberiséget.

Érdemes itt megemlíteni, hogy bár a modern orvosi tudomány egyes szervek kutatásában és terapiájában erősen specializálódott is, mégis *önálló orvosi sexológiát* még mindig nem teremtett meg, hanem meghagyta azt részben a bőr- és siphilistan (férfiak), részben a gynäkológia (nők) keretei között. Mindkét szak azonban figyelmen kívül hagyja a sexuális élet lelki oldalait, amelyek fontosságára pedig az idegorvosok és pszichiáterek teljes joggal mutatnak rá.

B) *Erkölcsi szempontból.*

De ha ily fontosnak tartják már a világi nevelők ennek a problémának ügyes megoldását *csupán a tanítás szempont-*

[1] Pázmány összes munkái. Budapest, 1903. VI. k. 443. l.

jából is, mit kell akkor éreznie az ifjúsági lelkipásztornak! Mikor ma színházban, moziban, ujságokban, vicclapokban, képeken, kirakatokban, társaságban, szórakozásban ezernyi ezer alakban tör ifjainkra a sexuális kísértés; mikor minden lépten-nyomon por száll a levegőben; por, amelytől kiszárad a velő a csontokban, amelytől vízzé válik a vér az erekben, amelytől az ifjú lélek tavasza, ereje, öröme hervadássá, rothadássá, melankóliává satnyul; szabad-e akkor a *lelkek gondozójának* tétlenül maradnia?

Liguori Szent Alfonz ezt írja: «Az elkárhozottak közt, kik a poklot benépesítik, nincs egyetlen egy sem, aki a VI. parancs ellen is nem vétkezett volna és száz közül kilencvenkilenc egyenesen ezért a bűnért kárhozott el». Ha szabad is, sőt kell is ezt az állítást túlzásnak és magánmeggyőződésnek tartanunk, mégsem húnyhatunk szemet e bűn pusztításának rémesen nagy méretű nyomai előtt. A nagyvárosi gyermek előtt a nemi dolgok nem ismeretlenek manapság; ismeretlen azonban azokról a tisztességes gondolkodás. Sok gyermek már olyan zsendülő korban rabja bűnös szokásoknak, amikor a bűn természetének ismeretéről és súlyos bűnről még beszélni sem lehet nála. Mikor aztán tudatára ébred tette súlyos voltának, az éveken át szerzett szokással alig tud szakítani.

Ma már a IV—V. osztályos középiskolások szemében valami nyugtalan tűz lángja lobog; vannak kedvenc olvasmányaik, amelyekben mohó kíváncsisággal emelgetik a leplet az ember születésének misztériumairól; öreg kéjencek cinikus mosolya vigyorog 15—16 éves gyermekek arcáról, amelyről velőt emésztő tűzvész hamvasztotta le az ártatlanság bársonyos rózsáit. Mint éretlen gyümölcs, melynek fáján titkos féreg foga rág, úgy hullanak ifjaink ezrével éretlenül, kifejlődésük előtt a lelki pusztulásba s sokszor a testi betegségekbe is.[1]

Azt az erkölcsi nyomort, amelybe ifjúságunk jutott, már letagadni sem lehet. Ijesztő kelevényekben fakad ki ez a kór; ott rémít vigyorgó arca a fiatal lelkek tekintete mögül. Első pillanatra talán hihetetlennek látszik az alábbi megállapítás: «A fiatalság erkölcsi szintje mélyen lesüllyedt. Már alig találkozik 15—16 éves korban szűztiszta ifjú; egyes

[1] «Lacrimae fluunt, cum mente revolvitur hoc mare magnum, sine litore, in quo tam caece natant homines, ut inveniant semper novas voluptates et in quo fere infinitus numerus naufragium facit.» *(Antonelli:* Medicina pastoralis. I. 113. l.)

vidékeken ilyen leány is alig akad. Már az elemi iskolába járók között is járványszerű az ocsmány beszéd s önfertőzés titkos bűne»;[1] pedig sajnos, ezt a szomorú képet alig lehet túlzottnak nevezni. Egyes német orvosok statisztikája szerint az ifjak 95—98%-a beleesik az önfertőzés bűnébe; mások 75—80%-ról beszélnek. És ha mi joggal el is mondhatjuk, hogy a mi ifjúságunk, ha komoly vallásos nevelést nyert, e szám mögött — hál' Istennek — elmarad, mégis szomorúan kell megállapítanunk azt a döbbenetes pusztítást, amelyet ez a bűn a mi fiatalságunk közt is végbevisz.[2] Ilyen körülmények közt igazat kell adnunk a kiváló német ifjúsági lelkipásztornak, aki a kérdés fontosságáról így ír: «A fejlődés éveiben álló ifjúság sexuális nevelése ama viharos életkor nevelésének középpontja, sőt ez *maga a nevelés*».[3]

Ugyanezt állapítja meg a «Magyar Cserkészvezetők Könyve» is, amikor így ír: «A tisztaság problémája terén való helyes elhelyezkedés a jellemnek s így a nevelésnek is középponti jelentőségű kérdése».[4]

Megrendítő festményt láttunk valahol: a képen a Sátán sakkozik egy fiatal fiúval. Az ifjú arcának minden izma megfeszült a figyelemtől és izgalomtól, hiszen már elég rosszul áll a játszmája; az ördög arcáról meg pokoli gúnnyal mosolyog le a fölény, hiszen már fontos figurákat ütött ki: imádság, vallásosság, kötelességteljesítés stb. Az ember szeretne még remélni. Hanem, ime, most éppen az ördög lép, s diadalmas húzással kiüti a — tisztaságot. A játszma elveszett . . .

II. A nemi felvilágosításról.

A) *A kérdés története.*

A XVIII. században, főleg annak második felében, hangzott fel először erősebben a pedagógiai világban a jelszó: «Az ifjúságot nyiltan fel kell világosítani a nemi dolgokról!» Legelőször *Rousseau* követelte ezt az «Emile»-ben és *Tissot*, a «Von der Onanie, eine Abhandlung über die Krankheiten, die von der Selbstbefleckung herrühren» (1758) c. könyvé-

[1] *Mihályfi:* Az igehirdetés. Bpest, 1921. II. kiad. 338. l.

[2] Szeretjük hinni, hogy nálunk jobb a helyzet, mint abban a középnagyságú svájci városban, ahol egy orvos statisztikája szerint a megkérdezett ifjak 70%-a úgy vallott, hogy 10 éves koruk előtt már felvilágosítást kaptak a nemi életről piszkos szájú barátaik részéről. *Becker:* Lebe rein! Tirolia. Innsbruck, 1921. 38. l.

[3] *Hoffmann:* i. m. 168. l.

[4] *Sík:* Magyar Cserkészvezetők Könyve. Budapest, 1922. 60. l.

ben. Ezt a követelést aztán magukévá tették *Basedow*, *Salzmann*, *Campe* stb., továbbá orvosok, filantrópok, moralizáló írók; de már akkor sem hiányzott a komoly szó, amely a filantrópok radikális túlzásai ellen tiltakozást jelentett be. (Igy pl. a befolyásos *Fr. Schwarz*.)[1]

Korunkban az erkölcstelenség bűnének rombolása az ifjúság életében kiáltóbbá vált, mint volt valaha; nem csoda tehát, ha a XVIII. század elhibázott jelszavával ismét jóakaratúlag kísérletezni kezdtek. A kísérlet lehetett jóakaratú, de *alapjában elhibázott*, mert abból a feltevésből indult ki, hogy az ijesztő nemi eltévelyedésnek oka egyedül az ifjak tudatlansága, s nem vette észre, hogy a szomorú állapot tulajdonképeni oka a régivel egészen ellenkező más világnézet, amely az egyén féktelen jogait hirdeti az eroszhoz, s amely úton-útfélen szinte ellenállhatatlan erővel rántja az ifjút az erkölcsi posványba.

Hogy különben az ifjak lelkének romlása nemcsak korunk sajátossága, arra nézve érdekes adattal szolgál a kiváló középkori pedagógusnak, *Gersonnak* († 1429) két kis műve. Az egyikben tiltakozik az ellen, hogy erkölcstelen képeket még a templomaitóra is kiszögeznek, amiáltal az ifjakat azok vételére csábítják. A könyv címe: «Expostulatio ad potestates publicas adversus corruptionem juventutis per lascivas imagines et alia huiusmodi». A másikban pedig egy akkor nagyon divatos sikamlós költemény ellen kel ki («Tractatus contra Romantium de Rosa»).

B) *Van-e szükség felvilágosításra.*

Ma már senki sem vonja kétségbe, hogy a nevelőnek *valamiféle* felvilágosítást nyújtania kell.

a) **Megköveteli az ifjú testi fejlődése.**

Nálunk a középeurópai klima alatt a fiúkban 13—14, a leányokban 12—13 éves korukban sorsdöntő életesemény gyanánt jelentkezik a nemi érés kezdete. Hatványozott fokban indul meg bennük az inkréciós ivarmirigyek munkája, amelyek terméke, az ú. n. «sexuális hormon» belekerül a fiatal szervezet vérkeringésébe és nemcsak a secundär nemijegyek kifejlődését indítja meg, hanem fölnyitja bennük az addig ismeretlen erotikus világnak ajtaját is.

Az ifjú a sexuális érés idején, —amit kevésbbé megtisztelő

[1] Bővebben l. *Ries*: Kirche und Keuschheit. Paderborn, 1922. 47. s köv. l.

szóval «kamaszkornak» neveznek — oly titokzatos birodalom ködös országútjára teszi bizonytalan lábát, hogy ott őt magárahagyni, s az ismeretlen érzések gomolygó ködében a választandó utat saját tudatlanságára rábízni a legnagyobb kegyetlenség lenne a felnőttek részéről.

Mihelyt a fejlődő fiatal organizmus a nemi jelenségekre figyelmessé lesz, *nyugtalanság, bizonytalanság, hánykolódás áll be a lélekben.* Ez a mindenkiben jelentkező mozgolódás kutatás után serkenti az ifjakat; könyveket, képeket, lexikonokat, orvosi könyveket búj nak, hogy új tudásvágyukat kielégítsék. Egyik kérdés a másikat veti fel előttük; de azt a feleletet, amelyre szükségük volna, sehol sem találják.

És ami a bajt még súlyosabbá teszi, ezekben az években *egész szellemi életük ennek a nyugtalan kutatásnak jegyében áll;* más valami, mint ez a téma, alig érdekli őket.

A fejlődés korában minden ifjú úgy halad az élet útján, mint az aetiops *Candaces királyné udvari embere,* aki könyvet tartott a kezében, de nem értette. A fejlődő ifjú lelkek is az örökélet «minden kincse fölött rendelkeznek»; még csak nemrég is oly áhitattal tudták «Jeruzsálemben Istent imádni», de most útban vannak az «aethiopsok földje», az érzéki élvezetek felé. «Ülnek a kocsin», amelyet a fiatalság tüzes paripái ragadnak, s olvassák az eddig ismeretlen új könyvet, a fejlődő szervezet új kérdéseit, s nem értik, nincs rá feleletük. Nem mondja-e vajjon nekünk is, szülőknek, lelkivezetőknek «a Lélek»: «Menj oda és csatlakozzál ama kocsihoz» s magyarázz meg neki az új könyvből annyit, amennyire szüksége van?[1]

Azonban mindjárt itt meg kell jegyeznünk, hogy kezdetben még éppen nem fiziológiai felvilágosításra van szükség, hanem a szemérmetesség ápolására. Mert hiszen ezek az ébredező ösztönök *kezdetben korántsem hevesek és követelődzők,* hanem ellenkezőleg *bizonytalanok és bátortalanok,* és annál inkább hatalmában lesznek ez ifjúnak, minél korábban kezdette meg az ifjú az ösztönök, rossz hajlamok ellen a küzdést. Amit azonban *később* a testi fejlődés a fiziológia bevonását is megköveteli (ennek egyik jele az örökös kérdezés: honnan jönnek a kisgyermekek?), a legszükségesebb élettani tudnivalókat is inkább a szülők közöljék velük, mint mások. És ez a kor nem várat sokáig magára, mert a mai

[1] Ap. Csel. 8, 27—31. Az Egyház kötelességévé is teszi papjainak: «Docendi sunt fideles ac vehementer hortandi, ut pudicitiam et continentiam omni studio colant, mundentque se ab omni inquinamento carnis et spiritus». (Cat. Rom. Pars. III. c. VII. n. 6.)

világban «a gólyamese s más hasonló elbeszélések már az iskolaköteles kor előtt elvesztik hitelüket és lassankint már azzal a magyarázattal sem fogják az ifjak beérni, hogy az Isten küldi a szülőknek a gyermekeket».[1]

b) De egy másik körülmény is szükségessé teszi bizonyos fokig a felvilágosítást: **a lelkiismeret helyes kialakítása.** Éppen a leggyöngédebb lelkiismeretű ifjakkal esik meg, hogy nem tudnak maguknak választ adni arra a fontos kérdésre: *tulajdonkép mi is az a tisztátalanság.* Magukra hagyatva az a gondolat alakul ki bennük, hogy a testnek bizonyos része *már magában véve tisztátalan*, ami tehát bármiképen erre vonatkozikú, szintén az (pl. a természetes szükség végzése; az anyaság); tehát az ő vergődése, tudásvágya, tisztánlátási törekvése is bűn. Ebből pedig levonják a szomorú, deprimáló, akaratot őrlő következtetést: «Akkor én már régen elromlottam, én már elvesztettem ártatlanságomat!» Holott erről szó sincs! Akárhány ilyen becsületes ifjúnak a kapott tapintatos felvilágosítás nyomán derűs nyugalom vonult lelkébe, hol addig, téves felfogása miatti kemény lelkitusák dúltak.[2] Viszont az a veszély is fenyegeti a tudatlan ifjút, hogy mikor a belső szekréció által előállott feszültség az első éjjeli pollutióval normálisan levezetődik, ez a fiziológiai folyamat tanítja meg őt az onanizmusra.

Ugyancsak a felvilágosítás szükségessége mellett szól az a *lélektani mozzanat is*, hogy ezáltal az élet keletkezése, szerelem és házasság elvesztik az ifjak előtt a titokzatosnak, tiltottnak csábító erejét, ami tudvalevőleg erős ingerrel hat az ifjúra. Ha az emberi életnek *ezt a területét is elfogulatlan, nyugodt előadásban úgy mutatjuk be nekik*, mint az isteni fölséges teremtő gondolatnak egy szerves kiegészítő részét, mindenesetre könnyebb lesz e dolgokat titkos csábító ingerüktől megfosztani.

c) De szükségessé teszik a felvilágosítást **a mai társas élet veszélyei is.** Az ifjak így is,úgy is eljutnak e dolgok ismeretére; ha nem hittanárjuk komoly szavai révén, hát egészen kétes forrásokból.

Arra rendesen hiába várunk, hogy az ifjak maguktól

[1] *Hoffmann:* Geschlechtliche Aufklärung. Lexikon der Pädagogik. Herder. 2. k. 334. l. A legkisebbek kérdésére azonban: «A jó Isten küldte a gyermeket» választ mindenesetre pedagógikusabbnak tartjuk a gólyamesénél.

[2] A nevelő részére jó felvilágosítást ad ezekről a kérdésekről *Münnichs:* Zur Katechese über das 6. Gebot. Kösel.

forduljanak hozzánk kételyeikkel; ez a felfogás az ifjúság átlagos gondolkozásának nemismerését jelentené. Az ifjú nem tudja, szabad-e ilyesmivel egyáltalában előhozakodnia; hogyan kérdezzen, és nem fogják-e kérdéseit rosszra magyarázni? *Olyan előtt tehát, aki neki hivatott volna válaszolni, rendesen hallgat.*

Nem hallgat azonban barátai előtt, akik pedig hasonló kételyek közt vergődnek, vagy a szükséges tudást piszkos könyvekből merítették. Ezektől aztán megkapja a lehető legdurvább felvilágosítást, ami tulajdonképen nem más, mint kitanítás arra, mily élvezet ez a bűn és hogyan lehet azt elkövetni.

Az utca, házi cselédek s rossz pajtások minden ifjúnak adnak ma felvilágosítást, de olyat, amelyik az *ébredező ösztönöket a legalacsonyabb képzetekkel s érzelmekkel köti össze.* Ennek következtében az ifjú hozzászokik, hogy a sexuális vonatkozásban *egyedül és kizárólag az egoisztikus élvezetvágy kielégítését lássa;* eszerint alakul ki egész gondolatvilága, sőt e téves gondolatvilágban látja ezentúl szülei életét is és e hamis ítélete miatt kezd elhidegülni szüleitől. A helyes felvilágosításnak éppen az a célja, hogy az ifjúnak a sexuális életről nyerendő *legelső benyomását* kiemelje a merő érzéki vonatkozásokból, s magasabb eszményiség körébe irányítsa.

Szabad-e hát csodálkoznunk, ha ifjaink elesnek, mikor ebben a nehéz harcban magukra hagyjuk őket! Hol az az ifjú, aki ilyenek után magára hagyatva meg tud állani az erény útján? . . . «Quis est hic et laudabimus eum». Amint a katonát éveken át készítik elő a harcban előfordulható különféle helyzetekre, úgy kell nekünk is felkészíteni az ifjakat a reájuk váró lelki küzdelmekre. Pedig aki megelégszik az általános szólamokkal: «mily szép a tisztaság», «légy tiszta», «ne tűrd a piszkos gondolatokat», «ne tégy semmi illetlenséget», stb., az bizony magára hagyja az ifjút, mert a szenvedélyek felviharzó tengerén ezek a jámbor mondások erőtlenül zúzódnak össze.

d) Végül megköveteli a felvilágosítást **az illetéktelen helyről jött felvilágosítás veszedelme.**

Mi teszi különösen rombolóvá a hivatlan helyről jött felvilágosítást?

A gyermek elől igyekeztünk elrejteni ennek a kérdésnek minden vonatkozását (ez helyes is). Most azonban jön az utca, jönnek a barátok s felvilágosításuk nyomán *egy rettenetes felfordulás* áll be a gyermek lelkében: azt kell látnia,

hogy amiről eddig szülei mindig csak «pfuj! nem szégyelled magad!» — szóltak, az mindenfelé megvan, a nagyok teszik, sőt szülei is teszik. *Egész világ omlik össze benne erre a felfedezésre* s a romok agyonütik a szülői szó szentségét s a szülők megbecsülését is. A gyermek által tisztelt egyénnek komoly, nyugodt szava ugyanezt elmondhatja, anélkül, hogy megrendítené eddigi erkölcsi világát.

Ezenkívül a hivatlan helyről jött felvilágosítás az első percben leverőleg hat ugyan, és az utálatosnak, a tiltottnak érzete nyomasztólag terjeszkedik a fiatal lélekre; de csakhamar előtör a büszke tudat is: most már több vagyok, mint «tudatlan társaim», olyan vagyok, mint a felnőttek! És ez az ifjú *büszke lesz, ha minél több tudatlant kitaníthat a bűnre!* Míg viszont, ha a szülők adják a felvilágosítást, mindez a rossz következmény elmarad, s a szeretet, hála, gyengédség erősbödik a szülők iránt.

Mindenesetre könnyebb, de okvetlenül helytelen megoldása a kérdésnek, ha erről a kényes témáról nem beszélünk. Minden komoly pedagógus tisztában van azzal, hogy az az ideális állapot, ha az ifjak figyelme minél később terelődik a nemi kérdésre. A probléma felvetődése u. i. mindig lelki megrázkódással jár, amit az ifjú annál könnyebben bír el, minél hosszabb csendes fejlődés előzte meg ennek az órának az eljövetelét. Ha tehát csak arról volna szó: adjunk-e az ifjaknak nemi felvilágosítást vagy ne, kétségtelenül az utóbbi mellett foglalnánk állást.

Sajnos azonban a helyzet ma nem ez. «Sera iuvenum venus» (későn kezdik az ifjak a sexuális életet), Tacitus dicsérőleg említi ezt a germánokról. Ma? A kérdés ma így áll előttünk: Mi adjunk-e nekik felvilágosítást vagy pedig a fejét homokba rejtő strucc politikáját folytatva bízzuk azt mocskosszájú társaikra s a piszkos utcára?

Ha tehát nagy előkészülésbe és önlegyőzésbe kerül is e feladat elvégzése, adjon erőt e munkához azoknak a fönséges értékeknek megfontolása, amelyek megmentését e munka szolgálja. *Ha az ifjúság vezetői hallgatnak, előjönnek a félrevezetők.* És azok nem hallgatnak! Hiszen — hogy semmi egyébre ne hivatkozzunk — a gyakorlatban álló ifjúsági lelkipásztorok mindenütt úgy tapasztalják, hogy az önfertőzés bűnét *a legtöbb esetben* másoktól, romlott társaktól tanulták meg az ifjak.

Stolz Albán, a tapasztalt pedagógus így ír egy helyen: «Igazán ördögi elvakultságnak tartom, ha papok vagy szülők

azt hiszik, hogy a rájuk bízott ifjúság akkor marad legbiztosabban ártatlan, ha ők maguk ilyen bűnökről semmit sem szólnak előttük; mintha bizony a tudatlanság sötétsége megvédhetne egy olyan bűntől, amely leginkább a sötétséget szereti, a sötétségbe szorul és abban tenyészik legjobban». Egy másik helyen pedig ezt írja: «Hogy gyermekek, akikben pedig a nemi ösztön a természetnél fogva kezdetben még alig ébredezik, oly könnyen rosszra taníthatók, és hogy egész iskolák és baráti társaságok oly gyorsan elromolhatnak, annak oka az a sajátságos körülmény, hogy a gyermek lelkiismeretét ebben a pontban nem keltjük fel eléggé».[1]

Mikor 12—13 éves fiúk gondtalanul kacagó csoportja áll előttünk, minden papi léleknek meg kell rendülnie arra a gondolatra, hogy a leselkedő bűnrecsábító talán egy-két év múlva is mennyiben fojtja már el az ártatlan kacagást, fénylő szemet, tiszta lelket, és bizony mennyi papi hivatást is! Megelőzni, megelőzni! — ez legyen a mi sexuális pedagógiánk jelszava. Mennyivel más hatást várhatunk, ha a vallás-erkölcsi vonatkozások bekapcsolásával komoly szülő vagy nevelő teszi szóvá a kérdést! *Teljes tisztaságban megtartani egy lelket aránytalanul könnyebb, mint visszahozni azt, aki megkóstolta a bűnt.*

C) *Ki adja a felvilágosítást?*

Már most sokat vitatott kérdés, hogy, ha tényleg kell valamiféle felvilágosítás, ki adja meg az ifjúnak azt az ismeretet, amelyre e téren szüksége van.

a) Legelsősorban

a szülők.

s azok közül is elsősorban *az anya* jönne tekintetbe, mint aki előtt a gyermek egész élete nyitott könyv és aki a természettől beléoltott finom pedagógiai érzékével legjobban el tudja találni a kellő hangot és időpontot.[2] Kevésbbé jöhet számításba *az atya*, aki elfoglaltsága miatt kevesebb időt szentelhet a gyermekeknek. A szülők ismerik leginkább gyermekük egyéni sajátságait, s ezek is hozzájuk vannak legtöbb bizalommal. Elsősorban ők hivatottak gyermekeik lelki fejlődését figyelemmel kísérni s legtöbb alkalmuk is van

[1] Id. *Mausbach:* Moralprobleme. Herder. 1911. 289. l.

[2] *Heim—Vögtlin:* Die Aufgabe der Mutter in d. Erziehung der Jugend zur Sittlichkeit. *Nellice:* Mutter und Kind. (Wie man heikle Gegenstände mit Kindern behandeln kann.)

egy=egy ügyesen felhasznált pillanatban a szükséges tudást gyermekeikkel közölni.

Mikor szorul a fiam kioktatásra? Mikor fenyegeti már a más oldalról jövő felvilágosítás? — ezt tudni kötelessége lenne minden szülőnek. *Sajnos, a legtöbb szülő nem ismeri gyermekének gondolatait, vágyait.* Legkisebb korától ismerje tehát a szülő gyermeke lelkének minden redőjét!

Ez a kötelesség természetszerűleg vár elsősorban arra a két emberre, akire Isten egy harmadik léleknek sorsát bízta, hogy azt az ő tervei szerint teljes kifejlettségre vezessék. Lakást, élelmet, ruhát, műveltséget, mindent kap a gyermek szüleitől, csak ebben az egy, szent, komoly kérdésben nem lenne joga az útbaigazításhoz? Nem értjük, hogy azoknak a szülőknek, kik a házas életben *a Teremtőnek fönséges gondolatát látják, miért kell zavartan elpirulniok* s hatalmi letorkolással vagy gólyamesével elütni akarni a kérdést, amelyet minden gyermek előbb=utóbb föltétlen biztosan előhoz az élet keletkezéséről. Meg kell gondolnunk, hogy ez a kérdés a gyermekben a világosság s tudás után kutató természet szava, amely — ha a szülők titokzatosan kitérnek a válasz elől — csak annál erősebben dolgozik a gyermekben. *Soha bensőségesebb alkalom nem fog adódni,* mint mikor a gyermek maga kérdez;[1] és ha a *teljes igazságot* a kis gyermek lelke még nem is birná el, azért amit fokonkint adagolva nyújtunk neki, az is igazság legyen, hacsak részleges is. «Atya és anya nagyon szeretik egymást s azért adja nekik Isten a kis gyermekeket», ilyen vagy hasonló válasz — ha csak töredékes igazság is — de igazság, melyre nem jön később a bizalmat megölő kiábrándulás, mint a gólyamesénél. Csodálkozhatnak=e a szülők, akik gyermekük igazság után törő vágyát ravaszkodással s titkolózással akarták megkerülni, ha a gyermek is hazuggá, titkolózóvá lesz velük szemben, s későbbi kérdéseivel már másokhoz fordul!

Ez azonban csak elméletben van meg; sajnos, a gyakorlatban rendesen hiányzik. A tapasztalás azt mutatja, hogy ennek a kötelességnek talán a szülők 1%=a sem felel meg, még pedig többnyire méltányolandó okokból. Egyesek nem találják meg a helyes kifejezést; mások nem tudják, mennyit és hogyan mondhatnak el; vagy pedig leküzdhetetlen elfogultságot éreznek magukban e tárggyal szemben és soha

[1] Ilyenkor legkevésbbé veszélyes a kérdés tárgyalása. Egyébként vagy későn jön a szükséges tudnivalók közlése, vagy mint romboló felhőszakadás zuhan rá az elő nem készített, mitsem sejtő lélekre.

gyermekeiknek ezt a kérdést előhozni nem tudnák. A legtöbb szülő oly kényelmetlenül kényesnek tartja ezt a problémát, hogy teljes hallgatással látja legjobbnak megoldani, és — sajnos — ártatlan tudatlanságban hiszi gyermekét még akkor is, mikor az már az utca vagy az iskola durva felvilágosítása nyomán nyakig vergődik a mocsárban.

Alig van szülő, aki *testi egészségét* ne gondozná gyermekének (enni, ruházni, sétálni). Már sok van, aki *szellemi fejlődésével* nem törődik; iskolába járatja, de azzal már nem törődik, hogy gyermeke hová jár sétálni, szórakozni s mit olvas. S végül alig van, aki egy fontos kérdésben megfelelne kötelességének: hogy *a testi serdülés* korában 13—14 éves fiúk lelkében felvetődő új ismeretlen gondolatokba szerető útmutatásával belevilágítana. A serdülés korában óriási vihar, új vágyak, ismeretlen gondolatok kelnek a lélekben. A szülők közt két csoport van: *a)* «Az én fiam még oly gyermek!» *b)* «Látom, kellene valamit szólnom, de oly kényes a kérdés!» — s a végén egyik csoport sem szól. Hallgatni ebben a kérdésben a legkényelmesebb, de nem hallgat az utca, társak, könyvek, színház, mozi.

Azok a szülők is, akik — sajnos — nincsenek egész tisztában gyermekük lelkével s nem tudják, mikor volna itt legjobb ideje a beszédnek, a hallgatás helyett még mindig jobban tesznek, ha *követik az alábbi szabályokat*:[1]

1. *Apa s anya minden gyermekét köteles felvilágosítani e kérdésről.* A szülő ugyan ráparancsolhat gyermekére: «Megtiltom, hogy ilyesmiket kérdezz!» De ezzel csak azt éri el, hogy a gyermeke nem fogja *őt* kérdezni. Ellenben annál jobban izgatja a titokzatos dolog; könyvekben és társainál keresi azt a feleletet, amelyet a szülő nem adott meg neki. De míg a szülői felvilágosítás szent komolysággal töltötte volna el őket, a társaké erkölcsi piszokkal.

2. Adják a szülők a szükséges tudást *inkább előbb, mint később.* Ha igazán túlkorán beszéltek volna, a kérdés komoly beállítása megőrzi a dolog szentségét; míg ha későn, talán a gyermek nem tud többé szentül gondolni e dologra (főleg mert saját szüleire is furcsán gondol a romboló helyről jött felvilágosítás után).

Mily gyakran ismétlődik meg *Szent Ágoston* ifjú éveinek elhagyatottsága! «Jaj, hol és milyen távol voltam én a te házad örömeitől földi életemnek ama nevezetes tizenhatodik

[1] *Kurz E.:* Christlich denken! München, 1925. 35. l.

esztendejében? Akkor lett zsarnokom az eszeveszett kicsapongás... A hozzámtartozók csak azzal törődtek, hogy nagyszerű beszédeket készítsek».[1] «Atyám nem törődött azzal, tetszik-e fejlődésem Istennek, vagy hogyan állok a tisztaság dolgában, csak jó szónokká fejlődjek».[2]

3. *Mondjanak inkább többet, mint túl keveset.* A túl kevés éppen izgatni fogja a gyermeket, hogy másoktól kérdezze meg, amit még tudnia kellene. Éppen a legkényesebb pontokról veszedelem nélkül senkivel sem beszélhet a gyermek, csak szülőivel, és ezért káros nevelői szentimentalizmus lenne «veszélyesség» címén eltussolni akarni e dolgokat.

A szülők azzal is szoktak kitérni kötelességük elől, hogy az ő gyermekük még «oly ártatlan», «oly romlatlan», s félnek, nehogy elrontsák őket.

«Ártatlanság»-on kétségkívül azt *is* értjük, hogy valaki semmit sem tud a nemi dolgokról s azok még nem érintették lelkét. Sokkal megfelelőbb azonban «ártatlanság»-on *az Isten iránt rendületlenül megőrzött hűséget, a halálos bűntől mentes életet érteni.* Igy ártatlan sok gyermek s felnőtt is, amúgy azonban nem volt ártatlan maga a Boldogságos Szűz sem. Már pedig nagy tragédiája volna az emberi nemnek, ha csak éretlen éveiben lehetne «ártatlan», ellenben fejlődésével — ami pedig Isten gondolata — mindenkinek el kellene veszteni «ártatlanságát». Az «ártatlanság»-on a nemi dolgok nem ismerését érteni limonádés, érzelgős vallásosság; a szülők tehát ne ijedjenek meg, és főleg ne gondolják gyermekeiket romlottaknak, ha azok — akár már elemista korukban is — ilyen kérdésekkel fordulnak hozzájuk.

Lehet valaki «ártatlan» és «tiszta», pedig ismeri a szexuális dolgokat, s lehet az is «tisztátalan» és «romlott», aki e téren még «tudatlan!»

b) Az iskolától

a sexuális eligazítást már nem lehet elvárni. Ritka kivételektől eltekintve egyetlen tanárhoz sem lesz a diák oly bizalommal, amely a kételyek legelső felmerülése napjaiban hozzávinné tanácsért az ifjút. És hogy a gyermek és a szülő közt mily odaadó szeretet, szenvedés és áldozatok által megszentelt kötelék van, azt a legügyesebb pedagógus sem képes az ifjú elé oly lelket megragadóan állítani, mint a szülő. Attól pedig,

[1] Vallomásai. II. 2, 3.
[2] Vallomásai. II. 3, 2.

hogy a tanár közösen, egész osztály előtt tegye szóvá a kérdést, Isten mentsen![1]

a) Egyetlen jogos alkalom nyilnék erre *az egészségtani órákon* az iskolaorvos tapintatos előadása; azokban az osztályokban azonban, ahol egészségtant tanítanak (középiskolák VII. osztálya), rendesen már elkésett minden felvilágosítás.

De meg az orvosból átlag hiányzik is az a pedagógiai tapintat, mely a kérdés tárgyalásánál sokkal fontosabb, mint az orvosi ismeretek.[2] Az orvos ugyanis túlságosan a fizikum szempontjából tekinti a kérdést. Ő — hivatásából kifolyólag — olyan emberekkel jut érintkezésbe, akik a tiszta életet nem tartották meg; így tehát közeli a veszély, hogy egyoldalú praxisa kialakítja benne a nézetet a nemi ösztön legyőzhetetlenségéről. Ennek a felfogásnak pedig az a következménye, hogy az ő felvilágosítása a nemibetegségek elleni védekezés ismertetésére szorítkozik. Tényleg a tapasztalatok alapján végtelen szomorúsággal kell megállapítanunk, hogy akárhány középiskolánkban az iskolaorvos tanítása e téren abban merül ki, miként kell az ifjaknak a züllés tanyáján védekezniök a nemi fertőzés ellen. Sőt elkeseredéssel hallottuk, s magunk is tudunk konkrét eseteket, amikor az egészségtani órák orvostanárja a legérthetőbb nyiltsággal biztatta az ifjakat a házasság előtti «óvatos» nemi életre.[3]

De a merőben észbeli felvilágosítás nemcsak azért elég-

[1] «Sexuelle Aufklärungen vor Klassen oder Gruppen jugendlicher Menschen in der Pubertätszeit... sind rundweg als ein Unfug zu bezeichnen.» *(Klug:* Die Tiefen der Seele. Paderborn, 1926. 293. l.)

[2] Emellett megfontolandó *Foersternek* egy másik aggodalma is: «Orvosok előadásai gimnáziumokban a nemi betegségekről fölöslegesek (a fiatalok már régen olvasták azokat) és ártalmasok, mert a közös figyelmet ráirányítják ezekre a dolgokra; általános hivatkozás önfegyelemre, lovagiasságra, férfiúi becsületre minden téren hasonlíthatatlanul értékesebb és eredményesebb». (Erziehung und Selbsterziehung. Zürich, 1917. 312. l.)

[3] Örömmel látjuk, hogy legújabban a kultuszminiszter is felemelte szavát ez ellen. Az egészségtan középisk. tanítására nézve a VKM. 77.497/24. V. ü. o. sz. a. a kir. főigazgatóságokhoz u. i. a következő rendeletet küldte: «Tudomásomra jutott, hogy egyesek a középiskolai és kereskedelmi iskolai egészségtantanításban bántóan, sőt egyenesen káros és romboló módon tárgyalják a nemi felvilágosítást, pedig az egészségtan középiskolai tanítási tervében nincs is szó nemi felvilágosításról. Felhívom ehhez képest a kir. Főigazgatóságot, hogy a szokásos iskolalátogatása alkalmával az egészségtan tanítását is gondosan ellenőrizze abból a szempontból is, hogy az orvosok és egészségtantanárok a nemi felvilágosítással egyoldalúan ne foglalkozzanak».

telen, mert fiziológiai tudás s orvosi intés el nem veheti az ösztön erejét. Van itt még egy fontos hiány, amit az észbeli felvilágosítás pótolni sohasem lesz képes: a külső történéseket az észnek ugyan megmagyarázza, de azokat *a tiszta és mély átéléseket*, amelyek átszellemiesítik a nemek érintkezését s ideális vonásaikkal az életmegnyilvánulások legelsejévé emelik, megsejtetni nem tudja. A pubertás első éveiben a serdülők ennek felfogására még nem is képesek. Tehát a merő intellektuális fegyverrel vívott harcban — ahol pedig emellett erős érzelmek is állanak a túlpárton — nem csoda, ha vesztesek maradnak.

b) De hasonlóképen nem volna megfelelő a szükséges felvilágosítást *a természetrajzi tanulmányok* keretébe utalni. Ezáltal u. i. az ember eredése túlságosan egyfokra állíttatnék a növények, vagy még inkább az állatok keletkezésével, s megfosztaná az ember nemi életét attól a magasztosabb erkölcsi felfogástól, amely azt az állatoké fölé emeli s amely egyedüli védőpajzs a nemi ösztön időelőtti vagy túlkapó követeléseivel szemben.

A pusztán természettudományi felvilágosítás egyrészt csak tudást közvetít, — pedig annak a tiszta élet terén nagyon másodrendű jelentőség jut; másrészt pedig ezt az ösztönt annyira a természeti szükségesség szempontjából tárgyalja, hogy az ifjakban könnyen erősödhet meg a gondolat az ösztön fékentartásának lehetetlenségéről.[1]

Arról meg nem is szólunk, hogy egyenesen lealázása volna az anyai méltóságnak, ha a gyermekek születését az állatok szaporodásánál tárgyalná valaki. Mi más volna az, mint az embernek merőben állattá alacsonyítása s az emberi méltóság feladása!

Mi is elismerjük, hogy a fejlődő ifjúnak jó szolgálatokat tehet bizonyos fiziológiai folyamatokról szent komolysággal nyujtott ismeret, de ezt csak négyszemközt és csak az arra hivatottak nyujtsák, ne nagyon korán, hogy ezáltal szunnyadó ösztönöket mesterségesen fel ne keltsenek, s ne későn, amikor hivatlanok már begázoltak a tiszta lélekbe.

c) Minthogy tehát így áll a dolog, a gyakorlatban a feladat nagyobb része rendesen

a hittanárra,

[1] *Mutz:* Die verschiedenen Wege der Erziehung zur Keuschheit. I. *Mausbach:* Moralprobleme c. gyüjteményes kiadásban. Herder. 1911. 288. l.

még inkább azonban a **gyóntatóra** hárul. Ha ő nem törődik diákjai lelkével, más egész bizonyosan nem.

A helyes nemi felvilágosítás s nevelés olyan edzett erkölcsi önfegyelmezést követel meg magától a nevelőtől is, hogy már ez a körülmény is elsősorban a teljes önmegtartóztatásban élő kat. papot teszi a kérdés hivatott mesterévé.

A hittanár komoly, de tapintatos szavai mély hatással lesznek az ifjú lelkekre. Káros prüdéria volt a régi hitoktatás részéről, hogy ezt a kényes kérdést néhány semmitmondó általánossággal intézte el és nem gondolta meg, hogy a mai ifjúság — sajnos — legtöbbször többet tud e téren, mintsem gondolni lehetne. Az ifjú természeténél fogva gyöngéd lelkiismeretű; és ha hittanárja vallásos komolysággal beszélvén előtte a tisztátalanságról, azt halálos bűnnek bélyegzi, csak erőt ad neki a hivatlan részről jövő felvilágosításokkal szemben.

Ha a hittanár közösen, az egész osztály előtt végzi ezt a feladatát (a kínálkozó bibliai helyeknél, pl. az első emberpár teremtése, Sodoma pusztulása, József és Putifárné, Sámson és Dalila, Dávid bukása, továbbá a VI. parancs tárgyalásánál), kétszeresen fontos, hogy minden mondatát jól megfontolja, azokon a határokon túl, amelyeket alább említünk, semmiféleképen ne terjeszkedjék, mondanivalóját írja le s tanulja be. Itt minden elszólás, a legkisebb felületesség is, *mérhetetlen károkat okozhat*. Caute, caste, pie!

A közösen nyujtott felvilágosítás azonban mindig csak egy része a kérdés megoldásának. A problémának teljes elintézése a hittanárral folytatott négyszemközti beszélgetésben vagy a gyóntatószékben történhetik. Itt tud a pap oly mély betekintést nyerni minden egyes ifjú lelkébe, amilyen az eredményes lelkivezetéshez feltétlenül szükséges. Itt teljesen belelát az ifjú lelkébe; pontosan látja, mennyi tudásra van szüksége; hosszú tapasztalata a leghelyesebb kifejezésmódot adja ajkára; komoly papi méltósága pedig a kellő nyomatékot is megadja szavának.

Főkép juttassa tisztán tudatára annak a vergődő léleknek a különbségét a merőben fiziológiai jelenségek (kísértések) s a tudatosan ápolt erkölcstelen gondolatok s vágyak között. Sok téves lelkiismeretnek, fölösleges kételynek s erőt emésztő aggályosságnak veheti ezzel elejét.

A nehézség persze abban áll, hogyan tudja a felvilágosítás tapintatos gyengédségét kellő érthetőséggel párosítani. Ha azonban sikerül a hittanárnak vallásos alapon az emberi test kellő értékelését (1. a lélek lakóhelye, 2. a Szentlélek

temploma) felkelteni az ifjúban, akkor elérjük, hogy a becsületes lelkű ifjú nem fog ijedten összerezzenni minden önkéntelenül támadt sexuális gondolatra, s tapintatos, céltudatos tanítással a ködös sejtés és gyanítás bizonytalanságából olyan tudáshoz jut, ami tiszta lelke érzékenységét nem sérti, s ahelyett, hogy hittanárja s lelkivezetője előtt szemét le kellene sütnie, ezentúl csak annál nagyobb bizalommal tud reá feltekinteni.

D) *Mikor adjuk a felvilágosítást?*

Ami már most a felvilágosítás időpontját illeti, általános szabály gyanánt ezt tartsuk szem előtt: akkor kell adni, amikor fennforog a veszély, hogy hivatlan oldalról fognak az ifjak ehhez jutni, vagy ha a további tudatlanság már veszélyel járna, mert a fejlődő organizmus már felvetette, vagy hamarosan felveti a fiúban ezeket a kérdéseket.

a) Tehát *fokozatosan és nem túlkorán*, amikor még talán árthatnánk, de annál kevésbbé *túlkésőn*, amikor soknál már alig használhatnánk. A nagyobb városok ifjúsága 14—15 éves korában úgyis tisztában van mindennel. Már pedig — mint fentebb említettük — sokkal komolyabb hatásra számíthat felvilágosításunk, ha azt akkor adjuk, mikor az ifjú lelke azokkal a kérdésekkel gyanus forrásokból még nem foglalkozott.

Tulajdonképeni biológiai felvilágosítás azonban csak akkor adható még a szülők részéről is, amikor az ifjú tépelődni kezd ilyen dolgok fölött és megvan a veszély, hogy máshonnan, zavaros forrásokból fogja azt megszerezni. De éppen ez időpont felismerése követel éleslátást, hogy a felvilágosítás se elébe ne vágjon a fejlődésnek, de mögötte se maradjon. Ha a gyermek akár 8—9 éves korában ad fel már kérdést («honnan jönnek a gyermekek?»), már vele is megsejtetheti a szülők szeretetteljes szava az emberi élet keletkezésének szent titkát.

Bár e téren legkevésbbé lehet általánosításokkal dolgozni, — mert hiszen rendkívül sok körülmény befolyásolhatja a nemi ösztönök ébredésének idejét — mégis érdemesnek tartjuk *Neisser* orvos (Breslau) statisztikai adatait közölni, akinek 90 orvos nyilatkozott ifjúkora nemi eseményeiről. Eszerint 8·5% érezte a nemi ösztön fellépését 5. és 6. éves kor között(?); 13·4% 9. és 10. év közt; 31·3% 11—12. év között.[1] Mi a korhatárt kissé hátrább toljuk. Tapasztalataink

[1] *Hoffmann:* i. m. 155. l.

szerint a nemi kérdések erősebb felvetődését, hacsak (mint — sajnos — sokszor megesik) romlott társak előzetes romboló munkája nem előzi meg a természetes időt, nálunk a középiskola IV—V. osztályaiban vehetjük észre.

b) Szóvá akarunk itt tenni egy sajátos esetet is: mi az eljárás az olyan tisztalelkű ifjúval — hála Istennek, ilyenek is akadnak! —, *aki elérkezett a testi kifejlődéshez anélkül, hogy a nemi kérdések megzavarták volna.* Egyáltalában beavassuk-e őt ezekbe a kérdésekbe?

Egyesek azt az álláspontot képviselik, hogy az ilyeneket semmiféleképen sem szabad kiemelni az elfogulatlan öröm és ártatlanság paradicsomából, amelyben élnek. A mi véleményünk szerint, ha az az ifjú továbbra is (pl. az érettségi után is) állandó lelki vezetésünk alatt marad, és így az esetleg felmerült nehézségeket rögtön észrevehetjük, nyugodtan meghagyhatjuk további tudatlanságában. Ha azonban távoznia kell befolyásunk alól, okvetlenül mondjuk el a szükségeseket. Hiszen amit mondandók vagyunk, az is Isten akarata, az pedig rossz nem lehet. Nem a természeti dolognak puszta ismerete teszi rosszá a lelket (Szűz Mária is tudott róla!). Minden a tapintatos szavaktól függ; ha ügyesen végezzük, nem űzzük el az ifjút ártatlansága paradicsomából, csak harci kedvét edzzük meg. Igen, a *gyermek* maradjon meg minél tovább tudatlanságában, ha erre a tudásra még nincs szüksége; de szüksége és joga van erre a *kifejlett ifjúnak*, akit tudatlansága bármikor a legkínosabb helyzetbe, erkölcsi veszélybe és keserű kiábrándulásokba vihetne.

III. A felvilágosítás módja.

A) *Elmélet.*

a) Egyes *filantropok túlzásait* (Basedow, Wolke stb.) a mai pedagógia már rég letárgyalta. Olyan tapintatlan realizmussal beszélni főkép egész osztályok előtt, mint azt csak nemrégiben is követelték, soha sem szabad. Feltétlenül veszélyes dolog, hogy mikor az ifjakat az ifjúság titkos bűnétől óvni akarjuk, erről oly ügyetlenséggel tárgyaljunk, mely inkább nevezhető bűnretanításnak, mint védelemnek. Sajnos, az ú. n. iskolai nemi felvilágosítás körében néhány évtizeddel ezelőtt s nálunk a kommün idején e téren őrületes hibák történtek. Az ilyen módon eljáró pedagógusokat joggal nevezi *Paulsen* a részegek karának («ein Chorus von Trunkenen»). Más dolog a bűn ragályát elismerni és egész más a psycho-

analitikusok hajmeresztő állításait olvasni. Amit Freud és társai a kis gyermek, sőt csecsemő szexuális életéről állítanak, a komoly gyermekpsychológusok (Preyer, Stern stb.) szerint joggal utalhatók a mesék világába; ahogyan pedig psychoanalitikus faggatásaikkal kínozzák az experimentálás áldozatául odadobott gyermeket, hát az egyenesen a sexuális hypertrophiának előidézése: gyermekrontás s nem nevelés! Az ember szinte kísértésbe jön, hogy ezek olvastára megismételje Herder véleményét, amelyet ő annak idején a filantróp Basedowról mondott: hogy nem gyermekeket, de borjúkat sem bízna az ő nevelésére.[1] Pedig Basedow «felvilágosító» eljárása még csekélység volt a psychoanalitikusok «gyöntatása» mellett!

Ma már alig merne komoly pedagógus hasonló elveket hirdetni. Mert hiszen világos, hogy a tanítás és a tudás hatalmába fektetett vak bizalom e téren tökéletes csődöt mondott, és hogy *a nemi nevelés kérdése elsősorban az akaraterő kérdése*, nem pedig a tudásé; sőt a túlzott felvilágosítás, a figyelemnek az erotikumra *rá*terelése és nem *el*terelése, éppen előidézője lehet azoknak a veszélyeknek, amelyeket elhárítani szeretnénk. Mert a fölvilágosításnál nemcsak az ész figyel oda, hanem a kíváncsi érzékiség is; ez pedig a tanításból sokkal több gyujtóanyagot merít, mint amennyit az ész elbírna oltani.[2] És hogy a puszta tudás — megfelelő akaraterő nélkül — mily gyengének bizonyul az ösztönök ellen, legjobban mutatja azoknak az orvostanhallgatóknak példája, akik teljesen ismerik a kicsapongásnak káros következményeit, és mégis épúgy benne élnek e bűnben, mint esetleg más szakos ifjak.

b) Szelidebbnek látszik — bár szintén elfogadhatatlan — *Pestalozzinak*, a nagy pedagógusnak ajánlata, aki «Lienhard és Gertrud»-jában az ifjúság figyelmének korai fölkeltését követeli *a rendezett házasélet ideális szépségei iránt*, hogy az ébredni kezdő nemi ösztönöket már ennek a beidegzett képnek nemessége tisztítsa s óvja meg az eldurvulástól. Ez az eljárás mindenesetre nemesebb tapintatról tesz tanuságot, a sexuális pedagógia *egyik* eszköze lehet is, magában azonban éppen nem elegendő.

c) Hogy a valaha — még nem is olyan régen — égig magasztalt «nemi felvilágosítás» az iskola keretébe semmiféle-

[1] *Bopp:* Moderne Psychoanalyse, kath. Beichte und Pädagogik. Kösel, 1923. 57. l.

[2] *Foerster:* Erziehung und Selbsterziehung. Zürich, 1917. 311. l.

képen nem illik, azon ma már — hála Istennek — senkisem vitatkozik. Minden józan pedagógia-elv megcsúfolása volt az a mozgalom, mely figyelmen kívül hagyta, hogy e téren minden az akaraterőn s nem a tudáson fordul meg, és hogy az erkölcstelen élet minden veszélyének pontos ismeretével is lehet valaki rabja e szenvedélyeknek; sőt a puszta «felvilágosítás» rendesen csak felizgatja az ösztönöket, anélkül, hogy az azok fékentartására szükséges akaraterőt is megadná. A tudás csak akkor ment meg a bajtól, ha megvan a kellő erkölcsi erő is a tudás felhasználásához. Ezt pedig csak az akarat nevelése adhatja meg.

Igazat adunk *Weszelynek*, mikor így ír: «A jó erkölcs korántsem attól függ, vajjon valaki mennyire ismeri az anatómiát . . . A sexuális etika kérdése bizony távolról sem oldható meg a nemi fölvilágosítással . . . Ha tudja is a dolgok következményeit, ez a tudás meg nem védi őt a fölébredt ösztön hatalmával szemben».[1]

A legmegfelelőbb eljárást tehát e téren *az akaraterőnek profilaktikus gyakoroltatásában* fedezzük fel. Nagy érdeme *Foersternek*, hogy a vélemények megoszlása korában teljes nyiltsággal merte hangoztatni, hogy a fősúly korántsem az intellektuális ismeretközlésen, hanem az akaraterőn nyugszik. «A legnagyobb határozottsággal tiltakozom — írja — olyan direkt felvilágosítás ellen, amely az egész osztályok előtt tárgyalja az emberi szaporodás részleteit. Aki emellett volna, elfelejti, hogy a szemérmetesség a legerősebb védőeszköz a sexuális téren. *Fr. Th. Fischer* joggal mondja: «A pirulás nem képmutatás. Tönkre megy az a nép, amely pirulni nem tud».[2]

d) Az akaraterőnek edzése mellett azonban meg kell állapítanunk, hogy a pubertás éveiben a testi fejlődés fokozataival lépést tartó *bizonyos fokú fiziológiai felvilágosítás is kell;* és csak az említett cinikus pedagógusok esztelen túlzásainak kell betudnunk, hogy egyes pedagógiai körökben ma mindenféle fiziológiai felvilágosítást eleve elítélnek.

A tapintatos felvilágosítás is *egyik eszköze* a tisztaság megőrzésének. Gondos otthoni nevelés ideiglenesen pótolni tudja ugyan ennek a segédeszköznek hiányát; de ha az ifjak a kellő fiziológiai ismeretek nélkül kerülnek ki a szülői házból, bukásukkal fizethetik meg az elmaradt felvilágosítást.

[1] *Weszely:* A modern pedagógia útjain. Bpest, 1909. 372—3.
[2] *Foerster:* Sexualetik und Sexualpädagogik. 1907. 70. l.

A pubertásba lépő ifjúnak már szüksége van bizonyos tudásra és sokkal jobb, ha ezt a tudást szüleitől, hittanárjától nyeri, mint orvosi könyvek vagy romlott társak forrásaiból. Szeretné tudni, hogy honnan jönnek a kis gyermekek s joga van megtudni, hogy az anyától születnek. Meg kell tanítani arra, hogy a házasság Istentől rendelt intézmény, még pedig szentségi méltóságra emelve. Megtudhatja később, hogy a gyermek életrehivásánál az apának is szerepe van, de ugyanekkor halljon mindjárt a házasságon kívül folytatott nemiélet erkölcsi, fizikai és szociális káráról is. Természetesen — ismételjük — mindennél hasonlíthatatlanul fontosabb, hogy az ifjakat önuralomra, önmegtagadásra, ösztönös hajlamaik fékentartására neveljük.

A felvilágosítás módjára vonatkozólag a következőket tartsuk szem előtt:[1]

1. Beszéljünk oly *világosan (nem drasztikusan)*, hogy mindnyájan megértsék, miről van szó és ne kelljen utána senkitől kérdezősködniök. Olyan szavakat, amelyeket meg nem érthetnek, ne használjunk, mert azon fogják törni a fejüket s kutatni utánuk. Ha dióhéjban is, de olyan tudást kell közölnünk, amely nem szorul további kérdezősködésre. Az általános szólamok csak ártanak. Külön is figyelmeztessük őket, hogy azokról, amiket most mondunk, soha egymás közt ne beszéljenek, sőt azokról magukban se gondolkozzanak.

2. Beszéljünk oly *megilletődött szent komolysággal*, hogy ez a hang, kapcsolatban a magasztos isteni akaratra s a nagy egyéni felelősségre való utalással, az okvetetlenül szükséges fiziológiai adatokat is átszellemiesítse.

3. De azért *elfogulatlan* legyen hangunk és mutassa, hogy nem bűnről, hanem magasztos isteni akaratról van szó.[2] Hangsúlyozni: amit Isten teremtett, az mind szent. A nemi élet is szent, csak az ember teszi bűnné, mikor Isten akarata ellenére használja. A «szent» hangoztatásának nagyszerű lélektani hatása van: kihúzza a legkényesebb részletek méreg-

[1] *Vogelbacher:* Wie erziehe ich die heranwachsende Jugend zur Keuschheit? *Mosterts:* i. m. 176. l.

[2] «Ha az a pap okos ember, és nem kell tartania scandalum pusillorum vagy pharisaeorum-tól, ne legyen túl aggályos ennél a témánál: a tapasztalat már eléggé bebizonyította, hogy a nevelő szavai által esetleg okozott kár egészen elenyésző ama szomorú következmények mellett, amelyekkel a mindenesetre kényelmesebb, de éppen nem lelkipásztorhoz illő hallgatás jár.» *(Gatterer:* Kinderseelsorge. Innsbruck, 1924. 194. l.)

fogát is. Minden komolyságunk mellett is, amellyel a kérdést tárgyaljuk, óvakodjunk attól, hogy a témát valami túlzott titokzatosság ködével vonjuk be. Akár szülő, akár más nevelő beszél e kérdésről, *a lehető legtermészetesebb hangon tegye;* úgy beszéljen róla, mint a világ bármi más kérdéséről. A titokzatosság mindenkinek izgatja kíváncsiságát, de kétszeresen feltüzeli az ifjúság fantáziáját. Ellenben a hangnak természetes, elfogulatlan nyugodtsága átsegít a kérdés tárgyalásának kényes pontjain is.

4. Világosan megmondani, *mi bűn, mi nem.* Sok fölösleges lelkiküzdelemnek vesszük ezzel elejét.

B) *Gyakorlat.*[1]

Az itt ismertetett elveket a gyakorlatban úgy keresztülvinni, hogy egyrészt meglegyen a nyujtott tanításban a kellő világosság, érthetőség, másrészt szavaink egyetlen ártatlan lélek harmóniáját se zavarják meg: egyike a legnehezebb pedagógiai feladatoknak. A szeméremérzet a legerősebb védőpajzs a sexuális eltévelyedések ellen; az olyan felvilágosítás tehát, amely azt sértené, csak lélekrontás.

a) A legalsó fokon.

Az elemi iskolákban s a középiskolák I—II. osztályában tárgyi felvilágosításra még semmi szükség nincs; az ilyen kis gyermekekre még a teljes nemi tudatlanság az ideális állapot; az ő lelki tisztaságuk, még öntudatlan, Istentől kapott természetes szemérmetességük, mint áthatatlan pajzs védi lelküket. Itt csak az lehet feladatunk, hogy *ezt a természetes erényt minél jobban erősítsük bennük.* A nemiszervek náluk még semmi zavart, új gondolatot nem ébresztenek. Semmi szükség nincs, sőt feltétlenül tilos is ezekről beszélni nekik!

Igenis szükséges azonban *szemérmetességre nevelni őket.*[2] Itten tehát a VI. parancs tárgyalásánál beérhetjük az alábbi tanítással:

«Tudjátok gyermekeim, hogy az ember két részből áll: testből és lélekből. Sem a testünkkel, sem a lelkünkkel nem

[1] Használható kidolgozott példákat ad *Klug:* Edle Führung zur Lebensquelle. Pustet. — *Schilgen:* Um die Reinheit der Jugend. Düsseldorf.

[2] Az első gyónásra-előkészítés is kitűnő alkalom, hogy a szemérmetességről nagy komolysággal beszélhessünk.

bánhatunk kényünk-kedvünk szerint, hanem csak azt tehetjük azokkal, amit Isten megenged. Aki testével olyat tesz, amit Isten nem enged meg, megbántja az Istent.

Ugy-e, gyermekek, mindnyájan látjátok, hogy az emberek mindig ruhával fedik be testüket. Ugyan miért? Azért, mert fáznak? No hát azért is; de nemcsak azért. Hanem azért is, mert van testünknek olyan része, amelyet mindig el kell takarnunk s szükség nélkül sohasem szabad felfednünk. Mikor aludni megyünk, levetkőzünk; de úgy-e, nem egészen! Még ilyenkor is marad rajtunk valami ruha, hogy elfödje azt a részt, amelyet mindig el kell takarnunk.

Már most aki könnyelműségből ezt a részt nézegeti, vagy engedi, hogy más nézze; aki ilyesmiről beszél vagy készakarva örömmel meghallgat ilyen beszédeket; aki ilyen rajzokat vagy képeket néz, vagy maga ilyeneket rajzol; aki ezt a részét játékból megérinti, azzal játszik, vagy engedi, hogy azt más érintse: *az rossz gyermek*, az nem úgy használja testét, amint Isten akarja s ezzel nagyon megbántja Istent.

Nagyon vigyázzatok tehát, gyermekeim, és amikor fürdötök, öltöztök, vagy vetkőztök, sohase nézzetek se magatok ilyesmit és vigyázzatok, hogy más se láthasson így titeket. Sőt amikor szükségteket végzitek, ott se nézzetek semmi ilyes dolgot, és mihelyt elvégeztétek szükségteket, azonnal jöjjetek ki az illemhelyről. Még kisebb testvéreitekre is vigyázzatok, s ha valamelyik megfeledkeznék erről a fontos dologról, ti magatok figyelmeztessétek rá. Ha pedig akárkivel találkoznátok, aki nektek ilyesmiket beszél, mutat, vagy veletek ilyen módon akar játszani, azonnal hagyjátok ott és soha vele ne barátkozzatok, mert az rossz gyermek, aki titeket is el akar rontani.»[1]

Ez a tanítás a legjobb *indirekt* sexuális pedagógia, amikor még nincs helye semmi élettani felvilágosításnak, — hiszen a nemek viszonyáról itt még nincs szó, — hanem érzékeny szemérmetességre nevelünk. Indirekt nevelés ez, mert a szemérmetesség még nem maga a tisztaság erénye, hanem igenis annak kétségkívül *legerősebb pajzsa* annyiban, hogy az ifjút visszatartja a nemi funkciók kérdésének feszegetésétől, az azokra történő reflexióktól, vagyis megadja az e téren oly fontos *figyelemelterelést*. Ugyancsak ez állja útját, hogy a külső világtól jövő bűnös kísértések a lélekbe ne jussanak.

A legelső szabályok ezen a téren az illemszabályok; eze-

[1] V. ö. *Mihályfi:* Igehirdetés. II. kiadás. 296. l.

ket azonban idővel egyre több erősítő gondolattal kell kibővíteni (Isten jelenléte, őrzőangyal, Mária-tisztelet, testünk a Szentlélek temploma, áldozás, Szent Alajos, Ágnes).

Erre a szemérmetes viselkedésre, gondolkozásra, lelkületre azonban *már a legkisebb kortól kell nevelni* s nem volna elég ezt a nevelést a pubertás korában kezdeni! Ott már az lesz a feladat, hogy a régebbi szemérmetes lelkületet megóvjuk és erősítsük; mert hiszen az ébredező ösztönök akkor döngetik majd legerősebben az addigi tiszta lélek várkapuit: a szemérmetességet. Addig azonban csak örüljünk, ha minél később kezdődnek a nemi mozgalmak, mert sajnosan igaza van *Krafft-Ebing*-nek, hogy a modern kultúrvilágnak egyik legsajátosabb jelensége az érzékiség időelőtti felébredése.

Persze vigyázzunk, hogy téves lelkiismeretet ne keltsünk az amúgy is érzékeny gyermeki lelkekben azáltal, hogy VI. parancs elleni bűnnek gondolnak egész természetes fiziológiai folymatokat, vagy olyan dolgokat, amelyek a jó ízlést és illemet sértik ugyan, de bűnnek nem mondhatók.

b) Középső fokon.

A gyermeki léleknek mosolygós tükrét a *kamaszkor legelső lehelete* borongós felhőkkel árnyazza be. A szervezetben beálló forrongás nyugtalansággal tölti el az ifjút, aki megdöbbenve konstatálja, hogy tudta s akarata nélkül milyen új gondolatok, eddig ismeretlen vágyak ébredeznek, később kavarognak benne őrült erővel.

Ebben a korban az ifjúnak tiszta lelkülete nehéz válságon megy át, és elszomorító azok száma, akik e küzdelemben elbuknak.

Különösen nagy ebben a korban *a csábítás veszélye* a romlott fiúk részéről. Az ifjak első bukásának kb. 75%-a erre vezethető vissza. Romlott társaktól teljesen elzárni nem lehet őket; már pedig közismert tény, hogy milyen félénken érzékeny minden fiú e korban a nagyobbak előtti tekintélyére, és ha egy nagyobb romlott társa azt kérdi tőle, hogy ezt vagy azt a dolgot tudja-e már, kész minden tettre, csakhogy tudatlansága vagy éppen bátortalansága miatt ne szenvedjen.

Valósággal megrendítő realitással írja le ezt az állapotot *Szent Ágoston*, mikor ifjúkoráról megemlékezik: «Anyám négyszemközt mekkora aggodalommal óvott, hogy testi bűnt el ne kövessek ... Akkor mindezt asszonyi szóbeszédnek vettem s resteltem volna törődni vele ... Olyan vakon ro-

hantam vesztembe, hogy szégyeltem kevésbbé romlott mivoltomat, mikor társaim hetvenkedve emlegették «sikereiket». A legromlottabb hősködött leghangosabban ... Azért iparkodtam gonoszabb lenni, hogy társaim le ne nézzenek; s ha nem tudtam a romlottságban lépést tartani, *inkább hazudtam nekik, hogy ezt is, azt is elkövettem*, csakhogy kevesebbre ne becsüljenek, mert kevésbbé voltam romlott, s gyávának ne tartsanak, mert nem fetrengtem annyira a piszokban, mint ők».[1]

Szinte valamennyi elesett ifjúról megállapíthatjuk, hogy mikor a pollutiót először elkövette, alig volt sejtelme annak igazi, természetellenes mivoltáról s nagyságáról, és akárhány ifjú megmaradt ebben a tudatlanságban és bűnében éveken keresztül.[2] Kezdetben valami — bár tiltott — de érdekes *játéknak* tartják. Lassanként erősbödik a szokás, gyengül az akarat, és mikor bűnük igazi tudatára ébredve végre szabadulni akarnának tőle, az éves megszokottság szörnyű rablánca alól sokan heroikus küzdelemmel sem tudnak kimenekülni.

Hogy tehát ezt a szomorú helyzetet megelőzzük a **III—IV. osztályokban,** — a nemi ösztönök első jelentkezésének idején — legfontosabb feladatunk legyen a **kamaszkor sajátos jelenségeiről felvilágosítani őket,** ezekre előkészíteni s ezzel kapcsolatban a test szentségére felhívni a figyelmet. Nemcsak lelkünk szent, hanem testünk is; és pedig nemcsak azért, mert Isten kegyelme annyiszor érintette (keresztség, bérmálás, áldozás), s mert az is az örökélet örömeire van hivatva, hanem mert az is az Isten teremtő munkájának eredménye; minden erejével, *ösztönével* Isten kezéből jött. Tehát magukban véve a testi ösztönök sem rosszak, a nemi ösztön sem az. Nem a test tisztátalan, egyetlen része sem bűnös, hanem a *visszaélés az!* Sőt Isten az embert ezen ösztön gyakorlásakor teremtői erejében részesíti. Ezt az erőt az önmeg-

[1] Szent Ágoston vallomásai. Ford.: *Vass József.* Bpest, 1917. I. k. 52—53. l.

[2] «*A tiszta férfiúság*»-ról írott könyvemre sok ifjú olvasóm küldött hozzám megrendítő leveleket, amelyekből hosszú évek bűnös megszokása után keservesen sír ki a jogos panasz, *miért hogy őket senki sem figyelmeztette!* Ezek a levelek, amelyek írói között minden típusú középiskola képviselve van, megerősítenek felfogásomban, hogy a külső világ csábításainak veszélye miatt a *tapintatos, ügyes felvilágosítást* szabad, sőt kell is az eddigi gyakorlatnál is *kissé korábban* kezdeni. Mert igaza van *Szent Ambrusnak*, hogy könnyebb egészen tisztának maradni, mint a bukás után komolyan megtérni: «Facilius inveni, qui innocentiam servaverint, quam qui congrue egerint poenitentiam». (De poenit. cap. 10.)

tartóztató ifjúkorban gyüjtjük. Szörnyű felelősség minden ifjú vállán, hogy Isten szándéka szerint töltötte-e el ifjúkorát.[1]

Talán valaki túlkorainak tarthatná az ilyen nyilt beszédet egy III—IV-es középiskolás, tehát körülbelül 13—14 éves fiú előtt. A tapasztalat azonban arról győzött meg, hogy ebben a korban már a legtöbb fiú több-kevesebb részt úgyis tud ebből; ha azt akarjuk, hogy felvilágosításunk tényleg a bajt *megelőző* védőoltáshoz hasonlítson, igyekeznünk kell mások fertőző befolyását megelőzni. A profilaxis könnyebb, mint a terápia. Nem akkor kell befödni a kutat, mikor már beleesett a gyermek. A bajt mindig okosabb és könnyebb megelőzni, mint gyógyítani.

Viszont ennyi, véleményünk szerint, az alsó osztályokban elegendő is.[2] A főtörekvés arra irányuljon, hogy ezeket *a kezdődő nemi mozgalmakat megfosszuk titokzatosságuktól, s azokat az ifjak természetes dolgoknak tekintsék.* Tudják meg a fiúk, mi nem bűn, mi bűn. Tovább menni nem kell; az atyaságról alsósok előtt beszélni — akik ennek jelentőségét úgysem fogják fel — teljesen fölösleges. Mindenesetre úgy kell beszélnünk, hogy a fiúk ne is sejtsék, hogy van valami, amit most még nem közlünk velük, mert ezzel kíváncsiságukat felcsigáznók.

Föntebb már említettük, hogy pedagógiailag helytelen volna arra várni ezzel a tanítással, míg a fiúk maguk kérnek tőlünk tanácsot. Ez a legritkább eset. A legtöbb fiút annyira megzavarják ezek a gondolatok, hogy azokról önszántából senkinek számot adni nem mer. Ilyenkor szokott megtörténni, hogy a fiúk régi bizalmas hittanárjukkal szemben is zárkózottakká, mogorvákká lesznek, ha az illető hittanár a kellő pillanatot el nem találja, amelyben ügyes szavával áttöri a képződő jégréteget. Az idejében jövő tapintatos felvilágosítás viszont szörnyű lelki küzdelmeknek lehet megszüntetője.

Isten teremtette a testet is, tehát a nemi dolgokat is. A keresztény istenfogalom eléggé erős ahhoz, hogy ezt a

[1] Konkrét szavakban mint lehetne e gondolatokat elmondani, arra nézve l. «A tiszta férfiúság» 14. kiadás 1. és 2. fejezetét («Összegyüjtött Munkáim» I. kötete).

[2] Semmiképen sem tudjuk tehát helyeselni *Bergmann* ajánlatát, aki a kérdés közös tárgyalásában tovább akar menni s a hittanártól a 12 éves ifjak közös nemi felvilágosítását várja. *Bergmann:* Wie darf ein christlicher Erzieher von der Erzeugung und Geburt des Menschen sprechen. (Katech. Blätter 1921. évf. 195. l.)

tételt elbírja. A nemi dolog Szent Tamás szerint «opus Dei» (III. qu. 31, 4.): «A nemi dolog Istentől van és bármennyi veszély lappang is benne, mindez nem változtathat a dolgon. Ez nagy és szabadító gondolat, és pedagógiailag termékenyebb, mint bármi más, amit a dologról mondani vagy gondolni tudnánk».[1] Tehát nem a «felvilágosítás» a fő, hanem az egész kérdésnek *az isteni tervbe való beállítása.*

c) Felső fokon.

1. A *felső osztályosoknak* már — igen finom fogalmazásban — tényleges felvilágosítást is adhatunk a **nemi élet teremtő munkájáról.**

Érdekes tény, hogy a fiúk a gyermekek születése után jóval később érdeklődnek, mint a leányok. Azonban a felső osztályokban már itt az ideje őket erről is felvilágosítani s megelőzni azt a veszélyt, amely romlott társaik, vagy könyveik részéről rájuk leselkedik. Amit a Boldogságos Szűz tudhatott («quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?»), azt bizonyára minden ifjú tudhatja tisztaságának sérelme nélkül. Az ifjúsági lelkipásztor feladatát e téren az teszi azonban igen nehezzé, hogy még a fejlődés ezen fokán levő ifjak se kapjanak tőle merő biológiai felvilágosítást (mert ez a pap feladata soha nem lehet), hanem a szükséges tudnivalókat *itt is a fiziológia teréről a lelki magaslatokba emelve adjuk elő.*[2]

A legfőbb törekvésünk oda irányuljon, hogy a nemi dolgokat a merő anyagiaságból, a puszta biológiából kiemeljük, és az egész kérdést minden vonatkozásában a lehető legnagyobb lelkiséggel töltsük meg. A fiziológiai tanítás szoruljon lehetőleg háttérbe és szorítkozzék csak a legszükségesebbekre.

Hiszen, mint már föntebb említettük, azért nem tartjuk helyesnek, ha orvosok nyujtják az első felvilágosítást (pl. egészségtani órán), mert ők annyira otthonosak a dologban, hogy a nagy jóakarat mellett is sok sértő részletességre terjeszkednek ki és könnyen az ellenkezőjét érik el a felvilágosításnak: ahelyett, hogy a figyelmet elterelnék erről a dologról, inkább felcsigázzák a kíváncsiságot. Ha azonban a hittanár már elvégezte ezt a nagy pedagógiai tapintatot igénylő első felvilágosítást, tanításának komoly nyomatékot adhat

[1] *Kurz:* Christlich denken! Kösel, 1925. 11. l.

[2] A nehéz kérdés konkrét megoldását megkísérlem «A tiszta férfiúság» 14. kiadásának I.—II. fejezetében.

az iskolaorvos *helyes előadása* a nemi visszaélések szomorú következményeiről.

A nemzés ténye, amint az az állatvilágban található, pusztán fiziológiailag tekintve, a nemesen gondolkozó emberre visszataszítólag hat. Hogy ezt a merő természet köréből felemeljük és az Isten nagy gondolatát láttassuk meg benne, ez a felvilágosítás feladata. *Az ifjúság magától nem jut ilyen felemelő gondolatra;* ellenkezőleg a saját szenvedélye és az egész mai megbomlott világ folyton azt hangoztatják előtte, hogy a nemi érintkez és a lehető legnagyobb földi öröm. Ezzel a felfogással lépnek a házas élet szentélyébe is és akkor nem szabad csodálkoznunk, hogy ott is pusztán az érzéki élvezetet keresik, anélkül, hogy az Isten akarata szerint azzal összekötött gyermekvállalás terheit is viselni akarnák. Nagy diákjaink annyiszor hallanak a házasságról s a gyermekáldásról is méltatlan s lealázó beállításban, hogy feltétlenül csak hasznuk lesz belőle, ha erről is ismerik hittanárjuk komoly véleményét.[1] Honnan legyen az ifjúságnak komoly felfogása a házasságról, ha senki komolyan nem beszélt róla s csak léha regények s színdarabok sekélyességéből ismeri azt?

2. Szólni kell **a tisztátalan élet veszélyes fiziológiai következményeiről is.** Sok fiúra, kinek nemesebb életfelfogását ez a bűn már teljesen tönkretette, minden más megfontolás hatástalan marad.[2] Mindenesetre azonban óvakodni kell a túlzástól. A túlzás neurozisba, sőt öngyilkosságba viheti éppen az értékesebb ifjúkat! Vannak erős szervezetű ifjúk, akiknek organizmusa megrendülés nélkül tudja pótolni az ifjúkori bűnökkel elpocsékolt életerőt is, akik tehát az ószövetségi bűnössel megtörölik szájukat és mondják: Vétkeztem s ime mi bajon történt? A döntő súlyt tehát sohase a testi bűnhődésre fektessük.

Annál nagyobb nyomatékkal kell azonban e bűn *szellemi következményeit* hangoztatnunk. Rá kell mutatnunk arra a rengeteg szellemi veszteségre, amely e bűn nyomában jár.

[1] Ezen utóbbiról azonban csak a magán lelkibeszélgetéseken nyilatkozzék, vagy a gyóntatószékben.

[2] «Kétszernél többször nem olvassuk, hogy verekedett Christus földön-jártában: akkor is csak azokat verte, kik a templomot böcstelenséggel illették . . . Aki egyebekkel nem verekedett, aki több vétkeket szóval orvoslott: mikor látod, hogy verte, csapta, űzte, kergette azokat, kik a kőből épített templomot illendő böcsületben nem tartották: mit cselekszik tehát azokkal, kik az Istennek élő templomát nem isteni áldozatra rendelt állatokkal, hanem undok fertelmességekkel mocskolják?» *(Pázmány:* Összes munkái. VI. 446.)

Világosan mutassunk rá arra, hogy a VI. parancsban kifejezett szigorú isteni tilalom nem «örömrontás», nem «szeszély», hanem megbecsülhetetlen védelme az ifjú harmonikus fejlődésének. És viszont minden bűn a VI. parancs ellen egy-egy méregcsepp az érő fiatal élet forrásába.

3. Hasonlókép hatásos lehet — főleg a mai megcsonkított hazában — **a nemzeti szempont** megemlítése s kiemelése annak a nagy nemzeti erőveszteségnek, amelyet a magát a bűn karjaiba dobó ifjú okoz a hazának.

4. Nem szabad figyelmen kívül hagyni bizonyos közszájon forgó **ellenvetések megbeszélését sem.** «A tiszta élet lehetetlen», «beteggé tesz», «erőszak a természet ellen», «ép oly jogos ennek az ösztönnek kielégítése, mint a táplálkozási ösztöné», stb. Főleg a «*gyávaság*» vádja ellen erősítsük őket.

Aki ismeri középiskolás diákjaink lelki életét, elrettenve tapasztalja, hogy a zsidó társaiknak léha erkölcsi felfogása mily szomorú mértékben inficiálja a becsületes magyar erkölcsi szilárdságot, a tiszta magyar vért abban a magyar ifjúságban, amelyből valaha a magyarság acélos izmú, vasgerincű támaszának, a magyar intelligenciának kellene kikerülnie. Főleg siralmas a magyar diákok helyzete oly középiskolákban, ahol a tanulóknak fele vagy még nagyobb része zsidó, mint például a fővárosi középiskolák túlnyomó részében. Amit a fejlődő fiatal lelkek idealizmusán, erkölcsein a tanár heteken át nevel, a romlott társak a tízperc szünetben gyakran örökre lerontják. Az erkölcstelen olvasmányok, képek, viccek, társalgások terjesztői rendesen a zsidó diákok. Két-három romlottlelkű diák az egész osztályt az erkölcstelenség fertőjébe ránthatja.

Ilyen körülmények közt a hittanárnak úgyszólván minden munkája abban a negatívumban merül ki, hogy legalább valamiképen ellensúlyozni tudja az erkölcsi tisztaságot hihetetlen gúnnyal és cinizmussal taposó romlott társak káros befolyását. Minél többször figyelmeztesse tehát az ifjakat egész konkrét formában a romlott barátok veszedelmére, hogy mindig készen legyenek a kísértés ellen.

IV. A sexuális pedagógia természetes eszközei.

Eléggé hangoztattuk az eddigiekben, hogy magától az ú. n. «nemi felvilágosítástól» — amint azt egyes pedagógusok divatba hozták — alig várhatunk valami eredményt. Az

ész felvilágosítása még nem ad erkölcsiséget, mert az erkölcsös életet nem lehet tanítani, azt gyakorolni kell. Az ifjúság nemi nevelésénél egészen más eszközöket kell igénybe vennünk.

Mi legyen tehát a célja a nemi pedagógiának? *Oly akaraterőhöz juttatni az ifjúságot, hogy annak segítségével föltétlen ura legyen nemi ösztönének* nemcsak kifelé, a cselekedetben, hanem befelé, a gondolatokban s érzelmekben is. Ezt a győzelmet fiziológiai vagy lélektani, benső s a környezetből fakadó külső körülmények egyaránt nehézzé, sokszor keservesen nehézzé tehetik, de általános, normális esetekben *sohasem tehetik lehetetlenné*. A túlerős ösztön befolyásolhatja a szabad akaratot, de el nem veheti.

A) A tiszta lelkület megőrzése legelsősorban is az **akaraterő kérdése.**

A leghelyesebb nemi felvilágosítás a legjobb esetben is csak egy része — nem is főrésze — az okos sexuális pedagógiának. Mert hiszen ez az ösztön oly erős, hogy azt a legtöbb emberben *pusztán észbeli okkal és belátásokkal helyes úton tartani alig lehet*. Az akaratnak s az érzelmi élet nemességének sokkal nagyobb feladat jut e téren, mint az észbeli érveknek. Tehát az legyen a cél, hogy az ifjúnak testét és lelkét kora ifjúságától fogva úgy acélozzuk, hogy a felébredő nemi ösztönök az ifjú *akaratában* erőskezű szabályozót, nemes *érzelmi világában* pedig helyes vezetőt leljenek. *Az akaraterősítése s az érzelmek nemesítése a legjobb nevelés a tiszta erkölcsi életre.* Ha az össznevelés elpuhult s külsőséges, a bukás menthetetlen. Viszont ha megerősítjük az ifjúban a magasba törő vágyat s a megvetést minden közönséges s alacsony ellen, meg fog állani a nemi kísértésben is.

Ezt az akaraterőt pedig annak beláttatásával kelthetjük fel az ifjakban, hogy az ifjúkorukban gyakorlott önmegtartóztatásuk *egy magasabb célt szolgál*, ami, ha most kemény küzdelembe kerül is, de bőségesen fog kamatot hozni, s egyszer azoknak háláját fogja kiérdemelni, kik őket később atyjuknak nevezik. Igy, az *erőkifejtés* szempontjából kell ezt a küzdelmet beállítani. Legyen büszke önérzete annak, aki tisztán tud megállani s akkor arról a magaslatról, hová ez a jogos önérzet emeli, sajnálkodva fogja lenézni a másképgondolkozók minden csábítását.

Világosan kell látnunk az egyház tanítását: a nemi ösztön époly kevéssé bűnös, sőt époly szent kiegészítő része az ember fogalmának, mint bármi más. Mint a többi ösztö-

nök, úgy ez is igen értékes «mótor», de rossz «regulátor». Azaz: *nagy erő, de vak erő*, akárcsak az autó mótorja. Ha a sofőr tökéletesen úr a mótor fölött, ha folyton figyeli járását s az útkanyarodásokat, a kitérést, fékezést stb., nagyszerűen halad előre az utas. Jaj azonban, ha elvesztette uralmát a mótor fölött!

Sok apró lemondás erőssé teszi a lelket. Nem kell félteni a sexuális elzülléstől azt, aki gyermek s ifjú korában sokszor tudta apró vágyait megtagadni, tudott összeszorított ajakkal tűrni fáradtságot, szomjúságot, hideget, tűző napot, aki szemének parancsolni tudott, aki le tudta fogni fellángoló haragját stb. Ebben az ifjúban meglesz a győzelemre segítő hatalmas jelszó: «*Nem akarom!*»

A helyett tehát, hogy a szülők és nevelők aggódó szemmel lesnék a gyermekek minden moccanását, sokkal hasznosabb lenne, ha őket *önuralomra, önmegtagadásra, a lustaság legyőzésére, a fájdalom elviselésére szoktatnák*, hogy valósággal átitassa egész lényüket az a tudat, hogy a lélek úr bennük a testük fölött s az ész az érzelmek fölött. Nagy pedagógiai tapasztalat rejlik *Foerster* megállapításában: «A legjobb szexuális pedagógia korántsem az illető funkciók direkt részletes tárgyalásában áll, hanem a belső és külső fegyelmezettségen dolgozó jellembeli erők egyetemes megerősítésében. Minden tisztaságra, férfiasságra, nyiltságra, aszkézisre, rendre-nevelés egyúttal már szexuális pedagógia is».[1] «A legjobb nemi felvilágosítás, ha felvilágosítjuk növendékeinket afelől, hogy van a léleknek ereje, mellyel a test ingereit és vágyait legyőzhetjük.»[2]

A legjobb szexuális pedagógia a gyermekek akaratának edzése legkisebb koruktól kezdve azáltal, hogy munkához, engedelmességhez, önmaguk iránti szigorúsághoz, önuralomhoz, lelkük mély szeretetéhez és értékeléséhez s testüknek, mint a Szentlélek templomának értékeléséhez szoktatjuk őket.

B) Az akarat erejét legkönnyebben az *érzelmek* kezdik ki; aki tehát megtanult **az érzelmeken uralkodni,** nem könnyen lesz rabszolgája bűnös szenvedélynek.

a) Sajnos azonban, éppen abban rejlik a modern nevelés alaphibája, hogy a kényelmet, az elpuhultságot, az anyámasszonyos lágyságot léptette a régi «educatio strenua» helyébe. *Ez az elpuhultság pedig sokkal veszélyesebb terjesz-*

[1] *Foerster:* Erziehung und Selbsterziehung. 312. l.
[2] *Foerster:* Iskola és jellem. Bpest, 1913. 76. l.

tője az erkölcstelenségnek, mint bármilyen nemi tudatlanság! A nevelésnek tehát arra kell törekednie, hogy már a sexuális ösztönök felébredése *előtt* a gyermek minél több győzelmet arasson *egyéb* ösztönei követeléseivel szemben (rendtartás, koránkelés, pontosság, hallgatni tudás, kedvenc ételek megtagadása, föltétlen igazmondás, kellemetlen apróságok elviselése, munkaszeretet).

Igénytelenség! Nem arról van itt szó, hogy ne örüljön a gyermek, s hogy a gyermekkort nélkülözéssel s kemény munkával elrontsuk. Nem! A gyermek csak örüljön minél többet, nevessen, legyen vidám, napsugaras, — de tanulja meg már a kisgyermek is és lássa be, hogy legyen bár még oly gazdag szülők gyermeke, sok dolog van a világon, amit elérnie nem lehet, amiről az embernek le kell mondania. Akinek mindene megvan gyermek korában, amit csak szeme-szája kíván, azt nehéz lesz megmenteni a serdülő évek kisiklásai között. Ezt az «educatio strenua»-t nekünk annál nyomatékosabban kell képviselnünk, minél inkább igaz *Paulsen* szomorú megállapítása, hogy a mai nevelés az elpuhultság jegyében folyik («im Zeichen der Verweichlichung»). Már a kisgyermekek báloznak, színházaznak, moziznak. Annyi ajándékot kapnak, hogy örülni sem tudnak neki és mohóságuk egyre nő. A tanulást oly könnyűvé akarják nekik tenni, hogy semmi komoly munkához hozzá nem szokhatnak. A szülők is az «egyéniség jogát» annyira tisztelik, hogy a gyermek minden szeszélyét szó nélkül hagyják és teljesítik. *Pedig ez a fékezetlenség, elpuhultság legbiztosabb út az akarat elernyedéséhez és a túlkorai nemi éréshez!*

«Szent dolog a gyermek», «res sacra puer», — tartotta már a régi pogány kor; mennyivel inkább kell ezt a tiszteletet érezniök a kereszténveknek! Tisztelet a gyermek iránt! Tisztelet a gyermek hamvas, érintetlen lelke iránt! *Még a szülők részéről is!* Ha egész kicsiny is az a gyermek, a szülők mégse legyenek hozzá túlzottan kedveskedők, ne babusgassák s csókolgassák szűnetlenül. Mennyi érzéki kísértéstől maradnának mentesek a serdülő ifjak, és főleg mennyivel könnyebben győznék le azokat, ha szüleik fiatal gyermekéveikben több szigorúsághoz, több fegyelemhez, több önmegtagadáshoz szoktatták volna őket!

Komoly tapasztalatok vezették rá a nevelőket arra, hogy minden felvilágosítás és direkt küzdésre nevelés helyett az ú. n. *indirekt szexuális nevelésnek* adjanak előnyt, amely abban áll, hogy az ifjakat uralomra neveljük más, nem

szexuális ösztöneikkel szemben (táplálkozás, lustaság, hazugság stb.). Hiszen a nemi eltévelyedések egyik főoka éppen abban a passzív viselkedésben rejlik, amelyet a mai emberiség az ösztönökkel szemben tanusít.

b) Emellett ki kell használni az ifjak természetes hajlamait *az egyéniség, szabadság, becsület iránt is.* Értessük meg velük, hogy csak akkor lesznek szabad egyéniségek, ha lelki önállóságukat megtartják a természet alacsonyabb ösztöneivel szemben is. Itt próbálják ki erejüket! S amíg itt gyengék, nem nyugodhatnak.

Számolni a ténnyel: az ifjúkat a rossz hatásoktól teljesen elzárni nem lehet. Utcán, iskolában sokat lát, hall, amit nem lenne szabad. Üvegházban nem lehet nevelni. De ha lehetne is: annál veszélyesebb lenne a helyzete utána! *Tehát bensőleg, lelkileg erősíteni, hogy ne fogjon rajta a kísértés! Immunizálni a fertőzéssel szemben!* Ébresszük föl bennük a *helyes önbecsülést!* Mutassuk mi is, mily sokat várunk tőlük!

A 14—16 éves kor a tekintély alól s nevelői befolyás alól szabadulni akar. Most tehát eszményekkel megtölteni a forrongó lelket (pozitív eszmény s nem negatív tilalom).

Sokan az ifjúságot így akarják megmenteni: «Jaj, ha erkölcstelen életet éltek, mert betegek lesztek». «Nem szabad így élni!» És ez bizony nem hat. Próbáljuk meg így: «Tartsátok tisztán testeteket, lelketeket. Hős lakik benned. De meggyalázod őt; *elveszted a jogot arra, hogy tisztelhesd magadat!* Fiúk: a nő szent legyen előttetek; édesanyátok is nő, s meggyalázzátok az ő nemét, ha alacsony szándékkal tudnátok közelíteni egy nőhöz. Lányok: a férfi szent legyen előttetek; édesapátok is férfi, és meggyalázzátok azt a nemet, ha viselkedéstekkel egy férfit felizgattok!»

c) Az ébredező ösztön u. i. a fiúkban kezdetben nem nemi kielégítést kíván, hanem *lovagias hajlamokban,* ideális lelkesedésekben nyilatkozik meg. Nos, az ügyes nevelőnek ezt is ki kell használnia az állati élet alacsonyabb vágyaival szemben. Pl. *lovagias gondolkozásukat fokozzuk a női nem iránt igazi hódolattá,* amely nem merül ki tisztán az udvariasság külső szabályainak betartásában, hanem ezeket a külső formákat mély belső tartalommal tölti meg. (A Mária-tisztelet jelentősége)!

Az ifjakban megvan a bámulat a középkor lovagjai iránt. Ezt is fel kell használnunk a lovagias szellem hangoztatására, amelyet minden tisztességes ifjútól megkövetelhetünk.

Különösen nem lehet eléggé kiemelnünk, hogy éppen a nagy fiúknak, a 16—17 éveseknek önérzete iránt a nevelő kiváltképen legyen elővigyázatos. Külső kényszer és terror teljesen céltalan, sőt veszedelmes velük szemben, míg aki psychologikusan bánik velük, belülről meg tudja őket fogni. A «nevelés» fogalma főkép ezekkel szemben nem jelentheti a dresszúrát, akaratuknak saját akaratom alá igázását. A tapasztalat igen szomorú példákat mutat, mely szerint a legszigorúbb külső — de nem psychologikus — fegyelem alatt tartott ifjak mélyen süllyednek a sexuális bűnökbe. Még az állatszelidítők is akkor érnek el igazán eredményt, ha az állatokkal emberségesen, igazságosan és jósággal bánnak.

Nevelni nem annyi, mint letörni a növendék akaratát, hanem *rávezetni saját akaratának helyes használatára.* A nevelő csak a soffőr mellett ül s jelzi a helyes utat; de az ifjú maga maradjon saját életmótorának soffőrje. Ha az ifjúban helyesen nevelték az önbecsülést, akárhányszor talán éppen erre az önbecsülésre történő hivatkozás fog neki erőt adni az önmeggyalázást, önlealacsonyítást jelentő sexuális bűnnel szemben.

C) A sexuális pedagógiában oly fontos **fantázianevelést** is az akaraterő szempontjából kell beállítanunk.

a) A régiek elvét: «in fuga salus» mintha ma túlságos egyoldalúsággal hangoztatnók. Természetesen megvan ennek a negatív oldalnak is teljes jogosultsága: minden lehetőt meg kell tennünk, hogy az alsóbb ösztönöket ingerlő tárgyak, képek ne jussanak az ifjúság elé. Azonban ezt ma *teljesen* keresztülvinni lehetetlenség!

Tehát arra kell nevelni ifjainkat, hogy fantáziájuk fölött *minél nagyobb uralomra* tegyenek szert. Legyenek tudatában, mennyiszer csal képzelőtehetségünk, mennyiszer mutat hamis örömöket és mily szégyenletes rabszolgaságban tarthat. Az legyen a dicsőségük, büszkeségük, ha ész és akarat leigázták bennük a fantáziát. Sajnos, ezen a téren a mozik s kirakatok szörnyűt rontanak!

A legnagyobb nyilvánosság előtt leplezetlen nyiltsággal tombol a nemi csábítás. Hát lehet akkor azt hinnünk, hogy az ifjúság fantáziája mentve marad a fertőzéstől?

Az iskolában arról beszélünk, hogy becsüljék meg az eszményi életet és legyenek urai alsóbb ösztöneiknek, legyenek erkölcsösek gondolatban, beszédben, tettben ... És ugyanaz az ifjúság, a világos szemű, élesen megfigyelő

ifjúság azt látja, hogy az életben mindebből «nem igaz semmi», hogy körülötte az egész világon semmi sincs, csak élvezethajhászás és féktelenre ragadott erkölcstelenség! És hogy azt az ifjút, aki absztinensül akar élni, aki a nőt becsülni akarja, a felnőttek gúnyolják, csipkedik, s könyveket adnak kezébe, hogy az absztinencia árt az egészségnek!

Pedig ha vannak törvényeink azok ellen, akik az ember testi egészségének ártanak, miért nincsenek azok ellen, akik lelki épségünket tönkreteszik?

b) *Lindworsky* jezsuita atyának könyve («Willensschule» Paderborn. Schöningh. 1922.), mely az akaratról s az akaratképzésről egészen új szempontokat közöl, érdekesen állapítja meg, hogy a rossz gondolatok előzéséhez az akaratnak még a legenergikusabb «nem»-mondása is elégtelen magában. Tanácsai: «Kein krampfhaftes Abweisen, sondern ein ruhiges, wenn auch entschiedenes Übergehen zu einem anderen Gedanken». Nem elég «nem»-et mondani a rossz gondolatoknak, hanem *azonnal más, jó gondolathoz kell fordulni!* Minden ifjúnak legyen ilyen tartalék kedvenc gondolata; ez csodákat művel, valóságos villámlevezető! Átvitt értelemben találván, alkalmazhatjuk ide Szent Pál szavait: «Noli vinci a malo, sed vince in bono malum» (Rom. 12, 21.).

c) Még egy érdekes tapasztalatot is lehet néha értékesítenünk. Vannak ifjak, akiket fejlettebb korukban (a felső osztályokban), *egy tiszta, ideális gyermekszerelem tart vissza, vagy ment meg* a szexuális bűntől. Természetesen a diákszerelmet nem szabad általában szó nélkül hagynunk és az esetleges kinövések elkerülése végett soha ilyet nyilvánosság előtt helyben nem hagyhatunk. Ha azonban a lelki megbeszélés alatt ilyesmire rájövünk, a körülmények s az adott helyzet megvizsgálása s a bűnalkalom távoltartása mellett egyes esetekben ezt a pusztán ideális lelkesedést is beállíthatjuk pedagógiánkba.

«Hogy az első erotikus mozgalmak s hajlamok az egészen romlatlan embereknél valóban lelkies s esztétikai színezésüek, és hogy a szexuális gyökérzet a tudat alatt marad, és hogy emellett az erosz tárgyát is igen erősen idealizálják, ezt a serdülő tanulók közt állandó tapasztalat igazolja; ebbe durva kézzel s rossz gyanusításokkal belerontani a legrosszabb következményekkel járna: a nemek egymáshoz való viszonyáról alantas felfogást erőltetne beléjük, tehát éppen ellenkezőjét a szexuális pedagógiára váró feladatnak, sőt talán éppen ezzel terelné először a figyelmet olyan sötét dolgokra,

amelyek eddig nem léptek tudatukba s talán még sokáig nem is léptek volna.»[1]

D) Szoktassuk hozzá az ifjakat ahhoz, hogy **sohase henyéljenek,** valamivel mindig foglalják el magukat. «Multam enim malitiam docuit otiositas.» (Eccli. 33, 29.)

A természetes nevelő=motívumok felsorolásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a segítő befolyást, amit a helyes nemi nevelés terén *a testi, a fizikai munka szolgáltat.* Legyen az akár a szoros értelemben vett sport, akár fizikai erőkifejtéssel kapcsolatos játék, akár pedig olyan testi munka, amely nem igényel túlságos erőt. A gazdasági munkák áldása ezen a téren elsőrendű.[2] És főleg a veszélyekkel teli nagy vakációra haszonnal ajánlhatjuk ifjainknak a kerti vagy mezei munka minden fajtáját.

A sexuális ösztön minden egészséges ifjúban erősen dol=gozik s nekünk, nevelőknek korántsem lehet célunk ennek az ösztönnek végleges elnémítása, hanem annak csak az esküvői oltárig kiterjesztett fegyelmezése. A házasságig tartó tökéletes nemi absztinencia — amit a katolikus morális semmiféle modern jelszótól meg nem tévesztve rendület=lenül megkövetel — napjainkban valóban nem könnyű fel=adat a csábítás ezernyi veszélyének kitett ifjúra, de korán=tsem lehetetlen. Sőt nagyban megkönnyíthetjük küzdelmeit, ha mi nevelők felhívjuk figyelmét arra, hogy az absztinencia által szervezetében jelentkező energiatöbbletet *akár fizikai, akár psychikai munkatöbbletté váltsa át.* Ezáltal fog valóra válni az az állítás, hogy a nemi absztinencia fokozott tudo=mányos vagy társadalmi tevékenységnek válik forrásává.

Túlkorai érést és abnormisan erős ösztönöket keltenek fel bizonyos külső okok is: alkohol, nikotin, olvasmányok, mozi, színház, tánc, társaság; viszont minden tompítja az ösztön erejét, ami eltereli róla a figyelmet: tudományos, szociális, művészi munka, sport, játék, túrisztika stb.

Mikor a modern orvosi tudomány oltással előzi meg a betegséget, tulajdonképen saját fegyverével veri meg az

[1] *Bopp L.:* Das Jugendalter und sein Sinn. 1926. 174—5. l.

[2] Ebből magyarázható az a közismert tény is, hogy a nehéz testi munkával szabadban foglalkozó földmíves ifjúság jóval kevesebb kísértésnek van kitéve e téren; így érthető az utazóknak az a meg=állapítása is, hogy «a természeti népek életében a nemi ösztön arány=lag csekély szerepet játszik, köztük nem ritka még a családos embe=rek többéves megtartóztatása sem». (Hoffmann Walter nyilatkozata. Id. *Bopp:* Moderne Psychoanalise, katholische Beichte und Pädago=gik. Pustet. 1923. 19. l.)

ellenséget. Lázat lázzal győz le. Tífuszt úgy előz meg, hogy kisebb mértékben tífuszossá tesz.

Az érzékiség is láz. Előzzük meg másik lázzal: az örökös tevékenység, tervezgetés, alkotás, cserkészés lázával.

A túlságba nem vitt sport nemcsak a testet edzi, hanem örömet fakaszt, új gondolatokat ébreszt s ebben az irányban leköti az ifjak tevékenységét és az utcai csavargásoktól elveszi idejüket. Hasonlóképen előnye a józan sportnak, hogy az egész idegrendszert erősíti, kifárasztja a testet és ezáltal nemcsak gyengébbé teszi annak jogtalan követelődzéseit, hanem nyugodt alvást is biztosít, ami megint nagy segítség az álmatlanul forgolódó ifjak érzéki küzdelmei ellen.

«Elmondhatjuk, — írja *Hoffmann*, a nagy német ifjúsági lelkipásztor —, hogy mindaz, ami az egészséget és az idegeket erősíti, a sexuális nevelésnek is kitűnő eszköze és elősegíti a nemi tisztaság fiziológiai feltételeit.»[1]

Különösen fontos a testi kifárasztás a sok ülőmunkával járó tanulóévek alatt. Tapasztalati tény, hogy ifjaink túlkorai nemi ingerlékenységének a sok szobában ülés s az ezzel járó gyengébb organizmus is egyik oka. Különösen nehéz az ifjú harca akkor, ha esetleg még átöröklött hajlamok is súlyosbítják azt, ami szintén nem ritka eset.

Nemcsak a hosszú ülés, hanem a túlszűk alsóruha is akadályozza a vérkeringést, a lokális vérbőség pedig fölöslegesen a sexuális szervekre tereli a figyelmet. Hasonló elvi okokból ellenzi a helyes sexuális pedagógia a túlpuha ágyat, túlmeleg hálószobát, az érzékies álmokat előidéző hátonfekvést. A hidegvíz lemosásnak nemcsak a testi tisztaság és a meghülés elleni edzés az előnye, hanem az akaratnak edzése is akkor, mikor az ifjú legyőzi az ellene érzett fázó huzakodását. A szabad levegőn akár indiánlármával játszó gyermeket sohasem kell annyira félteni, mint a szobában ülő álmodozót. «Kinder haben kein Sitzfleisch», már a természet is mutatja, hogy a gyermek egészsége megkívánja a sok mozgást.

Ebből a szempontból tehát minden túlzásba nem vitt tornázást és szabadban mozgást értékes segítő gyanánt üdvözölhetünk. Minél erősebb a test, minél ellenállóbbak az idegek, hasonló körülmények közt annál könnyebb a küzdelem.[2]

[1] *Hoffmann:* Handbuch der Jugendkunde und Jugenderziehung. Herder, 1919. 184. l.

[2] *Vogelbacher:* Wie erziehe ich die heranwachsende Jugend zur Keuschheit? *Mosterts:* i. m. 185. l.

Természetesen sohasem szabad szem elől téveszteni, hogy az ifjak sportolásának nem az a célja, hogy akrobatákat neveljünk belőlük, hanem egészséges szervezeteket, amelyek a megvívandó lelki harcnak készséges eszközei legyenek. A túlzásba vitt testi kultusz túlizgatja s túlfeszíti az idegeket s az utána beálló elernyedés állapotában ellenállás nélküli zsákmányul dobja oda az ifjút minden, akár kívülről, akár belülről támadó kísértésnek.

Az *alkoholtól való teljes tartózkodás*, a testi és lelki fájdalom férfias elviselése, önzés, ellenszenv, irígység s egyéb *indulatok legyőzése* mind hozzá tartoznak a profilaktikus sexuális neveléshez. Az alkohol a gyermek részére tiszta méreg.

E) A sexuális pedagógia helyes irányára, az akarat általános erősítésére Foerster mutat rá, amikor így ír: «Minden komoly jellemképzés egyúttal már sexuális pedagógia is, erős vár minden rendetlen ösztönösség ellen».[1] Mindaz tehát, amit a «Lelkiéletre nevelés» c. fejezetben a munkára, rendre, pontosságra, feltétlen igazmondásra nevelésről s a fantázia neveléséről mondottunk, ha azokat kellően megvalósítottuk, itt hozza meg nemes gyümölcseit. Abból a gyermekből, aki úr a gyomra és inyencsége fölött, oly ifjú válik, aki könnyen marad úr rendetlen sexuális vágyai fölött.

Itt különösen érdemes azonban idézni Foerster azon szavait, amelyekben **az igazmondásra nevelés** előnyeit e pontra vonatkoztatja. Ehhez a megállapításhoz: «Omnis masturbator mendax», a következő megjegyzést fűzi: «Megfordítva is mondhatnám: Minden hazug önfertőzővé válik. A hazugság a személyiség oly megalázásával jár, mely az embert minden gyalázatnak ellenállás nélkül szolgáltatja ki. És viszont a hazudozás ellen folytatott igazán pedagógiai harc a szellemi embernek azt a becsületérzését is felébreszti, amely legjobb védelem minden testi önmeggyalázás ellen».[2]

Főleg e korban nagy áldás az ifjúra, ha szüleivel szemben mindig őszinte tud lenni. Mennyi erkölcsi kisiklástól marad mentve! Viszont mihelyt a fiú durva s zárkózott kezd lenni szüleihez, már megvan az ok a szomorú gyanura.

F) Végül, ha a föntebbi gondolatokat mind elmondottuk is, még mindig nagy szolgálatot tehet, ha az ifjakkal **egy megfelelő könyvet** olvastatunk el erről a kérdésről, és alkalmat adunk nekik arra, hogy esetleges egyéb kérdezni

[1] *Foerster:* Schule und Charakter. 2. kiadás. 183. l.
[2] Sexualetik und Sexualpädagogik. 4. kiad. 216. l.

valójukat erről a tárgyról velünk négyszemközt — sohasem osztály előtt — megbeszéljék. Természetesen csak a legjobb könyvet szabad ifjaink kezébe adni!

Talán nem lesz szerénytelenség, ha a szerző saját könyvét: «*A tiszta férfiúság*»-ot ajánlja elsősorban, mely a pedagógia s lélektan követelményeinek mind a hang melegsége, mind a tárgykezelés tekintetében megfelelni törekszik. Magyarban tizennegyedik kiadásban forog; megjelent angol, cseh, flamand, francia, horvát, litván, német, olasz, szlovák, szlovén, spanyol, ukrán fordításban is. Kitűnő magyar könyv az egyetemi ifjúságnak *Marczell—Kosztersitz:* A kemény parancs. Bpest. Egyéb jó magyar könyvek: *Szuszai:* A tiszta élet; *Good—Hupka:* Erkölcs és erő (túlrészletező az orvosi leírása). — *Temming:* A sexuális élet és a férfivilág. — *Rétháti:* Harc a lelki szabadságért. — *Könn:* Légy férfi. Esztergom. — *Fourier—Lobmayer* füzete («Tizennyolc éves fiúknak» Bpest) kizárólag orvosi előadás, egyetlen erkölcsi indíték nélkül. Hasonlóan merőben orvosi tárgyalást ad — bár kifogástalan erkölcsi felfogással — *Pándy* kis füzete («Virágnyílás. Orvosi tanácsok a nemibetegségekről.» Bethánia-nyomda. Bpest). *Juba dr.* könyve azonban («Érettségiző fiaimnak a nemi életről.» Bpest) a nemi ösztön legyőzhetetlenségét hirdeti, és így olvasása káros az ifjaknak.

«A tiszta férfiúság»-ot átlag 15—16 éves korukban (néha már előbb is) kellene a fiúk kezébe adni. De csak a fiúk olvassák, leányok ne! Leányok részére kitűnő könyvek *dr. Csaba Margit* és *Gerely Jolán* könyvei.[1]

A német könyvek közül megemlítem (a legjobbak dőlt betűvel szedve): *Buschan:* Von Jüngling zum Mann. Stuttgart. Komoly könyv; kissé túlteng benne az orvosi rész. *Dosenbach:* Die schönste Tugend. (F. d. reifere Jugend und die Eltern.) Herder. *Grewe Januarius:* Die Stärke der Jugend. Saarlouis. *Guibert S. J.:* Die Keuschheit. Rottenburg. Bader. *Holl: Sturm und Steuer.* Herder. *Langenberg:* Werdende Männer. (Ein Ratgäber für Jünglinge). Einsiedeln. *Langer Bernhard:* Früh zu den Waffen. (Ein paar Gute Worte an unsere Jünglinge.) Dülmen. *Meyer:* Vor heiligen Toren. (Ez nem sikerült annyira, mint a leányok részére írt «*Vom Mädchen zur Frau*».) Stuttgart. *Dr. med. H. Paull:* Halte deine Jugend rein! Stuttgart. Iskolaorvos műve, több elrettentő illusztrációval, kifogástalan pedagógiával. *Pötsch:* Durch eigene Kraft. Kempten. *Schilgen S. J.:* Junge Helden. Kevalaer. *U. a.: Du und Sie* (fiúknak). *U. a.: Du und Er* (leányoknak). Düsseldorf. Finom tapintat és melegség árad az amerikai *Stall* (evangélikus lelkész) könyveiből: «Was ein Knabe wissen muß». «Was ein junger Mann wissen muß». «Was ein junger Ehemann wissen muß». «Was ein kleines Mädchen wissen muß». «Was ein junges Mädchen wissen muß». «Was eine junge Ehefrau wissen muß». (Mind a hat: Hirsch. Konstanz.) *Trappmann:* Segen der Keuschheit. Barmen. *Trauner:* Der Jugend ärgster Feind. Donauwörth. (Igen használható.) *Varley:* Der Fluch der Mannheit. München. (Két kisebb komoly tanulmány, az angol eredetiben 180.000 példányban fogyott el.) *Wegener:* Wir junge Männer. Stuttgart. (Protestáns szerző, helyes elvek, de egyházellenes kiszólások.)

[1] Pontos címeiket l. a 202—203. lapon.

V. A sexuális pedagógia természetfölötti eszköze.

Ha az eddigiekben részletesebben beszéltünk a sexuális pedagógia természetes eszközeiről, ez korántsem jelenti azt, mintha nem tudnók, hogy e téren csak *a természetfölötti isteni kegyelem adja meg a végső győzelmet*, és mintha nem adnánk igazat *Foerster* nézetének, midőn így ír: «A vallásnak gondolatelterelő és megőrző hatalma a nemi élet terén oly alapvető s annyira pótolhatatlan, hogy igazi önmegtartóztatás és nagy kísértések távoltartása s legyőzése — egyes ritka eseteket kivéve — vallásos nevelés s felemelkedés nélkül, legalább is az erős temperamentumoknál, nem lehetséges».[1]

Jól tudjuk, hogy az istenfélelemre nevelés, amint minden bölcseségnek kezdete, úgy alapja a tiszta életnek is.

A) Minden, merőben természetes alapokra épített igyekezetünk eredménytelen marad, ha a vallás segítségét e téren nélkülözzük. *Megdönthetetlen tény, hogy* **a vallás segítsége nélkül ezt a kérdést kielégítően megoldani nem lehet.** Bizonyos, amit a Bölcseség Könyve ír: «Aliter non possum esse continens, nisi Deus det» (8, 21.); viszont igazán mondja *Tertullian* is: «Ubi Deus, ibi pudicitia» (De cultu feminar. cap. 5.) A nemi érés korszaka oly tomboló viharok közepébe állítja azt a gyenge ifjú lelket, amelyekben erőtlen kártyavár gyöngeségével omlik össze a legerősebb pedagógiai, erkölcsi vagy higienikus megfontolás is.

Arra a mindenkiben feltörő türelmetlen kérdésre: «miért nem szabad tennem, amit *a természet* oly kiabálóan követel, tőlem?», senki sem tud kielégítő választ adni, csak az, aki hiszi, hogy neki egy *természetfölötti* világba kell beleérnie, belefejlődnie az isteni kegyelem s az emberi akarat titokzatos együttműködése által. Itt egyedül a vallás tud győzelemhez segíteni! Aki a természeten kívül mást nem ismer, annál a sexuális pedagógia kimerül a nemi betegségek elleni védekezésben.

A sexuális pedagógia fent elsorolt eszközeitől is csak akkor várhatunk tehát kielégítő eredményt, ha azok a vallásos lelkiélet talajából fakadnak s ha a vallás ereje segíti munkájukat.[2] Ennek lélektani oka abban rejlik, hogy *a vallás*

[1] *Foerster:* Sexualetik und Sexualpädagogik. 4. kiadás. 231. l.

[2] Nagy örömmel látjuk, hogy a magyar cserkészmozgalomnak is ez a hivatalos felfogása. «Semmi sem képes csak megközelítően is tisz-

különösképen megfelel a fejlődő lélek magasbatörő vágyainak, föld fölé emeli tekintetét, s ezzel biztatást és erőt ad a földi élvezeteknek soha csalogatóbban nem hangzó kísértései ellen. A vallás ugyanazon erőket, amelyekkel az érzékiség dolgozik, (öröm, vágyódás, fantázia, odaadás) nem lefojtja, hanem *megszenteli*, *átlelkesíti* s magasabb eszményiségünk szolgálatába állítja. Mindezt a hatását azonban csak akkor éreztetheti, ha a vallásosság nem marad meg pusztán külső gyakorlatoknál, hanem ha sikerül azt az ifjú léleknek megszeretett és feldolgozott kincsévé tenni.

B) **Az igazi istenszeretet** — mint erről máshol beszéltünk — oly láthatatlan, érzékeny pajzsa a lelki tisztaságnak, *mint a szempillák a szemnek*, melyek minden legkisebb támadásra védően csukódnak össze.

Az Úr Jézus által kiadott fönséges parancsot: — «legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes» — senki jobban meg nem valósíthatja, mint a tiszta lelkű ember. Isten az élő ősforrása minden természeti, szellemi s erkölcsi szépségnek; forrása éppen azért, mert őt tér nem korlátozza, anyag nem köti. Aquinói Szent Tamás és a teológusok Isten lényegéről igen sokat írtak, de talán valamennyi kifejezésük közül Szent Tamásnak ez a gondolata mond legtöbbet Istenről: «. . . cum Deus sit in summo immaterialitatis» (I. 14, 1.); Istenhez tehát az embert leginkább hasonlóvá a tisztaság teszi, mely az embernek uralma az anyag fölött, szinte megszabadulás a tagjaiban lakozó anyag törvényeitől. Gondolom, abból az érdekes tényből is, hogy az «Officium de Ssa Trinitate» I. és III. Nocturnumának zsoltárait «de communi Virginum»-ból vesszük, szabad utalást látnunk a tisztaság s a mélyebb istenismeret összefüggésére.

Legyen tehát az ifjú imádságos lelkületű, hordozza magában Krisztus szeretetét, legyen elkáprázott madárkája az örök isteni szeretetnek, s örömmel fogja érezni, hogy Krisztussal egyesülve tisztának *kell* maradnia. Ez a szeretet valami csodálatos magaslatra emeli a lelket, ahová nem csapnak fel — vagy ha fel is csapnak, de el nem borítják — a rendezetlen ösztönök hullámai. *Minden egyéb pedagógia csődöt mondana e téren, ha a helyes sexuális viselkedés legelső forrásából, a Krisztus szeretetéből elfelejtenénk meríteni.*

tán tartani az ifjúságot, csak a legmélyebb forrásokból táplálkozó vallásos nevelés.» *(Sík:* Magyar Cserkészvezetők Könyve. Bpest, 1922. 61. l.)

C) A természetfölötti eszközök közül nagyszerűen lehet értékesíteni a **fogadott istenfiúságunkról szóló** fölemelő katolikus hittételt. Annak az ifjúnak lelkére, akinek meggyőződésében sikerült elevenre váltani, mily fönséges megtiszteltetést jelent reám, törékeny földi halandóra az istenfiúság eszméje, annak az ifjúnak lelkére ez a gondolat minden lealacsonyító bűnnel szemben önmagából is oly védő pajzs gyanánt fog borulni, mint amily reflexmozgással húzódik össze szemöldökünk, valahányszor az utca pora fenyegeti szemünket.

A tiszta életre nevelésnek különösen hatásos és felülmúlhatatlan eszköze *az Isten mindenütt jelenvalóságának gondolata*. Nem tudjuk eléggé hangoztatni, mily hasznos a gyermekek lelkébe eleven erővel beleültetni — hogy erre aztán minél többször gondoljanak, — hogy mindenütt Isten szeme előtt vannak, aki rejtekben, ágyban, sötétben stb. egyaránt látja őket.[1]

De az Úr félelme csak kezdete a bölcseségnek. A vallási nevelésnek sem szabad itt megállania, hanem a negatív félelem mellett a *pozitív istenszeretetet* is föl kell keltenie a lélekben. Csak a tiszta mennyei szeretet bírja felemészteni a földi szerelem érzékies tüzét; s a bűnös földi élvezet hiú állomképeit csak az tudja legyőzni, aki hite szerint mostani önmegtagadása árán örök örömre szerez jogot magának. «Mert férfiasan cselekedtél s megerősítetted szívedet, és mert szeretted a tisztaságot — azért az Úr keze is megerősített téged, s áldott leszesz mindörökké.» (Judit 15, 10.)

Ne hagyjunk figyelmen kívül még egy másik körülményt sem. A tiszta élet nem lehetetlen, de óriási küzdelembe kerül. Ha valaha találó volt Szent Jeromos megjegyzése, úgy most az: «A tisztaság egy neme a vértanúságnak». Igaza van *Scheffler* német költőnek: «Ein Engel sein ist viel; noch mehr ein Mensch auf Erden, Und nicht mit ihrem Wust und Kot besudelt werden». Vértelen vértanúság, amelynek hősi küzdelmeiből a külvilág nem lát semmit, de amelyet lát a végtelenül *igazságos Isten*, aki egyetlen lépésünket sem hagyja jutalom nélkül.

[2] Jó könyv erről *Hock:* Übung der Vergegenwärtigung Gottes. Würzburg. Rauch. *Mager:* Der Wandel in Gottes Gegenwart Augsburg. Filser.

VI. A kérdés kezelése az ifjak gyóntatásában.

Bár az ifjúság gyóntatásának részletes megbeszélése a II. kötet fejezetében foglal helyet, mégis szükségesnek látszik, hogy már itt felhívjuk a gyóntatók figyelmét azokra a fontos szempontokra, amik *a helyes ítélet* kialakításában döntő szerepet játszanak.

Az öntudatosan, mély lelki megrendüléssel s komolysággal végzett **gyakori szentgyónás és áldozás** mint a preventív, mint a gyógyító sexuális pedagógiának közismerten utólérhetetlen hatású eszköze.

A) De a gyóntatónak nemcsak mély lélekszeretettel és tapintattal kell ezt a nevelői feladatot teljesítenie, hanem époly nagy okossággal is. Nagy okosságra és tudásra van szüksége **főkép a bűn súlyának megállapításában.**

a) *P. Mönnichs S. J.*, a német egységes katekizmus kidolgozója, «Zur Katechese über das 6. Gebot» (Kempten 1922.) c. tanulmányában azt hangoztatja, hogy a súlyos bűnhöz megkívántató «delectatio venerea completa vel incompleta», *az iskolás gyermekeknél* alig lehet meg éppen a nemi éretlenségük folytán. Eszerint tehát nemileg éretlen gyermekek beszéde, tekintete, sőt cselekedete is súlyos bűnnek nem lenne számítható. Bár a vita e fölött még nincs lezárva, «annyi mindenképen biztos, hogy a gyermekek által kíváncsiságból vagy játékból elkövetett bűnök nem lehetnek halálosak, és hogy még nehezebb esetekben is, a nemi dolgokkal való szokásos, hosszú foglalkozás esetében is, éretlen gyermekeknél a «halálos bűn» mögé kérdőjelet kell tenni, akár azért, mert a tényleges nemi gyönyör hiányát, akár pedig mert a nemi dolgok jelentőségének s a súlyos bűnnek nem ismerését tartjuk döntőnek.[1]

b) Sőt nem lesz fölösleges itt fölemlítenünk, hogy a VI. parancs ellen egyedül elkövetett bűnök súlyos voltát *még a serdülő ifjaknál sem szabad sablonosan megítélnünk.* Az ifjúsági lelkivezetők megrendülve látják, hogy egyes esetekben nemes törekvésű, ideális gondolkozású ifjak is mily hosszú időn át s mily kétségbeesetten küzdenek, mily elhatározásokat tesznek és — bár imádkoznak, gyónnak, áldoznak, kerülik az alkalmat — mégis vissza-visszaesnek abba a bűnbe, amelyre kis korukban romlott társ vagy más

[1] *Kurz:* Christlich denken! Kösel, 1925. 42. l.

szerencsétlen alkalom tanította, s amelynek szolgaságához többnyire még öröklött terheltség is láncolja őket. Hogy ezeknél a minden visszaesés után szinte kétségbeesetten bánkódó lelkeknél a súlyos bűnhöz megkívánt megfontoltság s teljes beleegyezés aligha van meg, ez nem lehet kétséges.[1]

Más kérdés, hogy pedagógiailag helyes volna-e ezt a tényt velük is közölni. Rendesen aligha. Bár lehetnek olyan esetek is, amelyekben a lelki vezetőnek ily irányú komoly közlése nemhogy szabadságlevél lenne a további könnyelmű vétkezésre, hanem valósággal új erőt ad az eddigi reménytelen küzdelem miatt már-már kétségbeesett léleknek.

B) Tehát valóban lehetséges ezen a téren is súlyos örökölött terheltség? **Valóban lehet beszélni egyes esetekben enyhítő körülménynek számító hypersexualitásról?** Ez mindenesetre olyan kérdés, amellyel a mai ifjúság gyóntatójának tisztában kell lennie.

A sexuális hormon hatására az agy egyes részei erősebben vagy kevésbbé erősen reagálnak. Ezeket a reagáló centrumokat a középagyban vélik a kutatók felfedezhetőknek; míg viszont a nagy agyról azt tartják, hogy az a sexuális ösztönt tompító s akadályozó erőcentrum helye.[2] Innen érthető, hogy *a nagy agyvelő abnormitása esetén* (idióták), vagy *a középagy izgalmai esetén a sexuális ösztön is abnormis erővel lángol föl s akadályra alig talál.* Minden, ami a hormonkiválasztást fokozza vagy a középagyat izgatja, fokozza a sexuális ösztönt is.

Viszont világosan kell látnunk a sexuális hormonok morphogenetikus és funkcionális jelentőségét is, azaz a csontváz, izomzat s fiziognómia kialakulására gyakorolt konstitutív, domináló hatását.

A sexuális mirigyek persze csak egy részét alkotják az ú. n. «endokrin-mirigyrendszernek», amelyek aztán mind együttesen döntik el az egyén konstitucióját.

Csak ezeknek az előismereteknek tudatában tehetjük fel a kérdést: hát valóban jogosan beszélhetünk-e túltengő sexuális alkatról, vagy más szóval: van-e valóban «hypersexualizmus?»

a) *A válasz igenlő lesz.* Mert ha azt látjuk, hogy az illető

[1] L. erről *Klug:* Die Tiefen der Seele. Paderborn, 1926. 296. l. *Liertz:* Wanderungen durch das gesunde und kranke Seelenleben bei Kindern und Erwachsenen. München, 1923. 44. l.

[2] *Bergmann:* Religion und Seelenleichen. Düsseldorf. II. k. 1927. 219. l.

mirigyek hiányzása esetén *asexualitás* lép fel, ezeknek túltengése viszont *hypersexualitásra* vezet. A glandula pinealisról (az agyvelő szürkés-vöröses dudora, nyúlványa) azt a meglepő tényt állapították meg, hogy túltengése már gyermekkorban anatómiailag s psychologiailag befejezett sexuális érést okoz. Bizonyos betegségek nyomán is és örökölt terheltség következtében is maradhat az agyban hypersexualitást keltő dispositio. Bár ugyanezt idézik elő az «aphrodisiaca» névvel jelölt fűszeres táplálékok és élvezeti cikkek is, mégis azt kell mondanunk, hogy a hypersexualitás néven ismert korai sexuális érésnek és abnormisan erős ösztönöknek oka elsősorban bizonyos ideg- és agycentrumok, továbbá a sexuális mirigyek és az endokrin mirigyrendszer egyensúlyának pathologikus zavara; *a hypersexualitás tehát neuropathikus jelenség.*

b) Az örökölt hypersexuális természet *kétségtelenül megrendítően súlyos kereszt az illetőknek*, de bizonyára tetteik beszámításakor tekintetbe jön ez is a mindenható Isten előtt. A pszichológiával dolgozó gyóntató tehát igyekszik megfelelően értékesíteni a fent elmondottakat.

Hiszen az egyháztörténelem mutat fel hypersexuális terheltséggel küzdő és heroikus áldozatok árán mégis győző szenteket is. Ezek a példák tehát fölemelőleg biztathatnak minden terheltet a győzelem reményével. Mert ha a modern biológia megállapításainak ismeretében vallanunk is kell, hogy egyesek súlyos sexuális irányú hajlamokkal terhelten lépnek e világra, másrészt azonban távol vagyunk attól a ma lépten-nyomon hangoztatott felfogástól, amely egyeseket a sexuális felelősség alól — terheltség címén — teljesen fel akar oldozni. Öröklött rossz hajlamok az akarat szabadságát befolyásolhatják ugyan s ezáltal a felelősséget csökkenthetik, *teljesen azonban el nem törlik!* A terheltség elismerése ellenére is hirdetjük, amit egy német orvos kiáltott világgá: «A nemi területen teljes felelőtlenség magában véve nem fordulhat elő»,[1] bár előfordulhat idiotizmussal, dementiával vagy más lelki betegséggel kapcsolatban.

Főleg az ilyen gyónóknál jusson eszünkbe az apostol figyelmeztetése: «Fratres, etsi praeoccupatus fuerit homo in aliquo clelicto, vos, qui spirituales estis, instruite illum in spiritu lenitatis». (Gal. 6, 1.)

[1] «Eine völlige Verantwortungslosigkeit kommt auf sexuellen Gebiete an sich nicht vor». *Bergmann:* Religion und Seelenleiden. Düsseldorf. 1927. II. k. 219. l.

Összefoglalás.

Ifjúsággal sokat foglalkozó lelkipásztorok előtt tartott beszédet egy pap. Jobb befejezést nem találhatnánk e fejezet végére, mint beszédéből ezt a részletet: «Főtisztelendő Uraim, nem látják mily széles, mély, piszkos áradat hömpölyög Önök előtt? Harsog az áradat, zúgnak a mélységek, tornyosulnak a hullámok. És nem hallják a vizek fölött a szerencsétlen fiúk s ifjak segélykiáltását? Nézzenek csak a tajtékzó habokra. Nézzék csak, ott is, ott is, ah! mennyien úsznak s küszködnek! Fölmerülnek, lebuknak — és aztán ez sem jön fel többé, az sem, amaz sem. Nem látod ott azt a kedves, fiatal arcot? Nézd, mint tördeli kezét! Halljad csak, mint kiált a haldokló: «Atyám, atyám, mentsen meg». Főtisztelendő Uraim! Ki tudna Önök közül nyugodtan sétálni a parton? Kinek nem szakad meg a szíve? Ki nem kiált fel: «Charitas Christi urget nos! Csónakot ide! Evezőt ide! El a parttól, be a hullámokba, be az árba! Gyermekem jövök! Csak még egy kissé tartsd magad a víz fölött; csak ide, úgy, ide a kezedet, megmentelek!» És ráborul hálásan papi szívedre: Ó, köszönet, ezer hála! Elmerültem volna, örökre elvesztem volna».[1]

Mert nem is a fizikai betegség a legnagyobb csapás, ami a sexuális bűnök nyomán jár, hanem az emelkedettebb gondolkozásnak, az ideális életfelfogásnak az a kipusztulása, az erkölcsi eszméknek az a cinikus lemosolygása, a közfelfogásnak az az ijesztő megmételyezése, amit egyszóval legtalálóbban talán «szellemi syphilis»-nek nevezhetnénk. Ez előtt a járvány előtt minden tisztességes embernek meg kell döbbennie, s legyen katholikus vagy protestáns, legyen hívő vagy atheista, legyen radikális vagy konzervatív, — mindent meg kell tennie: a családi élet tisztaságáért, a nő becsületéért, a férfiúi szó hűségéért, az ifjúság erkölcsi érintetlenségéért.

Viszont maga az istentagadó Rousseau ezt írta: «Egy 19 éves ifjú, akinek még tiszta a szíve, a legkedvesebb embere a világnak». Igaza volt. Mert *tisztalelkűnek maradni s így érni férfiúvá — a legszebb életművészet.*

A katolikus egyház a lelkitisztaságban, a nemi megtartóztatásban a szellem legnagyobb győzelmét látja a test s az alacsonyabb természet fölött. Bárcsak sikerülne a fönt

[1] Id. *Mostert:* Jünglingsseelsorge. Herder, 1923. 333. l.

elmondottak nyomán az ifjúság nevelőinek minél több ifjú lélekben fölszítani a tiszta élet megkívánásának acélos energiáit, hogy mai ifjúságunkról is elmondhassuk *Szent Ciprián* dícséretét: «*Ecclesiastici germini flores, laudis et honoris opus integrum atque incorruptum, illustrior portio gregis Christi*».[1]

Omladozó kolostor udvarán állt egy régen elhagyatott kút. Csupa bozót és folyondár éktelenkedett körötte, s mikor egyszer gyanútlan, jókedvű, játszó gyermekek közelítettek hozzá, hogy szomjukat oltsák, utálatos viperahad támadt rájuk s halálra marta őket. Végre aztán jött egy könyörületes lélek, kiirtotta a bozótot, kipusztította a viperákat, s a játszó gyermekeknek kristálytiszta vizet mert a rosszhírű kútból, s mikor ittak belőle a szomjas ifjak, utána erősebbek lettek, jobb kedvűek s jobban bírták a munkát.

Nem akarunk-e mi lenni ezek a könyörületes lelkek?

A helyes, rendezett nemi élet régi problémája fenyegető szfinksz gyanánt mered minden nemzedék szemébe. Régi-régi kérdés ez, folyton ugyanazokkal a veszélyekkel, legfeljebb egyes korokban erősen felfokozott veszélyekkel. A görög hősmondából ismerjük már a kérdés horderejét, sőt tipikus lefolyását is. Odysseus és a szirének! Odysseus jól ismeri az ösztön nagy erejét s az akarat gyöngeségét. Mikor hajója a csábító szirének közelébe ér, betömi matrózai fülét, magát meg az árbóchoz kötteti és megparancsolja embereinek, hogy míg a szirének szigetét el nem hagyják, föl ne oldozzák őt kötelékeitől, bármint parancsolná is nekik.

Közeledik a sziget . . . Odysseus jól sejtett: gyönge akaratát megkapta a kísértés, nem tud ellenállani a csábító éneknek. «Oldjatok föl!» — kéri a matrózokat, de azok nem teszik. A bűnös vágy egyre tüzesebb benne; fenyegetődzik, tajtékzik, toporzékol: «Oldjatok föl!» — Hiába, emberei első parancsának engedelmeskednek . . . Mikor aztán elhagyták a veszélyes szigetet, megindult szívvel köszöni meg hajósainak, hogy azokban a nehéz percekben, mikor szíve s akarata oly gyöngének bizonyult, el nem hagyták, s ezáltal őt is, meg magukat, hajójukat is megmentették a biztos pusztulástól . . .

Velünk, nevelőkkel folyton megismétlődik Odysseus esete. A serdületlen kis gyermek nyilt lélekkel bízza magát nevelőjére: Kérlek vezess, el ne hagyj a veszélyes partok-

[1] De habit virg. c. 3.

nál . . . És jönnek a serdülő kor csalogató évei . . . Csábító szirénhangok csengenek ki a pubertás ködös szigetéről . . . El ne hagyjuk, magukra ne engedjük a küzdő, tudatlan, erőtlen, vergődő ifjakat. *Meg fogjuk látni, hogyha segítségünkkel áteveztek a veszélyes éveken, felnőtt korukban megindult szívvel fogják megköszönni, hogy a pusztulástól megmentettük őket maguknak, egy boldog családi életnek és a magyar hazának.*

(Vége az I. kötetnek.)

SZENT ISTVÁN
PÁZMÁNY

SZENT ISTVÁN
PÁZMÁNY